

e-ISSN: 2757 - 5489

TEYD

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT

HAZİRAN 2024

SAYI 02

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ
TEYD

JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT
JSEM

**TEYD HAKEMLİ BİR DERGİDİR.
JSEM IS A PEER-REVIEWED JOURNAL**

Yayınlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.
The responsibilities of the articles belong to the author/authors

Dergi İmtiyaz Sahibi: Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK
Journal Executive Owner

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Doç. Dr. Hasan Basri KARAYEL
Editorial Board Secretary

Baş Editör: Doç. Dr. Üyesi Yusuf UYSAL
Editor in Chief

Editör: Öğr. Gör. Selçuk ASLAN
Editor

Editör Yardımcıları: Öğr. Gör. Nemra KANLI
Associate Editors Öğr. Gör. Serhat BAYRAK

Yabancı Dil Editörleri: Öğr. Gör. Sait SARIOĞLU
English Language Editors Öğr. Gör. İsmail KARABULUT

Türkçe Dil Editörleri: Öğr. Gör. Mehmet Ali DİNÇAY
Turkish Language Editors Duygu ATEŞ

Kapak Tasarımı: Öğr. Gör. Yaşar Emin AKÇA
Cover Design

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ (TEYD)

Dumlupınar Üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu'nun resmi, hakemli ve bilimsel dergisidir. Dergi, bilginin serbest dolaşımı ve yaygınlaştırılması için çalışan açık erişimli bir elektronik dergidir.

Şubat, Haziran ve Ekim olmak üzere **dört ayda bir ve yılda üç kez** yayımlanmaktadır.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Derginin temel amacı; sosyal bilimler alanında bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamaktır. Bilime yenilik getiren, yeni bir bilimsel yöntem geliştiren veya bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliğinde olan özgün makalelere yer vermeyi amaçlamaktadır.

Dergide, Sosyoloji, Psikoloji, Tarih, Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi, Hukuk, İşletme, Uluslararası İlişkiler, Ekonometri, İktisat, Maliye, Muhasebe ve Finansman, Uluslararası Ticaret, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanlarının kapsamına giren tüm konulardaki özgün çalışmalar yayımlanır.

İNDEKSLER VE DİZİNLER
(Indexes)INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L idealonline Academic
Resource
Index
ResearchBibASOS
indeks Jurix BASE

ROAD

 Cosmos ACARINDEX
academic researches indexROOTINDEXING
JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE

DANIŞMA & YAYIN KURULU
(Advisory & Editorial Board)

Prof. Dr. Abdullah KARAMAN	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah YILMAZ	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Allahverdi MEMMEDLİ	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Alpaslan YÜCE	(Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Atilla BATUR	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir PARLAK	(Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK	(Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Feyzullah ÜNAL	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsametdin İNAÇ	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal VATANSEVER	(Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ZORTUK	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgür ÖNDER	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Qulu MEHERREMLİ	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramiz SEVDİMALIYEV	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Yavuz BOZKURT	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Aygün EZİMOVA	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Aynur NESİROVA	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Aytekin ZEYNALOVA	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Eray ACAR	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Esra KABAKLARLI	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ	(Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Faruk TEMEL	(Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Hikmet Salahaddin GEZİCİ	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	(National Academy of Security Service of Ukraine)
Doç. Dr. Mesut DOĞAN	(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)
Doç. Dr. Recep REHİMLİ	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)
Doç. Dr. Resul ÖZTÜRK	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Sezgin KAYA	(Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Xatire HÜSEYNOVA	(Bakü Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin TAŞPINAR	(Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Arif Behiç ÖZCAN	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Selami ERDOĞAN	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Seyhat BAYRAK GEZDİM	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Elnur ALİYEV	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)

İLETİŞİM BİLGİLERİ (Contact Info)

Dumlupınar Üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu, Gediz, KÜTAHYA

e-posta (e-mail): teyd@dpu.edu.trİnternet Sayfası (Web Page): <http://teyd.dpu.edu.tr>

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER*
(REFEREES OF THIS ISSUE)

Prof. Dr. Feyzullah ÜNAL	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret ÇELİK	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat Ozan BAŞKOL	(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Beyza ERER	(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat TOPBAŞ	(İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Doç. Dr. Gökhan AKANDERE	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Halil AKMEŞE	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet SONGUR	(Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat TEKBAŞ	(Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Sinan ACAR	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Taner ERSÖZ	(Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Vasfiye ÇELİK	(Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Zelha ALTINKAYA	(Yalova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah YILMAZ	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt İPTEŞ	(Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sinan ÇELİK	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILMAZ	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serap KALFAOĞLU	(Selçuk Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Rabia İnci ÖZBEK	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Mustafa DEMİRCİ	(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Dr. Hatip YURGİDEN	(Dicle Üniversitesi)
Dr. Sabir ASKEROĞLU	(Bir Kuruma Bağlı Değildir)
Dr. Teoman Ertuğrul TULUN	(Avrasya İncelemeleri Merkezi)

* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Savunma Sanayi Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Katkısı: Türkiye Örneği
The Contribution of Defense Industry Expenditures to Economic Growth: The Case of Türkiye
Mehmet Akif KARA ve Tuba AKSU 225-244
- Örgütsel İklim Algısı ile Psikolojik Sahiplenme Arasındaki İlişki
The Relationship Between Organizational Climate Perception And Psychological Ownership
Sevcan FIRIN.....269-288
- Türkiye’de İç Göçün Belirleyicilerine İlişkin Panel Veri Analizi
Panel data analysis on the determinants of internal migration in Türkiye
Seniha BAHÇIVAN ve Ramazan KILIÇ.....289-302
- Demir Çelik Sektöründe Ticaret Hassasiyeti: Türkiye Üzerinden Uluslararası Bir Karşılaştırma
Trade Sensitivity in The Iron and Steel Industry: An International Comparison Through Türkiye
Ümit Remzi ERGÜN.....303-326
- Determining Financial Distress with the Help of The Altman Z-Score Model
Altman Z-Skor Modeli Yardımıyla Finansal Başarısızlığın Tespit Edilmesi
Servet SAY.....327-341
- Comparison of Türkiye’s Medical Tourism Market with Existing and Potential Competitor Countries
Türkiye Medikal Turizm Pazarının Mevcut ve Potansiyel Rakip Ülkeler ile Karşılaştırılması
Alper ATEŞ ve Halil SUNAR.....342-368
- Feodalitede Devlet: Siyasal ve İktisadi Düzene Bir Bakış
The State in Feodality: A Look at Political and Economic Order
Metehan BEKLEVİŞ.....369-386
- Afet Yönetiminde Barınma Sorunlarının Değişen Yüzü Olarak Kitlemel Göç Hareketleri: Suriyeli Mülteciler Örneği
Mass Migration Movements as the Changing Face of Housing Problems in Disaster Management: The Example of Syrian Refugees
Feride EFE ve Veysel EROL.....387-407
- Soykırımı Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Çerçevesinde Devletin Sorumluluğu
State Responsibility Under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide
Gözde KILIÇ YAŞIN.....408-436

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İnceleme Makaleleri / Review Articles

Analysis of Democracy Performances of G7 Countries: An Application with PSI Method <i>G7 Ülkelerinin Demokrasi Performanslarının Analizi: PSI Yöntemi ile Bir Uygulama</i> Furkan Fahri ALTINTAŞ	245-268
---	----------------

SAVUNMA SANAYİ HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE KATKISI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mehmet Akif KARA¹

Tuba AKSU²

Öz

Savunma, devlet olmanın temel koşullarından biridir. Ülkeler bağımsızlığını, sınır güvenliğini, iç ve dış tehditlere karşı korunma amacıyla savunma harcamaları yapmaktadır. Yapılan bu savunma harcamalarının aynı zamanda ekonomik gelişim üzerinde birtakım etkileri gündeme gelebilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin yapmış olduğu savunma harcamasının ekonomik büyümeye olan katkısı çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada Türkiye'de savunma harcamasının ekonomik büyümeye olan katkısını incelemek amacıyla 1990-2021 yılları için Vector Autoregression (VAR) analizi yapılmıştır. Analizde kişi başına düşen gelir (GSYİH), Savunma Harcamaları/GSYİH değişkeni, İşgücüne Katılım Oranı, Sabit Sermaye yatırımı ve AR-GE/GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenler Dünya Bankası (WDI) veri tabanından temin edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler VAR ve Johansen Eşbütünleşme Analizi yöntemiyle test edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre savunma harcamasının ekonomik büyümeyi uzun dönemde etkilediği bulgusu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Savunma Harcaması
Büyüme
Türkiye
Savunma Sanayi

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 06.08.2023
Kabul Tarihi : 08.10.2023
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1338502

¹Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: akifkara@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6664-4755.

²Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, e-posta: tubaksu94@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5365-5076.

THE CONTRIBUTION OF DEFENSE INDUSTRY EXPENDITURES TO ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKIYE

Abstract

Defense is one of the basic conditions of being a statehood. Countries make defense expenditures in order to protect their independence, provide border security against internal and external threats. Defense expenditures may also have some effects on economic development. Therefore, the contribution of Türkiye's defense expenditure to economic growth is the aim of this study. In order to examine the contribution of defense expenditures to the economic growth in Türkiye, VAR analysis was conducted for the years between 1990-2021. In the analysis, per capita income, defense expenditures/GDP, Labor Force Participation Rate, Gross Capital Formation, R&D/GDP variables were used. These variables were obtained from the World Bank (WDI) database. The data used in the study was tested with VAR and Johansen Cointegration Analysis method. According to the results of the study, it was found that defense spending affects economic growth in Türkiye in the long run.

Keywords

Defense Expenditure
Growth
Türkiye
Defense Industry

Article Info

Research Article

Received : 06.08.2023
Accepted : 08.10.2023
Online Published : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1338502

Kaynakça Gösterimi: Kara, M.A. ve Aksu, T. (2024). Savunma sanayi harcamalarının ekonomik büyümeye katkısı: Türkiye örneği. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (2), 225-244.

Citation Information: Kara, M.A. and Aksu, T. (2024). The contribution of defense industry expenditures to economic growth: the case of Türkiye. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (2), 225-244.

GİRİŞ

Güvenlik ve savunma ülke ekonomisinin vazgeçilmez parçasını temsil etmektedir. Güvenli bir ortamın bulunmadığı yerde üretimden ve tüketimden bahsetmek mümkün değildir. Savunma harcamaları, ülkenin refah seviyesinden bir miktar vazgeçerek milli gelirden ayırdığı paydır. Savunma harcamaları I. ve II. Dünya Savaşlarından ve bölgesel terör faaliyetlerinden sonra daha çok önem kazanan bir kavram olmuştur. Ayrıca savunma harcamaları ve savunma sanayinin öneminin artmasıyla birlikte bu harcamaların ekonomik gelişim üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar gündeme gelmiş ve özellikle 1973 yılında Benoit hipotezi bu konuda bir köşe taşı olmuştur. Savunma harcamaları konusuna yapılan çalışmalara bakıldığında iki bakış açısıyla karşılaşılmaktadır.

1973 yılında Benoit savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu savunmuştur. Benoit'e ek olarak Keynesyen iktisatçılarda bir kamu harcaması olan savunma harcamalarının çarpan vasıtasıyla ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı üzerinde durmuşlardır (Benoit, 1978, s. 268). Savunma harcamalarının artışıyla birlikte ortaya çıkan talep artışının daha fazla sermaye stokunun kullanılmasına, istihdam artışına, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin atmasına ve savunma sanayindeki yeniliklerin diğer sektörleri etkileyerek pozitif dışsallıkların ortaya çıkmasına neden olabileceği savunulmuştur (Dakurah, ve ark., 2001, s. 652). Savunma harcamalarının ekonomiye etkisi konusunda Keynesyen iktisatçılar gibi düşünmeyen Neo-Klasik iktisatçılar ise savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde negatif yönlü bir etkisinin olabileceğini savunmuşlardır. Ayrıca savunma harcamalarının yüksek maliyetli olduğu üzerinde durmuşlar ve kaynakların etkin kullanılmayacağını ve özellikle savunma harcamalarının hem kamu hem de özel sektör yatırımlarını dışladığını ve kaynakların verimsiz alanlarda kullanılmasına yol açabileceğini belirtmişlerdir (Dritsakis, 2004, s. 569).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanan savunma harcamaları ve savunma sanayine Türkiye de kayıtsız kalmamıştır. Bu dönemde yapılan savunma sanayi yatırımları Marshall yardımlarıyla durma noktasına gelse de 1970'li yıllarda tekrar canlanmıştır. Askeri harcamalarda önemli artışlar yaşanmıştır. 2020 itibarıyla askeri harcamalar bütçenin yüzde 7,52'sini oluşturmuştur. Son yıllarda milli savunma sanayi hamlesi Türkiye'nin savunma alanında attığı önemli bir adım olmuştur. Türkiye'de hem kamu hem de özel sektörde savunma sanayine önem verilmiş, insansız hava araçları, tanklar, milli piyade tüfekleri, eğitim uçakları gibi savunma araçları yapılmıştır.

Çalışmanın temel amacı Benoit'in 1973 yılında öne sürdüğü 'Gelişmekte olan ülkelerdeki savunma harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkiler' görüşünün Türkiye ekonomisi için de geçerli olup olmadığının test edilmesidir. Yapılan çalışma Türkiye ekonomisi bazında savunma harcamalarının ekonomik büyümenin bir değişkeni olarak kabul edilip edilmemesi açısından literatüre katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde teorik çerçeve üzerinde durulmuş ve savunma sanayine iktisadi etkilerin bakış açıları incelenmiştir. Bir sonraki bölümde literatür taraması yapılmış, dünyada ve Türkiye'de yapılan uygulamalı çalışmalara yer verilmiştir. Son bölümde ise Türkiye'de 1990-2021 döneminde savunma harcamalarıyla iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek

için Cobb-Douglas üretim fonksiyonu çerçevesinde, Johansen Eş bütünleşme analizi ve VAR yöntemi kullanılmıştır.

1. Teorik Çerçeve

Maslow'a göre savunma bireylerin en temel ihtiyaçlarından biri olmuş ve ihtiyaçlar piramidinin ikinci basamağında yer alan güvenlik ihtiyacı, insanlığın varoluşundan beri önem arz eden bir konu olmuştur (Maslow, 1943, s. 377). Devletler ülke içinde ve ülke dışında güvenliğin sağlanması, sınırların ve bağımsızlığın korunması, iç ve dış tehditlerin bertaraf edilmesi amacıyla savunma hizmetlerine gereksinim duymaktadırlar (Başar ve Künu, 2012, s. 1). Kamu harcamalarının bir kalemi olan savunma harcamaları ülkeye yönelik tehditlerin artan bir fonksiyonudur. Ülkelerin bütçeleri içerisindeki savunma harcamalarının payı, ilgili ülkenin sahip olduğu jeopolitik konuma, komşularıyla ilişkilerine, ülke içerisinde ayrılıkçı grupların olup olmamasına göre farklılıklar gösterebilmektedir (Çevik ve Pektaş, 2019, s. 229).

Savunma harcamaları II. Dünya savaşı ve Soğuk Savaş dönemlerinde artış göstermiş ve özellikle savunma alanında yapılan araştırma ve geliştirme faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bu dönemde dünya barışını sağlamak amacıyla Uluslararası Antlaşmalar ve Askeri Topluluk (NATO) kurulmuştur. Ülkelerin yapmış oldukları savunma harcamaları birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir (Karagianni ve Pempetzoglu, 2009, s. 139). Araştırmacılar savunma harcamasıyla ekonomik büyüme arasında nasıl bir ilişki olduğunu merak etmişlerdir. 1973 yılında Benoit yapmış olduğu analizler sonucunda Benoit Hipotezini ortaya atmıştır. Savunma harcamalarını geliştirmekte olan ülkeler bazında ele alan Benoit çalışmasında savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi olumlu olarak etkilediği sonucuna ulaşmıştır. (Benoit, 1978, s. 262). Benoit hipotezini Keynesyen görüşte desteklemektedir. Keynesyen görüşe göre, bir kamu harcaması olan savunma harcamaları toplam talebe katkıda bulunmakta ve çarpan etkisi kanalıyla büyümeyi ve istihdamı artırmaktadır. Ayrıca, mesleki eğitim yoluyla beşerî sermaye stoğuna katkıda bulunmakta ve sivil araştırma ve geliştirme üzerinde yayılma etkisine sahip olmaktadır (Feridun ve ark., 2011, s. 556). Savunma harcamaları çerçevesinde yapılan hizmetler ve yatırımlar dışsallık yaratarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır (Enimola ve Akoko, 2011, s. 26).

Aynı zamanda güvenlik perspektifiyle, can ve malları dış ve iç tehditlerden korumak için ulusal savunma ve savunma harcamalarının önemine vurgu yapılmaktadır. İstikrarlı bir güvenlik durumu, piyasa verimliliği için hayati önem taşımaktadır. Çünkü güvensizlik, yatırım ve yenilik yapma teşviklerini bozmaktadır. (Khalid ve Habimana, 2019, s. 364). Çatışma ve güvensizlik, ekonomik büyümenin önündeki önemli engellerdir. Geri kalmış ülkelerde, savaşlar, çatışmalar ve güvenlik eksikliği kalkınmanın önündeki temel engel olarak görülmektedir. (Dunne ve ark., 2005, s. 451). Savunma sanayi diğer sanayi kollarıyla da yakından ilişkili olabilmekte ve savunma sanayinde meydana gelen yenilikler savunma sanayiiyle yakın ilişkili olan bilişim, metal-çelik, kimya, elektrik elektronik gibi sektörleri de besleyebilmektedir. Ayrıca savunma sanayinin yaratmış olduğu pozitif dışsallık ülke ekonomisinde olumlu etki yaratabilecektir (Ayres, 1983, s. 820).

Diğer yandan liberal iktisatçılar ve politika yapımcılar ise savunma harcamalarının kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi azalttığını öne sürmüşlerdir. Savunma harcamalarının belirli özellikleri verimlilik sağlayarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Fakat savunma

harcamalarının azaltılması durumunda da ekonomik büyümede bir azalma yaratacağına dair net bir kanıt bulunmamaktadır (Paparas ve ark., 2016, s. 39). Neo-klasik yaklaşım ise savunma harcamalarının yüksek maliyet içerdiğini vurgulamaktadır. Özellikle savunma için kullanılacak olan kaynaklar daha verimli yatırımlarda kullanılmadığından dolayı dışlama etkisi meydana getirerek ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Dritsakis, 2004, s. 569). Savunma harcamalarındaki bir artış, kaynakları özel sektörden uzaklaştırarak hem kamu hem de özel sektör yatırımlarını dışlamakta ve bu durum ekonomik büyümeyi geciktirebilmektedir. Aizenman ve Glick (2006) ekonomik büyümenin dış tehditler ve savunma harcamalarından etkilendiğini öne sürmüşlerdir. Hükümetin, yapmış olduğu savunma harcamaları üzerinden mali harcamaları vergilendirmesi yolsuzluğa neden olabilmekte ve bu nedenle savunma harcamalarıyla iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin yolsuzluk ve rant kollama davranışına bağlı olduğu savunulmaktadır (s. 131).

Savunma harcamaları vergilerle finanse edildiğinden vergilendirme sadece mevcut kaynakların azalmasını değil aynı zamanda reel ücret ve reel faiz oranlarını etkilemektedir. Bu durum ise ekonomik kararlarda çarpıklık oluşturabilmektedir. Ayrıca savunma harcamaları, yüksek nitelikli işgücü talebinde darboğazlar yaratmakta ve kaynakları sivil araştırma ve geliştirme faaliyetlerinden uzaklaştırmaktadır. Devlet iktisadi bir aktör olarak göz önüne alındığında düşük verimliliğe neden olabilmekte ve kaynakların sivil amaçlardan askeri amaçlara kaydırılması, uzun vadeli ülke üretkenliğini, teknolojik projeleri ve büyümeyi engelleyebilmektedir (Enimola ve Akoko, 2011, s. 27). Bu durum, Neo-klasik yaklaşımın üzerinde durduğu gibi dışlama etkisi ortaya çıkaracak ve ayrıca negatif dışsallık yaratabilecektir (Sua ve ark., 2018, s. 570).

Savunma harcamaları ülkelerin sahip oldukları ekonomik güce, jeopolitik konuma, dış politikalara, komşu ülkelerle ilişkisine bağlıdır. Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan bir nevi köprü konumunda olan Türkiye ise Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana savunma harcamalarını önemsemiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde topların dökülmesi, tersanelerin kurulması, ordu yapısının çeşitlendirilmesi buna verilecek örneklerden bazılarıdır (Çevik ve Bektaş, 2019, s. 230).

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşından çıkan Türkiye savunma sanayi üzerinde durmuş özellikle II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemlerinde savunma sanayine yapılan yatırımlar artış göstermiştir. 1950'li yıllarda Marshall yardımıyla savunma harcamalarına ara verilmiştir. Fakat 1970'li yıllara gelindiğinde Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında karşılaşılan ambargo Türkiye'yi tekrar savunma harcamalarına yöneltmiştir. Milli imkanlarla yüksek teknolojik askeri ürünlerin üretilmesi hedeflenmiş ve Türkiye'nin NATO, Birleşmiş Milletler gibi kuruluş bünyesinde üstlendiği görevlerse savunma sanayiye yapılan harcamaları daha da artırmıştır (Şenesen, 2002, s. 13).

Savunma harcamaları beş yıllık kalkınma planlarının da konusu olmuş, savunma sanayini güçlendirmeye yönelik kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. 1985 yılında yürürlüğe konulan 3238 sayılı kanunla birlikte milli sanayinin altyapısının oluşturulması, ileri teknolojik silah ve teçhizatın üretilmesiyle birlikte savunma sanayi ihracatı ön planda tutulmuştur. Bu dönemde savunma sanayi pazarında sadece kamu sektörünün değil özel sektörün de bulunması gerektiği düşünülmüştür. Bu kapsamda Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM)'den BAYKAR Savunma A.Ş'ye kadar birçok özel firma

savunma sanayi alanında faaliyet göstermiştir. Son yıllardaysa milli savunma hamlesi çerçevesinde milli piyade tüfekleri, Hürkuş eğitim uçağı, insansız hava araçları, gözetleme uyduları başta olmak üzere önemli yerli üretimler yapılmıştır (İstiklal, 2022, s. 44).

Türkiye, savunma sanayinin oluşmasında yerli ve milli vurgusu yaparken ileri teknoloji savunma sanayi ürünlerinin ihracatının yapılması konusu üzerinde de durmuştur. Bu konuda önemli başarılar imza atmıştır. Uluslararası Savunma Danışmanlık İnşaat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (SASAD) verilerine göre 2002 yılında savunma sanayi alanındaki ihracat 248 milyon dolar iken, 2021 yılında 3 milyar 224 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin savunma sanayi ihracatında elde ettiği bu başarı ülkenin silah ve teçhizat ithalatını azaltmış ve ülkeden döviz çıkışını engellemiştir (İstiklal, 2022, s. 45).

2.Literatür Taraması

Diğer yandan savunma harcamalarıyla iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli uygulamalı çalışmaların varlığı da dikkat çekmektedir. Tablo 1'de savunma harcamalarıyla iktisadi büyüme ilişkisini konu edinen bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo1. Savunma Harcamalarıyla İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkiyi Konu Alan Seçilmiş Çalışmalar

Çalışma	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuç
Zaman Serisi İçeren Çalışmalar				
Sua vd., (2018)	Çin	1952-2014	Birim Kök Granger Nedensellik	Çin'in yapmış olduğu savunma sanayi harcamasının iktisadi büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna erişilmiştir.
Manchester (2017)	ABD	1947-2016	Birim Kök VAR Analizi	İktisadi büyüme ve askeri harcamalar arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.
Umar vd., (2015)	Malezya	1980-2014	VAR Analizi Toda-Yamadoto	Çalışmada Malezya özelinde, Keynes'in savunma harcamaları üzerine öne sürdüğü görüşün doğruluğu ispatlanmıştır. İktisadi büyümeyle savunma harcamaları birbirini beslemektedir.
Tiwari Shahbaz (2013)	Hindistan		ARDL Eşbütünleşme Testi	Çalışma Hindistan'ın elde etmiş olduğu yüksek büyüme oranı ülkenin yapmış olduğu savunma harcamalarının bir çıktısı olduğunu belirtmiştir.
Anwar vb., (2012)	Pakistan	1980-2010	Birim Kök Eşbütünleşme	İktisadi büyüme ve savunma harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir.
Ferzanegan (2012)	İran	1959-2007	Etki tepki analizi Varyans ayrıştırması	Yapılan çalışmada İran'ın yapmış olduğu savunma harcamaları ülke ekonomisini olumlu yönde etkilemektedir.

Tablo 1 (Devamı). Savunma Harcamalarıyla İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkiyi Konu Alan Seçilmiş Çalışmalar

Çalışma	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuç
Braşoveanu (2010)	Romanya	1990-2007	Küme analizi Quintile analizi	Romanya'da savunma harcamaları ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.
Wijeweera Webb (2009)	Sri Lanka	1976-2007	VAR Analizi VECM Ayırıştırması	Sri Lanka'da yapılan savunma harcamaları ekonomik büyümeyi %0,05 oranında artırmıştır.
Tang (2008)	Malezya	1960-2006	ARDL Sınır testi	Savunma harcamalarıyla iktisadi büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu ve bu ilişkinin iktisadi büyümeyi negatif olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.
Dunne Nikolaidou (2005)	3 AB ülkesi	1960-2002	Birim Kök Johansen Eşbütünleşme Nedensellik	Üç ülke için yapılan analizde sonuçlar homojen çıkmamıştır. Portekiz için bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. İspanya için iktisadi büyümeyle savunma harcamaları arasında pozitif yönlü, Yunanistan'la ise negatif yönlü ilişki bulunmaktadır.

Panel Veri Analizi İçeren Çalışmalar

Çınar Ünsal (2021)	Orta Doğu Ülkeleri	Doğu	1990-2019	ARDL Sınır Testi	Çalışmada, Orta Doğu ülkelerinde savunma harcamalarının döngüsel bir seyir izlediği ve seyrin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği görülmüştür.
Saba Ngepah (2019)	Afrika Ülkeleri		1990-2015	Panel veri analizi	Çalışma sonunda bazı ülkelerde herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, bazılarında tek yönlü bazılarında çift yönlü bir ilişkinin varlığı bulunmuştur.
İsmail (2017)	Güney Ülkeleri	Asya	1988-2013	Panel Veri Analiz	Çalışmanın sonuçları, askeri harcamaların GSMH'yi artırdığını, ancak bu olumlu etkinin ihmal edilebilir olduğunu öne sürmektedir.

Tablo 1 (Devamı). Savunma Harcamalarıyla İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkiyi Konu Alan Seçilmiş Çalışmalar

Çalışma	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuç
Destek Okumuş (2016)	BRICS MIST	1990-2013	Panel Analizi	Veri Ampirik sonuçlar, askeri harcamalardan ekonomik büyümeyi yalnızca Çin için pozitif yönde Türkiye için askeri harcamalardan ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.
Shahbaz Afza Shabbir (2013)	Pakistan	1971-2009	ARDL VECM Nedensellik	Çalışmada Pakistan'ın yapmış olduğu savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.
Wijeweera Webb (2011)	Güney Asya Ülkeleri	1988-2007	Panel Analiz	Veri Savunma harcamalarda meydana gelen %1'lik bir artışın GSYH yalnızca %0,04 oranında artırdığı tespit edilmiştir.
Mylonidis (2008)	14 AB Ülkesi	1960-2000	Kesit ve Panel Veri Analizleri	Yapılan analiz sonucunda artan savunma harcamalarının Avrupa'nın ekonomik büyümesini engelleyebileceğine işaret edilmiştir
Kollas vd., (2004)	15 AB Ülkesi	1961-2000	Birim Kök Johansen bütünlüme	Eş Savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ülkelerin durumuna bağlı olduğunu göstermiştir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere savunma harcamalarıyla iktisadi büyüme arasındaki ilişki analiz edilirken incelenen ülkelerin gelişmişlik durumları, kullanılan yöntem, baz alınan zaman aralığı farklılığından dolayı analiz sonuçlarında da farklılıklar gözlenmiştir. Güney Asya ülkelerinde ve Orta Doğu ülkelerinde Benoit hipotezinin öne sürdüğü gibi savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi olumlu açıdan etkilediği görülmektedir. Fakat AB ülkelerinde bunun tam tersi bir sonuçla karşılaşmıştır. Savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi, savunma harcamalarının nasıl finanse edildiğine, dışlama etkisine, dışsallıklara ve askeri harcamaların güvenliği artırmadaki etkinliğine bağlıdır. Sonuç olarak, savunma harcamalarının ekonomik etkisi ülkeler arasında ve zaman içinde değişiklik gösterebilmektedir.

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye açısından incelendiğinde ise karşımıza bazı çalışmaların çıktığı görülmekte ve çalışmalarda kullanılan yöntemler ve ulaşılan bulgular farklılıklar gösterebilmektedir. Literatürde Türkiye açısından savunma

harcamalarının ekonomik büyümeyi artıracığını savunan Benoit Hipotezi destekleyen çalışmalardan biri Naimoğlu ve Özbek (2022)'e aittir. Yazarlar 1960 - 2019 dönemini 2016 yılında bulunan bir ekonometrik analiz testleri olan KPSS Fourier SHIN FMOLS testlerini uygulamışlardır. Çalışmanın sonuç kısmında yazarlar savunma harcamalarındaki artışın iktisadi büyüme üzerinde sadece kısa dönemde değil uzun dönemde de etkililer yarattığı üzerinde durmuşlardır. Ayrıca Türkiye'nin yapmış olduğu savunma harcamalarının sadece yüksek büyüme hedeflerine ulaşmada yardımcı olmakla kalmayacağını, aynı zamanda milli güvenlik sorununun çözümü için de önemli olduğunu vurgulamışlardır (s. 174-182). Sezgin (2001) ise 1956-1994 yılları arasında OLS, 2SLS, 3SLS testleri kullanarak incelemiştir. Çalışmada savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna erişilmiştir (s. 69-86). Hacıoğlu (2004)'da Türkiye'nin yapmış olduğu toplam savunma harcamalarının çıktı üzerindeki etkisini eş bütünleşme analizi kapsamında incelemiştir. Çalışma sonunda savunma harcamalarının çıktı düzeyini uzun dönemde etkilediği ve ayrıca iki değişken arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır (s. 193-201).

3. Veri Seti, Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye özelinde savunma harcamalarıyla iktisadi büyüme arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir. 1990-2021 dönemi için yıllık veriler kullanılarak VAR analizi yapılmış ve çalışmada Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılmıştır. Analizde kullanılan değişkenleri doğrusal bir şekle dönüştürmek için analizde değişkenler logaritmik yapıda kullanılmıştır. Bu nedenle analizde kullanılan denklem logaritmik forma gösterilmektedir;

$$\ln Y = \beta_0 + \beta_1 \ln K + \beta_2 \ln L + \beta_3 \ln A + \beta_4 \ln S + u \quad (1)$$

Bu denklemde β_0 sabit terim parametresini, $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ ise sırasıyla kişi başına düşen GSYİH'nin, sabit sermaye oluşumuna, işgücüne, teknolojiye (ARGE/GSYİH) ve savunma harcamalarına olan duyarlılığını, u ise hata terimini göstermektedir. Türkiye'de 1990 yılından 2021 yılına kadarki süreçte yapılan savunma harcamalarının iktisadi büyümeye katkısı incelenmiştir. Çalışmada savunma harcamalarının iktisadi büyümeyi artıracığı savı Türkiye için geçerli olup olmadığı test edilmek istenmiştir. Literatüre bakıldığında çalışmaların büyük çoğunluğu nedensellik analizlerine dayandığı görülmekte, bu çalışmada ise nedensellik ilişkisinden ziyade bir büyüme modeli çerçevesinde analiz yapılmaktadır.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenlerin Açıklaması

Değişkenler	Değişken Açıklaması	Kaynak	Dönem
lnY	Kişi Başına Düşen GSYİH	Dünya Bankası	1990-2021
lnK	Gayri Safi Sermaye Oluşumu	Dünya Bankası	1990-2021
lnL	15-64 Yaş Aktif İşgücü	Dünya Bankası	1990-2021
lnA	ARGE/GSYİH	TÜİK	1990-2021
lnS	Savunma Harcaması/GSYİH	Dünya Bankası	1990-2021

3.1. Çalışmanın Analiz Yöntemleri

Çalışmada öncelikle Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi, daha sonra vektör otoregresif (VAR) analizi ve Johansen eşbütünleşme analizleri yapılacak ve uzun/ kısa dönem eşbütünleşme katsayı tahminleri yapılacaktır. Çalışmada değişkenlerin durağanlık durumlarının tespiti için ADF birim kök testi uygulanmıştır. Dickey ve Fuller (1979) Monte-Carlo simülasyon çalışmasını kullanarak birim kök varlığını τ (tav) istatistikleri için kritik değeri tablolatırmışlardır. Eğer τ (tav) istatistiğın mutlak değeri veya MacKinnon DF'nin mutlak eşik değeriinden büyükse H_0 kabul edilmekte ve seri durağandır sonucuna ulaşılmaktadır. Eğer τ (tav) istatistiğın mutlak değeri veya MacKinnon DF'nin mutlak eşik değeriinden küçükse H_1 kabul edilmekte ve seri durağan değildir ve birim kök içerir sonucuna erişilmektedir (Yıldırta, 2010, s. 45-246).

ADF test denklemleri şöyle yazılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Tablo 3. ADF Birim Kök Test Sonuçları

Seviyede	Birinci Farkında					
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz
lnY	-1,160424 (0,6785)	-1,284773 (0,8731)	1,318709 (0,9494)	-5,794479 (0,0000)	-5,842675 (0,0002)	-5,489991 (0,0000)
lnK	-2,012045 (0,2804)	-2,558828 (0,3001)	0,308066 (0,7685)	-5,983439 (0,0000)	-5,877308 (0,0002)	-6,064856 (0,0000)
lnL	-1,883564 (0,3353)	-1,484286 (0,8134)	-0,835668 (0,3458)	-5,445237 (0,0001)	-5,708651 (0,0003)	-5,401435 (0,0000)
lnA	-1,421671 (0,5589)	-3,686678 (0,0085)	-2,197175 (0,291)	-8,089228 (0,0000)	-7,991925 (0,0000)	-7,806941 (0,0000)
lnS	-0,893430 (0,7768)	-2,051105 (0,5515)	-1,128618 (0,2298)	-5,168191 (0,0002)	-5,071320 (0,0015)	-5,081314 (0,0000)
Kritik değerler						
%1	-3,661661	-4,284580	-2,641672	-3,670170	-4,296729	-2,644302
%5	-2,296411	-3,562882	-1,952066	-2,963972	-3,568379	-1,952473
%10	-2,619160	-3,215567	-1,610400	-2,621007	-3,218382	-1,610211

() Olasılık değerleridir.

$H_0 = \beta = \delta = 0$ (Seri birim kök içermektedir)

$H_1 = \beta$ ve $\delta \neq 0$ (Seri birim kök içermemektedir)

Çalışmada kullanılan Eviews 10 ekonometri paket programı çıktıları çerçevesinde, ADF test istatistiği mutlak değeri %1, %5 ve %10 kritik değerlerinin mutlak değerlerinden küçük olduğunu serinin birim kök içerdiği, yani serinin durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Tam tersi durumda yani ADF test istatistiğinin mutlak değeri %1, %5 ve %10 kritik değerden büyük olduğu durumdaysa serinin birim kök içermediği ve durağan olduğu söylenmektedir. Elde edilen değerlerin güvenilir olabilmesi için hata terimlerinde otokorelasyon olmaması gerekmektedir. Otokorelasyonu ortadan kaldırmak için bağımlı değişkenin bir gecikmeli farkını aldığımızda durağanlık sağlanmıştır (Tarı, 2011, s. 391-397).

Tablo 3'te görüldüğü gibi çalışmada yer alan tüm modellerde seviyede her bir değişkenin birim kök içerdiği fakat birinci farkında tüm değişkenlerin durağanlaştığı ve serilerin birim kök içermediği görülmektedir. Serilerin birinci farkında durağan hale gelmesi değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli analizler yapmamızın yolunu açmıştır.

Çalışmada seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesinde kullanılan Johansen eşbütünleşme testini yapabilmemizin koşulu VAR analizidir. Model kısaca

$$y_t = c + \sum_{i=1}^p A_i y_{t-i} + u_t \quad (3)$$

Şeklinde ifade edilmektedir. Daha genel bir VAR modeli k sayıda değişken için:

$$y_t = c + A_1 y_{t-1} + A_2 y_{t-2} + \dots + A_p y_{t-p} + u_t \quad (4)$$

Bişiminde ifade edilmektedir (Tarı, 2011, s.455-456).

Tablo 4. VAR Analizi Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	142,9463	NA	7,18e-11	-9,168708	-8,697227	-9,021046
1	218,4548	114,5647*	2,31e-12*	-12,65206	-11,00187*	-12,13524*
2	243,6138	29,49676	2,84e-12	-12,66302*	-9,834136	-11,77705

Tablo 4'te görüldüğü gibi AIC haricindeki tüm bilgi kriterleri uygun gecikme uzunluğunu birinci gecikme uzunluğu göstermişlerdir. Ayrıca ADF birim kök testi uygulanırken bilgi kriteri olarak SC bilgi kriteri kullanılmış bu durumlar doğrultusunda çalışmada uygun gecikme uzunluğu, birinci gecikme uzunluğu kabul edilmiştir. VAR analizi sonrasında yapılması gereken otokorelasyon testi, değişen varyans testi ve karakteristik polinomların ters kökleri testleri yapılmalıdır. Otokorelasyon LM testi p. dereceden bir otokorelasyon varlığını kontrol etmek için kullanılmaktadır. Otokorelasyon LM testinin hipotezi şu şekilde kurulmaktadır.

$$H_0 = p_1 = p_2 = p_3 = \dots = p_p = 0 \text{ (otokorelasyon yok)}$$

$$H_1 = p_1 \neq p_2 \neq p_3 \neq \dots \neq p_p \neq 0 \text{ (otokorelasyon vardır)}$$

Yapılan LM otokorelasyon test sonucunda LM olasılık değerinin 0.05'ten büyük olması durumunda H_0 hipotezi kabul edilmektedir (Sümer, 2013, s. 219). Tablo 5'te görüldüğü gibi 0,07 ve 0,36'nin 0.05'ten büyük olması H_0 hipotezin kabul edilmesine neden olmuştur. Bu durum seride otokorelasyonun sorununun olmadığını göstermektedir. Birçok ekonometrik

paket programlarda değişen varyans testi White Testi yardımıyla yapılmaktadır. White testinin hipotezi şu şekilde kurulmaktadır;

$$H_0 = \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \dots = \alpha_p = 0 \text{ (değişen varyanslı değildir)}$$

$$H_1 = \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \alpha_3 \neq \dots = \alpha_p \neq 0 \text{ (değişen varyanslıdır)}$$

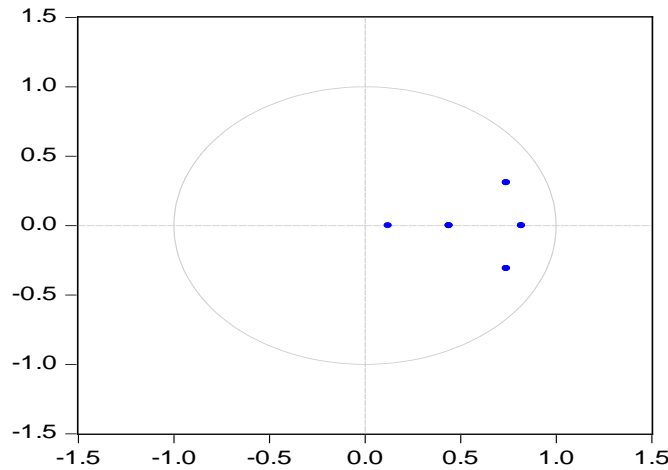
$$nR^2 \sim \chi^2$$

nR^2 değeri χ^2 tablo değerinden küçükse H_0 hipotezi, nR^2 değeri χ^2 tablo değerinden büyükse H_1 hipotezi geçerlidir (Sümer, 2013, s. 183). Tablo 4'te görüldüğü üzere modelde değişen varyans sorunu görülmemektedir.

Tablo 5. Diognastik Test Sonuçları

VAR ANALİZİ OTOKORELASYON TESTİ		
GECİKME	LM İST.	OLASILIK DEĞERİ
1	36,06487	0,0787
2	27,20191	0,3626
VAR DEĞİŞEN VARYANS TESTİ		
Kİ-KARE İST.	188,1688	
OLASILIK DEĞERİ	0,3230	

Şekil 1. Karakteristik Polinomların Ters Kökleri
Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 1.'de gösterilen AR karakteristik polinomların ters kökleri, çemberin içerisinde bulunmaktadır. Hiçbir AR kökünün birim çemberin dışında yer almaması kurulan VAR modelinin durağan olduğunu desteklemektedir.

Ekonometrik analizlerde modelde kullanılan bağımlı değişkenle bağımsız değişken arasında 'kısa dönemli mi yoksa uzun dönemli mi?' bir ilişki olup olmadığının test etmek için Johansen eş bütünleşme testi kullanılmaktadır. Johansen ve Juselius (1990) savundukları eş

bütünleşme analizinde maksimum öz değer istatistikleri ve iz değer istatistikleri çerçevesinde incelemiştir. Bu kapsamda söz konusu istatistikler şu şekildedir;

$$\text{İz Değer Testi} \quad : \lambda_{trace} = -T \cdot \sum_{i=1}^n \ln(1 - \lambda'_i) \quad (5)$$

$$\text{Maksimum Özdeğer Test: } \lambda_{max} = -T \cdot \ln(1 - \lambda'_{r+t}) \quad (6)$$

Şeklinde yazılmakta ve maksimum özdeğer ve iz test istatistikleri kritik değerden büyük olduğu durumda H_0 hipotezi red edilecektir. Bu durumda değişkenlerin eş bütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır (Tarı, 2011, s. 428-429).

Tablo 6. Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

	İz İstatistiği	%5 kritik değeri	Olasılık Değeri	Maksimum Özdeğer İstatistiği	%5 kritik değeri	Olasılık Değeri
None*	91,49517	69,81889	0,0004	39,39381*	33,87687	0,0099
At most1*	52,10136	47,85613	0,0189	23,18872	27,58434	0,1656
At most 2	28,91264	29,79707	0,0630	14,70293	21,13162	0,3103
At most3	14,20971	15,49471	0,0774	8,418516	14,26460	0,3377
At most4*	5,791193	3,841466	0,0161	5,791193*	3,841466	0,0161

Yapılan eşbütünleşme test sonucunda uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 7. Normalize Edilmiş Vektör

lnY	lnK	lnL	lnA	lnS
1,000000	-0,720650	-0,663152	-0,424693	-0,573254
	(0,12751)	(0,24406)	(0,11361)	(0,12692)

$$\ln Y = 0,72 \ln K + 0,66 \ln L + 0,42 \ln A + 0,57 \ln S \quad (7)$$

Çalışmada tahmin edilen ekonometrik modele göre, sabit sermaye oluşumu (lnK), işgücü (lnL), teknoloji değişkeni olarak kullanılan AR-GE/GSYİH (lnA) ve Savunma Harcamaları/GSYİH (lnS), iktisadi büyüme değişkeni olarak kullanılan kişi başına düşen geliri (lnY) pozitif yönde etkilemektedir. Çalışmada kullanılmış olan tüm değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır. Savunma harcamalarındaki %1'lik artış iktisadi büyümeyi %0,57 oranında artırmaktadır.

SONUÇ

Güvenlik olgusu ilkel toplumlardan bu yana önemli bir kavram olmuştur. Savunma faaliyetleri ve harcamaları devlet kavramının ortaya çıkışından itibaren var olmuştur. Ülkeler vatandaşlarının güvenliği, refahı, ulusal egemenlik ve bağımsızlığını korumak, dış ve iç tehditleri bertaraf etmek için savunma harcamaları yapmaktadırlar. Fakat savunma harcamaları Dünya savaşları sonrasında daha da önem kazanmıştır.

Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye katkısı üzerinde ise görüş birliği bulunmamaktadır. Klasik yaklaşım, kamu harcamalarına sıcak bakmadığı gibi savunma harcamalarına da sıcak bakmamıştır. Savunma harcamalarının ülke ekonomisine bir külfet oluşturacağı savunulmuştur. Artan savunma harcamaları vergiler yoluyla finanse edileceği için vatandaşlarının refahını düşürecek ve girişimciliği engelleyebilecektir (Pan ve ark., 2015, s.446). Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde dışlama etkisi bulunduğu savunulmuştur. Artan kamu harcamalarının özel sektör yatırımlarını dışladığını ve böylelikle ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etki yaratabileceği ifade edilmektedir.

Keynesçi yaklaşımsa savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu savunmuştur. Bu görüşü ise Benoit, 1973 yılında yapmış olduğu çalışmayla desteklemiş ve ortaya attığı savlar literatüre Benoit Hipotezi olarak geçmiştir (Gerace, 2002, s. 2). Benoit tezinde yüksek savunma harcaması yapan ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının düşük savunma harcaması yapan ülkelerin ekonomik büyümesinden daha yüksek olduğu üzerinde durulmuştur. Savunma sanayinin yaratmış olduğu pozitif dışsallığın diğer sektörleri beslediği savunulmuştur.

Savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğiyle ilgili farklı görüşlerden hangisinin Türkiye için geçerli olduğunun araştırıldığı çalışmada 1990-2021 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu çerçevesinde model kurulmuş ve sırasıyla ADF birim kök testi, VAR analizi, Johansen Eşbütünleşme Analizi uygulanmıştır. Yapılan testler sonucunda savunma harcamaları ve iktisadi büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Savunma harcamalarındaki %1'lik artış iktisadi büyümeyi %0,57 oranında artırmaktadır. Çalışma sonuçları Naimoğlu ve Özbek (2022), Sezgin (2001), Hacıoğlu (2004) ve Erdoğan (2006) gibi yazarların yapmış olduğu çalışmalarda sonuçları desteklemektedir. Çalışma kapsamında Türkiye için Benoit Hipotezinin geçerliliği doğrulanmıştır.

Türkiye ekonomisinde savunma harcamalarının ekonomik büyümeye katkısı katsayı anlamında küçük olmakla birlikte savunma mali üretimi stratejik olarak görülmelidir. On birinci kalkınma planında (2023), savunma sanayi kapsamında hayata geçirilmesi amaçlanan 'Yerleştirme Yol Haritası' önem arz etmekte ve bu çerçevede ülke savunma sanayi envanterinin yerli makine ve teçhizatın oluşturulma çabası desteklenmelidir (On birinci Kalkınma Planı, 2023). Savunma sanayi kapsamında ürün geliştirme ve AR-GE faaliyetlerine verilen önem artırılmalı ve ürün geliştirme konusundaki dışa bağımlılık azaltılmalıdır. Bu kapsamda küçük ölçekli savunma sanayi firmalarına kuluçkalıklar tahsis edilerek, savunma sanayinde üretilen yerli silah ve teçhizatın ihracatının yapılması adına imalatçı firmalar teşvik edilmelidir. Savunma sanayi alanında yapılan teşvikler sadece maddi teşviklerden

oluşmamalı hem kamunun hem de özel sektörün bulunduğu TEKNOKENT merkezlerinde savunma sanayi ürünlerine öncelik verilmelidir.

Sonuç olarak, önemli bir jeopolitik konuma sahip olan ve ülke içinde terör olayları yaşayan Türkiye için savunma harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Özellikle son zamanlar yapılan milli savunma sanayi atılımı hem ülke savunmasına hem de ülke ekonomisine olumlu katkılar sunmuştur.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

“Savunma Sanayi Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Katkısı: Türkiye Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

“Savunma Sanayi Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Katkısı: Türkiye Örneği” başlıklı çalışmaya 1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Aizenman, J. ve Glick, R. (2006). Military expenditure, threats and growth, *Journal Of International Trade and Economic Development*, 15, 129-155. <https://doi.org/10.1080/09638190600689095>
- Anwar, M. A., Rafique, Z. ve Joiya, S. A. (2012). Defense spending-economic growth nexus: a case study of Pakistan. *Pakistan Economic and Social Review*, 50, 163-182.
- Ayres, R. (1983). Arms production as a form of import-substituting industrialization: the Turkish case. *World Development*, 11, 813-823.
- Başar, S. ve Künu, S. (2012). Savunma harcamalarının iktisadi büyümeye etkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 223-237.
- Benoit, E. (1978). Growth and defense expenditure. *Economic Development and Cultural Change*, 26, 271-280. <https://doi.org/10.1086/451015>
- Braşoveanu, L. O. (2010). The impact of defense expenditure on economic growth. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 13, 147-168.
- Çevik, E. İ. ve Bektaş, G. (2019). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 299-236.

- Çınar, İ. ve Ünsal, Y. (2021). Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme: orta doğu ülkeleri açısından benoit hipotezinin sınanması. *Cumhuriyet Dergisi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22, 276-289. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.959998>
- Darukah, A., Davies, P. ve Sampath, K. (2001). Defense spending and economic growth in developing countries: a causality analysis. *Journal of Policy Modeling*, 23, 651-658.
- Dritsakis, N. (2004). Defense spending and economic growth: an empirical investigation for Greece and Turkey. *Journal of Policy Modeling*, 26, 249-264. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2004.03.011>
- Dunne, J. P. ve Nikolaidou, E. (2005). Military spending and economic growth in Greece, Portugal and Spain. *Frontiers In Finance and Economics*, 2, 1-17.
- Dunne, J. P., Smith, R. P. ve Willenbocker, D. (2005). Models of military expenditure and growth: a critical review. *Defence and Peace Economics*, 16, 449-461. <https://doi.org/10.1080/10242690500167791>
- Enimola, S. ve Akoko, A. (2011). Defense expenditure and economic growth: the Nigeria experience 1977-2006. *Batswanan Journal Of Economics*, 8(12), 26-44.
- Erdoğan, O. S. (2006). Political decisions, defence and growth. *MPRA*, 2520, 1-17.
- Feridun, M., Sawhney, B. ve Shahbaz, M. (2011). The impact of military spending on economic growth: The case of north Cyprus. *Defence and Peace Economics*, 22, 555-562. <https://doi.org/10.1080/10242694.2011.562370>
- Gerace, M. P. (2002). US Military expenditure and economic growth: some evidence from spectral methods. *Defence and Peace Economics*, 13, 1-11. <https://doi.org/10.1080/10242690210966>
- Görkem, H. ve Işık, S. (2008). Türkiye’de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki (1968-2006). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(2), 405-424.
- Halıcıoğlu, F. (2004). Defense spending and economic growth in Turkey: an empirical application of new macroeconomic theory. *Review of Middle East Economics and Finance*, 2, 193-201. <https://doi.org/10.1080/1475368042000299631>
- İstiklal, D. (2022). *Türk savunma sanayii modeli ve teknolojik dönüşüm*. (1. Basım). SETA.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration –with application to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1990.mp52002003.x>
- Karagianni, S. ve Pempetzoglu, M. (2009). Defense spending and economic growth in Turkey: a linear and non-linear granger causality approach. *Defence and Peace Economics*, 20, 139-148. <https://doi.org/10.1080/10242690801923173>
- Karagöl, E. ve Palaz, S. (2004). Does defence expenditure deter economic growth in Turkey? a cointegration analysis. *Defence and Peace Economics*, 15(3), 289-298. <https://doi.org/10.1080/10242690320001608908>

- Khalid, U. ve Habimana, O. (2019). Military spending and economic growth in Turkey: a wavalet approach., *Defence And Peace Economics*, 32, 362-376. <https://doi.org/10.1080/10242694.2019.1664865>
- Manchester, C. (2017). The relationship between defense expenditures and economic growth: A granger causality approach. *Business/Business Administration*, 5, 1-21
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Mylonidis, N. (2008). Revisiting the nexus between military spending and growth in the European Union. *Defence and Peace Economics*, 19, 265-272. <https://doi.org/10.1080/10242690802164801>
- Naimoğlu, M. ve Özbek, S. (2022). Türkiye’de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesi: Fourier yaklaşımı. *İzmir İktisat Dergisi*, 37, 174-188. <https://doi.org/10.24988/ije.909072>
- Özsoy, O. (2008). Government budget deficits, defence expenditure and income distribution: the case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 19(1), 61-75. <https://doi.org/10.1080/10242690701347689>
- Pan, C. I., Chang, T. ve Wolde-Rufael, Y. (2015). Military spending and economic growth in the Middle East Countries: Bootstrap panel causality Test, *Defence and Peace Economics*, 26(4), 443-456. <https://doi.org/10.1080/10242694.2014.891356>
- Paparas, D., Richter, C. ve Paparas, A. (2016). Military spending and economic growth in Greece and the arms race between Greece and Turkey. *Journal of Economics Library*, 3, 38-56.
- Saba, C. S. ve Ngepah, N. (2019). Military expenditure and economic growth: evidence from a heterogeneous panel of African countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32, 3586-3606. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1674179>
- Sezgin, S. (2001). An empirical analysis of Turkey’s defense-growth relationships with multiequation model. *Defence and Peace Economics*, 12, 69-86. <https://doi.org/10.1080/10430710108404977>
- Shahbaz, M., Afza, T. ve Shabbir, M. S. (2013). Does defence spending impede economic growth? Cointegration and causality analysis for Pakistan. *Defence and Peace Economics*, 24, 105-120. <https://doi.org/10.1080/10242694.2012.723159>
- Sua, C., Xub, Y., Changc, H. L., Lobontd, O. R. ve Liue, Z. (2018). Dynamic causalities between defense expenditure and economic growth in China: evidence from rolling granger causality test. *Defence And Peace Economics*, 31, 1-18. <https://doi.org/10.1080/10242694.2018.1505583>
- Sümer, K. K. (2013). *Ekonometriye giriş*. (3. Basım). Beşir Kitabevi.
- Şenesen, G. (2002). *Türkiye’de savunma harcamaları ve ekonomik etkileri*, 1980-2001. (1. Basım). TESEV Yayınları.

- Tang, C. F. (2008). Defence expenditure and economic growth in Malaysia: A reassessment using bounds and modified wald tests. *The IUP Journal of Public Finance*, 6, 45-51.
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri*. (7. Basım). Umuttepe Yayınları.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). On birinci kalkınma planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden 10 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.
- Tiwari, A. K. ve Shahbaz, M. (2013). Does defence spending stimulate economic growth in India? A revisit. *Defence and Peace Economics*, 24, 371-395. <https://doi.org/10.1080/10242694.2012.710814>
- Umar, M. A., Bakar, A. ve Sufian, A. (2015). Defence expenditure and economic growth in Malaysia: an application of toda-yamamoto dynamic granger causality test 1980-2014. *Amity Business Review*, 16, 24-31.
- Yıldırta, D. (2010). *E-Views uygulamalı temel ekonometri*. (3. Basım). Türkmen Kitabevi.
- WDI (Dünya Bankası) (2023). World development indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> adresinden 10 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.
- Wijeweera, A. ve Webb, M. J. (2009). Military spending and economic growth in Sri Lanka: A time series analysis. *Defence and Peace Economics*, 20, 499-508. <https://doi.org/10.1080/10242690902868301>

EXTENDED ABSTRACT

Defense is one of the fundamental requirements of being a state. Countries allocate defense expenditures to protect their independence, secure their borders, and defend against internal and external threats. Defense has been a significant concept throughout history. Security, based on defense services, has gained importance in human needs, appearing as the second stage in Abraham Maslow's hierarchy of needs. From the past to the present, there has been a societal need for security and defense. The production of any tools and equipment deemed necessary for national defense by public or private organizations constitutes the defense industry.

The defense industry holds a crucial place in a country's economy. In 1973, Benoit argued that there is a positive relationship between defense expenditures and economic growth. In addition to Benoit's view, Keynesian economists have emphasized that defense expenditures, as a form of public spending, can contribute to economic growth through the multiplier effect. It has been argued that the increase in defense spending leads to increased demand, which can result in the utilization of more capital stock, increased employment, growth in research and development activities, and the generation of positive externalities by influencing other sectors.

The defense industry not only fulfills fundamental need in its domain but also creates high - added value compared to similar sectors, providing an advantage for national economies. Globally, there has been an increasing trend in defense expenditures, especially since World War II. The post-World War II period witnessed significant growth in arms production and

technological advancements, which had a substantial impact on the increased military spending of many countries. Investments in the defense industry are believed to activate dormant production capacities in the domestic industry, thus creating effective demand through military-industry integration. Investments in the defense industry also stimulate domestic demand among industries capable of serving this sector, positively affecting the growth and development of the national economy. In the development phase of the defense industry, developing countries play a crucial role in promoting new investments and mobilizing underutilized resources. It is planned that military investments will contribute to economic development not only by increasing resources for war efforts and aiding in the optimal utilization of resources but also through the introduction of new technologies into the economy.

Türkiye's defense industry has been shaped by wars, economic crises at certain periods, policy implementations, and technological developments. In this context, increasing defense expenditures and factors affecting the economy have played a significant role in advancing the defense sector. The process that began with Türkiye's NATO membership in 1952 saw a hindrance to the production and development of domestic defense products due to the surplus defense equipment donated by allies. Efforts to develop the defense industry slowed down over time due to increased foreign aid after World War II. Defense factories negatively affected the state budget due to a decrease in internal orders from the Turkish Armed Forces. For these reasons, in 1950, military factories were incorporated into the Mechanical and Chemical Industries Corporation (MCIC) as a state-owned enterprise. Following the Cyprus crisis in 1974, Türkiye took significant steps to establish a modern defense industry infrastructure. In response to the embargo imposed after the Peace Operation in Cyprus, the Foundation for the Strengthening of the Land, Sea, and Air Forces was established. Investments based on state capital, such as ASPİLSAN, ASELSAN, and HAVELSAN, were made through the activities of this foundation. Türkiye's defense industry is rapidly growing and evolving. As of 2020, the sector employs 77,566 people, with 12% being academics, 14% unskilled, administrative, and expert employees, 24% engineers, 49% technicians, and 1% managers. As of 2020, military expenditures accounted for 7.52% of the budget. In 2022, Türkiye spent \$10.6 billion on defense. Türkiye's defense industry exports amounted to \$554.3 million in May 2023.

The main objective of this study is to test whether Benoit's 1973 proposition that "defense expenditures in developing countries have a positive impact on economic growth" is applicable to the Turkish economy. The study contributes to the literature by examining defense expenditures as a variable affecting economic growth in the context of the Turkish economy. In this framework, the study consists of three parts. The first part focuses on the theoretical framework and examines the perspectives of economic schools on the defense industry. In the next section, a literature review is conducted, including applied studies conducted worldwide and in Türkiye. In the final section, Vector Autoregression (VAR) analysis is conducted for the period 1990-2021 to examine the contribution of defense expenditures to economic growth in Türkiye. Variables used in the analysis include per capita income (GDP), Defense Expenditures/GDP, Labor Force Participation Rate, Fixed Capital Investment, and R&D/GDP, which were obtained from the World Bank (WDI) database. The data used in the study were tested using the VAR and Johansen Cointegration Analysis

methods. According to the results of the study, it is found that defense expenditures have a long-term positive effect on economic growth. According to the econometric model estimated in the study, fixed capital formation ($\ln K$), labor force ($\ln L$), R&D/GDP ($\ln A$) used as the technology variable, and Defense Expenditures/GDP ($\ln S$), positively affect per capita income ($\ln Y$) used as the economic growth variable. All variables used in the study are statistically significant. A 1% increase in defense expenditures increases economic growth by 0.57%.

ANALYSIS OF DEMOCRACY PERFORMANCES OF G7 COUNTRIES: AN APPLICATION WITH PSI METHOD

Furkan Fahri ALTINTAŞ¹

Abstract

With the advancement of democracy in a country, sustainable development, innovation, economic growth and progress can be achieved. Therefore, the progress of major economies in democracy can influence the global economy. In this context, the research measured the democracy performance of G7 countries, which account for more than half of global capital, using the Democracy Index (DI) components data created by The Economist Intelligence Unit (TEIU), the most recent and up-to-date data available, through the PSI multi-criteria decision-making (MCDM) method. According to the PSI (Preference Selection Index) method, the democracy performance of countries was ranked as Canada, Germany, the United Kingdom, Japan, France, Italy, and the USA. Furthermore, the average democracy performance value of countries was calculated, and it was observed that the countries with performance lower than this value were the United Kingdom, Japan, France, Italy, and the USA. Therefore, it is considered that the countries with lower-than-average democracy performance need to improve their democracy performance to contribute more to the global economy. Additionally, according to sensitivity, comparative, and simulation analyses in the research, it was concluded that the democracy performance of countries can be measured using the PSI method within the scope of the DI.

Keywords

Democracy
Democracy Performance
G7 countries
PSI
MCDM

Article Info

Review Article

Received : 27.10.2023
Accepted : 21.01.2024
Online Published : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1382058

¹ Doç. Dr., Aydın İl Jandarma Komutanlığı, e-posta: furkanfahrialtintas@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-0161-5862.

G7 ÜLKELERİNİN DEMOKRASİ PERFORMANSLARININ ANALİZİ: PSI YÖNTEMİ İLE BİR UYGULAMA

Öz

Bir ülkede demokrasinin ilerlemesiyle sürdürülebilir kalkınma, inovasyon ve bunlara bağlı olarak ekonomik büyüme ve gelişme sağlanabilmektedir. Dolayısıyla büyük ekonomilerin demokrasi konusundaki gelişimleri küresel ekonomiyi etkileyebilmektedir. Bu kapsamda araştırmada, küresel sermayenin yarısından fazlasına sahip olan G7 ülkelerinin demokrasi performansları en son ve güncel olan The Economist Intelligence Unit (TEIU) kurumu tarafından oluşturulan demokrasi endeksi (DI) bileşenlerine ait veriler ile PSI çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemi ile ölçülmüştür. Araştırmada, PSI yöntemine göre ülkelerin demokrasi performansları Kanada, Almanya, İngiltere, Japonya, Fransa, İtalya ve ABD olarak sıralandığı gözlenmiştir. Bunun dışında, ülkelerin ortalama demokrasi performans değeri hesaplanmış ve söz konusu değerin altında performansa sahip olan ülkelerin İngiltere, Japonya, Fransa, İtalya ve ABD olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, ortalama demokrasi performansından düşük performansa sahip olan ülkelerin küresel ekonomiye katkılarının daha fazla olması için demokrasi performanslarını artırmaları gerektiği değerlendirilmiştir. Ayrıca araştırmadaki duyarlılık, karşılaştırma ve simülasyon analizlerine göre, ülkelerin demokrasi performanslarının DI kapsamında PSI yöntemi kullanılarak ölçülebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Demokrasi
Demokrasi Performansı
G7 Ülkeleri
PSI
ÇKKV

Makale Hakkında

İnceleme Makalesi

Gönderim Tarihi : 27.10.2023
Kabul Tarihi : 21.01.2024
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1382058

Citation Information: Altıntaş, F. F. (2024). Analysis of democracy performances of G7 countries: an application with PSI method. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (2), 245-268.

Kaynakça Gösterimi: Altıntaş, F. F. (2024). G7 ülkelerinin demokrasi performanslarının analizi: PSI yöntemi ile bir uygulama. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (2), 245-268.

INTRODUCTION

Democracy is a cornerstone of modern international relations and wields profound influence on a nation's political, economic, and social development. Consequently, the analysis of a country's democratic performance holds great significance on a global scale. Democratic systems encourage people to have a say in governance through their representatives, providing a framework for safeguarding fundamental human rights, delivering justice, and fortifying societal stability. In this context, the analysis of a country's democratic performance can be regarded as a critical tool for promoting values based on democracy, contributing to the development of a country's economy and other related dimensions (Ghardallou and Sridi, 2020, p. 2).

Particularly when we focus on major economies, the democratic performance of these countries plays a decisive role in the context of the world economy and international relations. The functioning of democratic institutions in major economies exerts significant influence on global trade, investment, diplomacy, and international cooperation. Therefore, the analysis of the democratic performance of major economies holds vital importance for the sustainability of global political and economic stability (Söderbaum, 2021, p. 4). In this regard, the research involves an analysis of the democratic performance of G7 countries using the Preference Selection Index (PSI) Multi-Criteria Decision Making (MCDM) method based on the component data of the democracy index (DI) created by The Economist Intelligence Unit (TEIU) for the year 2020, which is the most recent and up-to-date.

When the democracy literature is examined, democracy research on countries is generally based on the examination of democratic structures in those countries and the comparison of democratic structures between countries. However, according to the democracy literature, no research has been found that measures the democracy performance of countries using any MCDM method. Therefore, this research is unique in this respect and has contributed to both the democracy literature and the MCDM literature, enriching the literature. In addition, with this study, taking into account the relationship between democracy and economic dimensions, general conclusions can be drawn about which G7 country or countries should improve their democracy performance/performances in order to contribute more to the economy at the global level. In this context, the democracy performance of G7 countries, which are the largest economies in the world, was analyzed using the PSI method based on the relationship between democracy and economic dimensions. The research begins by explaining the literature on democracy and PSI. Secondly, the analysis and dataset of the research are outlined. The concluding section of the study provides insights and discussions drawn from the findings.

1. Literature Review

In the literature review, the subject of the research, democracy, was initially examined, and subsequently, the PSI literature was reviewed in terms of the research methodology.

The word democracy originates from Greek and is composed of the words demos (the community, a set of people, or full citizenship) and kratein (to rule or exercise power) (Schmidt, 2002, as cited in Demir, 2010, p. 599). When the literature is examined, it is possible to come across numerous definitions of democracy that are related yet distinct from one

another (Sartori, 2016, p. 8). Therefore, there is no universal definition of democracy (Öztürk, 2012, p. 95).

Democracy is generally defined as a governance system where the actions of rulers and elected representatives in the public domain are held accountable by citizens (Schmitter and Karl, 1991, p. 11). According to another definition, democracy is explained as the presence of an elected ruler or a ruler accountable to a parliament, universal and secret suffrage (Müller, 1998, p. 1). Olson (1993) has referred to democracy as the integration of competitive elections, social pluralism, and the absence of autocracy (p. 1).

Democracy should be considered not only in a political context but also in some economic and social dimensions. This is because democracy has functions or roles that affect and improve these economic and social dimensions. Therefore, democracy possesses the characteristic of being an independent variable in its relationships with other dimensions (Orviska, et al., 2014, p. 5). In this context, the relationships of democracy with other dimensions, according to the literature, are presented in Table 1.

Table 1. The Literature on the Relationships of Democracy with Other Dimensions

Related Dimensions	Literature
Democracy → Economic growth and development	Arezki and Gylfason (2011), Sharif et al., (2018), Knutsen (2012), Ghardallou and Sridi (2020)
Democracy → Perception of corruption	Rock (2009), Arezki and Gylfason (2011)
Democracy → Innovation	Campbell et al., (2015), Gao et al., (2017), Safari et al., (2018)
Democracy → Sustainable development	Sachikonye (2002), Pohoryles (2007), Zinchenko (2018), Wu (2021), Söderbaum (2021)
→: Indicates a positive and significant causal structure	

Countries assess their potential for democracy in terms of its functionality in improving the dimensions described in Table 1. This is because countries compete with each other in terms of the development of the economy and other related issues. In this sense, countries can plan and implement activities to improve democracy by valuing their potential for democracy and addressing their shortcomings. Moreover, countries can collaborate with nations that have advanced democracy performance by examining each other's democratic capabilities. Therefore, the calculation of countries' democracy performance is of great importance. Consequently, countries need indices that determine their democracy performance (The Economist Intelligence Unit [TEIU], 2021).

Various metrics exist globally for assessing countries' democracy performance. The first one is the Democracy Index developed by the Netherlands Institute for Multiparty Democracy (NIMD). This index evaluates the democracy status of 16 countries through components such as dialogue, democracy education, women's participation in politics, youth and inclusivity, strengthening democracy infrastructure, and financial perspectives (Netherlands Institute for Multiparty Democracy, 2023). The second is the Democracy Index analyzed by the Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA). This index assesses the democracy performance of 165 countries based on components like representative government, fundamental rights, government checks, impartial administration, and

participation (Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2023). Lastly, the third is the Democracy Index (DI) created by The Economist Intelligence Unit (TEIU). This index comprises components such as the electoral process and pluralism, government functionality, political participation, political culture, and civil liberties. The index measured the democracy values of 167 countries for the latest year, 2020, on a scale from 1 to 10. Methodologically, the index determines countries' democracy performance through the arithmetic mean of its components (TEIU, 2021).

G7 countries represent the largest economies globally, holding sway over approximately 64% of global capital (Türker, 2018, p. 141). Therefore, when considering the relationship between democracy and economic growth, the activities of G7 countries in the realm of democracy can have an impact on the global economy and its associated dimensions, including employment, quality of life, trade, logistics, innovation, healthcare, and technical aspects. Moreover, changes in the democracy-related activities of G7 countries can lead to differentiation in the economic initiatives of other nations. Furthermore, according to the 2020 TEIU report, the average democracy performance value of countries was determined to be 5.44. From this average, Canada scores significantly higher at 69.8%, followed by Germany at 59.3%, the United Kingdom at 56.9%, Japan at 49.4%, France at 46.9%, the United States at 45.6%, and Italy at 42.2%. Additionally, the average democracy performance value of G7 countries surpasses the global average by 52.9%, making the democracy performances of G7 countries notably higher compared to many other nations. Therefore, the examination of G7 countries' democracy performance is deemed to be of significant importance (TEIU, 2021).

When examining the democracy literature, numerous studies regarding the quality and performance of countries' democratic structures are readily available. Rachdi and Saidi (2015) employed a generalized method of moments system approach to measure the relationships between democracy and economic growth variables of 17 MENA group countries in the period between 1983 and 2012 (p. 616–621). The study revealed that institutional autocracy score, executive recruitment, competitiveness, executive recruitment transparency, and executive constraints significantly constrained economic growth. Topal and Hayaloğlu (2017) conducted a panel data analysis (PDA) to investigate the relationships between institutional quality, environmental performance, and democracy dimensions' quantities of 124 countries from 2000 to 2014. Findings indicated that weak political risk in both developed and developing countries, strong governance quality, and democracy positively and significantly contributed to environmental performance (p. 189-212). Kılıç and Cin (2017, p. 1-10) examined the relationship between TEIUDI component data and income levels of countries for the period 2011-2013 using regression analysis. The study found a significant and negative relationship between TEIUDI components and income levels. Yorulmaz (2017) analyzed the relationship between health indicators, TEIUDI, and corruption perception index (CPI) for 126 countries in 2014 using structural equation modeling. The study revealed that TEIUDI had a negative and significant impact on CPI, while it positively and significantly affected health indicators from a democratic perspective (p. 191-205). Ahmed et al. (2021) determined the link between democracy, environmental regulations, economic growth, and ecological footprint dimensions of countries for the period 1985-2017 using PDA. The analysis indicated that the economic growth component increased ecological footprint

levels, while democracy and environmental regulations decreased ecological footprint levels, positively contributing to ecological sustainability. Additionally, according to the Granger causality test, democracy positively affected ecological footprint and renewable energy (p. 595–605). Barrett et al. (2021) conducted an analysis of the relationship between democracy and technology dimensions based on the literature. In this context, the study found that transparency, accountability, participation, informed society, social cohesion, and freedom of expression are common factors that facilitate a significant relationship between democracy and technology (p. 522–543). Cengiz and Manga (2021) examined the interaction between democracy and public debt dimensions in Turkey from 1975 to 2015 using ARDL and VECM Granger Causality Tests. The findings showed that moving away from democracy increased public debt. Furthermore, the study suggested that there was a unidirectional causal relationship between TEIUDI's square value and public spending to public debt in both the long and short term, whereas there was only a long-term unidirectional causality from economic growth to public debt (p. 113-134). Gorodnichenko and Roland (2021) analyzed the relationship between culture and democracy dimensions for 30 countries in the years 1960, 1980, and 2010 using PDA. The study found that in individualistic cultures, the relationship between culture and democracy dimensions was strong, while in collectivist cultures, this relationship was weaker (p. 165–195). Karacan et al. (2021) measured the relationship between governance style (TEIUDI), economic growth (gross domestic product and regime), and income inequality (GINI index) for 167 countries in 2021 using PDA. The study found that for North American countries, economic growth and income inequality dimensions had a positive relationship. In sub-Saharan African countries, this relationship was observed to be weaker (p. 1163-1193). TEIU (2021), measured the democracy performance of 165 countries for the year 2020. In this regard, the democracy performance values and ranking of G7 countries are presented in Table 2.

Table 2. DI Scores of Countries

Countries	Score	Ranking
Canada	9,238	1
France	7,996	5
Germany	8,674	2
Iyaly	7,734	7
Japan	8,13	4
United Kingdom	8,542	3
USA	7,926	6
Mean	8,32	

When examining Table 2, it can be observed that Canada has the highest democracy performance, while Italy has the lowest. Additionally, upon reviewing Table 7, it is determined that countries with democracy performance values exceeding the average are Canada, Germany, and the United Kingdom. Nazarov and Obydenkova (2021) analyzed the effects of democracy and life expectancy dimensions on countries based on data from 29 countries in Central Asia from 1990 to 2014. The study revealed that in the period from 1990 to 1995, life expectancy in countries was low, but especially after 1995, as countries transitioned to democracy, life expectancy increased. Thus, it was concluded that democracy can positively influence life expectancy over time (p. 261–285). Wang et al. (2021) used panel data analysis

(PVA) to establish the connection between democracy and innovation dimensions based on data variables from 132 countries spanning from 1980 to 2017. The findings indicate a significant and positive relationship between democracy variables and innovation variables in general. Furthermore, the research suggests that democracy, in particular, promotes innovation performance, while autocracy yields lower technological innovation performance (p. 1-15). Armutçu (2022) emphasized that the provision of democracy is an important factor in the formation of political stability. In this context, Armutçu (2022) determined the relationship between political stability and economic growth performance in BRICS-T countries between 1996–2020 using PDA method within the scope of the relationship between democracy and political stability. According to the findings, it was found that the effect of political stability, inflation and government spending on economic growth in BRICS-T countries is statistically significant and negative (p. 1917-1932). Muttakin et al. (2022) calculated the correlations between democracy, national culture, and carbon emissions components' data for 37 countries from 2006 to 2016 using Pearson correlation coefficients. The study yielded three key findings. Firstly, it was determined that there was a negative and significant relationship between democracy performance and greenhouse gas emission intensity. Secondly, the democracy dimension had a significant and negative relationship with greenhouse gas emission intensity, particularly in countries with individualistic cultures. Finally, it was observed that in countries with a strong culture of tolerance, the democracy dimension had a significant and positive relationship with greenhouse gas emission intensity. Accordingly, the study emphasizes the determinant role of national culture in the relationship between democracy performance and emission intensity (p. 2978-2991). Wagschal (2022) used regression analysis to determine the relationship between democracy and Covid-19 dimensions based on data from 41 countries. The findings suggest a positive and significant relationship between the number of Covid-19 deaths and democracy. Additionally, it was found that in the context of Covid-19, the governance structures of countries under the umbrella of democracy, as well as health-related variables such as corona incidence levels and healthcare systems, are significant factors in the increase in Covid-19 cases (p. 231–247). Balıkçioğlu (2023), in the context of the relationship between democracy and economic, financial, institutional, and social risk, examined the effect of risks on economic growth using panel data analysis with relevant data from N11 countries between 1997-2021. According to the research findings, increases in economic, financial, and institutional risks increase the risks in economic growth; an increase in the social risk score, on the other hand, reduces the risk in economic growth (pp. 204-225). Karahan (2023) investigated the relationship between political stability and economic growth in Turkey and 14 MENA countries between 2002-2021 using PDA. The research results showed that there was no relationship between political stability and economic growth in the short term, but a relationship was found between the two variables in the long term (p. 1-84). Önder (2023) investigated the relationship between democracy and economic growth dimensions using PDA with relevant data from Turkey between 1973-2022. The study found that democracy has a positive and statistically significant effect on economic growth in Turkey in the long term. Based on this result, it is considered that more importance should be given to democratic values for economic development (p. 386-397). In the second part of the literature, research related to the PSI method is presented in Table 3.

Table 3. PSI Literature

Researcher(s)	Method(s)	Description
Sahir et al. (2018)	PSI	Analysis of laptop marketplace
Tuş and Adalı (2018)	PSI and CODAS	Evaluation of employees
Prasad et al. (2018)	PSI	Optimization of turning process parameters
Kabakçı and Bilgin-Sarı (2019)	PSI and TOPSIS	Analysis of bank performance
Akbulut (2020)	PSI and ARAS	Analysis of bank performance
Obeidat and Traini (2020)	PSI	Analysis of performance of water purification technologies
Puspitasari et al. (2020)	PSI	Analysis of decision support systems for work activity programs
Amin et al. (2021)	PSI	Selection of baby cream product
Jain et al. (2021)	PSI	Analysis of flexible manufacturing system performance
Luan and Phu (2021)	PSI	Optimization of flat-plate air solar collector
Tien et al. (2021)	PSI	Selection of SCM440 steel cylinder grinding process
Waruwu (2021)	PSI, WASPAS, and ROC	Comparison of teaching faculty performance
Budianto et al. (2022)	PSI	Optimum design of nonwoven fiber-reinforced epoxy composites
Bari and Karande (2022)	PSI	Selection of workshop scheduling
Verma et al. (2022)	PSI	Performance evaluation of glass ionomer and aluminum-silica nanoparticle-reinforced dental composites

2. Method

2.1. Analysis of the Research, Data Set, Significance and Limitation

In the research, the democracy performance of G7 countries was measured using the PSI method based on the most recent and up-to-date data for the year 2020, which includes the TEIUDI (DI) components of the countries. To facilitate the study, the abbreviated names of the DI components related to TEIUDI are explained in Table 4.

Table 4. Abbreviations for DI Components

Components	Abbreviations
Electoral Process and Pluralism	DI1
Government Functionality	DI2
Political Participation	DI3
Political Culture	DI4
Civil Liberties	DI5

TEIUDI, due to its capacity to measure the democracy performance of more countries compared to other democracy indices and its ability to provide a more detailed explanation of a country's democratic structure, is more frequently utilized in the literature for its component data. In this context, TEIUDI was employed in this study to measure the democracy performance of countries.

The PSI method is rooted in basic statistical science, and its greatest strength lies in not requiring criterion weights. Furthermore, it can be used when there are differences in thought regarding the determination of criterion weights (Demir et al., 2021, p. 152; Prasad et al., 2018, p. 140). In addition, the method is based on relatively simple operations in the calculation of decision alternatives' achievements and decision-making processes. Consequently, this method can be utilized by individuals who are not experts in solving multi-criteria decision-making problems (Stanujkic, et al., 2020, p. 178). In this regard, this study utilized the PSI MCDM technique due to the advantages mentioned for the method.

Upon reviewing the literature, no research that examines countries' democracy performance using MCDM was found. In this respect, it is believed that this research contributes to the democracy field in terms of its subject and to the MCDM literature in terms of its method. Therefore, with this study, it will be possible to evaluate which country or countries should contribute to the global economy.

As for the limitation of the study, only data for the year 2020 from the countries included in the study were used. It is considered that if democracy performance data for other years of the relevant countries were used in the study, the research would be more comprehensive and informative.

2.2. PSI Method

The PSI (Preference Selection Index) method was introduced to the MCDM literature by Maniya and Bhatt (2010, p. 1788). The PSI method has been employed by numerous researchers to address various decision-making problems such as material selection, flexible manufacturing system selection, human resource management, cutting fluid selection, sustainable mining, contractor selection, and determining laser cutting process conditions (Stanujkic et al., 2020, p. 177-178). In this regard, the application steps of this method are explained in the following points (Demir et al., 2021, p. 152-154; Maniya and Bhatt, 2010, p. 1790-1791; Stanujkic et al., 2020, p. 178-180).

Step 1: Formation of Decision Matrix

The decision matrix is established with m alternatives (rows) and n criteria (columns), creating an mxn level of consistency equal to 1.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

In the matrix, x_{ij} represents the value of the i-th alternative for the j-th criterion.

Step 2: Calculation of Normalized Values of the Decision Matrix

For Benefit (Maximization) Direction Criteria:

$$n_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max x_{ij}} \quad (2)$$

For Cost (Minimization) Direction Criteria:

$$n_{ij} = \frac{\min x_{ij}}{x_{ij}} \quad (3)$$

Step 3: Calculating the Preference Variance Value (PV_j)

$$\bar{x}_{ij}^* = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m x_{ij}^* \quad (4)$$

$$PV_j = \sum_{i=1}^m (x_{ij}^* - \bar{x}_{ij}^*)^2 \quad (5)$$

Step 4: Determining the General Preference Value (Ψ_j)

To calculate the Ψ_j value, it is necessary to measure the deviation in the preference value with (Φ_j) as shown in Equation 6.

$$\Phi_j = 1 - PV_j \quad (6)$$

Then, the (Ψ_j) value is measured according to Equation 7.

$$\Psi_j = \frac{\Phi_j}{\sum_{j=1}^n \Phi_j} \quad (7)$$

$$\sum_{j=1}^n \Psi_j = 1 \quad (8)$$

Step 5: Measuring the Preference Index (I_i)

$$I_i = \sum_{j=1}^n x_{ij}^* \cdot \Psi_j \quad (9)$$

3. Findings

3.1. Computational Analyses

In the study, firstly, a decision matrix was constructed with Equation 1 using the PSI method, and since all components were positively oriented, the normalized values were calculated with Equation 2. The relevant values are presented in Table 5.

Table 5. Decision and Normalized Decision Matrix

Decision Matrix					
Countries/Components	DI1	DI2	DI3	DI4	DI5
Canada	9,58	8,93	8,89	9,38	9,41
France	9,58	7,5	7,78	6,88	8,24
Germany	9,58	8,21	8,33	8,13	9,12
Italy	9,58	6,43	7,22	7,5	7,94
Japan	8,75	8,57	6,67	8,13	8,53
Maximum	10	8,93	8,89	9,38	9,41
United Kingdom	10	7,5	8,89	7,5	8,82

Table 5 (Continued). Decision and Normalized Decision Matrix

Decision Matrix					
Countries/Components	DI1	DI2	DI3	DI4	DI5
Maximum	10	8,93	8,89	9,38	9,41
Normalized Decision Matrix					
Countries/Components	DI1	DI2	DI3	DI4	DI5
Canada	0,958	1	1	1	1
France	0,958	0,8399	0,8751	0,7335	0,8757
Germany	0,958	0,9194	0,937	0,8667	0,9692
Italy	0,958	0,72	0,8121	0,7996	0,8438
Japan	0,875	0,9597	0,7503	0,8667	0,9065
United Kingdom	1	0,8399	1	0,7996	0,9373
USA	0,917	0,7604	1	0,6663	0,9065

In the third step of the method, initially, the average of the normalized values of decision alternatives was measured using equation 4, denoted as $(\bar{x}_j^*)$. Subsequently, with the aid of equation 5, the preference variance value (PV_j) for these decision alternatives was determined. In this context, the measured values are presented in Table 6.

Table 6. Average of Decision Alternatives $(\bar{x}_j^*)$ and (PV_j) Values

Countries	$\bar{x}_j^*$	PV_j
Canada	0.9916	0.0014
France	0.8564	0.0264
Germany	0.9301	0.0065
Italy	0.8267	0.0299
Japan	0.8716	0.0237
United Kingdom	0.9153	0.0339
USA	0.85	0.072

In the fourth step of the PSI method, deviations in the preference values of decision alternatives (Φ_j) and the overall preference values (Ψ_j) were determined. Finally, in the fifth step, the preference index values of the decision alternatives (democracy performance values of the countries) were measured and are presented in Table 7.

Table 7. Preference Index Values of Decision Alternatives (Democracy Performance Values of Countries)

Countries	Φ_j	Ψ_j	Preference Index (Performance)	
			Score	Ranking
Canada	0,9986	0,1469	0,7274	1
France	0,9736	0,1432	0,6125	5
Germany	0,9935	0,1462	0,6788	2
Italy	0,9701	0,1427	0,5891	6
Japan	0,9763	0,1436	0,6251	4
United Kingdom	0,906	0,1419	0,6297	3
USA	0,928	0,1365	0,5795	7
Total	6,7966	1	----	----
Mean			0,6346	----

According to Table 7, countries' democracy performance values are ranked as follows: Canada, Germany, United Kingdom, Japan, France, Italy, and the United States. Furthermore, when Table 7 is examined, it is evident that Canada and Germany stand out from the other countries in terms of their high democracy performance. Additionally, it has been determined that the only countries with democracy performance values exceeding the average are Canada and Germany.

3.2. Sensitivity Analysis

In the research, a methodology-based sensitivity analysis was carried out for the PSI approach. Within the framework of MCDA, sensitivity analysis can be accomplished by contrasting the outcomes and hierarchies resulting from the application of various MCDM methods to identical datasets (Gigović, 2016, p. 24).

In this context, many studies have measured the democracy performance of countries using the TOPSIS, PIV, and OCRA methods, which are commonly used to determine the performance of decision alternatives or in selection problems. The relevant values and rankings identified as a result of the measurement are presented in Table 8.

Table 8. Democracy Performance Values and Rankings of Countries According to MCDA Methods

Countries	DI		PSI		TOPSIS		PIV		OCRA	
	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank
Canada	9,238	1	0,7284	1	0,923	1	0,0168	1	1,136	1
France	7,996	5	0,6134	5	0,3757	6	0,3123	5	0,1912	5
Germany	8,674	2	0,6798	2	0,6868	2	0,1519	2	0,7014	2
Italy	7,734	7	0,59	6	0,3003	7	0,3735	7	0	7
Japan	8,13	4	0,626	3	0,503	3	0,2708	4	0,335	4
United Kingdom	8,278	3	0,6244	4	0,4996	4	0,2466	3	0,4061	3
USA	7,926	6	0,5803	7	0,3867	5	0,3296	6	0,1382	6

When Table 7 is examined, it is observed that the ranking of the PSI method differs from the DI and TOPSIS methods but is consistent with the PIV and OCRA methods. Therefore, it can be considered that the PSI method is particularly sensitive to the

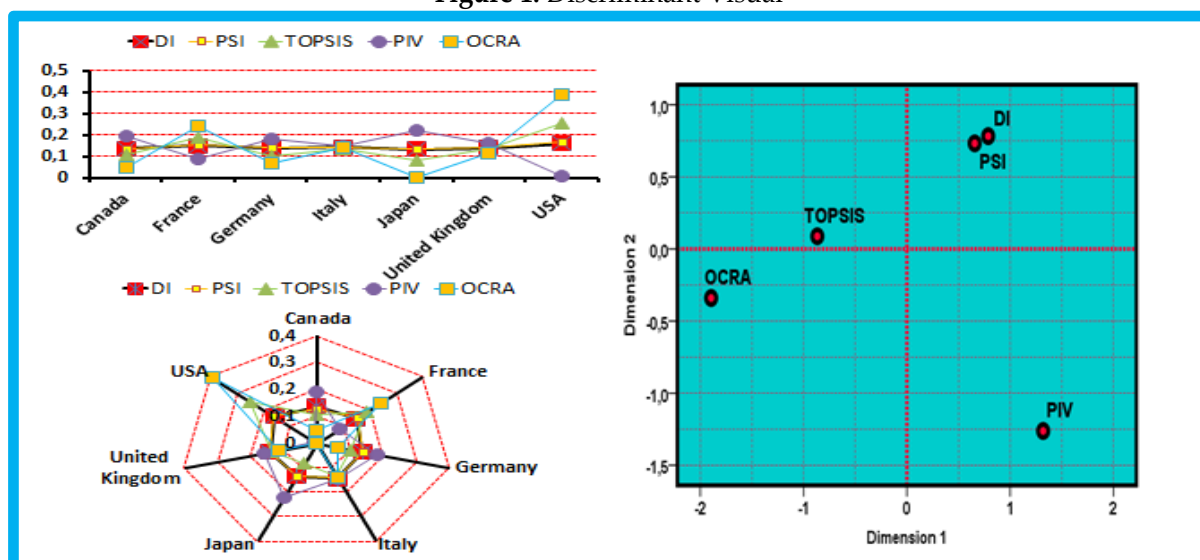

measurement of countries' democracy performance within the scope of DI component data, leading to differing rankings when compared to the DI and TOPSIS methods.

3.3. Comparative Analysis

The comparative examination evaluates the associations and standings of the suggested approach in contrast to alternative techniques for calculating the other methods. In this perspective, the suggested method is anticipated to exhibit credibility and dependability, to demonstrate minimal deviations from other methodologies, and to exhibit a constructive and substantial correlation with various weight coefficient approaches (Keshavarz-Ghorabae, et al., 2021, p. 19). The arrangements of these methodologies are visually represented in Figures, utilizing the data presented in Table 8. Beforehand, the DI values were standardized to fall within the [0,1] range, akin to the standardization process applied to other methods.

Figure 1. Discriminant Visual

When examining Figure 1, it is observed that the DI method is more compatible with other methods except for the PIV method. In this regard, it is considered that the DI method has significant positive relationships with other methods, excluding the PIV method. The correlation values of the PSI method with other methods are shown in Table 9.

Table 9. Correlation Values of the PSI Method with Other Methods

Methods	DI	TOPSIS	PIV	OCRA
PSI	0,979**	0,975**	-0,981**	0,981**

$p^{**}<.01$

When Table 9 is examined, it is observed that the PSI method has a significant, strong, and positive relationship with the DI method, and a significant, strong, and negative relationship with the PIV method. Based on these findings, it is considered that the PSI method is credible and reliable, as it has significant and positive relationships with the DI, TOPSIS, and OCRA methods.

3.4. Simulation Analysis

To ensure the resilience of our simulation analysis, we have generated various scenarios by allocating distinct values to our decision matrices. In the quest to evaluate the consistency of outcomes produced through the implementation of our proposed methodology, we anticipate observing discernible deviations between our approach and alternative methods as the number of scenarios expands. In the second case, it is essential that the mean variance of our proposed method across these scenarios surpasses the average variance of one or more of the other methods. This differential highlights the relative effectiveness of our proposed method in distinguishing among decision alternatives. Ultimately, we expect the variances of criterion weights obtained through different methodologies within each scenario to exhibit homogeneity (Keshavarz-Ghorabae, et al., 2021, p. 19-20).

Within the scope of the simulation analysis, we computed correlation coefficients between the PSI method and other methodologies. These calculations were grounded on the initial creation of 10 distinct scenarios, and the corresponding results have been presented in Table 10.

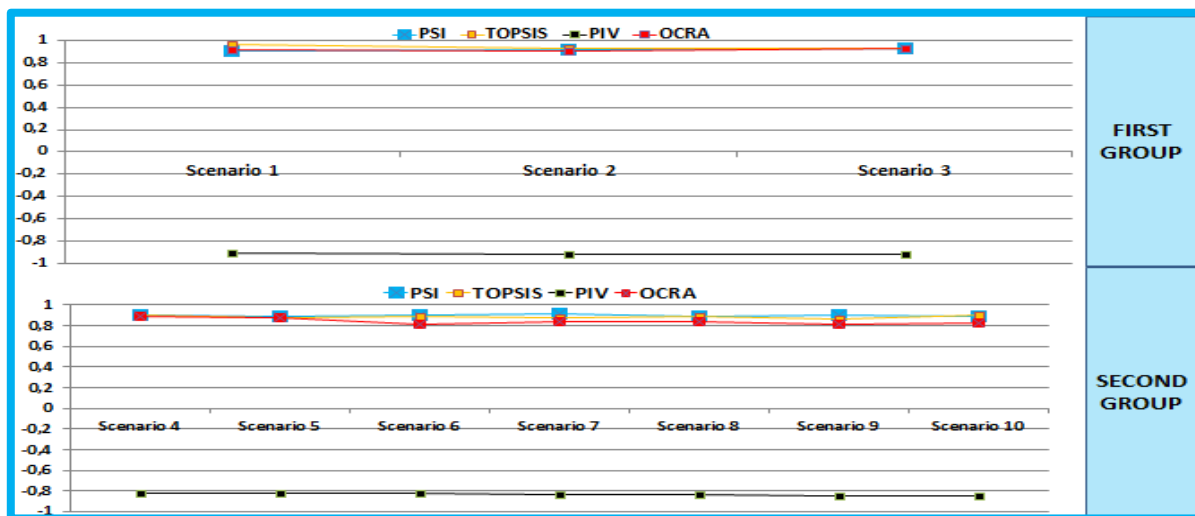
Table 10. Correlation Coefficients Representing the Associations between the PSI Method and Alternative Approaches within Individual Scenarios

Methods		DI	TOPSIS	PIV	OCRA
Scenario 1		0,905**	0,885**	-0,805**	0,810**
Scenario 2	FIRST GROUP	0,915**	0,875**	-0,810**	0,900*
Scenario 3		0,895**	0,890**	-0,815**	0,920**
Scenario 4		0,900**	0,900**	-0,820**	0,895**
Scenario 5		0,895**	0,880**	-0,825**	0,880**
Scenario 6	SECOND GROUP	0,905**	0,890**	-0,830**	0,820**
Scenario 7		0,910**	0,875**	-0,835**	0,835**
Scenario 8		0,895**	0,895**	-0,840**	0,840**
Scenario 9		0,905**	0,870**	-0,845**	0,810**
Scenario 10		0,895**	0,900**	-0,850**	0,825**

$p^{**}<.01, p^{*}<.05$

When Table 10 is examined, it is observed that as the scenarios increase, the relationships between the PSI method and other methods decrease, and accordingly, the characteristic quality of the PSI method increases. In all scenarios, the PSI method establishes significant, positive, and strong relationships with the TOPSIS and OCRA methods. However, it establishes significant, negative, and strong relationships with the PIV method. Additionally, in Table 10, the correlation quantities of the PSI method within the specified scenarios are divided into two sections, and a comparison between these sections is created as shown in Figure 2.

Figure 2. Comparison of Methods with Each Other

When Figure 2 is examined, it is observed that as the scenarios increase, the correlation values of the PSI method with other methods decrease, and the distinguishing characteristics of the methods increase. Additionally, the spatial distribution of the methods belonging to the first and second groups, based on the correlation quantities of the PSI method with other methods as shown in Figure 3.

Figure 3. A Discriminant Plot of the Correlations between the PSI Method and Other Methods Across Scenarios

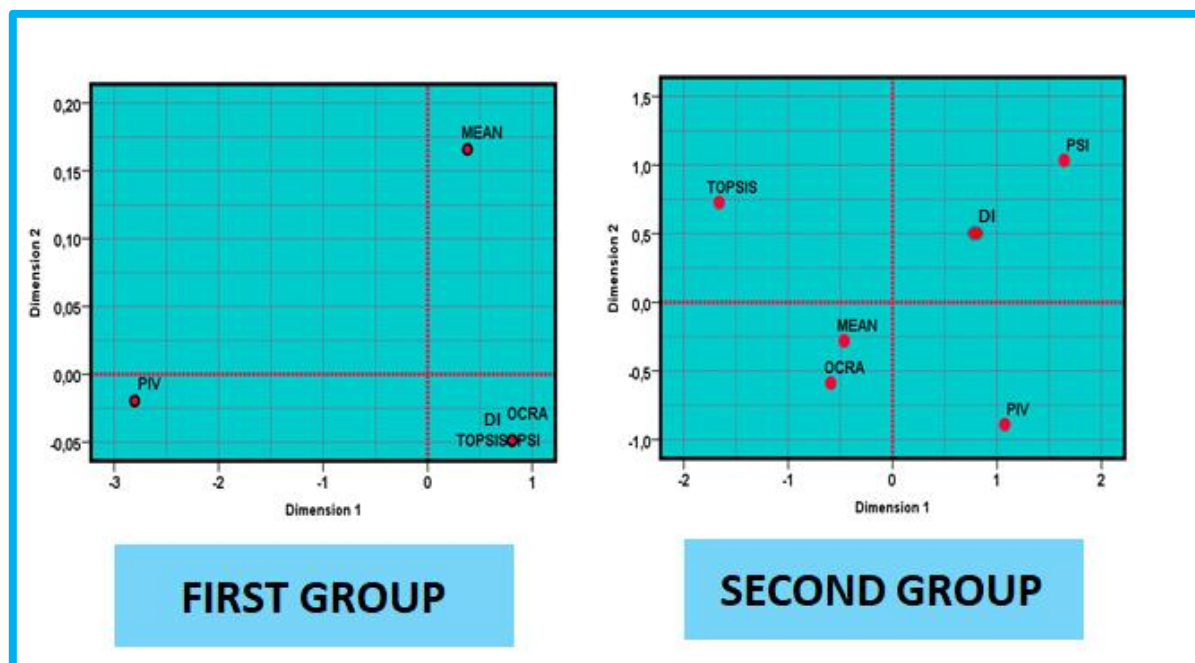

Figure 3 illustrates that the methods in the initial category tend to be in close proximity to each other in the first three scenarios. However, a distinct pattern of divergence becomes evident in the subsequent seven scenarios, leading to an increasing separation between the methods. This observation implies that the unique characteristics of these methods become

more prominent with the progression of scenarios, resulting in a higher level of differentiation among the methodologies.

Within the simulation analysis, the variance measurements for the methods were computed in each scenario, and the outcomes are detailed in Table 11.

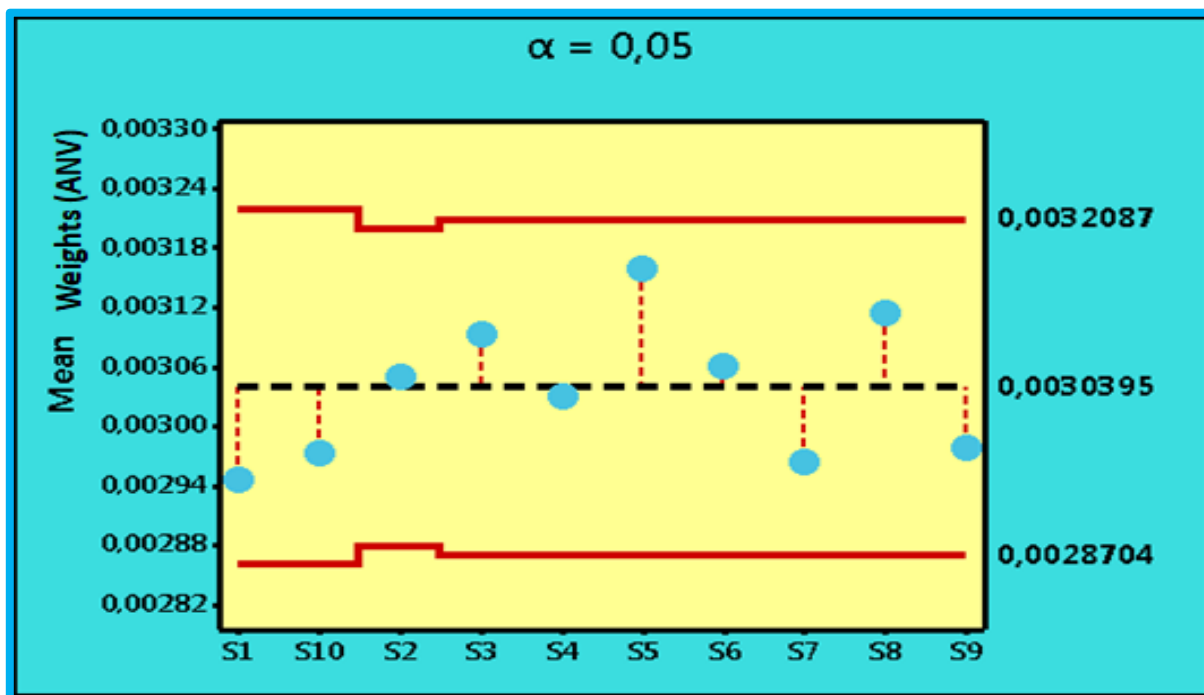
Table 11. Variance Values of Methods Across Scenarios

Scenario	PSI	DI	TOPSIS	PIV	OCRA
1. Scenario	0,002375	0,001976	0,002123	0,002325	0,002144
2. Scenario	0,002689	0,002045	0,002265	0,002084	0,002299
3. Scenario	0,002234	0,002109	0,002190	0,002164	0,002188
4. Scenario	0,002821	0,002322	0,002316	0,002287	0,002248
5. Scenario	0,002478	0,002164	0,002265	0,002200	0,002265
6. Scenario	0,002589	0,002277	0,002211	0,002373	0,002215
7. Scenario	0,002367	0,001943	0,002164	0,002135	0,002179
8. Scenario	0,002743	0,002277	0,002237	0,002286	0,002231
9. Scenario	0,002456	0,002044	0,002289	0,002213	0,002260
10. Scenario	0,002698	0,002312	0,002177	0,002349	0,002263
Mean	0,002545	0,002147	0,002224	0,002241	0,002229

According to Table 11, it is observed that the variance value of the PSI method is higher than the variance values of the other methods. Therefore, the PSI method is considered to be more effective in distinguishing decision alternatives (countries) from each other compared to the other methods.

In the continuation of the simulation analysis, the homogeneity of variances in methods obtained through the PSI method was assessed using the ADM (Analysis of Means for Variances with Levene) test across various scenarios. This analysis offers a visual tool for validating variance homogeneity. The graphical representation comprises three key variables: the overall average ADM, the upper decision limit (UDL), and the lower decision limit (LDL). If the standard deviation within a group (cluster) extends beyond the decision limits, it signifies a significant deviation from the overall average ADM, indicating variance heterogeneity. In essence, when the standard deviations of all clusters fall between the LDL and UDL, it confirms the homogeneity of variances (Keshavarz-Ghorabae et al., 2021, p. 15). The graphical depiction of the ADM analysis can be observed in Figure 4.

Figure 4. ADM Analysis

As illustrated in Figure 4, the ADM values calculated for each scenario are situated below the UDL thresholds and above the LDL thresholds. Consequently, the variances pertaining to the weights determined in each scenario exhibit homogeneity. This condition was also assessed using the Levene Test, with the fundamental statistics for the Levene Test being outlined in Table 12.

Table 12. Levene Statistic

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
0,340	2	10	0,115

$p^{**}<.05$

Based on the data presented in Table 12, the p-value ($p=0.115$) surpasses the significance threshold of 0.05, indicating that the variances in criterion weights across scenarios demonstrate homogeneity. In a more comprehensive context, the collective outcomes of the simulation analysis affirm the robustness and stability of the PSI method.

CONCLUSION AND DISCUSSION

The development of democracy can contribute to the economic development of countries. Especially for countries with large economies, the activities it provides for the advancement of democracy can enhance the global economy and its related components. In this context, it can be considered important to determine the democracy performance of countries with significant economies. In this study, firstly, the democracy performance of G7 countries, which constitute the majority of global capital, has been calculated using the PSI MCDM technique with the numerical values of DI components for the most recent year, 2020.

In the study, first of all, the democracy performance of these countries has been ranked as Canada, Germany, the United Kingdom, Japan, France, Italy, and the USA. In addition, it

has been determined that Canada and Germany stand out from other countries in terms of their higher democracy performance. Furthermore, the average democracy performance value of countries has been calculated, and it has been established that the countries with performance above this value are Canada and Germany.

In the research, in terms of the method, firstly, sensitivity analysis has been provided for the measurement of democracy performance of countries using the PSI method based on DI data. For this purpose, the democracy performance of countries has been measured with other Multiple-Criteria Decision-Making (MCDM) methods (TOPSIS, PIV, and OCRA), and the rankings of these performance values have been compared. According to the findings, it has been observed that the rankings of the PSI method are different from the rankings of other methods used to measure the democracy performance of countries. Thus, based on this result, it has been concluded that the DI data of countries are sensitive to the PSI method in measuring democracy performance. From a methodological point of view, secondly, the relationships between the findings obtained by the PSI method and the findings obtained by other methods have been compared, and relationships between these methods have been identified. In this context, it has been particularly determined that the PSI method has positive relationships with the DI, TOPSIS, and OCRA methods, while it has a negative relationship with the PIV method. Therefore, based on this result, it has been considered that the PSI method is reliable and credible, especially due to its positive and high relationships with the DI, TOPSIS, and OCRA methods. Lastly, from a methodological perspective, using simulation analysis, a total of 10 scenarios (10 decision matrices) have been created, each consisting of different values for countries, and correlation values between the PSI method and other methods have been calculated based on these created decision matrices. The scenarios have been classified into the first three scenarios as the first group and the next seven scenarios as the second group. According to the findings, as the scenarios increase, it has been determined that the correlation quantity between the PSI method and other methods decreases, and accordingly, the PSI method diverges from the methods. Secondly, within the created scenarios, variance values of PSI and other methods have been measured, and it has been observed that PSI has the highest variance value. Thus, it has been concluded that the PSI method is more effective in distinguishing decision alternatives from each other compared to other methods. Furthermore, in the simulation analysis, scenarios and the Analysis of Means for Variances with Levene (ADM) test have been provided for the PSI method. According to the findings, the SDM values of the PSI method are within the upper and lower limits in all scenarios and close to the average ADM value. Therefore, it has been observed that the PSI method is robust and stable. As a result, in terms of sensitivity, comparative, and simulation analysis, it has been concluded that countries' democracy performance can be measured based on DI data.

In the literature, the rankings of the democracy performance of the G7 countries for the year 2020 in TEIU (2021) and this study have been fully consistent for Canada, Germany, the United Kingdom, Japan, and France. Moreover, in this study, it was determined that Canada and Germany have higher democracy performance compared to other G7 countries, while in the TEIU (2021) study, it was found that Canada, Germany, and the United Kingdom have higher democracy performance. Therefore, it can be considered that Canada and Germany have higher democracy performance compared to other G7 countries.

For countries with democracy performance below the average democracy performance value, such as France, the United Kingdom, Japan, Italy, Canada, and the USA, it may be beneficial for them to implement strategies and activities to enhance their democracy performance, which can contribute to the global economy and other related components. In future studies, democracy performance measurements can be extended to countries that are members of supranational and international organizations for the purpose of providing economic and commercial benefits, not only for G7 countries. In addition, in terms of the method, the number of democracy components can be increased for a more comprehensive and objective measurement of democracy performance according to the conditions of each country. From a methodological perspective, the democracy performance of countries can be measured using the PSI method and other MCDM methods beyond the mentioned other CCCV methods (EDAS, WASPAS, COPRAS, CODAS, MAIRCA, MARCOS, COCOSO, MULTIMOORA, MOOSRA, MABAC, VIKOR), and rankings of these methods can be compared.

Table 13. Definitions and Abbreviations

Definitions	Abbreviations
Democracy Index	DI
Democracy Index analyzed by the Institute for Democracy and Electoral Assistance	IDEA
Multi-Criteria Decision Making	MCDM
Netherlands Institute for Multiparty Democracy	NIMD
Operational Competitiveness Ratings Analysis	OCRA
Panel Data Analysis	PDA
Preference Selection Index	PSI
Proximity Indexed Value	PIV
Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution	TOPSIS
The Economist Intelligence Unit	TEIU
The Economist Intelligence Unit Democracy Index	TEIUDI

Research and Publication Ethics Statement

In this study, we declare that we have obtained the data, information, and documents presented in it in accordance with academic and ethical standards. We have adhered to all scientific ethical and moral rules in presenting all information, documents, evaluations, and results. We have appropriately cited all the works used in the study, and we have not made any changes to the data used. We affirm that the study is original. In case of any contrary situation, we acknowledge that we accept all potential rights losses that may arise.

Author Contributions to the Article

The article has been prepared by the sole author.

Ethics Committee Approval

In this article, ethics committee approval is not required. A signed consent form stating that ethics committee approval is not necessary is included in the article processing files on the system.

Declaration of Interests

There are no conflicts of interest among the authors.

REFERENCES

- Ahmed, Z., Ahmad, M., Rjoub, H., Kalugina, O. A. and Hussain, N. (2021). Economic growth, renewable energy consumption, and ecological footprint: Exploring the role of environmental regulations and democracy in sustainable development. *Sustainable Development*, (30), 595–605. <http://doi.org/10.1002/sd.2251>
- Akbulut, O. Y. (2020). Gri entropi temelli PSI ve ARAS ÇKKV yöntemleriyle Türk mevduat bankalarının performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 171-187. <https://doi.org/10.29106/fesa.690432>
- Amin, M., Irawati, N., Sinaga, H., Retnosari, D., Maulani, J. and Raja, H. (2021). Decision support system analysis for selecting a baby cream product with Preference Selection Index (PSI) baby sensitive skin under 3 year. *Journal of Physics: Conference Series*, 1993(1), 1-9. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1933/1/012035>
- Arezki, R. and Gylfason, T. (2011). Commodity price volatility, democracy, and economic growth. In O. de La Grandville (Ed.), *Economic growth and development (Frontiers of economics and globalization)*, (pp. 9-24). Emerald Group Publishing.
- Armutçu, B. (2022). BRICS-T ülkelerinde politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(4), 386-398. <https://doi.org/10.21547/jss.1085460>
- Balıkçioğlu, N. (2023). N11 ülkeleri özelinde ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Yapısal kırılmalı panel veri analizi. *Enderun Dergisi*, 7(2), 204-225. <https://doi.org/10.59274/enderun.1363667>
- Bari, P. and Karande, P. (2022). Ranking of sequencing rules in a job shop scheduling problem with Preference Selection Index Approach. *Journal of Decision Analytics and Intelligent Computing*, 1, 12-25. <https://doi.org/10.31181/jdaic10028042022b>
- Barrett, B., Dommett, K. and Kreiss, D. (2021). The capricious relationship between technology and democracy: Analyzing public policy discussions in the UK and US. *Policy Internet*, 13, 522–543. <https://doi.org/10.1002/poi3.266>
- Budianto, R., Suranti, D. and Supardi, R. (2022). A comparative analysis of simple additive methods weighting with preference selection index in the selection of the best sale. *Jurnal Media Computer Science*, 1(2), 279-286. <https://doi.org/10.37676/jmcs.v1i2.2741>

- Campbell, D., Carayannis, E. G. and Rehman, (2015). Quadruple helix structures of quality of democracy in innovation systems: the USA, OECD countries and EU member countries in global comparison. *J Knowl Econ* , 6, 467-493.
- Cengiz, O. and Manga, M. (2021). An empirical analysis of democracy and public debt interaction in Turkey. *Sivas Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 22(1), 113-134.
- Demir, G., Özyalçın, T. and Bircan, H. (2021). Çok kriterli karar verme yöntemleri ve ÇKKV yazılımı ile problem çözümü. Nobel.
- Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuralları. *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 597-611.
- Gao, Y., Zang, L., Roth, A. and Wang, P. (2017). Does democracy cause innovation? an empirical test of the popper hypothesis. *Research Policy*, 46(7), 1272-1283.
- Ghardallou, W. and Sridi, D. (2020). Democracy and economic growth: A literature review. *Journal of the Knowledge Economy*, 11, 982-1002. <https://doi.org/10.1007/s13132-021-00884-w>
- Gigovič, L., Pamučar, D., Bajič, Z., and Milicevič, M. (2016). The Combination of expert judgment and GIS-MAIRCA analysis for the selection of sites for ammunition depots. *Sustainability*, 8(232), 1-30.
- Gorodnichenko, Y. and Roland, G. (2021). Culture, institutions and democratization. *Public Choice*, (187), 165-195.
- Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2023). Democracy index. Retrieved September 25, 2023 from [http:// www.reliefweb.int](http://www.reliefweb.int)
- Jain, V., Iqbal, M. and Madan, A. K. (2021). Preference Selection Index approach as MADM method for ranking of FMS flexibility. *Advances in Manufacturing and Industrial Engineering* , 529-542. https://doi.org/10.1007/978-981-15-8542-5_46
- Kabakcı, C. Ç. and Bilgin-Sarı, E. (2019). Türk bankacılık sektöründe finansal performansın Tercih Seçim Endeksi (PSI) yöntemiyle analizi. *Ekonomi, Politika and Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 370-383. <https://doi.org/10.30784/epfad.649038>
- Karacan, R., Yardımcı, M. E. and İşleyen, A. (2021). The effect of regime on the economic growth and the income inequality. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1163-1193. <https://doi.org/10.26466/opus.927567>
- Karahan, M. H. (2023). *Politik istikrar ve ekonomik büyüme/kalkınma ilişkisi: MENA-T örneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Batman Üniversitesi.
- Keshavarz-Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z. and Antucheviciene, J. (2021). Determination of objectiveweights using a new method based on the removal effects of criteria (MERECE). *Symmetry*, 13, 1-20. <https://doi.org/10.3390/sym13040525>
- Kılıç, S. B. and Cin, M. F. (2017). Effects of income distribution on democratic regimes. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(2), 1-10.

- Knutsen, C. H. (2012). Democracy and economic growth: A survey of arguments and result. *International Area Studies Review*, 15(4), 393–415.
- Luan, N. T. and Phu, N. M. (2021). First and second law evaluation of multipass flat-plate solar air collector and optimization using Preference Selection Index Method. *Mathematical Problems in Engineering*, 1-16. <https://doi.org/10.1155/2021/5563882>
- Maniya, K. and Bhatt, M. G. (2010). A selection of material using a novel type decision-making method: Preference Selection Index Method. *Materials and Design*, (31), 1785-1789.
- Muttakin, M. B., Rana, T. and Mihret, D. G. (2022). Democracy, national culture and greenhouse gas emissions: An international study. *Business Strategy and Teh Environment*, 31(7), 2978-2991. <https://doi.org/10.1002/bse.3059>
- Müller, J. W. (2019). Democracy and disrespect. *Philosophy and Social Criticism*, 45(9-10), 1208–1221. <https://doi.org/10.1177/0191453719872278>
- Nazarov, Z. and Obydenkova, A. (2021). Public health, democracy and transition: Global evidence and post-communism. *Social Indicators Research*, (160), 261–285. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02770-z>
- Netherlands Institute for Multiparty Democracy. (2023). Democracy index. Retrieved September 26, 2023 from [http:// www.nimd.org](http://www.nimd.org)
- Obeidat, M. and Traini, H. (2020). Ranking of water desalination technologies based on the Preference Selection Index. *Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*, (pp. 1301-1306). IEOM Society International.
- Olson, M. (1993). Dictatorship, democracy and development. *The American Political Science Review*, 87(3), 567-576.
- Orviska, M., Caplanova, A. and Hudson, J. (2014). The impact of democracy on well-being. *Soc Indic Res*, (115), 493–508.
- Önder, F. (2023). Türkiye’de demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Special Issue, 386-398. <https://doi.org/10.21547/jss.1357612>
- Öztürk, H. (2012). Soğuk savaş sonrası orta doğu’da demokrasinin yayılması. *Bilge Strateji*, 4(7), 93-106.
- Pohoryles, R. J. (2007). Sustainable development, innovation and democracy. *The European Journal of Social Science Research*, 20(3), 183-190.
- Prasad, R., Rao, C. and Raju, B. (2018). Application of Preference Selection Index (PSI) method for the optimization of turning process parameter. *International Journal of Modern Trends in Engineering and Research (IJMTER)*, 5(5), 140-144.
- Puspitasari, D., Wijaya, D. and Mentari, M. (2020). Decision support system for determining the activities of the study program using the Preference Selection Index. *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering*, 732, 1-8. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/732/1/012073>

- Rachdi, H. and Saidi, H. (2015). Democracy and economic growth: Evidence in MENA countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (191), 616–621.
- Rock, M. T. (2009). Corruption and democracy. *The Journal of Development Studies*, 45(1), 55-78.
- Sachikonye, L. M. (2002). *Democracy, sustainable development and poverty: Are they compatible?* Development Policy Management Forum Press.
- Safari, A., Salehzadeh, R. and Ghaziasgar, E. (2018). Exploring the antecedents and consequences of organizational democracy. *The TQM Journal*, 30(1), 3-25. <https://doi.org/10.1108/TQM-05-2017-0057>
- Sahir, H., Afriani, J., Ginting, G., Fachri, B., Siregar, D., Simbolon, R., Lindawati, L., Syarizal, Simarmata, M., Aisyah, S., Mesran, M., Fadlina, F. and Simarmata J. (2018). The Preference Selection Index Method in determining the location of used laptop marketing. *International Journal of Engineering and Technology*, 7(3-4), 260-263. <https://doi.org/10.14419/ijet.v7i3.4.19869>
- Sartori, G. (2016). *The theory of democracy revisited*. Columbia University Press.
- Schmidt, A. G. (2002). *Demokrasi kuramlarına giriş*. (M. Köktaş, Çev.). Vadi Yayınları.
- Schmitter, P. C. and Karl, T. L. (1991). What democracy is... and is not. *Journal of Democracy*, 2(3), 75-88.
- Sharif, A., Afshan, A. and Khan, B. (2018). Does democracy embolden economic growth in Pakistan? Evidence from ARDL bound testing and rolling window analysis. *International Journal of Economics and Business Research*, 15(2), 180-203. <https://doi.org/10.1504/IJEBR.2018.089684>
- Söderbaum, P. (2021). Democracy, ideological orientation and sustainable development. In G. Crawford and A.-G. Abdulai (Ed.), *Research handbook on democracy and development* (pp. 522-535). Edward Elgar Publishing.
- Stanujkic, M., Stanujkic, D., Karabasevic, D., Sava, C. and Popovic, G. (2020). Comparison of tourism potentials using Preference Selection Index method. *Quaestus Multidisciplinary Research Journal*, (16), 177-187.
- The Economist Intelligence Unit. (2021). *Democracy index 2020 in sickness and in health?*. The Economist Intelligence Press.
- Tien, D. H., Trung, D., Thien, N. V. and Nguyen, N. T. (2021). Multi-objective optimization of the cylindrical grinding process of scm440 steel using Preference Selection Index Method. *Journal of Machine Engineering*, 21(3), 110–123. <https://doi.org/10.36897/jme/141607>
- Topal, M. H. and Hayaloğlu, P. (2017). Farklı gelişmişlik düzeylerinde kurumsal kalitenin çevre performansı üzerindeki etkisi: Ampirik bir analiz. *Sosyoekonomi*, 25(32), 189-212. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.273969>.
- Türker, O. (2018). Kamu harcamalarının dış ticaret üzerindeki etkisi: G7 ülkeleri örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), 141-156. <https://doi.org/10.16990/SOBIDER.4454>

- Tuş, A. and Adalı, E. A. (2018). Personnel assessment with CODAS and PSI method. *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, 6(2), 243-255. <http://doi.org/10.17093/alphanumeric.432843>
- Verma, R., Azam, M. and Kumar, R. (2022). Performance evaluation of glass ionomer and alumina silica nanoparticle reinforced dental composite using Preference Selection Index. *Polimer Composites*, 43(6), 3745-3752. <https://doi.org/10.1002/pc.26652>
- Wagschal, U. (2022). The Influence of democracy, governance and government policies on the covid-19 mortality. *Eur Policy Anal.*, 8, 231-247. <https://doi.org/10.1002/epa2.1146>
- Wang, Q.-J., Feng, G.-F., Wang, H.-J. and Chang, C.-P. (2021). The impacts of democracy on innovation: Revisited evidence. *Technovation*, 8, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2021.102333>
- Wu, J.-F. (2021). Picturebooks in the classroom: Perspectives on life skills, sustainable development and democracy and citizenship. *ELT Journal*, 75(4), 525-527. <https://doi.org/10.1093/elt/ccab047>
- Yorulmaz, Ö. (2017). The Relationship between socio-economic development, corruption and health indicators: Application of partial least squares structural equation modeling. *Alphanumeric Journal*, 5(2), 191-205. <http://doi.org/10.17093/alphanumeric.323277>
- Zinchenko, V. (2018). Humanistic values and enlightenment strategies of global society in the potential of the sustainable development of democracy. *American Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 4(1), 1-13.

ÖRGÜTSEL İKLİM ALGISI İLE PSİKOLOJİK SAHİPLENME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Sevcan FIRIN¹

Öz

Bu araştırmada, örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmada kullanılmak üzere anket formu hazırlanmış ve formda katılımcıların demografik bilgilerine yönelik ifadeler, örgütsel iklim ve psikolojik sahiplenme ölçekleri yer almıştır. Araştırmaya bankada görev yapan 177 beyaz yakalı çalışan katılmış ve katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda toplanan veriler SPSS ve AMOS programları aracılığıyla analiz edilmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Üstün desteği, bağdaşıklık ve tarafsızlık boyutları ile psikolojik sahiplenme arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Regresyon analizi sonucuna göre örgütsel iklim algısının, üstün desteği, bağdaşıklık ve tarafsızlık boyutlarının psikolojik sahiplenme duygusu üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Örgütsel İklim
Psikolojik Sahiplenme
Çalışan
Örgüt

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 20.12.2023
Kabul Tarihi : 18.02.2024
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1407492

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Altıntaş Meslek Yüksekokulu, Posta Hizmetleri Programı, e-posta: sevcan.firin@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8914-100X.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CLIMATE PERCEPTION AND PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP

Abstract

In this research, it was aimed to determine the relationship between organizational climate perception and psychological ownership. In this context, a survey form was prepared to be used in the research, and the form included statements regarding the demographic information of the participants, organizational climate and psychological ownership scales. 177 white-collar employees working in the bank participated in the research, and the data collected in line with the answers given by the participants was analyzed through SPSS and AMOS programs. According to the results of the correlation analysis, it was determined that there was a significant relationship between organizational climate perception and psychological ownership. It was observed that there was a significant relationship between superiors' support, cohesion and impartiality dimensions and psychological ownership. According to the results of the regression analysis, it was concluded that the perception of organizational climate, superiors' support, cohesion and impartiality dimensions had a positive effect on the sense of psychological ownership.

Keywords

Organizational Climate
Psychological Ownership
Employees
Organization

Article Info

Research Article

Received : 20.12.2023
Accepted : 18.02.2024
Online Published : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1407492

Kaynakça Gösterimi: Firin, S. (2024). Örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişki. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (2), 269-288.

Citation Information: Firin, S. (2024). The relationship between organizational climate perception and psychological ownership. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (2), 269-288.

GİRİŞ

Bireylerin yaşamları boyunca edindiği tecrübeler ve etkileşimlerle birlikte kişilik gelişimi devam etmektedir. Kişilik kavramı, örgütlerin sahip olduğu iklim kavramına benzetilebilir. Örgütsel iklim, aynı kişilik gibi örgüte özgü, benzersiz ve uzun bir süreç sonucunda oluşan bir kavramdır. Bu uzun süreçte örgütlerin değerleri, hedefleri, stratejileri, araçları, kullandığı metotlar ve sahip oldukları çalışanlar örgütsel iklimin oluşmasında önemli faktörlerdir. Dolayısıyla örgütsel iklimin örgütteki olumlu ortamın algılanmasında, örgütün sağlıklı olmasında ve sürdürülebilir üretkenliği kazanmasında hayati bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ulusal ve uluslararası yapılan araştırmalarda da örgütsel iklim, örgütleri birbirinden ayıran kendilerine özgü özellikleri taşıyan ve örgütlerin başarıya ulaşmasında kritik bir kavram olarak ifade edilmektedir (Ensari ve Zembat, 1999, s. 37; Akbulut ve Kutlu, 2016, s. 256; Çiftçi ve Aydın, 2020, s. 353; Neal ve ark., 2000, s. 100; Permarupan ve ark., 2013, s. 89-90).

Örgütsel iklim kadar değerli olan diğer bir unsur ise, görülmeyen fakat hissedilen ve algılanan bir durum olan işgücü ortamında çalışanlarla kurulan psikolojik bağdır. Şüphesiz ki çalışanların elde tutulmasında kurulan bağ sayesinde, çalışanlar örgütü sahiplenme hissine ve örgütüyle bütünleşme hissine rahatlıkla sahip olabilirler. Çalışanların algıladıkları bu his örgütü kendisinden bir parça olarak görmesine ve örgüte psikolojik olarak bağlanmasına sebep olmaktadır. Bu durum psikolojik sahiplenme kavramını gündeme getirmekte ve kavramın dikkat çekiciliğini artırmaktadır. Yapılan araştırmalarda da ilgi gören psikolojik sahiplenme kavramıyla ilgili örgütlerin gereken önemi vermesi hususunda görüşler yer almaktadır (Zengin ve ark., 2021, s. 61; Uçar, 2018, s. 1-2; Demirkaya ve Kandemir, 2014, s. 8; Van Dyne ve Pierce, 2004: 439; Avey ve ark., 2009, s. 174). Bu bağlamda örgütlerde algılanan örgütsel iklim, çalışanların örgütü sahiplenme duygusunu etkileyebileceği düşüncesi ve bu iki değişkenin birlikte incelenmesinin örgütlerin olumlu ya da olumsuz birçok çıktıya sahip olabileceği gerçeği araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Böylece örgütler ve çalışanlar açısından bu değişkenlerin araştırılmasının hayati önemi ve değeri söz konusu olmaktadır.

Bankalar hizmet sektörünün öncüsü konumundadır. Bu sektörde çalışan banka çalışanları birebir müşteriyle iletişime girmektedir. Bununla birlikte banka çalışanlarının örgütte bulunma süreleri de düşünüldüğünde bu durum çalışanların örgütteki iklim algısının ve örgütü sahiplenme düzeyinin fark edilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı, çalışanların örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme duygusu arasında ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Araştırma, çalışanların örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme düzeylerinin tespit edilmesi yönünden ve çalışanların örgütteki davranışlarının yorumlanması açısından önemlidir. Literatür incelendiğinde Arslan ve Gül (2000) araştırmasında, örgütsel iklimi etik kavramı kapsamında farklı boyutlarla incelemiş ve örgütsel etik iklimin psikolojik sahiplenmeye etkisini akademisyenler üzerinde araştırmıştır. Yapılan bu araştırmanın, örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme değişkenlerini birlikte incelemesi ve banka çalışanları üzerinde yapılmış olması ulusal literatürden farklı olduğunu göstermektedir. Bu sebeple araştırmanın örgütsel davranış alanyazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Örgütsel İklim Kavramı

Örgütsel iklim kavramının psikolojik temelleri Lewin'in Alan Teorisine dayanmaktadır (Schirle, 2016, s. 11). Alan teorisi, bireyin davranışını, yaşam alanındaki değişimlerini ve bu değişimleri etkileyen bireylerin, grupların ve değişkenlerin birbirine olan uzaklıklarını incelemektedir (Yentür vd., 2023, s. 474). Başka bir ifadeyle, bireyin çevresiyle etkileşime girmesi sonucu belleğinde oluşan bir yaşam alanı olarak açıklanabilir. Yaşam alanı, kişinin deneyimleriyle, amaçlarıyla, duygularıyla ve ihtiyaçlarıyla şekillenen psikolojik bir alan olmaktadır. Lewin (1951) alanın iklimini (atmosferini), belirgin çevreden gelen dürtülerin nitelendirilmesi olarak ele almış ve bireyin davranışlarının önemli bir belirleyicisi olduğunu öne sürmüştür (Ergeneli, 1995, s. 188). Al-Shammari (1992) ise örgütsel iklim kavramının ortaya çıkışını üç perspektifle ifade etmektedir. Birinci perspektif, algıları ve psikolojiyi kapsayan kavram; ikinci perspektif, bireylerin ve örgütlerin algıları içeren kavram; üçüncü perspektif ise psikolojik kavramlarla aynı algı ilkelerin birleşimidir (s. 30).

Örgütsel iklim üzerine yapılan araştırmalar 1930'lara kadar uzanmaktadır. Hawthorne'un öncülüğünü yaptığı insan ilişkileri akımıyla araştırmacılar dikkatlerini 'sert' fiziksel ortamdaki 'yumuşak' psikolojik ortama çevirmiş ve böylece örgütsel iklim kavramı doğmuştur (Zhang ve Liu, 2010, s. 189). Daha sonra örgütsel iklim konusunda 1960'larda ve 1970'lerde bireyin örgütsel ortamdaki algıları üzerine araştırmalar yapılmıştır (Schneider ve ark., 2013, s. 362). 1980'lerde ise kültür üzerine antropolojik ve sosyolojik çalışmalar yoğunlaşmış ve örgüt kültürünün baskın bir faktör olduğu varsayılmıştır (Mahal, 2009, s. 39). Bu nedenle örgütsel iklimin en önemli yönlerinden biri örgüt kültürü olarak görülmüştür (Iljinsa ve ark., 2015, s. 945). Ancak 1990'lı yıllarda bir geçiş dönemi yaşanmış örgütsel iklimle ilgili artmış ve örgüt kültürüne olan ilgi gölgede kalmıştır (Schneider ve ark., 2013, s. 362). Sonrasında ise örgütsel iklim kavramı, endüstriyel ve örgütsel psikoloji alanındaki araştırmalar için çok popüler hale gelmiştir (Kundu, 2007, s. 99).

1930'lardan itibaren hem iş dünyasında hem de akademik dünyada yönetim ve çalışanlar arasındaki ilişkiye artan ilgi günümüzde de hızla devam etmektedir. Çalışanlar zamanlarının birçoğunu örgütlerde geçirmeleri sebebiyle ortamdaki oluşan havayı yoğun bir şekilde solumaktadırlar. Çalışanların örgüt ortamındaki soludukları hava sonucunda da örgütlere yönelik duygular, düşünceler ve tutumlar oluşmaktadır. Bu bağlamda örgütsel iklim, çalışanların işle ilgili davranışlarını anlamak için önemli bir değişken olmaktadır. Bu kavram 1960'lı yılların sonlarından itibaren de örgütsel davranış literatüründe tartışılmaktadır (Berberoğlu, 2018, s. 2).

Örgütsel iklim kavramı bir örgütteki çalışanların bilerek ya da bilmeyerek yaratmış oldukları örgütün tamamında ya da bir bölümünde hissedilebilir çalışma ortamı olarak ifade edilmektedir (Ensari ve Zembat, 1999, s. 37; Bahrami ve ark., 2013, s. 61). Başka bir tanıma göre örgütsel iklim, çalışanların çalışma ortamının durumuna ilişkin benzer algıları (ilerleme, iş birliği fırsatları, liderlik ve çalışma normları) paylaştığı ifadesini içeren ve çalışanların kendine özgü yorumlarından ortaya çıkan bir kavramdır (Schulte ve ark., 2006, s. 647; Gholami ve ark., 2015, s. 55; Gaunya, 2016, s. 49). Schneider ve ark., (2013) ise örgütsel iklimi çalışanların deneyimlerine yükledikleri anlamlar bütünü olarak ifade etmektedir (s. 361). Bu bağlamda

çalışanların örgüt ortamında soludukları ve algıladıkları hava, örgütsel iklim kavramının doğmasına sebep olmaktadır. Bu havayı soluyanlar ise örgütte meydana gelen iyi ya da kötü olaylardan ilk olarak etkilenen 'çalışanlar' olduğu anlaşılmaktadır. Çalışanlar, algıladıkları hava sonucunda da olumlu ya da olumsuz davranışlar sergilemektedirler. Dolayısıyla örgütsel iklim konusu üzerine yapılan nicel ya da nitel araştırmaların önem kazanması da kaçınılmaz olmaktadır. Koys ve Decotiis (1991) tarafından uyarlanan örgütsel iklime ait boyutlar Tablo 1'de gösterilmektedir (s. 266-267).

Tablo 1. Örgütsel İklimin Boyutları

Boyutlar	İfadeler
Destek/Samimiyet	Hoşgörü algısının, örgüt üyeleri ve üstleri arasında açık iletişimi geliştirme özgürlüğünü desteklemesidir.
Baskı	Zaman algısıyla görevlerin tamamlanmasının ve performans standartlarına uyulmasının gerekliliğidir.
Bağdaşıklık	Örgüt ve çevresinde ekip ruhu algısıyla üyelerine maddi yardım sağlama istekliliğidir.
İçsel Takdir	Üyelerin örgüte ekonomik olmayan bir şekilde katkılarının kabul edildiği algısıdır.
Tarafsızlık	Örgütsel uygulamaların keyfi olmadığı adil olduğu algısıdır.

Kaynak: Koys ve Decotiis, 1991

Örgütsel iklimin ilk boyutu olan üstün desteği boyutu, yöneticilerin çalışanları önemseyip görevleri ile ilgili inisiyatif vermeleri, yaşadıkları problemlerde yalnız bırakmayıp yanlarında olmaları ve çalışanların eksiklerini sürekli aramayıp hep destek vermeleri olarak açıklanmaktadır. Çalışanlara fazla iş yükü verilmesi, çalışanlardan işlerin kısa sürede yapılmasının istenmesi, çalışanların kendilerini tükenmiş ve yıpranmış hissetmesi iş yükü baskısı boyutunu açıklamaktadır. Bağdaşıklık boyutu, çalışanlar arasındaki takım ruhu, çalışanların birbirleriyle iyi geçinmesi ve birbirlerine yardım etmesi gibi konular bu boyut kapsamı içinde açıklanabilir. Çalışanların örgütün yararına olan fikirlerini rahatça ifade edebilmesi ve bu fikirlerinden ötürü yöneticilerin çalışanları ödüllendirmesi içsel takdir boyutu kapsamına girmektedir. Tarafsızlık boyutu ise yöneticilerin çalışanlara yönelik verdikleri kararlarda adil olduğu ve çalışanlar arasında eşit davranıldığı algısını içermektedir. Bu boyutlar genel olarak değerlendirildiğinde, örgütte yaşanan olayların, yöneticilerin çalışanlara yönelik tutumların, çalışanlara verilen görev ve sorumlulukların örgütsel iklimin oluşmasına zemin hazırladığı anlaşılmaktadır.

Yapılan araştırmalar doğrultusunda örgütsel iklim, çalışanların örgüt ortamında yaşadıkları olaylar, çalışanlara karşı sergilenen tavırlar, çalışanların beklentileri, hedefleri, deneyimleri, duyguları, işyeri arkadaşlıkları ve işyeri çatışmaları gibi hem bireysel özelliklerden hem de örgüt ortamından etkilenen kaçınılması mümkün olmayan geniş kapsamlı bir kavram olarak ifade edilebilir. Permarupan ve ark., (2013) örgütsel iklimi, işveren ve çalışan için önemli bir denge unsuru olarak görmektedir (s. 89). Shanker ve ark., (2017), örgütsel iklimin örgüt ortamında yenilikçiliğin ortaya çıkmasında ve yenilikçi iş davranışın sergilenmesinde önemli olduğunu örgütlerin de bu kavrama hassasiyet göstermesini vurgulamaktadırlar (s. 68-69). Halis ve Uğurlu (2008) ise örgütsel iklimin varlığını, örgütlerin sürdürülebilir değer ve başarı elde etmelerini sağlayan dinamik bir faktör olarak ifade etmektedir (s. 101).

1.2. Psikolojik Sahiplenme Kavramı

Psikolojik sahiplenme, ilk olarak çalışan sahipliği modelinin geliştirilmesiyle kuram haline gelmiş psikolojik bir olgu olarak açıklanmaktadır (Pierce ve ark., 1991, s. 121). Geliştirilen ilk modelde, psikolojik sahiplenmenin resmi bir sahiplenme olduğu önerilmektedir (McIntyre ve ark., 2009, s. 384). Başka bir araştırmada ise psikolojik sahiplenme kavramının sosyoloji, felsefe, insani gelişmişlik ve psikoloji alanındaki yapılan araştırmalar neticesiyle mülkiyet sahipliğinden ayrı ve farklı olarak temelinin atıldığı ifade edilmektedir (Pierce ve ark., 2001, s. 298). Avey ve arkadaşları (2009) psikolojik sahiplenmenin Higgins'in (1997, 1998) düzenleyici odak teorisi çalışmasından geldiğini öne sürmektedir (s. 175). Motivasyon bakış açısının baskın olduğu düzenleyici odak teorisi, geliştirme ve önleme olarak iki farklı öz düzenleme sistemiyle ortaya çıkmaktadır (Higgins, 1997, s. 1283). Odağında teşvik, gelişim ve terfi olan bireyler hedeflere doğru ilerleyen; odağında önleme olan bireyler ise sorumluluklarına bağlı olmasından dolayı ceza almamaya ve kurallara uymaya çalışan daha çok kaygılı bireyler olarak nitelendirilebilir. Vekalet teorisi bakış açısını inceleyen Sieger ve arkadaşları (2013) ise psikolojik sahiplenmeyi, finansal sahipliğin olmadığı durumlarda yetki verenlerin ve yetki verilenlerin amaçlarının ve çıkarlarının bütünleştirilmesi olarak açıklamaktadır (s. 364-365). Bu bakış açısının, çalışanlarla yöneticiler arasındaki sinerjiyi ve sahiplenme duygusunu ön plana çıkarması açısından dikkat çekici olduğu ifade edilebilir.

Psikolojik sahiplenme kavramının kökleri, etkililik-etkinlik, öz kimlik ve bir yere sahip olmak başlıkları altında üç ana güdüde bulunabileceği öne sürülmektedir. Etkililik ve etkinlik güdüsü, bireylere sahiplik hakkı ve beraberinde gelen haklarının karşılanmaları olarak açıklanmaktadır. Ayrıca bu güdü bireylerin çevrelerini keşfetmelerini, değiştirmelerini, doğuştan gelen etkili olma ihtiyaçlarını karşılamalarına da imkân sağlamaktadır (Pierce ve ark., 2001, s. 300). Bireyler sahiplenme hissiyle kendilerini ve kimliklerini rahat bir şekilde ifade etmesi öz kimlik güdüsüyle; bireylerin parçası olarak sahiplendikleri yerler veya mekânlar ise bir yere sahip olma güdüsüyle açıklanabilir. Kısacası psikolojik sahiplenmenin temelleri olan bu güdüler sahipliğin psikolojik olarak ortaya çıkmasında ve gelişiminde kolaylık sağladığı ifade edilebilir. Li ve Atkinson (2020) mutluluğun ardında psikolojik sahiplenme duygusunun olduğuna dikkat çekmektedir (s. 629). Çıkmaz ve Yeşil (2020) ise örgütü psikolojik olarak sahiplenen çalışanların daha yüksek performans sergileyebileceklerini ifade etmektedir (s. 1239). Psikolojik sahiplenme, çalışanın örgütü sahiplenmesi, örgüte daha fazla yeni fikirler ve öneriler geliştirmesi açısından önem arz etmektedir (Yavuz ve Akgemci, 2021, s. 111). Literatür incelemesi sonucunda psikolojik sahiplenmeye ilişkin yapılan tanımlamalar aşağıda verilmiştir;

Psikolojik sahiplenmenin çalışanın hedefine diğer bir ifadeyle bireyin seçtiği nesneye ulaşmasında örgüte karşı bilişsel değerlendirmenin üstünde olan bir olgu ve bireyin sahiplenici duygular barındırdığı duygusal bağlılık olarak açıklanmaktadır (Van Dyne ve Pierce, 2004, s. 441-442). Diğer bir tanıma göre psikolojik sahiplenme, gönüllü olma duygusunu içeren, hiçbir zorunluluk duymadan ve hiçbir finansal karşılık beklemeden gönüllülük esasına dayanan bir kavram olarak ifade edilmektedir (Demirkaya ve Kandemir, 2014, s. 10). Gönüllülük esasının yanında psikolojik sahiplenme, çalışanların işin veya örgütün kendilerininmiş gibi hissettikleri bir durumu yansıtmaktadır (Çıkmaz ve Yeşil, 2020, s. 1238; Dawkins ve ark., 2017, s. 163).

Tanımlamalar neticesinde psikolojik sahiplenme kavramı, psikolojik olarak sahiplenme hissine kapılan çalışanların örgütlerle aralarında kurdukları bağ olarak ifade edilebilir. Çalışanların kurdukları güçlü bağ örgütünü kendi işyeri ve evi gibi görmelerine sebep olurken bu durum çalışanların tutum ve davranışlarına da yansımaktadır. Dolayısıyla sahiplenme düzeyinin güçlü olması çalışanların pozitif davranışlar sergilemesinde istekli olması açısından önemli olduğu düşünülebilir. Bu durum psikolojik sahiplenmenin örgütleri de yakından ilgilendiren kavramlar arasına girdiği söylenebilir.

1.3. Örgütsel İklim Algısı ile Psikolojik Sahiplenme Arasındaki İlişki

İnsanlar hayatları boyunca hem soyut hem de somut kavramlara veya nesnelere karşı sahiplenme duygusuna sahip olurlar. Özellikle çalışanların zamanın çoğunu geçirdikleri örgütlerde kendilerini rahat, huzurlu ve mutlu hissettiklerinde veyahut yöneticisi tarafından değerli, önemli ve verimli olduğu hissi çalışana aktarıldığında sahiplenme hissi yoğun bir şekilde hissedilebilir. Örneğin benim işyerim, benim yöneticim ve bizim örgütümüz gibi ifadeler çalışanlar tarafından sıkça duyulabilir. Bu bağlamda örgüt içinde çalışanın bireysel olarak her şeye anlam yüklemesinin örgüt kurduğu bağın gücünde ve örgütün sürdürülebilir başarısında önemli olduğu düşünülmektedir.

Örgütler hayatta kalmak ve rakiplerini geride bırakmak için sürekli olarak performanslarını iyileştirmenin yollarını aramaktadırlar. Özellikle örgütsel iklim, günümüzde örgütleri etkileyen değişkenler tarafından sürekli olarak sorgulanmaktadır (Gaunya, 2016, s. 47). Bahrami ve ark., (2013) çalışmalarında, çalışanların bireysel algısında örgütsel iklimi, işin farklı yönlerini etkileyebilen önemli bir çalışma ortamı faktörü olarak ifade etmektedirler (s. 61-62). Örgütsel iklimin görülemediği, dokunulamadığı ama gerçek olduğu ve odadaki hava gibi organizasyon içindeki her şeyi etkilediği vurgulanmaktadır (Ensari ve Zembat, 1999, s. 37). Bu nedenle örgütsel iklim, örgütsel davranıştaki temel dinamiklerin başında gelmektedir (Bellou ve Andronikidis, 2009, s. 294). Bu dinamiklerin gelişimi, Hawthorne araştırmaları sonrasında insan ilişkileri yaklaşımıyla ve çalışanların sosyal ve psikolojik perspektifle değerlendirilmesiyle önem kazanmıştır. Bu bilgiler ışığında örgütsel davranış alanında incelenen bu iki değişken, psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyoloji disiplinleri çatısı altında araştırılmaktadır.

Uluslararası yazında Schirle (2016) tarafından hemşireler üzerinde yapılan araştırmada örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (s. 75). You ve ark., (2022) tarafından Çin'in Guangdong eyaletindeki işletmelerde çalışanlar üzerinde yapılan çalışmada örgütsel yenilik ikliminin yenilikçi davranışa etkisinde psikolojik sahiplenmenin rolü analiz edilmiştir. Çalışmada söz konusu değişkenler arasında psikolojik sahiplenmenin düzenleyici rolü olduğu tespit edilmiştir (s. 7). Ulusal yazında Korkmaz (2019) çalışmasında, kadın çalışanların destekleyici örgütsel iklim değişkeni ile psikolojik sahiplenme değişkeni arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırmada destekleyici örgütsel iklim değişkeni ile psikolojik sahiplenme değişkeni arasında pozitif bir ilişki bulgulanmıştır (s. 110). Arslan ve Gül (2022) tarafından akademisyenler üzerinde yapılan çalışmada örgütsel etik iklimin psikolojik sahiplenme duygusunu pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir (s. 2023).

Literatür taraması sonucunda kuramsal olarak örgütsel iklim alan teorisine dayanmaktadır. Bu kuramda, çalışma alanında yaşanan değişimler, bireylerin psikolojilerini etkilemesinde kaçınılmaz olduğu savunulmaktadır. Psikolojik sahiplenme değişkeni ise, kuramsal olarak düzenleyici odak teorisi ve vekalet teorisi kapsamında değerlendirilmektedir (Avey ve ark., 2009, s. 175; Sieger ve ark., 2013, s. 364-365). Yukarıda açıklanan bu kuramlar doğrultusunda bireylerin hem çalışanlarla hem de yöneticilerle arasında oluşabilecek olumlu ya da olumsuz olayları algılamaları bireylerin psikolojilerini etkilemesinde kritik bir konumdadır. Dolayısıyla bu durum örgütsel iklim değişkeninin psikolojik sahiplenme değişkeniyle birlikte ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. İncelenen kuramlar ve yapılan çalışmalar kapsamında örgütsel iklim, çalışan psikolojisinde ve çalışma ortamının algılanmasında önemli bir değişken olduğu göze çarpmaktadır. Çalışanların algıladıkları bu havayla örgütü psikolojik olarak sahiplenmeleri arasında ilişki olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacına dayanarak geliştirilen hipotezler aşağıda ifade edilmiştir.

H1: Örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme arasında anlamlı bir ilişki vardır.²

H2: Örgütsel iklim algısının psikolojik sahiplenme üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.³

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

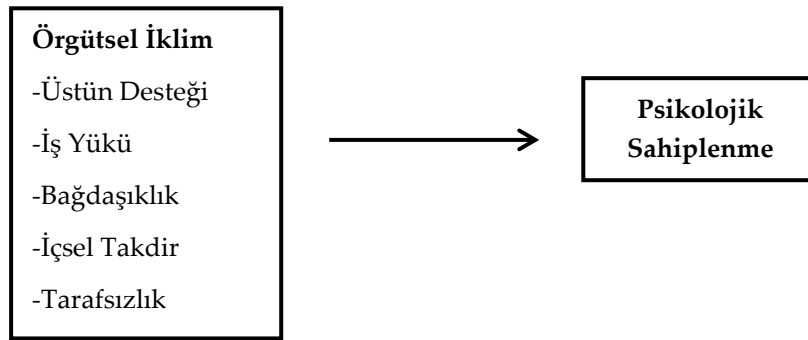
Banka çalışanlarının yoğun çalışma şartlarında görev yapması, çalışanların insanlarla birebir iletişim içinde olması, örgüt ortamında ast üst ilişkisinin yüksek düzeyde çalışanlar tarafından hissedilebilir olması ve sürekli değişen banka stratejilerinin olması çalışanları zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Örgütlerin ve çalışanların zorlukları aşabilmesi için banka çalışanlarının örgütsel iklim algılarının ve psikolojik sahiplenme duygularının araştırılması hem yöneticilere hem de araştırmacılara yön vermesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, bankada görev yapan beyaz yakalı çalışanların örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme duygusu arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ayrıca araştırmada, banka çalışanlarının örgütsel iklim algısının örgüte duydukları psikolojik sahiplenme duygusuna etkisini tespit etmek amaçlanmaktadır.

Araştırma verilerinin toplanabilmesi için Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 20.10.2022 tarihli ve 2022/9 sayılı oturumunda 'Etik Kurul' onayı alınmıştır.

² H1a: üstün desteği, H1b: iş yükü baskısı, H1c: bağdaşıklık, H1d: içsel takdir, H1e: tarafsızlık alt boyutları ile psikolojik sahiplenme arasında anlamlı bir ilişki vardır.

³ H2a: üstün desteği, H2b: iş yükü baskısı, H2c: bağdaşıklık, H2d: içsel takdir, H2e: tarafsızlık alt boyutlarının psikolojik sahiplenme üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.2. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın örneklemini Afyonkarahisar il merkezinde hizmet veren özel bankalardan anket formunu cevaplandırmayı kabul eden 177 banka çalışanı oluşturmaktadır. Bayram (2009), 300 kişiden oluşan bir evrenin, en az 169 kişiden oluşan bir örneklem tarafından temsil edebileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla araştırma örnekleminin yeterli düzeyde olduğu söylenebilir (s. 26). Katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve meslekteki tecrübe süresi olmak üzere demografik özellikleri incelenmiştir. Yapılan frekans analizi sonuçları Tablo 2’de belirtilmektedir.

Tablo 2. Demografik Değişkenlere Ait Veriler

Değişkenler		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	124	70,1
	Erkek	53	29,9
Yaş	20-29	40	22,6
	30-39	86	48,6
	40-49	47	26,6
	50 ve üstü	4	2,3
Medeni Durum	Evli	125	70,6
	Bekar	52	29,4
Eğitim Durumu	İlköğretim	2	1,1
	Lise	2	1,1
	Lisans	154	87,0
	Yüksek Lisans	19	10,7
Tecrübe	1 yıldan az	19	10,7
	1-5 yıl	14	7,9
	6-10 yıl	45	25,4
	11-15 yıl	54	30,5
	16 yıl ve üstü	45	25,4
Toplam		177	100

Tablo 2’ye göre araştırmaya katılan 177 çalışanın, %70,1’ini kadınlar, %29,9’unu erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %22,6’sının 20-29 yaş aralığında, %48,6’sının 30-39 yaş aralığında, %26,6’sının 40-49 yaş aralığında, %2,3’ünün de 50 yaş ve üstü olduğu

görülmektedir. Çalışanların medeni durumlarına bakıldığında ise %70,6'sının evli, %29,4'ünün bekar olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılanların eğitim durumları incelendiğinde ilköğretim ve lise mezunu olanlarının oranı %1,1, lisans mezunu olanlarının oranı %87, yüksek lisans mezunu olanlarının oranı %10,7'dir. Katılımcıların meslekteki tecrübeleri ise 1 yıldan az tecrübesi olanların %10,7 olduğu, 1-5 yıl aralığında tecrübesi olanların %7,9 olduğu, 11-15 yıl aralığında tecrübesi olanların %30,5 olduğu, 6-10 yıl ve 16 yıl üstü aralığında tecrübesi olanların %25,4 ile eşit oranda olduğu saptanmıştır. Katılımcıların ağırlıklı olarak lisans mezunu, 30-39 yaş aralığında Y kuşağı evli kadın çalışanlardan oluştuğu dikkat çekmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket formu kullanılmış ve veriler Afyonkarahisar il merkezinde faaliyet gösteren bankada hizmet veren beyaz yakalı çalışanlardan anket uygulaması yoluyla elde edilmiştir. Kolayda örnekleme metoduyla 200 kişiye ulaşılmış olup 177 tanesi analize uygun görülmüştür. Hazırlanan anket formunda demografik değişkenler, örgütsel iklim ölçeği ve psikolojik sahiplenme ölçekleri yer almaktadır. Demografik değişkenler hariç ankette toplam 22 ifade yer almaktadır. Anket formunun diğer bölümünde örgütsel iklim ölçeği ve psikolojik sahiplenme ölçeği yer almaktadır. Koys ve Decotiis (1991, s. 273) ve Llore'ns Montes ve ark., (2004, s. 173) tarafından geliştirilen, İşcan ve Karabey (2007, s. 186) tarafından Türkçeye uyarlanan 15 ifadeden oluşan örgütsel iklim ölçeği kullanılmıştır. Anket formunun son bölümünde ise Van Dyne ve Pierce (2004, s. 449) tarafından geliştirilen, Kalmaz ve Tozkoparan (2020, s. 262) tarafından Türkçeye uyarlanan 7 ifadeden oluşan psikolojik sahiplenme ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel iklim ve psikolojik sahiplenme ölçekleri 5'li Likert tipindedir.

3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın verileri, SPSS ve AMOS paket programı yardımı ile analize tabi tutulmuştur. Araştırmaya katılanların demografik özelliklerini incelemek için tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Araştırmaya katılanların ölçekteki ifadelere verdikleri cevaplar doğrultusunda homojenliğin sağlanıp sağlanmadığını tespit etmek için normallik analizi yapılmıştır. Örgütsel iklim ölçeği verilerine uygulanan normallik analizi sonucuna göre basıklık değeri 1,45 ve çarpıklık değeri -1,22; psikolojik sahiplenme ölçeği verilerine uygulanan normallik analizi sonucuna göre basıklık değeri 1,33 ve çarpıklık değeri -1,30 bulunmuştur. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin -2 ve +2 aralığında olmasından ötürü verilerin normal dağıldığı görülmüştür (Kalaycı, 2008, s. 53). Dolayısıyla araştırmada parametrik testler uygulanmıştır. Frekans analizi, doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır.

3.1. Ölçeklerin Güvenirlik ve Geçerlilikleri

İşcan ve Karabey (2007) örgütsel iklim ölçeğini Türkçeye uyarladığı araştırmasında, açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonuçlarına göre ölçeğin 15 ifadeden ve 5 boyuttan (üstün desteği, iş yükü, bağdaşıklık, içsel takdir ve tarafsızlık) oluştuğu bulgularına ulaşmıştır. Araştırmada kullanılan örgütsel iklim ölçeğinin yapı geçerliliğini sınamak için AMOS programı aracılığıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA 15 maddeli ve 5 faktörlü ölçek yapısını doğrulamıştır (CMIN/DF=2,308; CFI=,93; IFI=,93; NFI=,91; GFI=,93

TLI=,91 ve RMSEA=,06). Bu kapsamda ölçeklerin yapı geçerliliklerinin doğrulandığı ifade edilebilir. Ölçeğin Cronbach's alpha iç güvenilirlik katsayısı 0,700 bulunmuş ve güvenilirlik düzeyinin yeterli olduğu kabul edilmiştir.

Kalmaz ve Tozkoparan (2020) psikolojik sahiplenme ölçeğini Türkçeye uyarladığı araştırmasında, açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonuçlarına göre ölçeğin 7 ifadeden ve tek boyuttan oluştuğu bulgularına ulaşmıştır. Araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının yapı geçerliliğini sınamak için AMOS programı aracılığıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA 7 maddeli ve tek faktörlü ölçek yapısını doğrulamıştır (CMIN/DF=4.035; CFI=,91; IFI=,91; NFI=,92; GFI=,90 TLI=,91 ve RMSEA=,07). Bu kapsamda ölçeklerin yapı geçerliliklerinin doğrulandığı ifade edilebilir. Ölçeğin Cronbach's alpha iç güvenilirlik katsayısı 0,868 bulunmuş ve güvenilirlik düzeyinin yeterli olduğu kabul edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklere ait faktör yükü, birleşik güvenilirlik (CR) ve açıklanan ortalama varyans (AVE) değerleri Tablo 3'te verilmektedir. İfadelere ait faktör yüklerinin en düşük 0,629 ile en yüksek 0,823 değerler aldığı tespit edilmiştir. Faktör yüklerinin 0,50 ve üzerinde değerler alması oldukça iyi olarak kabul edilmektedir (Kalaycı, 2008, s. 330). Ölçeklerin AVE değerlerinin 0,50'den fazla olması, CR değerlerinin ise 0,70'in üzerinde olması ve ayrıca CR değerlerinin AVE değerlerinden büyük olması ölçeklerin içsel tutarlılığa ve uyum geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Ölçüm Modeli Sonuçları

	Değişkenler	İfadeler	Faktör Yükü	AVE	CR
Örgütsel İklim	Üstün Desteği (ÜD)	ÜD1	,699	0,508	0,804
		ÜD2	,629		
		ÜD3	,746		
		ÜD4	,770		
	İş yükü (İY)	İY(5)	,686	0,686	0,723
		İY(6)	,752		
		İY(7)	,723		
	Bağdaşıklık (B)	B(8)	,638	0,503	0,801
		B(9)	,677		
		B(10)	,632		
		B(11)	,689		
	İçsel Takdir (İT)	İT(12)	,803	0,548	0,707
		İT(13)	,673		
	Tarafsızlık (T)	T(14)	,782	0,644	0,711
		T(15)	,823		
Psikolojik sahiplenme (PS)	PS(16)	,788	0,596	0,911	
	PS(17)	,762			
	PS(18)	,801			
	PS(19)	,788			
	PS(20)	,762			
	PS(21)	,801			
	PS(22)	,699			

3.2. Korelasyon Analizi

Araştırma kapsamında belirlenen hipotezler doğrultusunda örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme arasında ilişkinin olup olmadığı korelasyon analizi ile tespit edilmiştir. Pearson korelasyon analizine göre tespit edilen sonuçlar Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1. Psikolojik Sahiplenme	1						
2. Örgütsel İklim	,554**	1					
3.Üstün Desteği	,838**	,688**	1				
4. İş Yükü	,132	,592**	,327**	1			
5.Bağdaşıklık	,148*	,542**	,098	-,007	1		
6.İçsel Takdir	,061	,381**	,056	-,037	,327**	1	
7.Tarafsızlık	,157*	,490**	,185*	,276**	-,005	,019	1

n: 177, * $p<0.05$, ** $p<0.01$

Korelasyon analizi sonuçları doğrultusunda çalışanların örgütsel iklim algısı ile örgütü psikolojik olarak sahiplenmeleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($p<0.01$). Bu bulguya göre H1 hipotezi desteklenmektedir. Örgütsel iklimin boyutu olan üstün desteği boyutu ile psikolojik sahiplenme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($p<0.01$). Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda H1a hipotezi desteklenmektedir. Örgütsel iklimin alt boyutu olan iş yükü ve içsel takdir boyutları ile psikolojik sahiplenme arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>0.05$). Bu bulgular doğrultusunda H1b ve H1d hipotezleri desteklenmemektedir. Örgütsel iklimin diğer alt boyutları olan bağdaşıklık ve tarafsızlık boyutu ile psikolojik sahiplenme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($p<0.05$). Bu bulgular ışığında H1c ve H1e hipotezleri desteklenmektedir.

Korelasyon analizi sonuçlarına göre çalışanların örgütsel iklim algıları arttıkça örgüte duydukları psikolojik sahiplenmeleri de artacağına işaret etmektedir. Örgütsel iklim boyutlarının analiz sonuçları incelendiğinde ise özellikle üstün çalışanlarına destek vermesi arttıkça, çalışanların örgütü psikolojik olarak sahiplenmeleri de artmaktadır. Diğer boyutlardan olan çalışanların birbirleri arasındaki ilişki ve iletişim düzeyini anlatan bağdaşıklık ile üstün çalışanlara tarafsız olması boyutu arttıkça çalışanların örgütü psikolojik olarak sahiplenmeleri de arttığı tespit edilmiştir.

3.3. Regresyon Analizi

Araştırmada örgütsel iklim ve alt boyutları bağımsız değişken, psikolojik sahiplenme bağımlı değişken olarak incelenmiştir. Bu bağlamda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 5'te regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Örgütsel İklimin Psikolojik Sahiplenmeye Etkisi

Model	B	Std.Hata	Beta	t	p
Sabit	,957	,320		2,994	,003
Örgütsel İklim	,755	,086	,554	8,812	,000

R: 0,554 R²: 0,307 F: 77,655

*Bağımlı Değişken: Psikolojik Sahiplenme

Tablo 5'e göre örgütsel iklimin psikolojik sahiplenme üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiş ve örgütsel iklim, psikolojik sahiplenmedeki değişimin yaklaşık %31'ini açıklamaktadır ($R^2: 0,307, p<0.05$). Bu bulgular ışığında H2 hipotezi desteklenmektedir.

Tablo 6. Örgütsel İklimin Alt Boyutlarının Psikolojik Sahiplenmeye Etkisi

Model	B	Std.Hata	Beta	t	p	D.W	VIF	Tolerance
Sabit	1,086	,133		8,146	,000	1,490	1,167	,857
Üstün Desteği	,665	,033	,838	20,280	,000			
Model	B	Std.Hata	Beta	t	p			
Sabit	3,413	,202		16,924	,000			
İş Yükü	,111	,063	,132	1,765	,079	1,608	1,212	,825
Model	B	Std.Hata	Beta	t	p			
Sabit	3,301	,236		14,011	,000			
Bağdaşıklık	,109	,055	,148	1,984	,049	1,634	1,116	,896
Model	B	Std.Hata	Beta	t	p			
Sabit	3,590	,218		16,435	,000			
İçsel Takdir	,049	,060	,061	,808	,420	1,617	1,113	,899
Model	B	Std.Hata	Beta	t	p			
Sabit	3,429	,163		21,044	,000			
Tarafsızlık	,094	,045	,157	2,098	,037	1,576	1,091	,917

Tablo 6'ya göre Durbin-Watson test istatistik değerlerinin 1,5 ile 2,5 aralığında olması değişkenler arasında otokorelasyon problemi olmadığını bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Küçüksille, 2016, s. 267). Bununla birlikte VIF ve tolerans değerleri incelendiğinde $VIF<2$ ve $Tolerans \approx 1$ olduğu için değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığı tespit edilmiştir. Örgütsel iklimin alt boyutu olan üstün desteği boyutunun psikolojik sahiplenme üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiş ve üstün desteği boyutu, psikolojik sahiplenmedeki değişimin yaklaşık %70'ini açıklamaktadır ($R: ,838 R^2: 0,702, F: 411,293 p<0.05$). Buna göre H2a hipotezi desteklenmektedir. Örgütsel iklimin alt boyutu olan iş yükü boyutunun psikolojik sahiplenme üzerinde etkisi olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Dolayısıyla H2b hipotezi desteklenmemektedir. Örgütsel iklimin alt boyutu olan bağdaşıklık boyutunun psikolojik sahiplenme üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiş ve bağdaşıklık boyutu, psikolojik sahiplenmedeki değişimin yaklaşık %2,2'sini açıklamaktadır ($R: ,148 R^2: 0,022, F: 3,938 p<0.05$). Bu bulgulara göre H2c hipotezi desteklenmektedir. Örgütsel iklimin alt boyutu olan içsel takdir boyutunun psikolojik sahiplenme üzerinde etkisi olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Buna göre H2d hipotezi desteklenmemektedir. Örgütsel iklimin alt boyutu olan tarafsızlık boyutunun psikolojik sahiplenme üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiş ve tarafsızlık boyutu, psikolojik sahiplenmedeki değişimin yaklaşık %2,5'ini açıklamaktadır ($R: ,157 R^2: 0,025, F: 4,400 p<0.05$). Bu bulgular ışığında H2e hipotezi desteklenmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme duygusu arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Afyonkarahisar il merkezinde beyaz yakalı banka çalışanları üzerinde anket çalışması yapılmış ve veriler analiz edilmiştir. Araştırmada, amacına uygun olarak toplanan verilerle örgütsel iklim algısı ve psikolojik

sahiplenme değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Daha sonra örgütsel iklim algısının psikolojik sahiplenme üzerinde etkisinin olup olmadığını tespit etmek için regresyon analizi uygulanmıştır.

Yapılan korelasyon analizi verilerine göre örgütsel iklim algısı ile psikolojik sahiplenme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle çalışanların örgütsel iklim algı düzeyi arttıkça çalışanların örgütüne sahiplenme düzeyleri de artmaktadır. Elde edilen sonuç, Arslan ve Gül, (2022); Korkmaz, (2019); Schirle, (2016); You ve ark., (2022) tarafından bulgulanmış olan araştırma sonuçlarıyla uyumludur.

Örgütsel iklim değişkeninin alt boyutlarından olan üstün desteği, bağdaşıklık ve tarafsızlık boyutları ile psikolojik sahiplenme arasındaki anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu; iş yükü ve içsel takdir boyutlarıyla psikolojik sahiplenme arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Çalışanlar üstlerinden destek gördükçe, çalışanlar arasında uyum arttıkça ve örgüt içinde adil kararlar verildikçe çalışanların örgütüne psikolojik olarak sahiplenme düzeyleri arttığı bu durum da çalışanların örgütüne kendi işyerleri gibi görebildikleri anlamına gelmektedir.

Araştırmada söz konusu olan değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek için regresyon analizi uygulanmış olup, çalışanların örgütsel iklim algısının psikolojik sahiplenme üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel iklim değişkeninin alt boyutlarından olan üstün desteği, bağdaşıklık ve tarafsızlık boyutlarının psikolojik sahiplenme üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi olduğu; iş yükü ve içsel takdir boyutlarının psikolojik sahiplenme üzerinde etkisi olmadığı görülmektedir. Yukarıda açıklanan analiz sonuçlarına göre H1, H1a, H1c, H1e, H2, H2a, H2c, H2e hipotezlerinin desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda banka çalışanların iş yükü algısının, çalışanlara kısıtlı zamanda çok fazla iş verilmesi ve çalışanlar verilen işi gerektiği gibi yapamaması şeklinde olduğu ifade edilebilir. Bunun sebebi ise çalışanların iş yükünü, baskı ve stres kaynağı olarak görmeleri olarak açıklanabilir. Ayrıca banka çalışanların örgütte fikirlerini rahatça ifade edememeleri, yeni fikirler öne sürememeleri ve işlerinde özerk olmamaları takdir edilmeme durumlarının göstergesi olabilir. İşcan ve Karabey (2007) tarafından yapılan örgütsel iklim ile yeniliğe destek algısı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmada, içsel takdir değişkeninin yeniliğin desteklenmesi üzerindeki etkisi anlamlı olmadığı ve iş yükündeki artışın yeniliği olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (s. 188-189). Lloréns Montes ve ark., (2004) tarafından ofis çalışanları üzerinde yapılan araştırmada, iş yükü algısı ile yeniliğe yönelik destek algısı arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir (s. 174).

Araştırma kapsamında uygulayıcılara ve araştırmacılara öneriler geliştirilmiştir. Öncelikle örgütte yaşanan olumlu ya da olumsuz durumlar çalışanların örgütsel iklim algısının oluşmasına zemin hazırladığı unutulmamalıdır. Çalışanlarda olumlu örgütsel iklim algısının oluşmasında örgüt ile çalışan arasındaki iletişim açık olmalıdır. Yöneticiler, çalışanlara inisiyatif vermeli, destek olmalı, çalışanların gösterdiği çabayı takdir etmeli ve herkese eşit mesafede bulunmalıdırlar. Yönetimin bu bakış açısıyla ilerlemesi durumu, çalışanların örgütüne evi gibi sahiplenme duygusunu arttırmasının yanında işinden mutlu çalışanların olduğu sağlıklı örgütlerin oluşacağı anlamına da gelebilir. Gelecekte yapılacak olan araştırmalar için örgütsel iklim değişkeni liderlik, motivasyon ve örgütsel özdeşleşme gibi değişkenlerle birlikte incelenmesi önerilebilir. Çalışanların psikolojik sahiplenme

duygusu ile iş yaşamında yalnızlık değişkeni farklı sektörlerde ve çalışma gruplarında araştırılabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapmış olduğum bu çalışmada sunmuş olduğum veri ve analizleri, elde ettiğim bilgileri, belgeleri ahlaki kurallar ve akademiye uygun kurallar çerçevesinde elde ettiğimi bildiririm. Yine elde ettiğim tüm bilgileri, dokümanları ve neticeleri bilimsel kaynaklardan etik kurallarına uyarak yararlandığımı bildiririm. Yaptığım çalışmamda faydalandığım tüm eserlerin uygun atıflarda bulunarak kaynak gösterimi yaptığımı ve kullandığım verilerde bir farklılık oluşturmadığımı, çalışmamın özgünlük yönünden uygunluğunu bildiririm. Aksi bir hal ortaya çıktığında aleyhime oluşacak her türlü hak kayıplarını kabul ettiğimi açıklarım.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Hazırlanmış olan bu çalışma sadece bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu araştırma için etik kurul izni Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 20.10.2022 tarih ve 2022/09 sayılı kararı ile alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Y. ve Kutlu, G. (2016). Örgüt ikliminin belirlenmesi: kamu hastanesi örneği. *Hacettepe sağlık idaresi dergisi*, 19(3), 255-270.
- Al-Shammari, M. M. (1992). Organizational climate. *Leadership & Organization Development Journal*, 13(6), 30-32. <https://doi.org/10.1108/01437739210021884>
- Arslan, A. ve Gül, H. (2022). Örgütsel etik iklimin psikolojik sahiplenmeye etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2013-2029.
- Avey, J. B., Avolio, B. J., Crossley, C. D. ve Luthans, F. (2009). Psychological ownership: Theoretical extensions, measurement and relation to work outcomes. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 30(2), 173-191. <https://doi.org/10.1002/job.583>
- Bahrami, M. A., Taheri, G., Montazeralfaraj, R. ve Tafti, A. D. (2013). The relationship between organizational climate and psychological well-being of hospital employees. *World Journal of Medical Sciences*, 9(1), 61-67. <https://doi.org/10.5829/idosi.wjms.2013.9.1.75152>
- Bayram, N. (2009). *Sosyal bilimlerde Spss ile veri analizi* (2. Baskı). Ezgi Kitabevi.
- Bellou, V. ve Andronikidis, A. I. (2009). Examining organizational climate in greek hotels from a service quality perspective. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 21(3), <https://doi.org/294-307>. 10.1108/09596110910948305

- Berberoğlu, A. (2018). Impact of organizational climate on organizational commitment and perceived organizational performance: Empirical evidence from public hospitals. *BMC Health Services Research*, 18(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/s12913-018-3149-z>
- Çıkmaz, G. ve Yeşil, S. (2020). Çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin psikolojik sahiplenme üzerine etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(22), 1234-1254. <https://doi.org/10.26466/opus.658193>
- Çiftçi, G. E. ve Altın, Ş. (2020). Örgütsel iklimin çalışanların psikolojik sermaye düzeyine etkisi: bir alan araştırması. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 353-375.
- Dawkins, S., Tian, A. W., Newman, A. ve Martin, A. (2017). Psychological ownership: A review and research agenda. *Journal of Organizational Behavior*, 38(2), 163-183. <https://doi.org/10.1002/job.2057>
- Demirkaya, H. ve Kandemir, A. Ş. (2014). 21. yüzyılın anahtar rekabet faktörü olan psikolojik sahiplenme üzerine bir işletme incelemesi. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 2(3), 7-21.
- Ensari, H. ve Zembat, R. (1999). Örgüt iklimi bakımından bir üniversitenin değerlendirilmesi. *Öneri Dergisi*, 2(11), 37-49. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.685660>
- Ergeneli, A. (1995). Örgütsel etkililik kriteri olarak lider davranışının örgütsel iklim ile ilişkisi: görev karmaşıklığı bakımından farklılaşan iki örgüte ilişkin bir uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(1), 187-199. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001788
- Gaunya, C. R. (2016). Organizational climate as a determinant of job satisfaction among public sector employees in Kisii County, Kenya. *Journal of Resources Development and Management*, 23, 47-53.
- Gholami, S., Keykale, M., Tir, M., Ramandi, F., Karimi, M. ve Rajaei, R. (2015). Investigation the relationship between organizational climate and organizational citizenship behavior among staff in hospital. *European Journal of Biology and Medical Science Research*, 3(3), 54-63.
- Halis, M. ve Uğurlu, Ö. Y. (2008). Güncel çalışmalar ışığında örgüt iklimi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 10(2), 101-123.
- Higgins, E. T. (1997). Beyond pleasure and pain. *American psychologist*, 52(12), 1280-1300. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.12.1280>
- Iljins, J., Skvarciany, V. ve Gaile-Sarkane, E. (2015). Impact of organizational culture on organizational climate during the process of change. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 213, 944-950.
- İşcan, Ö. F. ve Karabey, C. N. (2007). Örgüt iklimi ile yeniliğe destek algısı arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 180-193.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım.
- Kalmaz, M. ve Tozkoparan, G. (2020). Psikolojik sahiplenmenin çalışanların ekstra rol davranışı üzerine etkisi: Özel sektörde bir araştırma. *İzmir İktisat Dergisi*. 35(2), 255-270. <https://doi.org/10.24988/ije.202035204>

- Korkmaz, E. V. (2019). *Kadın çalışanlara yönelik destekleyici örgüt ikliminin psikolojik sahiplenme ve yılmazlık düzeyleri üzerine etkisi araştırması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Koys, D. J. ve Decotiis, T. A. (1991). Inductive measures of psychological climate. *Human Relations*, 44, 265-285. <https://doi.org/10.1177/001872679104400304>
- Kundu, K. (2007). Development of the conceptual framework of organizational climate. *Vidyasagar University Journal of Commerce*, 12(1), 99-108.
- Küçükşille, E. (2016). *SPSS Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Şeref Kalaycı, Asil Yayın.
- Li, D. ve Atkinson, L. (2020). The role of psychological ownership in consumer happiness. *Journal of Consumer Marketing*, 37(6), 629-638. <https://doi.org/10.1108/JCM-09-2019-3420>
- Lloréns Montes, F. J., Ruiz Moreno, A. ve Miguel Molina Fernández, L. (2004). Assessing the organizational climate and contractual relationship for perceptions of support for innovation. *International Journal of Manpower*, 25(2), 167-180. <https://doi.org/10.1108/01437720410535972>
- Mahal, P. K. (2009). Organizational culture and organizational climate as a determinant of motivation. *IUP Journal of Management Research*, 8(10), 38-51.
- McIntyre, N., Srivastava, A. ve Fuller, J. A. (2009). The relationship of locus of control and motives with psychological ownership in organizations. *Journal of Managerial Issues*, 21(3), 383-401.
- Permarupan, P. Y., Saufi, R. A., Kasim, R. S. R. ve Balakrishnan, B. K. (2013). The impact of organizational climate on employee's work passion and organizational commitment. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (107), 88-95. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.403>
- Pierce, J. L., Rubenfeld, S. A. ve Morgan, S. (1991). Employee ownership: A conceptual model of process and effects. *Academy of Management Review*, 16(1), 121-144. <https://doi.org/10.5465/amr.1991.4279000>
- Pierce, J. L., Kostova, T. ve Dirks, K. T. (2001). Toward a theory of psychological ownership in organizations. *Academy of Management Review*, 26(2), 298-310. <https://doi.org/10.5465/amr.2001.4378028>
- Schirle, L. (2016). *Organizational climate and psychological ownership in an advanced practice nursing sample* [Doktora Tezi]. University of Miami.
- Schneider, B., Ehrhart, M. G. ve Macey, W. H. (2013). Organizational climate and culture. *Annual Review of Psychology*, 64(1), 361-388. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143809>
- Schulte, M., Ostroff, C. ve Kinicki, A. J. (2006). Organizational climate systems and psychological climate perceptions: A cross-level study of climate-satisfaction

- relationships. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79(4), 645-671. <https://doi.org/10.1348/096317905X72119>
- Shanker, R., Bhanugopan, R., Van der Heijden, B. I. ve Farrell, M. (2017). Organizational climate for innovation and organizational performance: The mediating effect of innovative work behavior. *Journal of vocational behavior*, (100), 67-77. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.02.004>
- Sieger, P., Zellweger, T. ve Aquino, K. (2013). Turning agents into psychological principals: aligning interests of non-owners through psychological ownership. *Journal of Management Studies*, 50(3), 361-388. <https://doi.org/10.1111/joms.12017>
- Uçar, Z. (2018). Algılanan özerklik ve etki ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide kontrol algısının aracılık etkisi: banka çalışanları üzerinde bir araştırma. *Ege Academic Review*, 18(1), 1-13. <https://doi.org/10.21121/eab.2018135910>
- Van Dyne, L. ve Pierce, J. L. (2004). Psychological ownership and feelings of possession: Three field studies predicting employee attitudes and organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 25(4), 439-459. <https://doi.org/10.1002/job.249>
- Yavuz, A. ve Akgemci, T. (2021). Birey-örgüt uyumu, psikolojik sahiplenme, işgören sesliliği ve motivasyon araçları ilişkisi üzerine ampirik bir çalışma. *MAKU SOBED*, (34), 99-114. <https://doi.org/10.20875/makusobed.979467>
- Yentür, H., Elcil, T., Enöz, N., Balçıklı, M. B. ve Akfırat, S. (2023). Kurt Lewin'in hayatı ve sosyal psikolojiye katkısı. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 11(29), 470-487. <https://doi.org/10.7816/nesne-11-29-08>
- You, Y., Hu, Z., Li, J., Wang, Y. ve Xu, M. (2022). The effect of organizational innovation climate on employee innovative behavior: The role of psychological ownership and task interdependence. *Frontiers in Psychology*, (13), 1-13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.856407>
- Zengin, Y., Yurdakul, S., Bayram, N., Sakarya, M. ve Bağcı, M. (2021). Yöneticilerin liderlik özelliklerinin psikolojik sahiplenme ve iş stresi ile ilişkisi. *Turkish Business Journal*, 2(4), 56-75. <https://doi.org/10.51727/tbj.1016691>
- Zhang, J. ve Liu, Y. (2010). Organizational climate and its effects on organizational variables: An empirical study. *International Journal of Psychological Studies*, 2(2), 189-201.

EXTENDED SUMMARY

Psychological ownership is the psychological bond established with employees in the workforce environment, which is an invisible, felt and perceived situation. Undoubtedly, thanks to the bond established in employee retention, employees can easily have a feeling of ownership and integration with the organization. This feeling that employees perceive causes them to see the organization as a part of themselves and to become psychologically attached to the organization. Today, it is seen that this bond established between the employee and the organization plays a critical role in the success of organizations. It can be observed that employees who cannot establish this bond with the organization begin to exhibit problematic

behavior. Therefore, it is equally important to eliminate problematic behaviors detected in organizations. The fact that organizations are in a struggle environment with both employees and other organizations makes the feeling of 'psychological ownership' valuable in employees. For this reason, the concept of 'organizational climate', which is called the atmosphere that employees perceive in the organizational environment or the air they breathe, also finds its place in the formation of this value. Organizational climate is a concept specific to the organization, unique and formed as a result of a long process. Every organization has its own atmosphere. Because individuals with different characteristics operate in every organization. Both positive and negative climate perceptions can occur in every organizational environment in which an individual is involved. It is understood that the formation of positive climate perceptions has an important place in both the success of the organization and the success of the employee. However, individuals' perception of positive or negative events that may occur between both employees and managers is in a critical position in affecting the psychology of individuals. Nowadays, the importance of understanding the employee's psychology, feelings and thoughts by the organization in the survival of the organization cannot be denied. In this context, the aim of the research is to determine whether there is a relationship between the perception of organizational climate and the sense of psychological ownership of white-collar employees working in the bank. Nowadays, the importance of understanding the employee's psychology, feelings and thoughts by the organization in the survival of the organization cannot be denied.

When the national and international literature was examined, in the study conducted on academics by Arslan and Gül (2022) in the national literature, it was determined that the organizational ethical climate positively affected the sense of psychological ownership in the study conducted by You et al., (2022) on employees in businesses in Guangdong province of China, it was found that psychological ownership has a moderating role in the effect of organizational innovation climate on innovative behavior. In the international literature, a study conducted on nurses by Schirle (2016) concluded that there was a positive relationship between organizational climate perception and psychological ownership. In his study, Korkmaz (2019) investigated the relationship between the supportive organizational climate variable and the psychological ownership variable of female employees. In the study, a positive relationship was found between the supportive organizational climate variable and the psychological ownership variable. In the literature research, it is observed that the number of studies on these variables is limited. Therefore, the research is important in terms of determining employees' organizational climate perception and psychological ownership levels and interpreting employees' behaviors in the organization.

The fact that bank employees work under intense working conditions, have one-to-one communication with people, that the superior-subordinate relationship can be felt by employees at a high level in the organizational environment, and the constantly changing bank strategies all cause employees to face difficulties. In order for organizations and employees to overcome the difficulties, investigating the organizational climate perceptions and psychological ownership feelings of bank employees is important to guide both managers and researchers. According to the correlation analysis in line with the research findings, as the organizational climate dimensions of superiors' support, cohesion and impartiality increase,

employees' psychological ownership of the organization also increases. According to the regression analysis, it was concluded that superiors' support, cohesion and impartiality dimensions had a positive effect on the sense of psychological ownership.

It should not be forgotten that within the scope of the research, positive or negative situations experienced in the organization pave the way for the formation of employees' perception of organizational climate. To create a positive organizational climate perception among employees, communication between the organization and the employee should be open. Managers should give initiative to employees, support them, appreciate the efforts made by employees, and maintain equal distance from everyone. If management proceeds with this perspective, it may not only increase employees' sense of ownership of the organization as their home, but may also mean that healthy organizations will be formed with employees who are happy with their jobs. For future research, it may be recommended to examine the organizational climate variable together with variables such as leadership, motivation and organizational identification. The variable of employees' psychological ownership and loneliness in business life can be investigated in different sectors and work groups.

TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇÜN BELİRLEYİCİLERİNE İLİŞKİN PANEL VERİ ANALİZİ

Seniha BAHÇIVAN¹
Ramazan KILIÇ²

Öz

Göç, insanlık tarihi boyunca var olmuş bir kavramdır. Medeniyetin ilk yıllarından itibaren bireyler ve toplumlar çeşitli sebeplerden dolayı göç etmişlerdir. Göçün ekonomik, sosyal ve kültürel birçok sebebi bulunmaktadır. Göç, temelde insanların yaşadıkları yerlerden daha iyi şartlara sahip başka bir yerlere yapmış oldukları harekettir. Türkiye açısından baktığımızda da göç hareketlerinin az gelişmiş bölgelerden daha gelişmiş olan bölgelere doğru olduğu görülmektedir. İç göç hareketliliğini belirleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu çalışma iç göç hareketliliği ve buna neden olan faktörleri belirleyip panel veri analizi ile tespit etmeyi amaçlar. 2011-2020 yılları arası Türkiye'nin 12 alt bölgesinin net göç hızı oranları bağımlı değişken olarak belirlenirken; işsizlik oranı, eğitim durumu, tarım alanındaki istihdam oranı, sanayi alanındaki istihdam oranı, nüfus artış oranı ve kentleşme oranı ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Stata17 istatistiksel ve ekonometrik program ile panel veri modeli kurularak çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucu sanayi alanındaki istihdam oranı, eğitim değişkeni ve nüfus artış oranının net göç hızını açıklamada anlamlı birer değişken olduğu ve pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

İç Göç
Göç Nedenleri
Türkiye'de Göç
Panel Veri

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 13.01.2023
Kabul Tarihi : 25.11.2023
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1233626

¹ MSc, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Bölümü, e-posta: senihabahcivan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0774-8842.

² Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: ramazan.kilic@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2484-7471.

PANEL DATA ANALYSIS ON THE DETERMINANTS OF INTERNAL MIGRATION IN TÜRKİYE

Abstract

Migration is a concept that has existed throughout human history. Since the first years of civilization, individuals and societies have migrated for various reasons. There are many economic, social and cultural reasons for migration. Migration is basically the movement of people from where they live to other places with better conditions. When we look at it from the perspective of Türkiye, it is seen that the migration movements are from underdeveloped regions to developed regions. There are many factors that determine internal migration mobility. This study aims to identify internal migration mobility and the factors that cause it and to determine it with panel data analysis. While the net migration rate rates of 12 sub-regions of Türkiye between the years 2011-2020 were determined as the dependent variable, unemployment rate, education level, employment rate in agriculture, employment rate in industry, population growth rate and urbanization rate were determined as independent variables. The established model was studied by establishing a panel data model with the Stata17 statistical and econometric program. As a result of the study, it has been seen that the employment rate in the industry, the education variable and the population growth rate are significant variables in explaining the net migration rate and affect it positively.

Keywords

Internal Migration
Reasons for Migration
Migration in Turkey
Data Panel

Article Info

Research Article

Received : 13.01.2023
Accepted : 25.11.2023
Online Published : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1233626

Kaynakça Gösterimi: Bahçivan, S. ve Kılıç, R. (2024). Türkiye’de iç göçün belirleyicilerine ilişkin panel veri analizi. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (2), 289-302.

Citation Information: Bahcivan, S. ve Kilic, R. (2024). Panel data analysis on the determinants of internal migration in Türkiye. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (2), 289-302.

GİRİŞ

Göç, insanlık tarihinin ortak bir olgusudur ve tarih boyunca sık yaşanmış bir deneyimdir. Göç, sosyolojik yapıdan ekonomik yapıya, coğrafyadan tarihe kadar birçok bilim dalı ilgilenmiştir ve her bilim dalı göçe kendi bakış açısından tanımlama yapmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Daha iyi yaşama isteği sebebi ile kişiler ya da toplulukların buldukları yerleri terk edip, kısa veya uzun süreli olarak yeni yaşam alanlarına gitmeye karar verme durumudur (Pazarlıoğlu, 2007, s. 121). Toplumların yer değişikliğine sebep olan göç hareketleri, doğal afet ve çevresel faktörler, iklime ya da farklı nedenlere bağlı kuraklık, savaş ve iç çatışmalar, arazilerin tarımda makineleşmesiyle işgücüne olan talebin azalması, iletişim ve ulaşım ile ilgili yaşanan gelişmeler, eğitim imkanlarının bazı bölgelerde daha iyi ve ileri olması, ekonomik sosyal, siyasal, kültürel ve doğal gibi çok fazla nedene bağlı olarak meydana gelmektedir (Erkal, 1997, s. 221).

Göç ile ilgili tanımlarda farklılıklar mevcuttur ama tüm bu farklılıkların yanında tanımlarda ve yapılan araştırmalarda birçok ortak nokta söz konusudur. Göçler, direkt olarak şehirlerin, ülkelerin veya daha küçük kitlelerin nüfusunun değişmesine sebep olan en temel etkenlerden biridir. Türkiye açısından baktığımızda iç göç bir ülke içinde o ülkenin avantaj ve dezavantajları sebebiyle insanların oldukları yerden başka bir köy, kasaba ya da şehre yaşamak için gitmesidir. Ülkenin nüfusunda değişiklik olmamakla birlikte göç, ülkenin ekonomik, demografik ve kültürel durumunu değiştirmektedir (Tümertekin, 1968, s. 35). İç göçün hareketi görece az gelişmiş bölgeden daha fazla gelişmiş bölgeye doğrudur. Bunun sebebi tarım alanında makineleşme, nüfusun artışı, tarım arazisinin bölünmesi, arazilerin kamulaştırılması, sanayinin gelişmesi, erozyon, bölgesel kalkınma planları, doğal afetler, terör olaylarıdır. (Pazarlıoğlu, 2007, s. 112).

Genel olarak baktığımızda iç göç, itme-çekme teorisi ile açıklanır. Her bölge kendisine ait yaşam şartlarıyla ilgili olarak itici ve çekici faktörlere bağlı nedenlerden gerçekleşmektedir. İç göçün sebeplerini Türkiye açısından incelediğimizde, öncelikle bölgelerarası sosyo-ekonomik farklar gelmekte, tarım sektöründeki makineleşme, tarım arazilerinde azalma, ekonomi ve tarım politikalarının yetersizliği, terör ve güvenlik sorunu görülmektedir. Bu açıdan iç göç değerlendirilirse görece daha az gelişmiş kırsal alan dediğimiz bölgelerin iticiliği, yine daha çok gelişmiş olan bölgelerin ise çekiciliği ile açıklanmaktadır. Bunlara itici ve çekici faktörlere ilave olarak 1980 sonrası için modernleşme süreci dediğimiz bu süreçte iletişim ve ulaşım alanlarının gelişmesi ve genişlemesi gibi itici faktörlerin etkisi de bulunmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s. 250).

Kentlerdeki sanayileşme ile bağdaştırılan göç hareketliliğini sadece bu şekilde tanımlamak doğru değildir. İtici ve çekici faktörler dediğimiz etkenler göç hareketliliğinde daha belirleyici rol oynamaktadır (Serter, 1994, s. 79).

İtici güçler, kişilerin hayatını olumsuz açıdan etkileyen, kişinin kendisi ve ailesi için beklentilerini kısıtlayan bir durumdur. Bu durumu bulunulan konum itibarıyla ve zaman içerisinde farklılık göstermektedir. Bunları sıralamak tek tek mümkün olmasa da bazıları, yaşanan bölgenin coğrafi konumuyla ilgili sorunlar, sanayinin gelişmemesine bağlı işsizlik, tarımda makine kullanımıyla birlikte tarım ve hayvancılığa dayalı işgücüne olan talebin

düşmesi, yetersiz olan eğitim sağlık ve ulaşım hizmetleri nedenler gösterilebilmektedir. Tüm bu itici faktörler ile tek başına mücadele edemeyen bireyler, çekici faktörlerin daha fazla bulunduğu bölgelere doğru göç hareketinde bulunurlar (Çelik, 2007, s. 100).

Çekici güçler itici güçlerin tam tersi durumdur. Gelişmiş sanayi, istihdam olanaklarının fazlalığı, gelir seviyesinin yüksek olması, daha iyi eğitim ve sağlık hizmeti, eğlence ve hizmet sektörünün de bulunması kentin çekiciliğini artırır. Ayrıca kişilerin beklentilerinin ulaşılabilir ve yüksek olması da göç etmede çekici bir faktör olarak önemlidir (Brown ve Jones, 1985, s. 333).

1950'li yıllarda hızlanmış olan iç göçü, ülkedeki kırsal alanlardaki değişim ve dönüşüm ivme kazandırmıştır. Bu iç göç hareketinin iticiliği ile ifade edilebilir. 1960 ve 1980'lere kadar olan göç hareketi daha çok kent yaşamındaki dönüşüm yani iç göçün çekiciliği olarak tanımlanabilir. 1980 ve 1990'lı yıllarda iç göç olgusu modernleşme ile birlikte yaşanan toplumsal dönüşüm, yeni iletişim teknolojilerinin hız kazanması sonucunda ve toplumsal hareketliliğin oluşturduğu bu etkinin her açıdan artması sonucu yeni bir durumu ortaya çıkarmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s. 250). Göç etmek isteyen bireyler, yaşadıkları yerlerin itici faktörleri sebebiyle göç etme istekleri artarken, diğer tarafta medyanıniletici görevi ile kentin çekici taraflarına kapılmakta ve göç etme kararsızlığında olan bireyler göçe karar vermektedirler (Kışla, 2008, s. 39).

Tüm bölgelerde ekonomik gelişmişlik düzeyi aynı olmamaktadır. Belli bölgelerde bulunan doğal kaynak fazlalığı ya da bölgenin coğrafi konumu sebebiyle hızlı gelişme imkânı sağlaması, öncelikle gelişme sürecini bu bölgelerde ortaya çıkarmaktadır. Hızlı gelişme avantajına sahip bu bölgelerdeki işletmelerin ölçek ekonomilerinden yararlanmak istemesiyle yeni yatırımlarını yine aynı bölgelere kurup, bir bölgede başlamış olan gelişmenin yine aynı bölgede gelişerek büyümesi kentleşmenin en önemli sebebidir (Dinler, 1998, s. 117-127).

Bu çalışmada amaç göç hareketliliği nedenlerinin göç hızına olan etkisini tespit etmek ve bu yönde literatüre katkı sağlamaktır.

1. Türkiye’de İç Göç Nedenleri

1.1. İşsizlik Sorunu

İç göç hareketliliğinde en önemli ekonomik nedenler arasındaki itici güç işsizlik ve yoksulluktur. Çoğunluk olarak gençlerden oluşan bu işsizlik sonucu göç meydana gelmektedir (Kutal, 1992, s. 66).

Beşeri sermaye yoksul bölgelerden daha gelişmiş olan bölgelere doğru hareket etmektedir. Türkiye’deki bu göç hareketlerinin bu açıdan çoğunluğu köyden kente doğru olduğu görülmektedir. Göç veren bölgeler olarak kabul edilenler çoğunlukla Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu ile Orta ve Batı Karadeniz’dir. Göç hızının pozitif olduğu bölgeler ise genellikle batı ve güney bölgelerdir (Akan ve Arslan, 2008, s. 82).

1.2. Tarımsal Dönüşüm

1950 yıllarında tarım alanlarında makinenin kullanılmaya başlaması ile başlayan dönüşüm, tarım alanındaki işgücünde azalmaya sebep olmuştur (Kocaman ve Beyazıt, 1993, s.2). Bu sebeple kırsal tarım sektörü ile yaşamlarını sürdüren bu bireyler işsizlik sorunu ile

karşılaşmışlar ve yaşadıkları yerleri terk ederek iş bulmak için göç etmişlerdir. Bunların yanında tarım alanına, ekilecek arazilerin küçük oluşu, toprağın miras yolu ile bölünmesi ve entansif tarıma geçilmesi gibi farklı sebeplerde göçe ederek iç göç hareketine neden olmuştur (Keleş ve ark., 1971, s. 28-33).

1.3. Eğitim Hizmeti

Sosyo-kültürel unsur olarak çekici etkenlerden biri de sosyal yapı ile alakalıdır. En önemli etkenlerden biri eğitimidir. (Taşçı, 2009, s. 189). Bireyler yaşadıkları yerde eğitim imkanlarının yetersizliği ile göç etmek istemektedirler. Bu durumda daha iyi eğitim koşullarının bulunduğu gelişmişlik düzeyi yüksek olan kentlere doğru göçü meydana getirmiştir (Mutluer, 2003, s. 16).

1.4. Nüfus Artışı

Nüfus artış hızıyla ilgili temel iki neden doğum oranlarında yükselme ve ölüm oranında meydana gelen düşüşlerdir. Dünya genelinde daha az gelişmiş olan ülkelerde daha hızlı nüfus artışları meydana gelmektedir. Türkiye açısından bakıldığında da gelişmemiş olan bölgelerde nüfus artış hızına rastlanmaktadır. Nüfus artış hızı Türkiye için incelendiğinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri doğum oranının en fazla olduğu bölgelerimizdir. Bu bölgedeki bireyler başlangıçta sahip oldukları toprakları işleyerek geçimlerini sağlayabiliyorken meydana gelen nüfus artışı işsizlik sorununu beraberinde getirerek göç hareketlerine neden olmuştur. (Akgür, 1997, s. 42).

1.5. Sanayileşme ve Kentleşme

Kentleşme geniş anlamda, sanayinin ve ekonominin gelişmesi koşuluyla, kent sayısında artış ve günümüz kent sayısını meydana getiren, toplumsal örgütlenmenin arttığı, iş bölümü ve ihtisaslaşmanın oluştuğu ve ilişkilerde kente ait değişikliklerin ortaya çıktığı bir nüfus birikimidir (Özkalp, 2008, s. 325). Bir ülkenin kentleşme süreci kentleşmenin neye dayanarak geliştiği o ülkenin üretiminden ya da üretim kaynaklarından çok daha önemlidir (Galbraith, 2004, s. 274). Türkiye'nin eksikliği, kentleşme olgusunun sanayileşmenin önünde yer almasıdır (Tütengil, 1984, s. 162).

Sanayileşmenin olduğu bölgelerde artan ekonomik aktivitelerle birlikte iş olanaklarında artışa neden olarak, ücretler ve hayat standardı yükselmektedir. Kent yaşamında meydana gelen birçok imkân çevre bölgelerin dikkatini çekmekte ve göç hareketine neden olmaktadır (Ersungur, 2005, s. 42).

2. Literatür

Bu alanda yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan göç hızını açıklamaya yönelik ve panel veri modelinin tercih edildiği çalışmalara yer verilmiştir.

Dücan (2016), 2007-2014 dönemi Türkiye'nin 26 alt bölgesi için iç göç belirleyicileri üzerine panel veri modeli kullanılarak, panel regresyon modelini kullanmıştır. Model de bölgelere ait göç düzeyi bağımlı değişken olurken, bağımsız değişken olarak istihdam oranı, kişi başı elektrik tüketimi, eğitim düzeyi ve terör değişkenlerine yer verilmiştir. Çalışmanın sonucunda, göçü arttıran sebepler terör olayları ve eğitim düzeyinin yükselmesi olarak

görüldüğünde, göç miktarının azalmasındaki sebep ise istihdam oranındaki artıştır. Çalışmada kişi başı elektrik tüketiminin ise göç ile anlamlı bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Aydın ve Levent (2021) ise 12 alt bölgeye ait oluşturulan 2008-2018 yıllarına ait verileriyle panel veri analizi uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken göç hızı; bağımsız değişkenler ise işsizlik, eğitim, nüfus artış hızı ve gelir değişkenleridir. Bununla birlikte çalışmada kullanılan değişkenlerden eğitim değişkeni ile ilgili veriler fakülte ve yükseköğretim mezun grubundan seçilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre yoksulluk, işsizlik ve eğitim düzeyindeki artış ile göç miktarı arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki vardır.

Çatalbaş ve Yarar (2015) 2008-2012 yılları arası Türkiye'deki bölgeler arası göç nedenleri 26 bölge için araştırılmıştır. Net göç hızı bağımlı değişken olarak belirlenirken, bağımsız değişkenler; işsizlik oranı, kişi başı elektrik tüketimi, eğitim indeksi, tüketici fiyat endeksi ve istihdam oranı modele dahil edilmiştir. Bunun yanında bazı bölgelerdeki terör olaylarının göçe etkisi sebebiyle kukla değişken olarak modele eklenmiştir. Yapılan çalışmada sadece anlamlı bir model bulunmuştur. Bu yüzden sadece o modelle çalışma sürdürülmüştür. Bu model göçü etkileyen etkenler olarak; istihdam oranı, kişi başı elektrik tüketimi, enflasyon oranı ve terör değişkenleridir. Sonuç olarak net göç hızına kişi başı elektrik tüketimi pozitif etki ederken; negatif yönde etki eden değişkenler ise terör değişkeni, istihdam ve enflasyon oranıdır. Böylece bölgenin zenginliğinin yükselmesi oraya doğru göç hareketinin yoğunlaşacağı anlamına gelmektedir.

Taş ve Özcan (2013), yoksulluk ve istihdamın iç göç üzerindeki etkilerini incelemiştir. İç göç hareketini 3 döneme ayırmışlardır. Bunlar; 1950-1960, 1960-1970-1980 ve 1980-1990 şeklindedir. Bu 3 dönemin kendi aralarındaki farklılığın göç nedenleri, sonuçları ve yoksulluk üzerine durulmuştur. Göç hareketlerinin ilk zamanlarda ekonomik ve sosyal nedenlerden kaynaklandığı, 1980 yıllarından sonra ise sebebin Güneydoğu bölgesinde meydana gelen terör olaylarının yarattığı zorunlu göç olduğu belirtilmiştir. Ayrıca en temel göç sorunu olan yoksulluğun büyümesi üzerine durulmuştur. Türkiye'nin az üreten bir ülke oluşu ve etkin olan sistemin gelir dağılımını bozması nedeniyle, yoksulluğun daha da yaygınlaştığı fikrine varılmıştır.

Doğan ve Kabadayı (2015), Türkiye'nin 81 ili için 2008-2012 yıllarının iç göç nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada birçok model kurulmuş olup modelin bağımlı değişkeni net göç oranı olmuştur. Modeldeki bağımsız değişkenler ise şu şekildedir; kişi başı elektrik tüketimi, tiyatro sayısı, üniversite sayısı, kapanan firma sayısına karşılık kurulmuş firma sayısı, kişi başı ticaret hacmi, iş gücü katılım oranı, işsizlik oranı, il nüfus payı, doktor ve hastane yatak sayısı, kişi başı ithalat, kişi başı tarımsal üretim değeri, yüz bin kişi başına patent faydalı model sayısı, istihdam oranı, bin kişiye düşen otomobil sayısı, suç oranı, yüz bin kişi başına sağlık personeli, kişi başı ihracat, kişi başı kamu yatırımı, yüz bin kişi başına sinema, nüfus yoğunluğu ve kişi başı mevduat. Oluşturulan panel modellerinin sonuçlarına bakıldığında değişkenlerde meydana gelen artışın iç göç hareketliliğini pozitif yönde etkileyenler; tarımsal üretim değeri, kişi başı kamu yatırımı, kurulan firma miktarı, kişi başı tarımsal üretim değeri, kişi başı sanayi elektrik tüketimi, il nüfus payı ve otomobil sayısıdır. Sonuç olarak iç göçün en önemli sebepleri arasında istihdam ve yüksek gelir olanakları olduğu belirtilmiştir.

Pazarlıoğlu (2001), 1980-1990 yılları arasındaki illere ait nüfus sayım verileri ile panel veri analizi modeli oluşturmuştur. 3 nüfus sayımına ait veriler ile net göç, kişi başına elektrik kullanımı, kişi başına gayri safi yurt içi hasıla, diplomaya sahip birey sayısı, işsizlik oranı ve illerin sağlık personeli sayısı kullanılmıştır. Bu çalışma neticesinde işsizlik oranı ile net göç arasındaki ilişki anlamlıdır ve negatif ilişki söz konusudur. İllerin sağlık personeli ile sağlık indeksinin bir fonksiyonu oluşturulmuştur, bu da net göç ile anlamlıdır. Gelir değişkeni olarak da kişi başı elektrik tüketimi kullanılmıştır, o da pozitif işarete sahip fakat anlamsız olarak bulunmuştur. Çalışmada bölgeler arası gelir dağılımındaki adaletsizlik ve ekonomik farklılığın yoluna konulmasıyla iç göç hareketinin önüne geçilebileceği öngörülmüştür.

Gedik (1997), 1965-1980 yılları arasında kentsel yerleşim yerlerine doğru toplam göçte kırsal göçün payını 5'er yıllık dönemler olacak şekilde ele almıştır. Bu göçleri köyden şehir merkezine, ilçeden şehir merkezine ve şehirden şehir merkezine olacak şekilde iç göçler; şehir merkezlerinden köylere, şehirden ilçelere ve şehirden yine şehre dış göçler olarak değerlendirmiştir. Bunun yanında da İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üç büyük şehri de farklı bir değişken olarak incelemiştir. Çalışma sonucunda şehirden şehre olan göç hareketinde artış gözlemlenirken, köyden köye veya köyden şehre göç hareketinin ise azalan değerde olduğu gözlemlenmiştir. Göç eden bireyler yakınlarındaki şehir merkezlerine göç ediyor iken, üç büyük şehre yapılan göç hareketinde ise mesafenin önemsiz oluşu görülmektedir.

3. Veri, Yöntem ve Analiz

3.1. Veri Seti

Çalışma, Türkiye'deki Düzey1 (12 bölge) olarak adlandırılan İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dan oluşan bölgeler kullanılarak 2011-2020 yılları arası Türkiye'de net göç hızını etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Burada net göç hızı bağımlı değişkendir. Bu kapsamda yükseköğretim veya fakülte mezunu oranını gösteren eğitim değişkeni, her bölgenin yıllık nüfus artış oranı, sanayi alanındaki istihdam oranı, tarım alanındaki istihdam oranı, il ve ilçe merkezleri nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı ve 15 yaş ve üzeri işsizlik oranı bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Tüm veriler TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) internet sitesinden elde edilmiş ve Stata17 ile analizi yapılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan gerekli tüm veriler elde edilmiştir, bu anlamda kurulan model dengeli panel veri modelidir.

Tablo 1. Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Değişken	Açıklama
Netgöçhızı	12 bölgeye ait göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısı net göç hızı oranıdır. (Bağımlı Değişken)
Eğitim	12 bölgeye ait 15 yaş üzeri fakülte ve yükseköğretim mezunu. (Bağımsız Değişken)
İsosanayi	12 bölgeye ait 15 yaş ve üzeri sanayi alanındaki aktif nüfusun toplam aktif nüfus içindeki oranı (Bağımsız Değişken)
İsotarım	12 bölgeye ait 15 yaş ve üzeri tarım alanındaki aktif nüfusun toplam aktif nüfus içindeki oranı (Bağımsız Değişken)
Kentleşme	12 bölgeye ait il/ilçe merkezleri nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı (Bağımsız Değişken)
İşsizlik	12 bölgeye ait 15 yaş ve üzeri iş arayan bireylerin toplam iş gücüne bölünmesiyle elde edilen oran. (Bağımsız Değişken)
Nüfusartışı	12 bölgeye ait yıllık nüfus büyüklüğünün ortalama yıllık artışı (Bağımsız Değişken)

Kaynak: www.tuik.com.tr

Kullanılacak modelin denklemi ise;

$$\text{Netgöçhızı}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{eğitim}_{it} + \beta_2 \text{isosanayi}_{it} + \beta_3 \text{isotarım}_{it} + \beta_4 \text{kentleşme}_{it} + \beta_5 \text{işsizlik}_{it} + \beta_6 \text{nüfusartışı}_{it} + u_{it}$$

3.2. Yöntem ve Analiz

3 şekilde panel veri modelinden bahsedilebilir. Sabit katsayının ve eğim katsayısının değişmediği klasik model, sabit katsayının ve/veya eğim katsayılarının değiştiği modeller ise sabit etkili ve tesadüfi etkili modellerdir.

Kurulan model doğrusal bir modeldir. Model programa birim ve zaman boyutunun tanımlanmasıyla ilk olarak Ditzgen, Karavias ve Westerlund testi ile çoklu yapısal kırılma test edilmektedir. Yapılan test bize en yüksek kırılmayı vermektedir. Hesaplanan değerlerin verilen kritik tablo değerlerinden küçük olması beklenir ve kurulan hipotez: H_0 : Yapısal kırılma yoktur., H_1 : En az 1 yapısal kırılma vardır.

Yapısal kırılmanın olmaması sonucu ile çoklu doğrusal bağlantı test edilmelidir. Çoklu doğrusal bağlantının test edilmesinin önemi modelde kullanılan bağımsız değişkenler arasında ilişki olması durumunu önceden tespit edebilmektir. İlişki olması durumunda parametreler sapmalı olarak tahmin edilmektedir. İlk aşamada çoklu doğrusal bağlantının tespit edilmesi bağımsız değişkenlerde değişiklik yapmamıza imkân vermektedir. Çok doğrusal bağlantı $VIF < 5$ çoklu doğrusal bağlantı yoktur, $5 < VIF < 10$ ise orta şiddetli bağlantı, $VIF > 10$ ise şiddetli çoklu doğrusal bağlantı vardır. Vif değeri hesaplanması:

$$VIF_1 = \frac{1}{1-R_1^2}$$

Kurulan modelin F, LR, LM testleri ile birim ve zaman etkilerine bakılarak, birim ve zaman etkisinin varlığı araştırılacaktır. Böylece kurulan modelin klasik model, sabit etkili model ya da tesadüfi etkili model olup olmadığına karar verilerek aralarından tercih yapılacaktır. Zaman etki ve birim etkinin geçerli olmadığı durumda klasik model

kullanılacaktır. Eğer birim etki ve zaman etkinin biri ya da her ikisinin de bulunduğu bir sonuca varılırsa sonrasında Hausman testi ile bu etkilerin sabit etkili ya da tesadüfi etkili olup olmadıkları test edilecektir. (Tatoğlu, 2013, s. 15-25)

Tablo 2. F, LR, LM ve Hausman Testleri

F testi (birim ya da zaman etkisi)	Prob > F	0.0000
LR testi (zaman etki)	Prob > chibar2	0.0586
LR testi (birim etki)	Prob > chibar2	0.0000
LM testi (zaman etki)	Prob > chibar2	0.0851
LM testi (birim etki)	Prob > chibar2	0.0000
Hausman Testi	Prob>chi2	0.9332

Tablo 2’de LR ve LM testleri sonucunda birim etkinin varlığı ile modelin klasik model olmadığı görülmektedir. Modelimiz tek yönlü birim etkililer modelidir. Hausman testinde prob değeri $0.9332 > 0.05$ olduğu görülmektedir ve H_0 reddedilemez ve iki tahminicide tutarlıdır fakat tesadüfi etkiler modelinin bu durumda daha etkin olduğu için tesadüfi etkiler modeli tercih edilmesi gerekmektedir. Modelimiz artık tek yönlü birim etkilerin olduğu tesadüfi etkiler modelidir ve modele varsayımdan sapmalar testi uygulanabilmektedir.

Tablo 3. Varsayımdan Sapmalar Testi

Levene, Brown ve Forsythe’nin Testleri	Pr > F	0.06864436
	Pr > F	0.13453669
	Pr > F	0.0721473
Peseran ve Friedman Testi	Pr=	0.0000
	Pr=	0.0013
Durbin-Watson	2.0517792	
Baltagi-Wu LBI	2.4519818	

Değişen varyans (heteroscedasticity), otokorelasyon ya da birimler arası korelasyon varsayımlarından sapmaların en az biri ya da birden fazla gerçekleşmesi durumunda, sapmaya uygun bir düzeltme yönteminin seçilmesi gereklidir. Yapılan testler sonucunda heteroskedasite ve otokorelasyonun olmadığı sadece birimler arası korelasyon olduğu görülmüştür. Bu durumda tek yönlü tesadüfi etkili modeller için varsayımlardan sapmalara karşı geliştirilen Driscoll ve Kraay Tahmincisinin kullanılmasıyla nihai modele ulaşılabilecektir.

Tablo 4. Driscoll ve Kraay Tahmincisi

Netgöçhızı	Coefficient	Standart Error	T	P> t	[%95 conf. interval]	
Eğitim	0.6814935	0.2679333	2.54	0.032	0.0753863	1.287601
Nüfusartış	0.6914634	0.1456102	4.75	0.001	0.3620703	1.020856
İsosanayi	0.2605215	0.1128362	2.31	0.046	0.0052682	0.5157748
İsotarım	0.1238676	0.1323365	0.94	0.374	-0.1754983	0.4232336
Kentleşme	-0.0463899	0.0682739	-0.68	0.514	-0.2008363	0.1080565
İşsizlik	-0.0144363	0.1006242	-0.14	0.889	-0.242064	0.2131914
Sabit terim	-23.05651	9.775261	-2.36	0.043	-45.16969	-0.943339
Prob > chi2	0.0000					
R-squared	0.6532					

H_0 hipotezi: $\beta_1 = \beta_2 = 0$ modelde bağımsız değişkenler anlamsızdır.

H_1 hipotezi: En az bir bağımsız değişken anlamlıdır.

Tablo 4'te prob değeri $0.0000 < 0.05$ ve H_0 reddedilir ve kurmuş olduğumuz model anlamlıdır. R^2 değeri % 65'tir ve modelin bağımsız değişkenleri olan eğitim, nüfus artış hızı, sanayi alanındaki istihdam oranı, tarım alanındaki istihdam oranı, kentleşme ve işsizlik oranı bağımlı değişken olan net göç hızını %65 oranında açıklamaktadır. Tablo 4'te ki eğitim değişkeni prob $0.032 < 0.05$ H_0 reddedilir ve eğitim parametresi anlamlıdır. Eğitim değişkeni net göç hızını açıklamakta etkili bir değişkendir ve pozitif değere sahiptir. Eğitim seviyesi arttığında göç hızında artışa sebep olmaktadır. Eğitimde meydana gelen bir birimlik artış net göç hızını yaklaşık 0.68 oranında arttırmaktadır.

Nüfus artışı değişkeni de prob $0.001 < 0.05$ olduğu görülmektedir böylece H_0 reddedilir ve nüfus artışı değişkeni de göç hızını pozitif yönde etkilemekte net göç hızını açıklamaktadır. Nüfus artışında meydana gelen bir birimlik artış net göç hızını yaklaşık 0.69 oranında arttırmaktadır.

Diğer sanayi alanındaki istihdam oranı değişkeni de prob $0.046 < 0.05$ 'tir. H_0 reddedilir ve değişken anlamlıdır. Sanayi alanındaki istihdam oranında meydana gelen bir birimlik artış net göç hızını yaklaşık 0.26 oranında bir artışa sebep olmaktadır. Tarım alanındaki istihdam oranı prob 0.375, kentleşme prob 0.514 ve işsizlik prob 0.889 olarak sonuçlanmıştır. Tüm değerlerin prob değerleri > 0.05 olması sebebiyle H_0 reddedilemez ve değişkenler modelde anlamsız bulunmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'deki iç göç hızı ile bu hızı etkileyen sosyal ve ekonomik nedenler arasındaki ilişki, panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Bahsedilen bölgeler Türkiye'nin 12 bölgesi olmak üzere 2011-2020 yıllarındaki yılları kapsamaktadır. Literatürdeki çalışmalara da bakılarak göç hareketliliğinin ekonomik ve sosyal nedenleri değişken olarak belirlenmiştir.

Literatürde de sıkça kullanılan net göç hızını açıklamada anlamlı olan eğitim değişkeni kurmakta olan modelde de anlamlıdır ve artışın net göç hızını da arttırdığı sonucuna varılmıştır. Bireyler hem daha iyi şartlarda eğitim alma istekleri sonucu göç hareketinde bulunmaktadırlar hem de eğitim seviyesi yüksek bireylerin daha iyi şartlarda yaşama isteği göç etme eğilimine neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında eğitim faktörü göç nedenleri arasında belirleyici bir sosyal etken olmaktadır. Bu göç hareketinin önüne geçebilmek adına üniversitelerin kurulmasında Türkiye'deki kırsal ya da üniversite olmayan bölgelerin tercih edilip bu bölgelerde eğitim imkanlarının geliştirilmesine önem verilebilir. Ayrıca eğitim politikası geliştirilmesiyle de göç hareketinin azaltılması sağlanabilir ve işgücü verimliliği de arttırılabilir.

Bir diğer anlamlı bulunan Driscoll ve Kraay Tahmincinin de bölgelerdeki nüfus artışıdır. Özellikle sosyal ve ekonomik açıdan yetersiz olan bir bölgede oluşan nüfus artışı o bölgede göç hareketliliğinin sebebidir. Zaten bölgede imkanların yetersiz oluşunun yanında bir de doğum oranlarına bağlı meydana gelen nüfus artışı göç için yeterli olmaktadır. Türkiye'de özellikle kırsalda ve sosyo-ekonomik açıdan daha az gelişmiş bölgelerde nüfus artışı görülmektedir. Bu bölgeler daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşan bölgelerdir ve nüfus

artışıyla birlikte temelde geçim sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu bölgelerde göçün engellenmesi adına kırsal alanlarda tarıma dayalı sanayi imkanları ile hayvancılıkta da ahır hayvancılığıyla ilgili var olan imkanlar daha da geliştirilebilir.

Modeldeki son anlamlı bulunan bağımsız değişken de sanayi alanındaki istihdam oranıdır. Burada sanayi alanındaki istihdam oranında meydana gelen artışın göç hareketliliği nedeni olarak göçün çekici faktörleri arasında değerlendirilebilmektedir. Kırsaldan veya daha az gelişmiş bölgelerde meydana gelen göçün en temel sebeplerinden biri daha iyi iş imkanlarıdır. Sanayideki iş imkanlarının artması ve her bir istihdam imkânı yanında, bireylerin yaşadıkları bölgelerde iş bulma mücadelesi göç hareketini meydana getirmektedir. Bu noktada kentlerin ya da gelişmiş bölgelerin çekici özelliklerinden daha çok kırsalda ya da daha az gelişmiş bölgelerde itici faktörlere önem verilebilir. Metropol kentlerdeki olanaklar özellikle bahsedilen sanayi alanındaki imkanlar diğer kent ya da bölgelere sunulabilir. Göç ve sosyo-ekonomik gelişme birbirlerini etkileyen unsurlardır. İç göçün kontrolü için devlet politika uygulayabilir ve gelişmişlik açısından düşük bölgelere devlet desteği ile yapılacak olan yatırım ve kalkınma adına atılacak adımların önemli olduğu söylenebilir. Tüm bu nedenlerle birlikte çözüm olması adına yapılan önerilere rağmen göçü tamamen durdurmak mümkün değildir. Bölgesel gelişmişlik farkları olduğu sürece ekonomik veya sosyal açıdan her türlü sebeple göç olayı yaşanacağı düşünülebilmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı Bu çalışmada içerisinde sunduğumuz verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimizi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumuzu, çalışmada yararlandığımız eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimizi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımızı, çalışmanın özgün olduğunu bildiririz. Aksi bir durumda aleyhimize doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimizi beyan ederiz.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Çalışma, iki yazarın eşit katkılarıyla hazırlanmış ve oluşturulmuştur.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında çalışmanın hazırlanması aşamalarında çıkar çatışması meydana gelmemiştir.

KAYNAKÇA

Akan, Y. ve Arslan, İ. (2008). *Göç ekonomisi* (1. Baskı). Ekin Basın Yayınları.

Akgür, Z. (1997). *Türkiye’de kırsal kesimden kente göç ve bölgeler arası dengesizlik 1970-1993* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Mimar Sinan Üniversitesi

- Aydın, F. F. ve Levent, C. (2021). Göçün sosyo-ekonomik etkileri: Düzey-1 bölgelerinde ekonometrik bir uygulama. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(38), 397-427. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.873129>
- Brown, L. ve Jones, J.P. (1985). Spatial variation in migrant processes and development: A Costa Rican example of conventional modeling augmented by the expansion method. *Demography*, 22(3), 327-352.
- Çatalbaş, G. P. ve Yarar, Ö. (2015). Türkiye'deki bölgeler arası iç göçü etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Alphanumeric Journal*, 3(1), 99-117. <https://doi.org/10.17093/aj.2015.3.1.5000113446>
- Çelik, F. (2007). Türkiye'de iç göçler: 1980-2000. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 87-109.
- Dinler, Z. (1998). *Bölgesel iktisat* (10. Baskı). Ekin Kitabevi Yayınları.
- Doğan, G. U. ve Kabadayı, A. (2015). Determinants of internal migration in Turkey: A panel data analysis approach. *Border Crossing*, 5(2), 16-24.
- Dücan, E. (2016). Türkiye'de iç göçün sosyo-ekonomik nedenlerinin bölgesel analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 167-184.
- Erkal, E. M. (1997). *Sosyoloji* (10. Baskı). Der Yayınları.
- Ersungur, M. (2005). *Bölgesel iktisat* (5. Baskı). Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Galbraith, J. K. (2004). *Kuşku çağı*. (1. Baskı). (R. Aşçıoğlu ve N. Himmetoğlu Çev.). Altın Kitaplar Yayınevi. (Orijinal eserin basım tarihi 2004, 1. Baskı).
- Gedik, A. (2007, October 9th). Internal migration in Turkey, 1965–1985: Test of conflicting findings in the literature. *Review Of Urban And Regional Development Studies*, 9(2), 170-179. <https://doi.org/10.1111/j.1467-940X.1997.tb00104.x>
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde göç hareketleri. O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (s. 249-269) içinde. Tarih Vakfı Yayınları.
- Keleş, R. ve ark. (1971). *Türkiye'de kentleşme* (1. Baskı). Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları.
- Kışla, İ. (2008). *Sosyal politika açısından Artvin'den İstanbul'a göç* [Yayımlanmamış Doktora Tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Kocaman, T. ve Beyazıt, S. (1993). *Türkiye'de iç göçler ve göç edenlerin sosyo-ekonomik nitelikleri* (1. Baskı). Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Yayını.
- Kutal, G. (1992). Türkiye'de işsizliğin yapısal sorunları. 2. *İstihdam Haftası Tebliğleri 1992* (1. Baskı, s.61-66.) içinde. İş ve İşçi Bulma Kurumu Yayını.
- Mutluer, M. (2003). *Uluslararası göçler ve Türkiye* (1. Baskı). Çantay Kitabevi.
- Özkalp, E. (2008). *Sosyolojiye giriş* (29. Baskı). Ekin Yayınevi.

- Pazarlıoğlu, M. V. (2001). *1980-1990 döneminde Türkiye’de iç göç üzerine ekonometrik model çalışması*. [Sözlü Sunum]. Çukurova Üniversitesi 5. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Adana, Türkiye.
- Pazarlıoğlu, M. V. (2007). İzmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1), 121-135.
- Serter, N. (1994). *Türkiye’nin sosyal yapısı* (1. Baskı). Filiz Kitabevi.
- Taş, H. Y. ve Özcan, S. (2013). Türkiye’de iç göçün yoksulluğa ve istihdama etkileri. S. Sarı, H. A. Gencer and İ. Sözen (Eds.), *International conference on Eurasian* (pp. 289-299). Beykent University.
- Taşçı, F. (2009, 18, Mayıs). Bir sosyal politika sorunu olarak göç. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 10(4), 177- 204.
- Tatoğlu, F. (2013). *Panel veri ekonometrisi* (1. Baskı). Beta Yayınevi.
- Tümertekin, E. (1968). *Türkiye’de iç göçler* (1. Baskı). İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tütengil, C. O. (1984). *Az gelişmenin sosyolojisi* (1. Baskı). Belge Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The fact that migration mobility varies across countries, years and reasons has been the subject of research by many disciplines. Migration can take place between countries as well as between regions within a country.

Migration is one of the main factors that directly cause the population of cities, countries or smaller populations to change. There will be an increase in the population of the receiving side and a decrease in the population of the sending side. It would not be correct to consider migration only as the movement of communities from where they are to other places they want to go. In addition to this evaluation, this movement has important causes and consequences in itself. Therefore, in this article, the causes of migration are first identified.

While internal migration in Türkiye was almost non-existent from the first years of the Republic until the 1950s, the migration movement was observed after 1950. This mobility was first from village to city and then from city to city in the following years. Intensive migration movements occurred due to the increase in imbalances between regions. All these processes have changed the socioeconomic balance in the country.

In this study, the causes of interregional internal migration movements in Türkiye and their effects on interregional migration rates are investigated. The regions are 12 sub-regions of Türkiye. The unemployment rate, education level, employment rate in agriculture, employment rate in industry, population growth rate, urbanization rate and net migration rates of these regions have been determined. The effects of these variables on the net migration rate of the regions were determined by looking at the literature, and the reasons for migration were tried to be explained using the panel data method. The common year range of all variables determined in the analysis of the study is the 2011-2020 period, and the data obtained are limited to these years.

When the panel data analysis method used is compared with other econometric analysis methods, it is seen that panel data has several advantages. Panel data can control for individual heterogeneity and show heterogeneity across units such as households, firms and countries. However, time series and cross-sectional data analyses do not take into account heterogeneity across units. Panel data allows more complex and sophisticated models to be analyzed. It allows econometric analysis even in the presence of a missing or insufficient number of cross-sectional observations.

When we look at the model used, the prob value is $0.0000 < 0.05$, and H_0 is rejected, and it shows that the model we built is a significant model. The R^2 value found in the model is 65%, which means that the independent variables of the model, education rate, population growth rate, employment rate in industry, employment rate in agriculture, urbanization rate and unemployment rate, all explain the dependent variable, net migration rate, by 65%.

As a result of the analysis, the education variable is an effective variable in explaining the net migration rate and has a positive value. It is concluded that the increase in the education rate increases the net migration rate and affects it positively. A one-unit increase in education increases the net migration rate by approximately 0.68. Individuals migrate both as a result of their desire to receive education in better conditions and the desire of individuals with a high level of education to live in better conditions causes the tendency to migrate.

Another variable, population growth rate, is also a significant variable in explaining the migration rate. The population growth variable also affects the migration rate positively and increases the net migration rate. One unit increase in population growth increases the net migration rate by approximately 0.69. Population growth is the reason for migration mobility in that region, especially in a socially and economically inadequate region. In addition to the lack of opportunities in the region, population growth due to birth rates also increases migration.

The last important variable explaining the migration rate is the employment rate in the industrial sector. The employment rate in the industrial sector also affects the net migration rate positively and causes an increase. A one-unit increase in the employment rate in the industrial sector causes the net migration rate to increase by approximately 0.26. Here, the increase in the employment rate in the industrial sector is considered among the attractive factors of migration as the reason for migration mobility. Industrial development will create employment opportunities, and therefore, there will be migration from regions where there is unemployment. Individuals or societies tend to migrate for many reasons. One of these reasons is the desire to live in better conditions.

DEMİR ÇELİK SEKTÖRÜNDE TİCARET HASSASİYETİ: TÜRKİYE ÜZERİNDEN ULUSLARARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

Ümit Remzi ERGÜN¹

Öz

Demir çelik endüstrisine sahip ülkelerin, demir çelik sektörünün temel ticaret ve ekonomik göstergeleriyle performans sıralamalarını ortaya çıkarmak ve Türkiye üzerinden sektörün ticaret hassasiyetini belirlemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışma, başlıca çelik ihracatçısı on beş ülke üzerinde çok kriterli karar verme yöntemlerinden faydalanarak ülkelerin performans sıralamasını gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda analizlerde kriter olarak ham çelik üretimi, kişi başı çelik tüketimi ve demir çelik sektörü dış ticaret verileri seçilmiştir. Çalışma kriterlerin ağırlıklandırılmasında CRITIC, alternatiflerin sıralanmasında ise ROV yönteminden faydalanmıştır. Ele alınan ülkeler daha sonrasında Türkiye üzerinden demir çelik sektöründe ticaret hassasiyeti hesaplamaları kapsamına alınarak Türkiye'ye karşı ticaret hassasiyetine sahip olan ve Türkiye'nin ticaret hassasiyetine sahip olduğu ülkeler belirlenmiştir. Ticaret hassasiyetinin ülkeler arası karşılıklı ilişkilerin maliyetinin göstergesi olması nedeniyle çalışma politika önerileriyle sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Demir Çelik
Ticaret Hassasiyeti
CRITIC
ROV
İhracat

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi : 10.12.2023
Kabul Tarihi : 25.04.2024
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1402785

¹ MSc, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Programı, e-posta: umit.r.ergun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8967-1892.

TRADE SENSITIVITY IN THE IRON AND STEEL INDUSTRY: AN INTERNATIONAL COMPARISON THROUGH TURKIYE

Abstract

The aim of the study is to reveal the performance ranking of the countries with the iron and steel industry with the leading trade and economic indicators of the iron and steel sector and to determine the trade sensitivity of the industry over Türkiye. The study utilizes multi-criteria decision-making methods to rank the performance of fifteen major steel exporting countries. In this context, crude steel production, steel consumption per capita, and trade data of the iron and steel sector were selected as criteria for the analysis. In this study, CRITIC and ROV methods were used to weigh the criteria and rank the alternatives, respectively. The countries considered were then taken into the scope of trade sensitivity calculations in the iron and steel sector through Türkiye, and the countries that have trade sensitivity to Türkiye and Türkiye have trade sensitivity was determined. The countries considered were then taken into the scope of trade sensitivity calculations in the iron and steel sector through Türkiye, and the countries that have trade sensitivity to Türkiye and Türkiye have trade sensitivity was determined. Since trade sensitivity is an indicator of the cost of mutual relations between countries, the study is concluded with policy recommendations.

Keywords

Iron and Steel
Sensitivity of Trade
CRITIC
ROV
Export

Article Info

Research Article
Received : 10.12.2023
Accepted : 25.04.2024
Online Published : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1402785

Kaynakça Gösterimi: Ergün, Ü. R. (2024). Demir çelik sektöründe ticaret hassasiyeti: Türkiye üzerinden uluslararası bir karşılaştırma. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (2), 303-326.

Citation Information: Ergun, U. R. (2024). Trade sensitivity in the iron and steel industry: an international comparison through Türkiye. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (2), 303-326.

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle devletler arası ilişkilerin yoğunlaşması, uluslararası ticaret sistemi içerisinde yer alan ülkelerde siyasetin ticaret üzerinde veya ticaretin siyaset üzerinde etkili olmasına neden olmaktadır. Bu durumun ülkelerin iktisadî çıkarlarını değişime uğrattığı değerlendirilmektedir. Uluslararası ticaretin, sanayileşme süreçlerini tamamlamış, gelişmiş ülkeler için büyüme; iktisadi stratejilerini belirleyip uygulamak niyetinde bulunan gelişmekte olan ülkeler için ise kalkınma politikalarıyla uyumlu yönetimi, zaman zaman ülkelerin ticarî dirençlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum ülkelerin, ticaret hassasiyeti kavramıyla tanışmasıyla sonuçlanmaktadır. Ticaret hassasiyetinden etkilenen öncelikli sektörler arasında demir çelik sektörü de yer almaktadır.

Demir çelik sektöründe üretilen yan ve yarı mamûl ürünler, diğer sanayi kollarının varlığının devam edebilmesinde büyük önem arz etmektedir. Sektörden doğrudan hammadde temin eden dayanıklı tüketim mamûlleri, otomotiv ve ulaştırma, gemi inşa sanayi gibi endüstriler aynı zamanda gelişmiş endüstriler olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle demir çelik sektörü tamamlayıcı ve destekleyici bir sektör olarak da iktisadî döngüye katkı sağlamaktadır. Sektörün üretim için ara mallara veya hurda malzemeye duyduğu ihtiyaç, ithalat yoluyla giderilmektedir. Bu bağlamda, demir çelik sektörü üretim süreçlerinden elde ettiği değeri ihracat yoluyla kazanım değerine dönüştürmeyi hedeflerken, üretimi tamamlayabilmek için de ithalata ihtiyaç duyan bir sektör olarak ifade edilebilecektir. Bu durum sektörün uluslararasılaşma özelliğinin kuvvetli bir örneği olarak gösterilmektedir (Ergün ve Ener, 2022, s. 62). Politika yapıcılarının da öncelikli olarak gündeminde yer alan demir çelik sektörü siyaset-ticaret etkileşiminin yoğun olarak yaşandığı sektörler arasında sayılmaktadır. Çelik endüstrisi dünya üzerinde siyasî tartışmalara yol açan sayılı endüstriler arasında yer almaktadır. Özellikle 1968 yılı ve sonrasında hem ABD’de hem de Avrupa’da uygulanan ticaret politikaları çelik endüstrisinde korumacılık kısır döngüsü meydana getirmiştir (Jones, 1986, s. 1). Bu nedenle sektör, demir çelik endüstrisine sahip ülkelerin ticaret hassasiyeti değerlerinin belirlenmesinde aktif rol almakta ve görev üstlenmektedir.

İktisadî sistem içerisindeki üretim yöntemlerinin dağılımı, yöntemlerin gerektirdiği girdi ve çıktılarının fiyatları ile birlikte maliyetleri de etkilemektedir. Bu durum, ülkelerin endüstri katma değerleri ve rekabet güçleri üzerinde baskı veya rahatlama yaratabilme etkisine sahiptir (Bıyık ve Özkale, 2017, s. 719). Geleneksel olarak çelik endüstrisinin sermaye yapısı, inşaat, ulaştırma ve dayanıklı tüketim mamûlleri gibi çelik yoğun sektörlerdeki faaliyet düzenini etkilemektedir. Bu anlamda endüstriyel çelik tüketimi aynı zamanda sanayileşme sırasında ekonomik büyümeye yön veren bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Huh, 2011, s. 108). Demir çelik sektörü özelinde bu durum hammadde, yarı mamul, nihai ürün ve hurda malzeme fiyatlarında şiddetli dalgalanmalara yol açmakta ve ülkelerin dış ticaret performanslarını olumsuz etkilemektedir. Uluslararası ticaret sistemi içerisinde yer alan tarife, kota ve anti-rekabetçi uygulamalar da demir çelik endüstrisinin ticarî kabiliyetini zayıflatmaktadır. Özellikle ihracat konusunda, gelir düzeyi farklılıkları, döviz kuru oynaklıkları, para-maliye politikaları, konjonktürel eğilim, firmalar düzeyindeki sorunlar, ticaret politikaları ve Ar-Ge harcamaları gibi faktörler dikkate alındığında demir çelik sektöründe ticaret hassasiyetinin kapsamlı bir şekilde incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Demir çelik endüstrisine sahip ülkelerin, demir çelik sektörünün temel ticaret ve ekonomik göstergeleriyle performans sıralamalarını ortaya çıkarmak ve Türkiye üzerinden sektörün ticaret hassasiyetini belirlemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada, bu amaca ulaşmak için çok kriterli karar verme yöntemlerinden ve ticaret hassasiyeti hesaplamalarından faydalanılmıştır. Türkiye'nin demir çelik sektöründe lider olan ülkelere kıyasla, ticaret hassasiyeti bulguları sonuçlar bölümünde değerlendirilerek, bu konudaki politika önerileriyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Gelişen bir durum, olay veya olgu karşısında aşırı duyarlı hale gelmek olarak ifade edilen hassasiyet kavramının, bireyler üzerinde etkili olduğu kadar ülkeler ve firmalar üzerinde de benzer şekilde etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle bireyler üzerinde zaman baskısı, katı yaklaşıma maruz kalma, düşük tolerans ve içe dönüklük olarak sayılan hassasiyet belirtileri, ülkeler düzeyinde de fiyatlar genel seviyesinin, makroekonomik gelişmelerin, politik uygulamaların ve dış ticaret işlemlerinin olumsuz yansımaları olarak kendini göstermektedir.

Ekonomik bağımlılığı ölçmede kullanılan terimler arasında yer alan hassaslık Keohane ve Nye (2011) tarafından önerilerek ticaret hassasiyeti şeklinde formülize edilmiştir. İktisadi olarak hassasiyet kavramı, bir değişkendeki değişimin diğer değişkenleri ne kadar etkilediğinin ortaya çıkarılması olarak ifade edilmektedir. Ticaret hassasiyeti kavramı da karşılıklı ilişkilerin sürdürülebilmesi sırasında ortaya çıkan maliyete karşılık gelmektedir (Ateş, 2021, s. 143). Ülkeler arası karşılıklı ekonomik bağımlılıkta iktisadî gücün rolünün anlaşılabilmesi, hassasiyet ve kırılabilirlik kavramlarının birbirinden ayrı değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Kırılabilirlik kavramı, hassasiyet kavramından farklı olarak meydana gelen bir değişim sırasında değişkenin bu duruma ne şekilde etkin uyum gösterdiği ile açıklanmaktadır. İktisadî politikalar çerçevesinde hassasiyet kavramı ise bir ülkede değişikliklerin ne kadar hızlı gerçekleştiği, bu değişimlerin başka bir ülke üzerinde maliyetli etkilerinin olup olmadığı ve bu maliyetli etkilerin ne kadar büyük olduğuyla ilgilenmektedir. Bu nedenle, ekonomik bağımlılığın maliyeti olarak ticaret hassasiyeti, ülkelerin maliyetli etkilere karşı sorumluluklarını da önemsemektedir. Bu sorumluluk, ticaret hassasiyetinin sadece fiyatların değil, ekonomilerin ve politikaların birbirine olan hassasiyetini açıklayabilmesini de beraberinde getirmektedir. Ticaret hassasiyetinin, siyasi iradeye, hükümetlerin politika üretme yeteneklerine ve ülkelerin kaynak yeterliliklerine bağlı olması, kavramın sosyal ve politik olarak değerlendirmeye alınması gerektiğine işaret etmektedir (Keohane ve Nye, 2011, s. 11-13).

Bir ülkenin ekonomik büyüme sonucu elde ettiği gelişimin stratejik sonuçları, bu büyüme hangi yöntemle elde edilmiş olursa olsun, bir dizi sorunu da beraberinde getirmektedir. Tarihsel süreç, ülkeler arasında güce sahip olanların iktisadî sorunlarının da stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (Parker, 1992, s. 57). Bu bağlamda gücün devletler arasında siyasî ve iktisadî etkileşimlerin asimetrisini yansıttığı ve ancak taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılık, etki ve etkileşim sürecinde oluştuğu ifade edilmektedir (Yahua ve Chunping, 2014, s. 123). Uluslararası karşılıklı bağımlılık, çağdaş uluslararası toplumun temel bir özelliği haline gelmiş olsa da devlet aktörlerinin tam anlamıyla haklarından vazgeçtiği görülmemektedir. Uluslararası karşılıklı bağımlılık, güç siyasetinin

cididi nitelikleri arasında yer almaya devam etmektedir. Bu konuda, güce ulaşmada kullanılan yöntemin zaman içerisinde değiştiği görülmektedir. (Huaiyu ve Yang, 1993). Bir ülkenin diğer ülkeleri kendi iradelerini değiştirmeye zorlamak için ekonomik güçten faydalanma eğilimleri giderek ülkelerin yurtdışında stratejik etki yaratmasının temeli haline gelmiştir (Yahua ve Chunping, 2014). Gerek ekonomik gerekse de askerî anlamda ulusal gücü zayıf olan ülkeler genellikle hammadde üzerindeki tekel ve kontrolleri nedeniyle uluslararası ticarette müzakere hakkına sahip olmaya başlamışlardır. Bu ülkelerin hammadde çekiciliğinden etkilenecek onlarla ticaret ortağı olan ülkeler ise ekonomik araçların etkileşim gücünden faydalanarak ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar (Du, ve ark., 2016, s. 1742). Uluslararası ticarî ilişkilerde meydana gelen bu etkileşimlerin ülkeler özelinde ticaret hassasiyeti sorununun ortaya çıkmasına neden olduğu değerlendirilmektedir. Sosyal, politik ve iktisadî etkileri olan ticaret hassasiyeti kavramı demir çelik endüstrisine sahip ülkeleri de etkisi altına almaktadır.

Dayanıklılık seviyesi, güvenilirliği, geniş kullanım alanı, çevre dostu yapısı ve teknik üstünlüğü gibi özellikleriyle demir çelik ürünleri çağdaş toplum yaşantısının ayrılmaz parçası olarak değerlendirilmektedir (Öztürk ve Fındık, 2012, s. 1261). Kalkınma sürecinde olan ülkelerde demir çelik sektörü, diğer sektörlerde olduğu gibi gelişmişliğin bir göstergesi olarak giderek büyüyen bir iç talebe cevap vermek durumundadır (Dirimtekin, 1988, s. 379). Ekonomik kalkınmanın çelik yoğun sektörler üzerinde etkili olacağı beklentisi, çelik tüketimi ve ekonomik kalkınma ilişkisini önemli hale getirmektedir (Dülger ve ark., 2015, s. 366). Demir ve çelik içeren ürünler, kullanım aşamasında insanlara hizmet vermekte olup, kullanımdaki çelik stokunun büyüklüğü, toplam hizmet seviyesinin bir göstergesi niteliğindedir (Paulik ve ark., 2013, s. 22).

Kişi başı çelik tüketimi, yıllardır ulusların ve toplumların kalkınmışlık düzeyinin bir ölçüsü olarak ifade edilirken son dönemde bu ölçü kişi başına vasıflı çelik veya paslanmaz çelik tüketimine kaymış durumdadır (Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2014, s. 4). Çeliğin korunması ve dolaşımının gerçekleştirilmesi hem arz hem de talep tarafının ortak çabasını gerektiren küresel ve düşük karbonlu bir kalkınma açısından önem arz etmektedir (Yang ve ark., 2023). Bu nedenle kişi başı çelik tüketiminin hem ülkelerin demir çelik verimliliği ve performansına hem de demir çelik sektöründe ticaret hassasiyeti kavramına etki ettiği değerlendirilmektedir. Sektör özelinde ticaret hassasiyetini etkilediği değerlendirilen kavramlardan biri de çelik üretimidir.

Çelik üretim sürecinde etkili olan başlıca faktörler teknolojik gelişmeler, rekabetçilik, sürdürülebilirlik ve fiyat avantajları olarak sayılmaktadır. Bu faktörler aracılığıyla ortaya çıkan yeni ürünler sayesinde ülkeler ortalama ihracatlarından daha iyi sonuçları elde etme eğilimi göstermektedirler. Bununla birlikte tüm yeni ürünlerin ihraç edilemez oluşu ülkeleri hangi yeni ürüne vurgu yapacakları konusunda karar vermede stratejik düşünmeye sevk etmektedir (McGuinness ve Little, 1981, s. 110). Bir ülke sınırları içerisinde yer alan yeni ihracatçıların çoğunun daha önce yurt içi piyasalarda satışa sunulan az sayıda çeşitle ve küçük bir ihracat hacmiyle dış pazarlara açıldıkları ifade edilmektedir (Lacovone ve Javorik, 2010, s. 481). Bu durumun bir sonucu olarak ticaret hassasiyeti ülkelerin üretim süreçleriyle ilişkilendirilebilmektedir. Ülkelerin ürün stratejilerine uygun politika belirlemeleri performanslarına, sosyokültürel ortam, teknolojik ortam, pazarlama altyapısı, ürün yaşam döngüsünün aşaması, ihracat deneyiminin kapsamı ve ihracat deneyiminin süresinde

iyileşme ile yansımaktadır (Hultman ve ark., 2009, s. 1). Demir çelik sektörü bu anlamda üretim süreçlerinden elde ettiği potansiyeli dış ticaret araçlarını kullanarak kazanım değerine dönüştürmeyi hedefleyen sektörler arasında yer almaktadır.

Son dönemde literatürde yer alan çalışmalar demir çelik üretimini gerçekleştiren ülkelerin birçoğunun demir cevheri açısından zengin ülkelerden oluşmadığını ortaya çıkarmıştır (Yellishetty ve ark., 2010, s. 1085). Dünya demir çelik üretimi ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte temelde, demir cevherinden üretim yapan tesisler ve hurda malzemedan üretim yapan tesisler olarak ikiye ayrılmaktadır. Geri dönüşüm, sürdürülebilirlik gibi avantajlarının yanı sıra enerji maliyetleri açısından da faydalı görünen hurda malzemedan çelik üretimi, demir çelik endüstrisine sahip ülkeleri hammadde olarak hurda arayışına sevk etmekte ve demirli atık ve hurdaların ithalat rakamlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum, hurda malzemedan üretim yöntemine ağırlık veren ülkelerin, demir çelik sektöründe ticaret hassasiyetlerinin yükselmesinin nedenleri arasında yer almaktadır. İhracat politikaları ise ülkelerin ekonomik olarak rekabet avantajı sağlayabilmeleri için belirlenmiş olan parasal kaynaklarını ve uluslararası politikalarını etkin ve verimli bir şekilde kullanıp kullanmadıklarına göre değişim göstermektedir (Doğan, 2022, s. 189). İhracat odaklı büyüme veya kalkınma, temel anlamda ihracatı ekonominin itici gücü olarak kabul etmektedir. Geniş anlamda ise ihracat odaklı büyüme, ihracat ve dış ticaretin ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasında merkezi bir görev üstlendiği ekonomik kalkınma stratejisi olarak ifade edilmektedir. Smith (1776) ve Ricardo (1817) ekonomik analizlerinde ticaretin önemine vurgu yapan iktisatçılar olarak bilinmektedir. Örneğin, Smith'e göre ticaret, üretkenlik seviyesinin yükseltilmesi ve artık değer oluşumunda önemli bir mekanizmadır (Smith, 1776, s. 468-469). İhracatta belirli bir düzeye ulaşan ülkenin uluslararası ticaret sistemi içerisinde belirli mallarda görece üstünlüğü sağlanarak iktisadî kalkınma hedeflerine ulaşabileceği değerlendirilmektedir (Çetin ve Ecevit, 2008, s. 116; Gübe, 1997, s. 20). Demir çelik endüstrisi, üretici güçler ile üretim tarzının birleştiği önemli bir üretim ve tüketim yelpazesine sahip bir endüstridir. Demir ve çeliğin kritik bir üretim ve tüketim faktörü olduğu her ülkede, sektörün ürün akışı toplumla ve çevreyle etkileşime girmektedir. Üretim faktörleri arasında toprak, emek, sermaye, doğal kaynaklar gibi özellikler bölgeler arası farklılık gösterdiğinden uzmanlaşma olası bir sonuç olarak değerlendirilmektedir (David, 2012, s. 115). Ancak demir çelik sektörünün ileri geri bağlantısının yüksek olması, bir başka ifadeyle sektörün ürettiği ürünlerin piyasaya ve piyasada kullanım ömrünü tamamlamış ürünlerin yeniden sektöre dönüşümü ihracat yanında ithalat değerlerini de dikkate almayı zorunlu kılmaktadır.

Yeni ticaret teorisi yaklaşımına göre ülkelerin rekabet gücünün belirlenmesinde, ülkelerin rekabet gücünü belirleyen faktörler arasında fiyat ve maliyete dayalı analizler yetersiz kalmaktadır (Kösekahyaoğlu ve Özdamar, 2005, s. 80). Toplumlar ve hükümetler üzerindeki sınır ötesi ticaret akışları temel politikaları oluşturmak üzere küreselleşmenin yönetimi ve ülkelerin küreselleşmenin getirdiği risklere dayanıklılığı önem kazanmaktadır. Çalışma bu anlamda demir çelik sektörü özelinde performans değerlendirmesini, ham çelik üretimi, kişi başı çelik tüketimi ve demir çelik dış ticareti verileriyle gerçekleştirmekte ve ticaret hassasiyeti kavramını demir çelik sektörü özelinde analiz etmektedir.

2. Literatür Araştırması

Literatüre Diakoulaki ve ark. (1995) tarafından kazandırılan 'Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC)' yöntemi sürdürülebilirlik, tedarikçi seçimi ve optimizasyon çalışmalarında ağırlıklı olarak tercih edilen yöntemler arasında yer almaktadır (Ayan ve Abacıoğlu, 2022, s. 76). Yakowitz ve ark. (1993) tarafından literatüre kazandırılan 'Range of Value (ROV)' yönteminin ise üretim yönetimi, tedarikçi seçimi ve performans değerlendirmesi konularında tercih edilen yöntemler arasında yer aldığı görülmektedir. Çok kriterli karar verme yöntemlerinin literatürde kullanımının yaygınlaşmasının sonucu olarak CRITIC ve ROV yöntemlerini bütünleşik olarak kullanan çalışmaların da sayısında artış gözlemlenmiştir.

Madić ve Radovanović (2015), modern endüstrilerde yüksek teknik malzemelerin kullanımı probleminin çözümünde CRITIC ve ROV yöntemlerinden faydalanmışlardır. Yazarlar araştırmalarına imalat işletmelerinde ürün işleme süreçlerinin önemini ve şirketlerin rekabet gücüne etkisini dikkate alarak başlamışlardır. Yazarlar, üretim işletmelerinde çok kriterli karar verme süreçlerinde en az miktarlı hesaplama yönteminin daha doğru sonuçlar verdiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Akın (2018), çalışmasında CRITIC ve ROV yöntemlerinden faydalanarak bir tekstil fabrikası için makine seçiminde en uygun kriteri ve alternatifleri belirlemeye yönelik analizler gerçekleştirmiştir. Makinelerin teknik özellikleri ve fiyatlarını kriter olarak belirleyen çalışmada makine fiyatının en yüksek ağırlık skoruna sahip kriter olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ulutaş ve Karaköy (2019), bir kargo firmasının performansını analiz etmek amacıyla CRITIC ve ROV yöntemlerinden faydalanmışlardır. 2011-2017 dönemini, finansal oranlar, ihracat ve çalışan sayısı kriterleriyle değerlendirmeye alan yazarlar, 2017 yılının incelemeye aldıkları şirketin en iyi performans gösterdiği yıl olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Rajput ve ark. (2020), çalışmalarında robot seçim probleminde CRITIC ve ROV yöntemlerinden faydalanmışlardır. Çalışma, robot seçimi için hız, yük kapasitesi, hizmet, programlama, maliyet ve tekrarlanabilirlik kriterleri üzerinden analiz gerçekleştirmiştir. En önemli kriterin hız olduğu bulgusundan hareketle çalışma alternatiflerin sıralanması ile sonuçlandırılmıştır.

Akın (2019), çalışmasında makine seçimi problemleri için Entropi-ROV ve CRITIC-ROV yöntemlerini karşılaştırmıştır. Yatak ve uyku ürünleri üretimi yapan bir işletme üzerinde analizlerin gerçekleştirildiği çalışma, makine seçimi açısından her iki yöntemin de oldukça kullanışlı olduğu sonucunu elde etmiştir.

Aytekin (2020), 2014-2018 döneminde sigorta şirketlerinin performans ölçümünde CRITIC ve ROV yöntemlerinden faydalanmıştır. Çalışma, RAYSG'nin en iyi performans gösteren şirketler arasında yer almasının yanı sıra, Türkiye'de sigorta sektörünün istikrarlı bir seyir izlemediği sonucuna da ulaşmıştır.

Mitra (2021), CRITIC ve ROV yöntemlerini tekstil endüstrisinde kullanılan jüt liflerinin değerlendirilmesinde tercih etmiştir. Yazar çalışmasında, mukavemet, kök durumu, incelik,

renk ve yoğunluk kriterlerini tercih etmiştir. Yazar kullandığı yöntemi, kriterlerin ağırlık düzeylerini değiştirerek sınamış ve mevcut çalışmayla ilişkili güçlü bulgular elde etmiştir.

Çınaroğlu (2021) çalışmasında, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin yaşam kalitelerini analiz etmede çok kriterli karar verme tekniklerinden faydalanmıştır. Yazarın belirlediği yöntemler arasında CRITIC ve ROV yöntemleri de yer almaktadır. Çalışma kapsamı içerisine alınan kriterler, kirlilik, trafik, emlak fiyatları, yaşam maliyeti, güvenlik, iklim, sağlık ve satın alma gücü başlıklarında toplanmıştır. Yazar, yaşam kalitesi açısından en iyi performansın Danimarka'ya ait olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Eğilmez ve Eş (2022), Güneydoğu Asya ülkelerinin gelişmişlik düzeylerini CRITIC ve ROV yöntemleri ile değerlendirmeye almışlardır. Çalışma, Güneydoğu Asya ülkelerini sosyo-ekonomik, makro-ekonomik ve dış ticaret başlıklarından belirlenen on adet kriter ile analiz kapsamına almıştır. Singapur'un en iyi performans gösteren ülke olarak belirlenmesi çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Dung ve ark. (2022), benzer veri standardizasyon yöntemlerini kullanan çok kriterli karar verme tekniklerini incelemeye almışlardır. ROV yöntemini de değerlendirmeye alan yazarlar, alternatiflerin sıralama sonuçları üzerinde, kullanılan yöntemden ziyade yöntem içeriğinde uygulanan normalizasyon ve ağırlıklandırma aşamalarının daha önemli olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Kara ve Yalçın (2023), Avrupa ülkelerinin demiryolu taşımacılığı performansını CRITIC ve ROV yöntemlerinden faydalanarak değerlendirmeye almışlardır. Çalışma, üçü maliyet yönlü, on üçü de fayda yönlü olmak üzere on altı kriteri yirmi üç ülke üzerinde değerlendirmiştir. Almanya, İsveç ve İtalya'nın demir yolu taşımacılığında en iyi performans gösteren ülkeler olması çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Keleş (2023) çalışmasında, Türkiye'nin tüm illerinin sağlık performansını değerlendirmede çok kriterli karar verme tekniklerinden faydalanmıştır. CRITIC ve ROV yöntemlerini de kapsamına alan çalışmada, yazar, yöntemler arasındaki ilişkileri korelasyon analiziyle de değerlendirmiştir. Çalışma, en iyi performans gösteren illerin büyük ölçüde büyükşehirlerden oluştuğu sonucuna ulaşmıştır.

Literatür araştırması dikkate alındığında CRITIC temelli ROV yönteminin ağırlıklı olarak üretim süreçlerinde ve üretim işletmelerindeki karar problemlerinin çözümünde, ülkelerin verimlilik ve performans değerlendirilmesinin yapıldığı durumlarda ve firma performanslarının belirlenmesinde tercih edildiği görülmektedir. Ticaret hassasiyeti kavramı da literatür araştırmasına tabi tutulmuştur. Elde edilen çalışmalar ve sonuçlarına da yer verilmiştir.

Maoz (2008) çalışmasında, stratejik ve ekonomik karşılıklı bağımlılığın ölçülmesi konusunda yeni bir sosyal ağ analitiği geliştirmiştir. Çalışma, bölgeler arası hassasiyet ve duyarlılık düzeylerini ticarete ilişkin verileri de kullanarak analiz etmektedir. Çalışmanın bulguları arasında stratejik ve ekonomik bağımlılığın ülkelerin çatışma süreçlerine etkisi olduğu sonucu yer almaktadır.

Mao ve Qiao (2011), çelik işletmelerinin demir cevheri fiyatlarına duyarlılığını incelemeye almışlardır. Ülkelerin demir cevheri fiyatlarına karşı ticarî hassasiyetini ortaya

çıkarmayı amaçlayan çalışmada yazarlar, Çin'in fiyatlar üzerinde Kore ve Japonya'ya göre daha duyarlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İş kapsamı ve teknolojik düzeyin ülkelerin ticaret hassasiyeti üzerinde etkili olduğu sonucu da çalışmanın diğer bulguları arasında yer almaktadır.

Keohane ve Nye (2011) tarafından yayımlanan *Power and Interdependence* isimli eserde yazarlar, ekonomik bağımlılığın ölçülmesinde ticaret hassasiyeti, ticaret ve yatırım kırılganlığı modellerini önermişlerdir. Çalışmada gerçekleştirdiği analizler sonucunda yazarlar, ticaret hassasiyetinin politika değişimlerine neden olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Coate ve ark. (2015) tarafından yayımlanan makalede yazarlar, uluslararası organizasyonlarda ve küresel yönetişimde karşılıklı bağımlılık konusunu incelemeye almışlardır. Çalışma araştırma sorusuna karşılıklı bağımlılık kavramının uluslararası sistemin temel yapısal özelliği olduğu varsayımıyla yanıt aramaktadır. Çalışma ticaret hassasiyeti kavramında, ülkelerin ihtiyaç ve değerlerinin ticaret yaptıkları ülkelerin davranışlarına bağlı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ateş (2021), Türkiye'nin jeoekonomik gücünün belirlenmesine yönelik analizler gerçekleştirdiği çalışmada bir ülkenin diğer ülkeye göre ticaret hassasiyeti hesaplamalarından faydalanmıştır. Çalışma, ticaret hassasiyeti değerlerini kullanılan yöntemin alt hesaplamalarından biri olarak ele almış ve Almanya, Çin ve Fransa'nın Türkiye'nin ekonomik bağımlılığı olan ülkeler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Arbolino ve ark. (2023) çalışmalarında kriz dönemlerinde İtalya'da bölgesel ticarî dayanıklılığı ölçmeyi amaçlamışlardır. Çalışma, ticaret kapasitesi ve hassasiyetlerinin temel belirleyicilerinin bölgesel farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Dayanıklılık endeksi ve katsayı hesaplamalarını yöntem olarak tercih eden çalışmada yazarlar, krizlerin ticaret üzerindeki etkilerinin krize ve sektöre özgü olmak üzere farklılaştığı sonucuna ulaşmışlardır.

Literatür araştırması dikkate alındığında çalışmanın hem CRITIC ve ROV yöntemlerini bütünleşik olarak kullanması hem de demir çelik sektörü özelinde ticaret hassasiyeti hesaplamalarıyla ülkeler arası karşılaştırma yapması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada kullanılan veriler açık kaynaklardan yazar tarafından derlenerek oluşturulmuştur. Uygulamaya alınan yöntemlerde kullanılan verilere ilişkin bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Verilere İlişkin Bilgiler

Veri Seti Adı	Kısaltması	Kaynak	Birim ve Açıklamalar
Demir Çelik İhracatı	DCIHR	ITC Trade Map	ABD Doları
Demir Çelik İthalatı	DCITH	ITC Trade Map	ABD Doları
Kişi Başı Çelik Tüketimi	KBCT	World Steel Association	Kg
Ham Çelik Üretimi	HCU	World Steel Association	Ton
Demir Çelik Sektörü Ticari Hassasiyeti	STDC	Yazar tarafından hesaplanmıştır	Endeks/Oran

Çalışmada yer alan demir çelik ihracatı ve demir çelik ithalatı değerleri Harmonize Sistem sınıflandırmasında 72 kodlu demir ve çelik ürünleri dikkate alınarak sınıflandırılmıştır (International Trade Center, 2023). Çalışma 2018-2022 dönemini kapsamaktadır. Dünya demir çelik ihracatı yapan ülkeler çalışmanın evrenini oluştururken, 2022 yılı içerisinde on milyon ABD Doları ve üstü demir çelik ihracatı yapan ülkeler çalışmanın örnekleme olarak seçilmiştir. Bu örneklem genişliğinde yer alan ülkelerin tüm verilerine tam olarak ulaşılmaktadır. Bu bağlamda, analizlere tabi tutulan on beş ülke; Çin, Hindistan, Japonya, ABD, Rusya, Güney Kore, Türkiye, Almanya, Brezilya, İtalya, İspanya, Fransa, Kanada, Belçika ve Hollanda olarak belirlenmiştir. Endonezya ise veri kısıtı nedeniyle çalışmada kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışma içerisinde yer verilen analizler, Microsoft Excel ve Eviews 11 programları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öncelikli olarak seçilen ülkelerin demir çelik sektöründeki performanslarını sıralamak amacıyla çok kriterli karar verme tekniklerinden faydalanılmıştır. DCIHR, DCITH, KBCT ve HCU verilerinin doğrusal ilişkisinin kuvvetli olması nedeniyle kriterlere ilişkin ağırlık skorlarının belirlenmesinde 'Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC)' yöntemi tercih edilmiştir. DCIHR, KBCT ve HCU kriterlerinin optimizasyon yönü maksimum, DCITH kriterinin ise optimizasyon yönü minimum olarak belirlenmiştir.

CRITIC yöntemi, Diakoulaki ve ark. (1995) tarafından geliştirilen objektif değerlendirme yöntemleri arasında yer almaktadır. Yöntem, karar verme matrisinde yer alan kriterler ve bunların etkileşimleri hakkındaki bilgilerin kullanımına dayanmaktadır (Mukhametzhanov, 2021, s. 77). Bu yöntemde kriterler tarafından yayılan bilgi iki boyutlu olarak objektif ağırlığı ölçmektedir. Birinci boyut, her bir kriteri ayrı ayrı gösteren kontrast yoğunluğudur. Yöntem, kontrast yoğunluğunu hesaplamak için standart sapma verilerinden faydalanmaktadır. İkinci boyut ise kriterler arası ölçülebilir çatışma değerleridir. CRITIC yöntemi, her karar verme biriminin çekirdeğini dikkate alarak doğrusal korelasyon katsayısı ile kriterler arasındaki çatışmayı hesaplamaktadır (Abdel-Basset ve Mohamed, 2020; Akandere ve Zerenler, 2022, s. 528). Negatif değerler için uygulanabilir olması, kriterlerin tamamını dikkate alması ve bu kriterlerde yer alan tüm bilgileri kullanması gibi avantajları bulunan CRITIC yönteminin hesaplama adımlarının model ile gösterimine aşağıda yer verilmiştir (Abacıoğlu, 2023, s. 59-62).

X karar matrisi, m karar alternatifi ve n kriter sayısını göstermek üzere Eşitlik 1'deki gibi oluşturulmaktadır.

$$x = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n) \quad (1)$$

Her kriter için f_j değerlerinin $[0,1]$ aralığında değer almasını sağlamak amacıyla normalizasyon işleminin yapılması gerekmektedir.

$$x_{ai} = \frac{f_j(a) - f_j^*}{f_j^* - f_j^*} \quad (2)$$

İdeal değer kavramına dayanarak gerçekleştirilen dönüşümün model ile gösterimi Eşitlik 2’de yer almaktadır. Modelde yer alan x_{ai} değeri a ’ncı karar alternatifinin j ’inci kritere göre en iyi performans değeri olan f_j^* ideal değerine yakınlığını ve en kötü performans değeri olan f_j^- ’den uzaklık değerini ifade etmektedir. Kriterlerin fayda veya maliyet yönlü olması normalizasyon işleminin de ayrıntılı şekilde ifade edilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda x_j^* kritere ilişkin en büyük değeri ve x_j^- ise kritere ilişkin en düşük değeri göstermek üzere modeller Eşitlik 3 ve 4’te yer almaktadır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^-}{x_j^* - x_j^-}; \text{ kriter fayda yönlü ise} \quad (3)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^* - x_{ij}}{x_j^* - x_j^-}; \text{ kriter maliyet yönlü ise} \quad (4)$$

İşlem sırasının bir sonraki adımında kriterler arasında korelasyonun derecesi belirlenmektedir. r_{jk} doğrusal korelasyon katsayısını ifade etmek üzere Eşitlik 5’te yer alan model her bir kritere uygulanmaktadır.

$$\sum_{k=1}^m (1 - r_{jk}) \quad (5)$$

CRITIC yönteminde yer alan bilgilerin hem kontrast yoğunlukları hem de çatışma değerleri dikkate alınarak j ’inci kriter tarafından ortaya çıkarılan bilgi miktarı Eşitlik 6’daki model yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$C_j = \sigma \cdot \sum_{k=1}^m (1 - r_{jk}) \quad (6)$$

Eşitlik 6’da yer alan gösterimde σ değeri j ’inci değer standart sapmasını ifade etmektedir. C_j değerinin büyüklüğü ilgili kriter tarafından yayılan bilgi miktarının da büyük olduğu anlamına gelmektedir. Kriter ağırlıklarının elde edilmesi Eşitlik 7’de yer alan model yardımıyla gerçekleştirilmektedir.

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^m C_j} \quad (7)$$

Çalışmada, CRITIC yöntemi ile ağırlık skorlarının elde edilmesinden sonra alternatiflerin sıralanması için ‘Range of Value (ROV)’ yönteminden faydalanılmıştır. Yakowitz ve ark. (1993) tarafından literatüre kazandırılan ROV yöntemi, değer aralığı yöntemi olarak da bilinmektedir. Yöntem uygulama aşamasında karar vericiden yalnızca kriter öneminin sıralı olarak belirtilmesini beklemektedir. Karar vericilerin kantitatif ağırlıkları sağlamada sorunlarla karşılaştığı durumlarda kullanılabilmesi, basit hesaplama prosedürüne sahip olması ve işlem süresinin kısıllığı yöntemin avantajları arasında sayılmaktadır (Çınaroğlu, 2021, s. 348; Madić ve ark., 2016, s. 247-248). ROV yönteminin normalizasyon işlemi süreçlerine kadar olan aşamaları CRITIC yöntemi ile aynı aşamalardan oluşmaktadır.

Normalizasyon işleminden sonra alternatiflere ilişkin en iyi ve en kötü fayda fonksiyonları sırasıyla Eşitlik 8 ve 9'da yer alan modeller aracılığıyla bulunmaktadır (Ulutaş, 2020, s. 261).

$$g_i^+ = \sum_{j=1}^n r_{ij}^* x w_j \quad (8)$$

$$g_i^- = \sum_{j=1}^n r_{ij} x w_j \quad (9)$$

Her bir alternatif için toplam skorun hesaplanması Eşitlik 10'da yer alan model yardımıyla gerçekleştirilmektedir.

$$g_i = \frac{g_i^+ + g_i^-}{2} \quad (10)$$

Elde edilen sonuçlardan en yüksek g_i değerine sahip alternatifin en iyi, en düşük g_i değerine sahip alternatifin ise en kötü alternatif olarak yorumlanmasıyla sıralama gerçekleştirilir.

Çalışmada, demir çelik sektörü özelinde performans sıralaması belirlenen ülkelerin, Türkiye ile demir çelik sektöründe dış ticaret hassasiyeti, Keohane ve Nye (2011) tarafından literatüre kazandırılan ticaret hassasiyeti ölçümü ile belirlenmiştir. Bir ülkenin diğer ülkeye göre ticaret hassasiyeti Eşitlik 11'de yer alan model ile hesaplanmaktadır.

$$ST_{ij} = \frac{T_{ij}}{T_i} - \frac{T_{ij}}{T_j} \quad (11)$$

Eşitlik 11'de yer alan ST_{ij} ifadesi i ülkesinin j ülkesine olan ticaret hassasiyetini ifade etmektedir. T_{ij} terimi ise i ve j ülkelerinin her ikisinin de toplam ticaret hacimlerini göstermektedir. Modelde yer alan T_i veya T_j terimleri de her bir ülkenin toplam ticaret hacimlerine karşılık gelmektedir. Elde edilen sonuçların değerlendirilmesi, ST_{ij} değerinin sıfırdan büyük olması durumunda i ülkesinin j ülkesine karşı ticaret hassasiyetine sahip olduğu, ST_{ij} değerinin sıfırdan küçük olması durumunda ise j ülkesinin i ülkesine karşı ticaret hassasiyetine sahip olduğu yorumuyla yapılmaktadır (Ateş, 2021, s. 144).

Çalışmada, değerlendirmeye alınan ülkelerin, demir çelik sektörü dış ticareti, ham çelik üretimi ve kişi başı çelik tüketimi verileri aracılığıyla performans sıralaması bütünlük çok kriterli karar verme yöntemleriyle belirlenmiştir. Daha sonra Türkiye'nin demir çelik sektöründeki ticaret hassasiyeti ölçümleri her bir ülke için analiz edilerek ortaya çıkarılmış, elde edilen bulgular, sıralama sonuçları ve ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları ile karşılaştırılarak demir çelik sektörü özelinde değerlendirmeler yapılarak politika önerileri sunulmuştur.

4. Bulgular

Çalışmada alternatif olarak belirlenen on beş ülke ve bu ülkelerin sıralanmasına esas şekilde belirlenmiş dört kriter 2018-2022 dönemi için değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın CRITIC temelli kriter ağırlıklandırma sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. CRITIC Yönteminden Elde Edilen Bulgular

Kriterler	2018	2019	2020	2021	2022
DCIHR	0.1926	0.1885	0.1982	0.1711	0.1705
DCITH	0.3978	0.4216	0.3991	0.4452	0.4578
KBCT	0.1863	0.1873	0.2111	0.1790	0.1756
HCU	0.2232	0.2026	0.1916	0.2047	0.1961

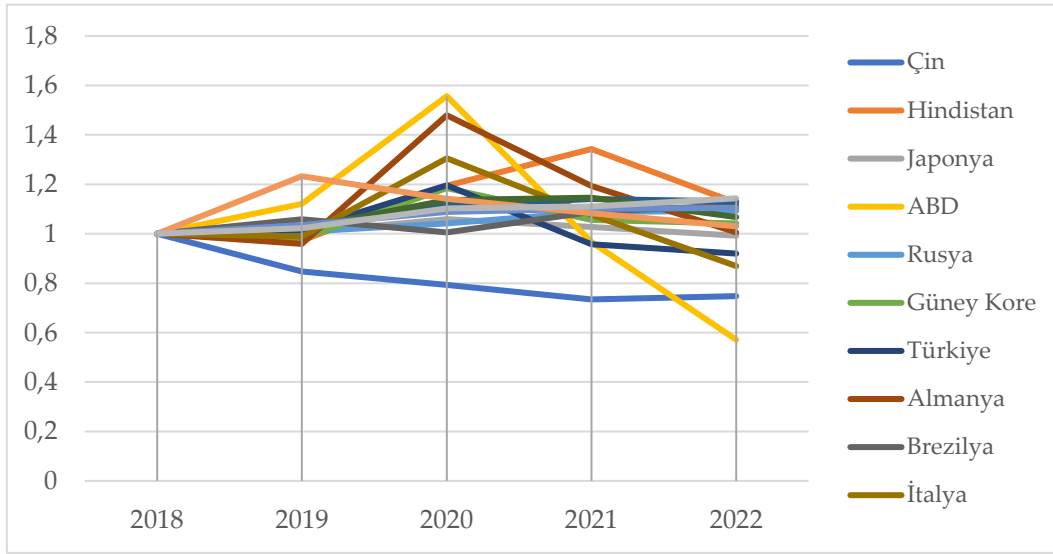
Tablo 2 incelendiğinde tüm dönemler için en yüksek ağırlık skorunun DCITH’ye ait olduğu görülmektedir. En düşük ağırlık skoru değerleri ele alındığında 2018 ve 2019 yılları için KBCT kriterine, 2020, 2021 ve 2022 yılları için ise en düşük değer DCIHR kriterine ait olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada alternatiflerin sıralanması için uygulanan ROV yönteminden elde edilen bulgular Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. ROV Yönteminden Elde Edilen Bulgular

Alternatifler	2018	2019	2020	2021	2022
Çin	0.3278	0.2844	0.2717	0.2407	0.2451
Hindistan	0.1558	0.1516	0.1933	0.2092	0.1753
Japonya	0.2711	0.2726	0.2881	0.2787	0.2690
ABD	0.0681	0.0775	0.1537	0.0658	0.0389
Rusya	0.2479	0.2498	0.2586	0.2698	0.2709
Güney Kore	0.2511	0.2464	0.3080	0.2653	0.2616
Türkiye	0.1385	0.1406	0.1723	0.1326	0.1274
Almanya	0.0966	0.0928	0.1856	0.1153	0.0971
Brezilya	0.2163	0.2298	0.2174	0.2355	0.2413
İtalya	0.1247	0.1233	0.1795	0.1342	0.1084
İspanya	0.1680	0.1726	0.1898	0.1916	0.1900
Fransa	0.1632	0.1669	0.1889	0.1870	0.1743
Kanada	0.1966	0.2038	0.2155	0.2164	0.2171
Belçika	0.1763	0.2298	0.2053	0.1910	0.1817
Hollanda	0.1786	0.1827	0.1990	0.1982	0.2042

Tablo 3’te yer alan ROV yönteminden elde edilen bulgulara göre 2018 ve 2019 yıllarında en iyi performansın Çin’e, 2020 yılında Güney Kore’ye, 2021 yılında Japonya’ya ve 2022 yılında ise Rusya’ya ait olduğu görülmektedir. Alternatiflere ait en düşük skor değerleri ise tüm yıllar için ABD’ye ait olduğu bulgusu elde edilmiştir. Şekil 1’de 2018=100 olacak şekilde alternatiflerin yüzdelik değişimleri yer almaktadır.

Şekil 1. ROV Değerleri Üzerindeki Yüzdelerdeki Değişim (2018=100)

Şekil 1’de ülkelerin ROV değerlerindeki yüzdelerdeki değişimleri incelendiğinde istikrarlı bir artışın ülkelerin tamamında söz konusu olmadığı görülmektedir. 2020 yılında birçok ülkenin 2018 yılına kıyasla yüzdelerdeki değişimlerinde görülen artışın yüksekliği dikkate değer bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. Tüm yıllar için yüzdelerdeki değişimleri istikrarlı biçimde değişim gösteren ülkelerin Rusya, Kanada ve Hollanda olduğu görülmektedir. Türkiye’nin diğer ülkelere göre demir çelik sektörü ticaret hassasiyeti sonuçları Tablo 4’te yer almaktadır.

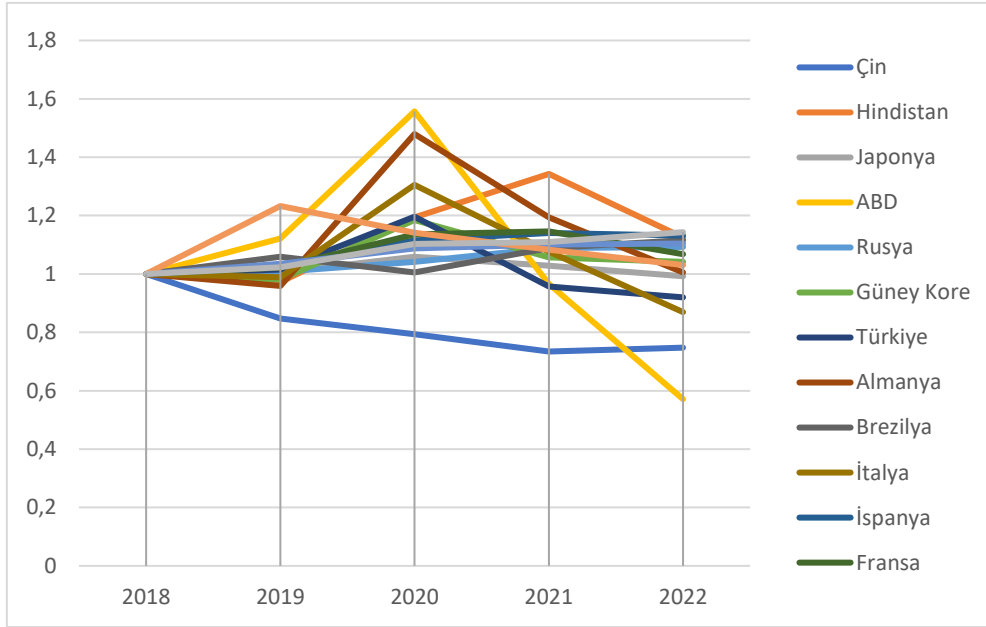
Tablo 4. Türkiye Üzerinden Hesaplanan Demir Çelik Sektörü Ticaret Hassasiyeti Sonuçları

Ülkeler	2018	2019	2020	2021	2022
Çin	1.8816	2.1069	2.6005	2.0693	2.4570
Hindistan	-0.6257	-0.3015	-0.5542	-0.6237	-0.6033
Japonya	0.4919	0.6081	0.3523	-0.0535	0.1133
ABD	0.9568	0.9032	0.5322	0.5121	0.8778
Rusya	-0.0890	-0.1579	-0.3860	-0.5048	-0.8527
Güney Kore	0.6494	0.9002	0.5165	0.0761	0.1806
Almanya	1.5993	1.6367	1.2799	0.8710	1.2238
Brezilya	-1.6284	-1.3988	-1.8570	-1.9569	-1.5690
İtalya	0.4514	0.5414	0.1639	0.1291	0.5543
İspanya	-0.8076	-0.7271	-1.0823	-1.3302	-1.0856
Fransa	0.0231	0.0648	-0.3168	-0.5731	-0.3367
Kanada	-1.4656	-1.5615	-1.7598	-1.6632	-1.4087
Belçika	0.2980	0.2824	-0.0482	-0.2454	0.0513
Hollanda	-0.3827	-0.2998	-0.4581	-0.8286	-0.8351

Tablo 4’ten elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde tüm yıllar için Türkiye’ye karşı demir çelik sektöründe ticaret hassasiyetine sahip olan ülkelerin Rusya, Brezilya, Kanada, Hollanda, İspanya ve Hindistan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Demir çelik sektöründe Türkiye’nin tüm yıllar için ticaret hassasiyetine sahip olduğu ülkeler ise Çin, Güney Kore, İtalya, Almanya ve ABD olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye üzerinden hesaplanan demir

çelik sektörü ticaret hassasiyeti değerlerinin 2018=100 olacak şekilde yüzdelik değişimlerine Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2. Ticaret Hassasiyeti Değerleri Yüzdelik Değişimi (2018=100)

Şekil 2 incelendiğinde, Türkiye’nin Çin’e karşı ticaret hassasiyeti değişiminin artış gösterdiği ve Fransa’nın özellikle 2019 ve sonrasında Türkiye’ye karşı sahip olduğu ticaret hassasiyetinin değişiminin büyüklüğünün diğer ülkelere kıyasla dikkat çekici düzeyde olduğu görülmektedir. Çalışmada, uygulamaya analizlerden elde edilen bulguların kapsamlı değerlendirilmesi ve konu hakkında sunulan politika önerileri bir sonraki bölümde tartışılmıştır.

SONUÇ

Çalışmada, 2022 yılında on milyon dolar ve üstü ihracat değerine sahip olan on beş ülke özelinde 2018-2022 dönemine ilişkin ham çelik üretimi, kişi başı çelik tüketimi, demir çelik ihracatı ve demir çelik ithalatı verileriyle ülkelerin performans sıralamasında bütünleşik çok kriterli karar verme (ÇKKV) tekniklerinden faydalanılmıştır. Kriter ağırlıklarının belirlenmesinde CRITIC yöntemi tercih edilmiştir. Bu bağlamda, tüm dönemler için en yüksek ağırlık skorunun demir çelik ithalatına ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Demir çelik sektörünün son yıllarda yaşadığı kapasite fazlası sorunu ve kapasite fazlasının ithalat değerlerinde yükselişe neden olması birçok ülkenin korumacılık tedbirlerini yeniden gündemine almasının nedenleri arasında yer almaktadır. Demir ve çelik ürünlerinin tüm imalat sektörlerinde ve inşaat uygulamalarında kullanılan temel malzemeler arasında yer almasına ek olarak demir çelik sektörünün de varlığını devam ettirebilmesinde hurda malzemeye duyulan ihtiyacın ithalat değişkeninin önemini arttırdığı değerlendirilmektedir.

CRITIC yönteminden elde edilen bulgularda 2018 ve 2019 dönemi için kişi başı çelik tüketiminin; 2020-2022 döneminde ise demir çelik ihracatının en düşük ağırlık skoruna sahip

kriterler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2020 ve sonrası dönemde dünyada yaşanan iktisadi gelişmelerin piyasalar, fiyatlar ve sosyo-ekonomik göstergeleri iyileştirmeden uzak olması sanayinin ve ekonomik kalkınmanın lokomotif sektörü olan demir çelik sektörünü de etkilemiştir. ABD-Çin Ticaret Savaşları'nın başlaması, FED'in faiz kararları ve piyasadan para çekmesi gibi gelişmelerin sektör üzerinde uluslararası ticarete daralmaya neden olduğu görülmektedir. Dünya'da 2018 yılının ikinci yarısında meydana gelen demir çelik sektörü özelinde korumacı politikalarda artış demir çelik piyasası üzerinde baskı meydana getirmiş ve bu baskı sektörün ihracat değerlerini olumsuz etkilemiştir. Bu duruma ek olarak Covid-19 pandemisinin de etkileriyle kişi başına çelik tüketimi değerleri de beklenen seviyelere ulaşamamıştır.

Çalışmada alternatiflerin sıralanması amacıyla ROV yönteminden faydalanılmış ve elde edilen sonuçlara göre 2018 ve 2019 yıllarında Çin'in en iyi performans gösteren ülke olduğu tespit edilmiştir. Dünya demir çelik üretiminin %50'ye yakın bir kısmını tek başına gerçekleştiren Çin'in özellikle son on yılda çelik üretimini %172 arttırması birçok ülke açısından tehdit olarak algılanmıştır. Ayrıca ülkenin demografik yapısı nedeniyle iç piyasasında yeterli hurdayı üretebilmesi ülkenin demir çelik sektöründe diğer ülkelere kıyasla daha az ithalata bağımlı olmasını da avantaj olarak kullanmasına imkân tanımaktadır. Japonya ve Güney Kore'nin çelik endüstrileri ülkelerin teknoloji yatırımlarına, katma değerli üretimlerine ve Ar-Ge harcamalarına verdikleri önemin bir karşılığı olarak istikrarlı gelişimini sürdürdükleri sonucuna ulaşılmaktadır. İncelemeye alınan dönemde Rusya'da Ruble'nin düşük seyretmesi, özellikle inşaat gibi projeler başta olmak üzere ülkenin iç pazara yönelmesine neden olmuştur. Çelik ve inşaat sektörlerinin ilişkileri göz önüne alındığında bu durumun çelik endüstrisi açısından Rusya'nın lehine olduğu ifade edilmektedir. Özellikle 2021 ve sonrasında çelik üretim kapasitesini %90'ın üzerine çıkarmayı başaran Rusya'nın Ukrayna krizi ve Batı'nın yaptırımlarına rağmen çelik endüstrisindeki konumu dikkat çekici olarak değerlendirilmektedir. Demir çelik endüstrisinde ülkeleri performans sıralamasına tabi tutan çalışmanın sıralı sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. ROV Yönteminden Elde Edilen Sıralı Sonuçlar

Sıra Nu.	2018	2019	2020	2021	2022
1	Çin	Çin	Güney Kore	Japonya	Rusya
2	Japonya	Japonya	Japonya	Rusya	Japonya
3	Güney Kore	Rusya	Çin	Güney Kore	Güney Kore
4	Rusya	Güney Kore	Rusya	Çin	Çin
5	Brezilya	Brezilya	Brezilya	Brezilya	Brezilya
6	Kanada	Kanada	Kanada	Kanada	Kanada
7	Hollanda	Hollanda	Belçika	Hindistan	Hollanda
8	Belçika	Belçika	Hollanda	Hollanda	İspanya
9	İspanya	İspanya	Hindistan	İspanya	Belçika
10	Fransa	Fransa	İspanya	Belçika	Hindistan
11	Hindistan	Hindistan	Fransa	Fransa	Fransa
12	Türkiye	Türkiye	Almanya	İtalya	Türkiye
13	İtalya	İtalya	İtalya	Türkiye	İtalya
14	Almanya	Almanya	Türkiye	Almanya	Almanya
15	ABD	ABD	ABD	ABD	ABD

Sıralama sonuçlarında ABD ve Almanya'nın son sıralarda yer alması ülkelerin demir çelik ithalatından elde ettikleri hammadde ve ara mallarını katma değerli ve yüksek teknolojlü ürüne dönüştürerek ihraç etme politikaları ile ilişkilendirilmektedir. Kanada, ABD ve Brezilya'nın ise tüm dönemlerde sırasının değişmediği sonucuna da ulaşılmıştır. Çok kriterli karar verme teknikleri uygulanarak elde edilen sonuçlar Türkiye özelinde değerlendirmeye alındığında ülkenin dünyanın başlıca çelik üreticileri, ihracatçıları ve ithalatçıları arasında yer almasına rağmen kendisinden kapasite ve dış ticaret olarak görece daha düşük değerlere sahip ülkelerden daha düşük sıralama değerine sahip olması bulguların güçlendirilmesi ve doğru politika önerilerinin belirlenebilmesi adına Türkiye özelinde ticaret hassasiyeti ölçümlerinin yapılmasının motivasyon kaynağını oluşturmuştur. Tablo 6'da Türkiye'ye karşı demir çelik sektöründe ticaret hassasiyetine sahip ülkeler ve sıra göstergelerine yer verilmiştir.

Tablo 6. Türkiye'ye Karşı Demir Çelik Sektörü Ticaret Hassasiyetine Sahip Ülkeler ve ÇKKV Sıraları

2018	2019	2020	2021	2022
Rusya (4)	Rusya (3)	Rusya (4)	Japonya (1)	Rusya (1)
Brezilya (5)	Brezilya (5)	Brezilya (5)	Rusya (2)	Brezilya (5)
Kanada (6)	Kanada (6)	Kanada (6)	Brezilya (5)	Kanada (6)
Hollanda (7)	Hollanda (7)	Belçika (7)	Kanada (6)	Hollanda (7)
İspanya (9)	İspanya (9)	Hollanda (8)	Hindistan (7)	İspanya (8)
Hindistan (11)	Hindistan (11)	Hindistan (9)	Hollanda (8)	Hindistan (10)
		İspanya (10)	İspanya (9)	Fransa (11)
		Fransa (11)	Belçika (10)	
			Fransa (11)	
Türkiye (12)	Türkiye (12)	Türkiye (14)	Türkiye (13)	Türkiye (12)

Tablo 7'de ise Türkiye'nin demir çelik sektöründe ticaret hassasiyetine sahip ülkeler ve sıra göstergelerine yer verilmiştir.

Tablo 7. Türkiye'nin Demir Çelik Sektörü Ticaret Hassasiyetine Sahip Ülkeler ve ÇKKV Sıraları

2018	2019	2020	2021	2022
Japonya (2)	Çin (1)	Güney Kore (1)	Güney Kore (3)	Japonya (2)
Güney Kore (3)	Güney Kore (4)	Japonya (2)	Çin (4)	Güney Kore (3)
Çin (4)	Hollanda (7)	Çin (3)	İtalya (12)	Çin (4)
Belçika (9)	Belçika (8)	Almanya (12)	Almanya (14)	Belçika (9)
Fransa (11)	Fransa (10)	İtalya (13)	ABD (15)	İtalya (13)
İtalya (13)	İtalya (13)	Hindistan (9)		Almanya (14)
Almanya (14)	Almanya (14)	ABD (15)		ABD (15)
ABD (15)	ABD (15)			
Türkiye (12)	Türkiye (12)	Türkiye (14)	Türkiye (13)	Türkiye (12)

Tablo 6'da Türkiye'ye karşı demir çelik sektöründe ticaret hassasiyetine sahip ülkeler incelendiğinde, ülkelerin demir çelik performans sıralamalarının Türkiye'nin üzerinde olmasına rağmen Türkiye'ye karşı ticaret hassasiyetine sahip olmaları Türkiye'nin lehine bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ticaret hassasiyetinin karşılıklı ilişkilerin sürdürülmesinin maliyetini yansıtması, elde edilen bulgularla ilişkilendirildiğinde demir çelik sektöründe Türkiye'nin jeoekonomik güce sahip olduğuna işaret ettiğini göstermektedir.

Tablo 7’de ise Türkiye’nin ticaret hassasiyetine sahip olduğu ülkelerin ortak yapısal özellikleri dikkate alındığında Ar-Ge harcamalarına, katma değerli üretime ve yüksek teknoloji kullanımına önem veren ülkelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Türkiye’de yaşanan 2018-2023 finansal bulaşma etkisi ve döviz fiyatlarının yükselmesinin de sonuçlar üzerinde etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Ülkeler arasında ticaret hassasiyetinin varlığı ülkeleri politika değişimine sevk etmede yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle demir çelik sektörü özelinde politika değişiminden ziyade küreselleşmenin yönetilmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin demir çelik sektöründe savunmasızlığını azaltarak rekabetçi yapısını güçlendirmesi, kendi bölgesi dışında demir çelik sektöründe ticari etkileşimini arttırması, bölgesel ilişkilerinde demir çelik sektörünün jeoekonomik gücünden faydalanması ve küreselleşme sürecini yönetimini desteklemek adına etkin devlet faaliyetlerinin yanında da sivil toplumun desteğini alması gerektiği ifade edilmektedir.

Bu bağlamda, üniversiteler bünyesine ek olarak ulusal düzeyde demir çelik enstitüsünün kurulması ve faaliyetlerine ivedilikle başlaması, uluslararası politik ekonomilerin sürdürülebilirlik ve karbon emisyonlarının azaltılması politikalarını destekleyici biçimde sektörün karbondan arındırılması ve bu konuda ilgili modernizasyonların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye’de demir çelik sektöründe kamu otoritesinin kullanılması suretiyle kur riskine açıklık, anti-damping uygulamaları ve haksız rekabet koşullarında da tedbir alınması elzem uygulamalar arasında önemle yer alması gerektiği değerlendirilmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Demir Çelik Sektöründe Ticaret Hassasiyeti: Türkiye Üzerinden Uluslararası Bir Karşılaştırma başlıklı çalışmamın, bilimsel ahlâk ve gerekliliklerine aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içerisinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtirim. İlgili bilimsel yayınının, orijinal olduğunu, eş zamanlı olarak herhangi bir başka yayın hukuku ve paylaşımı içerisinde olmadığını, içeriğinde intihale vücut verecek alıntılar bulunmadığını beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Hazırlanmış olan bu çalışma yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Çalışmanın hazırlanmasında, içeriğinde, kaynak gösteriminde, analiz ve yöntemlerinde çıkar çatışmasına mahal verecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abacıoğlu, S. (2023). *İmalat sektöründe yer alan firmaların performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Abdel-Basset, M. ve Mohamed, R. (2020). A novel plithogenic TOPSIS-CRITIC model for sustainable supply chain risk management. *Journal of Cleaner Production*, 247, 119586. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119586>
- Akandere, G. ve Zerenler, M. (2022). Doğu avrupa ülkelerinin çevresel ve ekonomik performansının bütünleşik CRITIC-TOPSIS yöntemiyle değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(Özel Sayı), 524-535. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1156615>
- Akın, N. G. (2018). CRITIC ve ROV yöntemleri ile bir tekstil fabrikasında makine seçimi. İçinde H. Akça (Ed.) *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi: İktisadî ve İdarî Bilimler Cilt 2* (s. 188-204). Akademisyen Kitabevi.
- Akın, N. G. (2019). Makine seçimi probleminde Entropi-ROV ve CRITIC-ROV yöntemlerinin karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 62, 20-39.
- Arbolino, R., Boffardi, R. ve Di'Caro, P. (2023). Measuring and exploring regional trade resilience in italy during different crises. *Italian Economic Journal*, 9, 1027-1042. <https://doi.org/10.1007/s40797-023-00250-6>
- Ateş, E. (2021). Türkiye'nin jeoekonomik gücünün belirlenmesi: Ampirik bir analiz. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 133-154. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.906193>
- Ayan, B. ve Abacıoğlu, S. (2022). Bibliometric analysis of the MCDM methods in the last decade: WASPAS, MABAC, EDAS, CODAS, COCOSO ve MARCOS. *International Journal of Business and Economic Studies*, 4(2), 65-85. <https://doi.org/10.54821/uiecd.1183443>
- Aytekin, G. (2020). Performance measurement with CRITIC-ROV method: An application on Borsa Istanbul insurance index. A. Usupbeyli (Ed.), *Quantitative approaches to current issues in economics* (1. Baskı, s. 163-180) içinde. Ekin Yayınevi.
- Bıyık, Y. ve Özkale, N. L. (2017). Demir çelik endüstrisi üretim yöntemleri ile ihracat katma değer ve karbon emisyonu azaltma politikaları arasındaki ilişki. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 718-735.
- Coate, R. A., Griffin, J. A. ve Elliot-Gower, S. (2015). Interdependence in international organization and global governance. R. A. Denmark ve R. Marlin-Bennett (Ed.), *Oxford research encyclopedia of international studies* (s. 1-31) içinde. Wiley-Blackwell Publishing.
- Çetin, M. ve Ecevit, E. (2008). İhracatın sürükleyici gücü olarak tekstil sektörü: Kahramanmaraş ili örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(2), 115-132.

- Çınaroğlu, E. (2021). CRITIC temelli CODAS ve ROV yöntemleri ile AB ülkeleri yaşam kalitesi analizi. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 337-364. <https://doi.org/10.33399/biibfad.868418>
- David, N. (2012). *Metals in Mandara Mountains Society and Culture*. Africa World Press.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G. ve Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The CRITIC method. *Computers and Operations Research*, 22(7), 763-770. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(94\)00059-H](https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H)
- Dirimtekin, H. (1988). OECD ülkelerinde ve Türkiye’de demir çelik tüketimi, üretim ve ticaretinde son yıllarda görülen gerilemeler. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 369-387.
- Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı. (2014). *Demir çelik sektör raporu*. Doğaka Yayını.
- Doğan, H. (2022). Türkiye’nin makroekonomik performansının 2010-2020 yılları için CRITIC temelli ARAS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Asya Studies*, 6(19), 189-202. <https://doi.org/10.31455/asya.1027906>
- Du, D., Duan, D., Wenlong, Y. ve Ma, Y. (2016). Spatial evolution pattern of chinese economic power based on the sensitivity and vulnerability of states interdependence. *Acta Geographica Sinica*, 10, 1741-1751. <https://doi.org/10.11821/dlxb201610007>
- Dung, H. T., Do, D. C. ve Nguyen, V. T. (2022). Comparison of multi criteria decision making methods using the same data standardization method. *Journal of Mechanical Engineering*, 72(2), 57-72. <https://doi.org/10.2478/scjme-2022-0016>
- Dülger, F., Gencer, S. ve Almula, B. Ç. (2015). Metal (çelik) kullanım yoğunluğu hipotezinin Türkiye ekonomisi için sınanması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 365-380.
- Eğilmez, G. ve Eş, A. (2022). Güneydoğu Asya ülkelerinin gelişmişlik düzeylerinin CRITIC tabanlı ROV yöntemi ile değerlendirilmesi. Y. Adıgüzel (Ed.), *Research in social sciences volume III* (s. 62-85) içinde. Duvar Yayınları.
- Ergün, Ü. R. ve Ener, M. (2022). Demir çelik sektöründe uluslararası iş bölümü: Türkiye örneği. *Uluslararası Uygulamalı Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 61-71.
- Gübe, Y. (1997). İktisadi büyüme ve ihracat performansı. *Hazine Dergisi*, 6, 17-26.
- Huaipu, Z. ve Yang, L. (1993). Power politics and interdependence. *World Economics and Politics*, 7, 36-41.
- Huh, K. S. (2011). Steel consumption and economic growth in Korea: Long-term and short-term evidence. *Resources Policy*, 36(2), 107-113. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2011.01.005>
- Hultman, M., Robson, M. J. ve Katsikeas, C. S. (2009). Export product strategy fit and performance: An empirical investigation. *Journal of International Marketing*, 17(4), 1-23. <https://doi.org/10.1509/jimk.17.4.1>

- International Trade Center. (2023). Trade map – trade statistics for international business development. <https://intracen.org/resources/tools/trade-map> adresinden 10 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.
- Jones, K. (1986). *Politics vs economics in world steel trade*. Routledge.
- Kara, K. ve Yalçın, G. C. (2023). Assessing railway transportation performance of european countries with CRITIC and ROV techniques. *Demiryolu Mühendisliği*, 17, 93-106. <https://doi.org/10.47072/demiryolu.1175529>
- Keleş, N. (2023). Türkiye'nin 81 ilinin sağlık performansının güncel karar verme yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 75, 120-141. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1134082>
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2011). *Power and interdependence*. Longman Publishing.
- Kösekahyaoglu, L. ve Özdamar, G. (2005). Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Estonya'nın sektörel rekabet gücü ve dış ticaret yapısı üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Sosyoekonomi*, 2(2), 73-102.
- Lacovone, L. ve Javorcik, B. S. (2010). Multi-product exporters: Product churning, uncertainty and export discoveries. *The Economic Journal*, 120(544), 481-499. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2010.02356.x>
- Madić, M. ve Radovanović, M. (2015). Ranking of some most commonly used non-traditional machining processes using ROV and CRITIC methods. *UPB Sci. Bull., Series D*. 77(2), 193-204.
- Madić, M., Radovanović, M. ve Manić, M. (2016). Application of the ROV method for the selection of cutting fluids. *Decision Science Letters*, 5(2), 245-254. <https://doi.org/10.5267/j.dsl.2015.12.001>
- Mao, Y. ve Qiao, H. (2011). The analysis on the sensitivity of steel enterprise to iron ore price, 2011 Fourth International Conference on Business Intelligence and Financial Engineering, Wuhan, China, 138-142, <https://doi.org/10.1109/BIFE.2011.118>
- Maoz, Z. (2008). The effects of strategic and economic interdependence on international conflict across levels of analysis. *American Journal of Political Science*, 53(1), 223-240. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2008.00367.x>
- McGuinness, N. W. ve Little, B. (1981). The influence of product characteristics on the export performance of new industrial products. *Journal of Marketing*, 45(2), 110-122. <https://doi.org/10.2307/1251670>
- Mitra, A. (2021). Grading of raw jute fibres using Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC) and Range of Value (ROV) approach of multi-criteria decision making. *Journal of Natural Fibers*, 19(14), 7517-7533. <https://doi.org/10.1080/15440478.2021.1951422>
- Mukhametzyanov, I. (2021). Specific character of objective methods for determining weights of criteria in MCDM problems: Entropy, CRITIC and SD. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 4(2), 76-105. <https://doi.org/10.31181/dmame210402076i>

- Öztürk, R. ve Fındık, M. (2012). Türkiye’de demir çelik sektörünün yapısal analizi. İçinde İ. Kadı, E. Arcaklıoğlu, A. Güngör, H. Ahlatçı, H. Çimenoğlu, M. Yaşar, ve M. Acarer (Eds.) *International Iron and Steel Symposium*, (s. 1261-1267). Karabük Üniversitesi.
- Parker, G. (1992). *Geopolitics: Past, present and future*. Pinter Pub. Ltd.
- Paulik, S., Wang, T. ve Müller, D. B. (2013). Steel all over the world: Estimating in use stocks of iron for 200 countries. *Resources, Conservation and Recycling*, 71, 22-30. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2012.11.008>
- Rajput, P., Khan, A. A. ve Fazal, H. (2020). Application of CRITIC and ROV method for robot selection problem. *IJSRD - International Journal for Scientific Research and Development*, 8(4), 36-39.
- Ricardio, D. (1817). *Principles of Political Economy*, R. M. Hartwell, Pelican Classics, (Orijinal eserin basım tarihi 1971).
- Smith, A. (1776). *The Wealth of Nations*, E. Cannan (Ed.), University Paperbacks, (Orijinal eserin basım tarihi 1961).
- Ulutaş, A. ve Karaköy, Ç. (2019). CRITIC ve ROV yöntemleri ile bir kargo firmasının 2011-2017 yılları arasındaki performansının analiz edilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 223-230. <https://doi.org/10.33206/mjss.458643>
- Ulutaş, A. (2020). MAUT yönteminin MOOSRA ve ROV yöntemleri ile karşılaştırılması. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 258-266. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.745959>
- World Steel Association. (2023). World steel figures. <https://worldsteel.org/media-centre/press-releases/2022/world-steel-in-figures-2022-now-available/> adresinden 1 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Yahua, M. ve Chunping, F. (2014). On the economic power distribution in East Asia: A comparative static analysis based on gravity model. *World Economics and Politics*, 11, 121-134.
- Yakowitz, D. S., Lane, L. J. ve Szidarovszky, F. (1993). Multi attribute decision making: Dominance with respect to an importance order of the attributes. *Applied Mathematics and Computation*, 54(2-3), 167-181. [https://doi.org/10.1016/0096-3003\(93\)90057-L](https://doi.org/10.1016/0096-3003(93)90057-L)
- Yang, H., Ma, L. ve Li, Z. (2023). Tracing China's steel use from steel flows in the production system to steel footprints in the consumption system. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 172, 113040. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.113040>
- Yellishetty, M., Ranjith, P. G. ve Tharumarajah, A. (2010). Iron ore and steel production trends and material flows in the world: Is this really sustainable. *Resources, Conservation and Recycling*, 54(12), 1084-1094. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2010.03.003>

EXTENDED ABSTRACT

The aim of the study is to reveal the performance rankings of the countries with iron and steel industries with the main trade and economic indicators of the iron and steel sector and to determine the trade sensitivity of the sector over Türkiye. The study utilizes multi-criteria decision-making methods and trade sensitivity calculations to achieve this objective.

In economic terms, the concept of vulnerability is defined as the extent to which a change in one variable affects other variables. Understanding the role of economic power in the economic interdependence between countries reveals the need to separate the concepts of sensitivity and vulnerability. The concept of vulnerability, unlike the concept of sensitivity, is explained by how the variable effectively adapts to this situation during a change that occurs.

In the framework of economic policies, the concept of vulnerability is concerned with how fast changes occur in one country, whether these changes have costly effects on another country and how large these costly effects are. Thus, trade sensitivity as a cost of economic interdependence also emphasizes the responsibility of countries for costly effects. This responsibility implies that trade sensitivity can explain the sensitivity of economies and policies to each other, not just prices. The fact that trade sensitivity depends on political will, the policy-making ability of governments and the resource endowments of countries implies that the concept should be considered socially and politically.

The iron and steel sector, which is also on the agenda of policymakers, is one of the sectors where politics-trade interaction is intensely experienced. For this reason, the sector plays an active role in determining the trade sensitivity values of countries with iron and steel industries.

According to the new trade theory approach, price and cost-based analyses are insufficient in determining the competitiveness of countries. The management of globalization and the resilience of countries to the risks brought by globalization gain importance in order to form the basic policies of cross-border trade flows on societies and governments. In this sense, this study evaluates the performance of the iron and steel sector with data on crude steel production, steel consumption per capita and foreign trade in iron and steel and analyzes the concept of trade sensitivity in the iron and steel sector.

The values of iron and steel exports and iron and steel imports in the study are classified according to the Harmonized System classification of iron and steel products coded 72. The study covers the period 2018-2022. While the world's iron and steel exporting countries constitute the universe of the study, countries with iron and steel exports of ten million USD or more in 2022 were selected as the sample of the study. In this context, the fifteen countries subjected to the analysis are China, India, Japan, Germany, Brazil, Italy, Italy, Spain, France, Canada, Belgium, France, the Netherlands, Russia, South Korea, Türkiye, the United States, Russia and the Netherlands. Indonesia was excluded from the study due to data limitations.

When the CRITIC-based criteria weighting results are analyzed, it is seen that the highest weight score belongs to iron and steel imports for all periods. When the lowest weight score values are considered, it is found that the lowest value belongs to the per capita steel

consumption criterion for 2018 and 2019, and the lowest value for 2020, 2021 and 2022 belongs to the iron and steel export criterion.

According to the findings obtained from the ROV method, the best performance belongs to China in 2018 and 2019, South Korea in 2020, Japan in 2021 and Russia in 2022. The lowest score values of the alternatives belong to the USA for all years.

When the results obtained by applying multi-criteria decision-making techniques are evaluated in the case of Türkiye, the fact that the country has a lower ranking value than countries with relatively lower values in terms of capacity and foreign trade, despite being among the world's major steel producers, exporters and importers, has been the motivation for conducting trade sensitivity measurements for Türkiye in order to strengthen the findings and determine the right policy recommendations.

When the countries with trade sensitivity against Türkiye in the iron and steel sector are analyzed, it is considered a situation in favor of Türkiye, that the countries have trade sensitivity against Türkiye despite their iron and steel performance rankings being above Türkiye. The fact that trade sensitivity reflects the cost of maintaining bilateral relations, in relation to the findings obtained, indicates that Türkiye has geoeconomic power in the iron and steel sector. Considering the common structural characteristics of the countries with which Türkiye has trade sensitivity, it is observed that countries that attach importance to R&D expenditures, value-added production and the use of high technology are predominant. The 2018 financial contagion effect in Türkiye and the rise in foreign exchange prices are also considered to be influential on the results.

The existence of trade sensitivity among countries is insufficient to prompt countries to change their policies. Therefore, it is considered that managing globalization is more important than policy change in the iron and steel sector. In this sense, it is stated that Türkiye should strengthen its competitive structure by reducing its vulnerability in the iron and steel sector, increase its commercial interaction in the iron and steel sector outside its own region, benefit from the geoeconomic power of the iron and steel sector in its regional relations, and receive the support of civil society in addition to effective state activities to support the management of the globalization process.

In addition to the universities in Türkiye, a national iron and steel institute should be established and start its activities immediately, the sector should be decarbonized in support of the sustainability and carbon emission reduction policies of international political economies and related modernizations should be carried out in this regard.

In the iron and steel sector in Türkiye, it is considered that measures should be taken against exchange rate risk exposure, antidumping practices and unfair competition conditions through the use of public authority.

DETERMINING FINANCIAL DISTRESS WITH THE HELP OF THE ALTMAN Z-SCORE MODEL¹

Servet SAY²

Abstract

Financial distress is a condition in which a company faces financial difficulties where its cash flows cannot meet its current obligations, such as trade payables or interest costs. Financial distress is the stages of deterioration in the financial condition of a company before bankruptcy or liquidation occurs. In this case, management cannot monitor the financial condition of the company, which causes increased business risk. Financial distress usually emerges with increasing liquidity pressures and then continues in the form of diminishing assets, the inability of the company to meet its financial obligations and dragging the company into bankruptcy. Considering the previous studies in the literature; many factors such as the size of the data used in the detection of financial distress, the type of sector from which it is obtained, the economic structure of the country affect the degree of success of the models. From this point of view, the main purpose of the study is to determine the financial failure degrees of the companies under the chemical, pharmaceutical, petroleum, rubber and plastic products sector classification, whose shares are traded in Borsa İstanbul. In this context, the Z Score Model developed by Altman was used. According to the results obtained from the study, most of the enterprises are either in the risky zone or in the gray zone for the studied 3-year period.

Keywords

Financial Distress
Altman Z Score Model
Borsa İstanbul

Article Info

Research Article

Received : 07.01.2024
Accepted : 30.04.2024
Online Published : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1416150

¹ Bu çalışma, 26-27 Mayıs 2023 tarihleri arasında Sivas'ta düzenlenen Uluslararası Ekonomi Finans ve İşletme Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, e-posta: servetsay@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4216-6650.

ALTMAN Z-SKOR MODELİ YARDIMIYLA FİNANSAL BAŞARISIZLIĞIN TESPİT EDİLMESİ

Öz

Finansal başarısızlık kavramı, bir işletmeye ait nakit akışlarının faiz maliyetleri ya da ticari borçlar gibi var olan yükümlülüklerini karşılayamadığı yani finansal zorluklarla karşılaşması olarak tanımlanabilir. Finansal başarısızlık, tasfiye ya da iflas süreci başlamadan önce bir işletmenin finansal durumunda yaşadığı sıkıntılardır. Bu durumda yönetim şirketin mali durumu hakkında sağlıklı bilgiye sahip olamaz ve devamında sürekli olarak artan iş riski ortaya çıkar. Finansal başarısızlık genel olarak giderek artan likidite baskılarıyla ortaya çıkar ve sonra azalan varlıkların işletmenin finansal yükümlülüklerini yerine getirememesine neden olur. Bu da işletmenin iflasa sürüklenmesi anlamını taşır. Literatürde daha önce yapılmış çalışmalar dikkate alındığında; finansal başarısızlığın tespitinde kullanılacak verilerin büyüklüğü, ülkenin ekonomik yapısı ve verilerin sağlandığı sektör gibi birçok faktörün modellerin başarılı olmasını etkilediği görülmüştür. Buradan hareketle çalışmanın temel amacı hisseleri Borsa İstanbul'da işlem gören kimya, ilaç, petrol, lastik ve plastik ürünler sektör sınıflaması altında bulunan işletmelerin finansal başarısızlık derecelerinin belirlenmesidir. Bu kapsamda Altman tarafından geliştirilen Z Skor Modeli kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre genel olarak incelenen 3 yılda işletmelerin çoğu ya riskli bölgede ya da gri bölgede yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Finansal Başarısızlık
Altman Z Skor Modeli
Borsa İstanbul

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 07.01.2024
Kabul Tarihi : 30.04.2024
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1416150

Citation Information: Say, S. (2024). Determining financial distress with the help of the altman z-score model. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (2), 327-341.

Kaynakça Gösterimi: Say, S. (2024). Altman z-skor modeli yardımıyla finansal başarısızlığın tespit edilmesi. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (2), 327-341.

INTRODUCTION

It is seen that companies whose main purpose is to make profits face various problems during their lifespan, which is considered to be infinite. This situation, which is called business failure, is a negativity that leads companies to bankruptcy and is mainly due to financial reasons. The concept of financial distress; It is explained as the inability of the enterprises to fulfill their financial obligations, in other words, the bankruptcy or the various difficulties in fulfilling these obligations. Financial failure is defined as a long-term process that affects the investment decisions, capital structures and performances of enterprises (Kahl, 2002, p. 135). The financial reports of the companies provide important information in the interpretation of the future of the enterprises. As a result of the analysis of the business reports, the possibilities of financial distress can be predicted and necessary measures can be taken for negative results. Altman Z Score analysis comes first among the prediction models for measuring financial distress. The concept of financial distress entered the finance literature in the 1960s. Afterwards, the importance of the model increased especially during the economic crisis in the 1970s (Akkaya et al. 2009, p. 189). The financial difficulties experienced are most felt during financial crises. Therefore, predicting financial distress is a very powerful tool that can help both businesses and investors make wise and prudent decisions. In this way, it becomes easier to take measures to prevent the financial situation from getting worse, and even the situation can be improved (Thai et al., 2014, p. 197).

There are various financial distress prediction models in the literature. Financial distress models generally enable businesses to take precautions in times of financial distress and are used as a regular diagnostic tool to examine the financial health of businesses (Grice and Dugan, 2001, p. 152). The Z-score is based on the model of detecting multiple differences in a multivariate context, due to the complexity of decision-making processes and the low probability of comprehensively predicting all activities of enterprises in prediction models based on a single criterion (Gerantonis et al., 2009, p. 23). Altman stated that with this model, in which he tried to predict the risk of bankruptcy of publicly traded manufacturing sector enterprises, he successfully predicted the probability of bankruptcy of enterprises at the rate of about 90 percent from the period before one year and about 82 percent from the period two years ago. However, in the studies conducted, it has been seen that this model has received criticism that this model does not give successful results as expected for private enterprises. For this reason, Altman developed two different models by making changes on the model he prepared. He created the Z' model for private manufacturing companies and the Z'' model for service businesses (Altman, 2000, p. 14).

The Altman Z-Score is a statistical forecasting model that combines five financial ratios. These five financial ratios are; liquidity, profitability, leverage, solvency and activity ratios. The model has proven to be a reliable tool to predict failure in various combinations of business assets (Anjum, 2012, p. 214). In the first part of this study, firstly, the concept of financial distress was mentioned and explanatory information about the Altman Z Score was given. In the second part, some of the studies in the national and international literature are summarized. Finally, the method used in the study is mentioned and the findings are given and the results are stated. The main motivation of this study is to determine whether well performing companies are financially healthy in this sector. There are many studies on

financial distress in the literature. However, no study was found in the literature regarding the sector used in this study. Therefore, it is thought that the study will contribute to the literature in this aspect. The reason for choosing this sector is that the relevant sector has been one of the locomotive sectors of Turkey since the 1990s until today. This study consists of 6 chapters. Firstly, the concepts of financial distress and Altman Z Score were mentioned. Then, a summary of some studies in the literature is given. Finally, the findings of the study are explained and conclusions and recommendations are included.

1. Financial Distress and Altman Z Score Model

Financial distress is defined as the problems experienced in the activities of the businesses due to the problems in their financial structure. The problems experienced by the enterprises cover the entire processes from the cessation of operations to the bankruptcy process. The fact that businesses have financial problems also causes negative consequences for both the sector and the country's economy (Altman and Hotchkiss, 2006, p. 5-7). Accordingly, forecasting financial failure; It is considered extremely important in terms of determining the probability of failure of enterprises, taking preventive and corrective measures for failure in enterprises, identifying bad performing enterprises and revealing the factors that cause failure in these enterprises. In this direction, financial failure and studies to predict this failure early have been used by many researchers and practitioners and efforts have been made to improve them (Yıldız and Gürkan, 2022, p. 237-238).

The main purpose of companies in continuing their activities is to maximize the welfare of their partners and increase their market value. If they cannot do this, they will not be able to stand in the market against their competitors, their performance will be adversely affected and they may have to terminate their activities (Kılıç and Seyrek, 2012, p. 678). The reasons that push companies to financial distress are divided into two groups as internal and external. External factors such as inflation, economic recession, and crisis cannot be controlled by the company, and they cause failure by seriously affecting the sales policy of the business and its position in the sector. In addition, it is seen that companies face financial distress due to internal reasons such as the mistakes of business managers, insufficient liquidity or ineffective marketing efforts (Yakut and Elmas, 2013, p. 238).

Altman's studies are based on the thesis that evaluating financial ratios separately will not be sufficient to predict financial failure. However, while basing his studies on this thesis, he especially emphasized that the use of financial ratios should not be pushed into the background. However, in the method he developed, he revealed how to weight these ratios. In Altman's study, companies from different sectors with total assets ranging from 0.7 million dollars to 25.9 million dollars were determined as a sample. Altman, working on a total of 66 enterprises, selected 33 enterprises from those that went bankrupt between 1945 and 1965, while the remaining 33 enterprises were still in existence in 1966. After collecting the balance sheets and income statements of the selected businesses, 22 ratios were determined in order to make an evaluation. These rates have been reduced to 5 in different categories. These 5 categories are liquidity, profitability, leverage, solvency and activity ratios (Altman, 1968, p. 589-609). The model, known as the Altman Z Score in the literature, which is revealed as a result of the analysis made using these ratios, is shown in Equation 1.

$$Z \text{ Score} = 0.012X_1 + 0.014X_2 + 0.033X_3 + 0.006X_4 + 0.999X_5 \quad (1)$$

X_1 =Working Capital / Total Asset

X_2 =Retained Earnings / Total Assets

X_3 =Earnings Before Interest and Taxes / Total Assets

X_4 =Market Value of Equity / Total Liabilities

X_5 =Sales / Total Assets

The Z score calculated in The Altman Z Score Model is taken into account. If this score is lower than 1.81, it is interpreted that the probability of financial distress (bankruptcy) of the business is high. The Z-score between 1.81 and 2.99 qualifies as a clear assessment of the business regarding financial distress. If the Z score is higher than 2.99, it is considered that the business does not bear the risk of financial distress (bankruptcy).

Altman (2000) made improvements in his model in order to eliminate some deficiencies; introduced two new models for the production and service sectors. In the revised model, the book value was used instead of the variable X_4 (Market Value of Equity / Book Value of Total Liabilities) in the previous model; Other variables were not changed. The model called Altman Z' score is shown in Equation 2 (p. 25-27).

$$Z' \text{ Score} = 0,717X_1 + 0,847X_2 + 3,107X_3 + 0,420 X_4 + 0,998X_5$$

X_1 =Working Capital / Total Asset

X_2 =Retained Earnings / Total Assets

X_3 =Earnings Before Interest and Taxes / Total Assets

X_4 =Book Value of Equity / Total Liabilities

X_5 =Sales / Total Assets

If the Z value calculated in the Altman Z' Score Model is less than 1.23, the probability of financial distress (bankruptcy) of the business in the coming years is considered high. The Z Score between 1.23 and 2.90 qualifies as a clear assessment of the business regarding financial distress. If the Z score is higher than 2.90, it is considered that the business does not bear the risk of financial distress (bankruptcy).

The model developed for businesses in the service sector in Altman (2000)'s study is given in Equation 3. In the model called Altman Z'' Score Model, the variable X_5 was removed from the model presented in Equation 2 in order to reduce the effect of the manufacturing sector; Therefore, the coefficients also changed.

$$Z'' \text{ Score} = 6,56X_1 + 3,26X_2 + 6,72X_3 + 1,05X_4$$

X_1 =Working Capital / Total Asset

X_2 =Retained Earnings / Total Assets

X_3 =Earnings Before Interest and Taxes / Total Assets

X_4 =Book Value of Equity / Total Liabilities

In the Altman Z'' Score Model, the intervals determined in other Altman models were rearranged as 1.10- 2.60.

Below 1.10 has a high probability of bankruptcy; Above 2.60 is considered as low probability of bankruptcy.

2. Literature Review

It is possible to come across many studies within the scope of different sectors and businesses in the domestic and foreign literature regarding financial distress. Some of the prominent ones from these studies have been tried to be summarized below.

Kumar and Madhu (2013) tried to determine the financial performance of the company between 2005 and 2012 with the Altman Z'' score model by using the financial statement data of Kingfisher Airlines, which is also traded in the stock market. At the end of the study, it was revealed that the results of the measurements made and the results realized were extremely consistent. In other words, the measurement results revealed that the financial performance of the company was quite weak in the mentioned years range. Looking at the actual data, it was clearly seen that the same results were observed (p. 36-48).

Afrin (2014) studied the relationship between Z-score and stock returns in the cement industry in Bangladesh. The results of the correlation and regression analyzes showed that there was no relationship between these two variables. Companies with both weak and strong Z-scores outperformed about 50% of the market, while the rest performed below 50%. The average returns of the two groups are also not significantly different. Therefore, the report concluded that Altman's Z Score had no relevance or relationship to stock returns in the Bangladesh cement industry (p. 1-16).

Tian and Yu (2017) developed separate financial distress models for Japanese and European firms by using 29 financial ratios belonging to 108 Japanese and 112 European companies operating in Japan and European countries during the 1998-2012 period. The results of the developed models were compared with the results of the Altman Z Score Model. As a result of the study, it was stated that retained earnings/total assets, leverage ratio and short-term liabilities/sales ratios were chosen in all models created for Japan, and equity/total debt ratio for European countries. It was determined that the model created in the study performed better than the Altman Z score model (p. 510-526).

In their study, Al-Manaseer and Al-Oshaibat (2018) examined the validity of the Altman Z Score Model to predict the financial distress of insurance companies traded on the Amman Stock Exchange (ASE) in 2011. As a result of the study, it has been determined that the Altman Model has a high predictive power of financial distress (p. 181-189).

Hedija (2019) found that the Altman Z Score Model was relatively successful in estimating the financial distress risks of 368 travel agencies and tour operators in the Czech Republic in the years 2009-2012, while the validity of the Altman Z Score Model was weak (p. 87-93).

Li and Faff (2019) tried to develop a model by using the data of 421 unsuccessful and 441 successful companies operating in the 1988-2011 period, and as a result of the study, it was

determined that the working capital ratio is one of the 11 variables that affect financial distress (p. 1-19).

Alothaim (2019) tried to predict the financial distress of a few selected companies using financial ratios. However, by using Altman Z Score Model, he tried to look at the discriminating power of the monetary crisis and to create a reasonable model for Saudi Arabia. To build the model, it examined two poorly performing and two well-performing companies from 2013 to 2016. As a result of the study, it was determined that two well-performing companies remained in the market, while two poor-performing companies were withdrawn from the market (p. 45-58).

Izquierdo et al. (2020) The Spanish company, which had 404 financial difficulties and 404 did not, evaluated with Altman Z Score Model between 2004-2014. In the study, 5 logistic regression models were created. While all of them are noted to have a high discriminating and predictive power, they state that the classification accuracy of predictive logit models is significantly improved with models that combine accounting and auditing data compared to the traditional financial ratios model (p. 65-97).

Karadeniz and Öcek (2020) tried to analyze the validity of the financial distress risk estimation models, which are the most accepted in finance theory, in the tourism sector on the example of Thomas Cook. In line with this purpose, the financial data of Thomas Cook, which declared bankruptcy in 2019, between 2009 and 2018 were analyzed within the scope of Altman Z Score, Springate, Fulmer and Ohlson O-Score models. As a result of the analysis, it has been determined that Thomas Cook company carries a risk of financial distress in the analysis period according to all forecasting models (p. 394-403).

Natasya and Sienatra (2020) examined the financial ratios that affect the financial failures of start-up companies operating in Indonesia. As a result of their studies, they found that the current ratio, asset turnover and return on equity ratios have significant effects on the financial distresses of start-up ventures (p. 104-119).

Boubaker et al. (2020), in their study examining the impact of CSR activities on financial distress, CSR data of 1201 businesses operating in the USA between 1991 and 2012 were obtained from the MSCI ESG database, and their financial data from Datastream and Worldscope. In the study, which used Altman Z Score to measure the financial distress risk of businesses, regression and GMM analyzes were performed. As a result of the analysis, it has been determined that businesses with high CSR performance face less risk of financial distress compared to low-performing businesses. It has been observed that businesses that perform CSR activities are stronger in the context of financial stability and are resistant to economic crises (p. 1-28).

Çelik and Dursun (2021), in their study, aimed to predict the probability of going bankrupt by using the Altman Z Score bankruptcy estimation method of the Textile, Clothing and Leather Manufacturing Industry companies traded in the BIST 100 index by using the financial data between 2017-2019. As a result of the study, it has been determined that the companies in the research sector have a high probability of going bankrupt (p. 19-29).

Elia et al. (2021) was conducted to predict the financial distress of 10 Lebanese banks in the period of 2009-2018. In the study, Altman calculated Z Scores for non-manufacturing companies and emerging markets using equations. Based on the results of the study, they suggest the Z Score Model as an important instrumental indicator for financial statement users of banks such as auditors, financial managers, investors and Lenders (p. 47-52).

Kendirli and Çıtak (2022) aimed to predict financial distress by applying the Altman Z Score Model on companies operating in the Borsa Istanbul Wood, Paper and Printing Index. In order to make the application, the financial ratios required for the model application were calculated by using the balance sheets and income statements of the companies included in the index, which is the subject of the research, between the years 2016-2020. By multiplying the calculated financial ratios with the coefficients applied in the model, the Z Scores of each company's research years were determined and financial distress was tried to be estimated. As a result of the study, it has been estimated that 7 companies out of 15 companies in the index have a high risk of bankruptcy (p. 86-94).

Tekin and Gör (2022) determined bankruptcy and financial distress risk levels through Altman Z Score and Springate S Score models, in line with the quarterly data of 13 banks operating in the Turkish banking sector between 2010-2019. In the study, it was observed that the results of the Springate S Score model were lower than the other models in terms of financial distress risk (p. 373-395).

Akdeniz and Güven (2023) aimed to estimate the risks of financial distress by analyzing the data of 11 cement companies in Borsa Istanbul between the years 2017-2021. Altman Z Score and Springate S Score models, which are frequently preferred in the literature, were used in the aforementioned risk estimations. According to the results obtained from the two models used in the study, it has been observed that the risk of financial distress in the sector is relatively low. In the evaluation to be made in terms of companies, it can be said that 5 companies are exposed to financial distress risk according to Z Score values and 4 companies according to S Score values (p. 728-735).

Medetoğlu and Tutar (2023) determined the financial distress levels of 23 companies operating in the BIST Textile and Leather Index, with the help of Springate S Score and Fulmer H Score models, within the framework of the financial statement data between the years 2017-2021. In the study, it has been found that the financial distress risk and sector fragility of the companies in the relevant sector are high (p. 307-317).

3. Dataset and Method

The main purpose of this study is to analyze the financial distress prediction of companies under the chemical, pharmaceutical, petroleum, rubber and plastic products sector classification in Borsa Istanbul using the Altman Z Score Model, which is one of the widely preferred models in the literature. In the study, a total of 10 companies with the largest asset sizes in the sector were examined. With the analyzes made in the study, it was tried to reveal how Altman Z Scores followed in 2019, 2020 and 2021 on the basis of the sector in question. For this, the average Altman Z Scores by years were calculated and it was tried to evaluate in which years the sector was prone to financial distress. There are many studies in the literature covering a 3-year period. Therefore, a 3-year period was examined in this study. This study

makes an important contribution to the literature in terms of having information about the financial distress risks of the companies in the BIST 100 Index and seeing whether the sector and companies in question are risky or not.

The data of the businesses included in the analysis within the scope of the study were obtained through the Public Disclosure Platform (KAP). The balance sheets and income statements of these businesses for the years 2019, 2020 and 2021 were analyzed and Altman Z Scores were calculated for these 3 years. According to the limit values in the Altman Z Score Model in 2019, 2020 and 2021, businesses are divided into categories as 'Risky', 'Gray Zone', 'Safe'.

The Altman Z Score Model developed by Altman (1968) has been updated over the years for different types of business and capital structures. Businesses within the chemical, pharmaceutical, petroleum, rubber and plastic products sector include different types of businesses. For example, all of the enterprises producing fertilizers, pesticides and tires are in this sector. Therefore, the asset financing type of these enterprises may also be different. In this study, the equation in the classical model for the production sector, which was first developed by Altman, was used. With the help of this equation, the Altman Z scores of the enterprises were calculated. The parameters and equation in the classical model were given in the previous part of the study.

As Altman suggested in the classification he made in his 1968 study, if the Z score is above 2.99, it is classified as safe, between 2.99 and 1.81 in the gray zone, and below 1.81 as risky. Based on these classifications, businesses located in the risky area, gray area and safe area were determined.

4. Findings

In the study, a total of 10 companies with the largest asset sizes in the sector were examined. The examined businesses were classified as 'safe', 'grey zone' and 'risky' in 2019, 2020 and 2021, and how Altman Z scores changed over the years was evaluated. In Table 1 below, the code names of the companies within the scope of the analysis and the parameters of these companies are given. According to the Table 1, it is striking that the X_1 values of some companies are negative for different years. This is because the net working capital of these companies is negative. This situation is interpreted as the current assets of the companies are not at a level to meet their short-term liabilities.

Table 1. Parameters Required for Z Score Calculation

Code	X ₁			X ₂			X ₃			X ₄			X ₅		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
C1	0,03	0,17	0,01	0,15	0,10	0,09	0,12	0,17	0,13	0,37	0,38	0,30	0,87	0,83	0,88
C2	0,49	0,49	0,45	0,39	0,22	0,25	0,30	0,32	0,29	0,76	0,72	0,64	1,25	1,00	0,95
C3	-0,02	0,11	0,08	0,08	0,08	0,07	0,07	0,10	0,06	0,17	0,24	0,22	0,67	0,70	0,64
C4	0,27	0,31	0,34	0,19	0,21	0,23	0,20	0,24	0,27	0,49	0,53	0,54	0,65	0,60	0,46
C5	-0,09	-0,01	0,05	0,09	0,13	0,07	0,04	0,09	0,04	0,20	0,34	0,31	1,01	1,05	0,83
C6	0,47	0,15	0,03	0,11	0,12	0,05	0,20	0,12	0,09	0,41	0,34	0,31	0,60	0,50	0,44
C7	0,30	0,30	0,39	0,22	0,19	0,16	0,08	0,07	0,21	0,33	0,38	0,42	0,79	0,61	0,94
C8	0,27	0,24	0,30	0,28	0,13	0,17	-0,03	0,19	0,17	0,88	0,65	0,62	0,17	0,90	0,70
C9	-0,23	-0,15	-0,01	0,02	0,12	0,05	0,03	0,09	0,11	0,33	0,27	0,19	0,36	0,47	0,66
C10	0,00	0,04	0,01	0,11	0,10	0,04	0,04	-0,01	0,00	0,24	0,19	0,17	1,61	1,03	1,47

According to Table 2, 5 of the 10 companies were classified in the risky zone, 4 in the gray zone, and 1 in the safe zone in 2019. In 2020, 1 of these companies were classified as safe, while 3 were classified in the gray zone, while 6 companies were classified in the risky zone. In 2021, 1 company is classified as safe, 3 companies are in the gray zone, and 6 companies are classified as risky. Table 2 below shows the number and rates of companies in the safe, gray and risky zones on a yearly basis. Accordingly, the number of risky companies in the chemical, pharmaceutical, petroleum, rubber and plastic products sector increased in 2020 compared to 2019. On the other hand, the number of companies in the gray zone decreased in 2020 compared to 2019. No change was observed in the number of companies located in the safe zone.

Table 2. Number and Rates of Companies by Categories

Zone	2019	%	2020	%	2021	%
Safe	1	10	1	10	1	10
Gray	4	40	3	30	3	30
Risky	5	50	6	60	6	60
Total	10	100	10	100	10	100

In the study, an evaluation was made on the basis of the chemical, pharmaceutical, petroleum, rubber and plastic products sector, and the results are shown in Table 3.

Accordingly, Altman Z-Score averages increased in the chemical, pharmaceutical, petroleum, rubber and plastic products sector. The minimum score in these three years was 0.42 in 2019, while the maximum score was 3.83 in 2019.

Table 3. Mean, Min and Max Values of Z Scores

Date	Mean	Min	Max
2019	1,77	0,42	3,83
2020	1,84	0,92	3,38
2021	1,82	1,03	3,16

In Table 4 below, there is information showing in which zone the companies are located according to their Altman Z Scores.

Table 4. Altman Z Scores of Companies and Their Zones

Code	2019		2020		2021	
	Z Score	Zone	Z Score	Zone	Z Score	Zone
C1	1,73	Risky	1,95	Gray	1,64	Risky
C2	3,83	Safe	3,38	Safe	3,16	Safe
C3	1,09	Risky	1,42	Risky	1,18	Risky
C4	2,20	Gray	2,39	Gray	2,40	Gray
C5	1,29	Risky	1,79	Risky	1,29	Risky
C6	2,23	Gray	1,43	Risky	1,03	Risky
C7	1,92	Gray	1,70	Risky	2,60	Gray
C8	1,34	Risky	2,38	Gray	2,22	Gray
C9	0,42	Risky	0,92	Risky	1,21	Risky
C10	2,04	Gray	1,30	Risky	1,66	Risky

According to the results in Table 4, 5 of the companies included in the study were located in the risky zone in 2019, 6 in 2020 and 2021. In general, in the 3 years examined, most of the companies are located in either the risk zone or the gray zone. In addition, it was observed that the C2 was located in the safe zone in the said three years. Another striking finding in the study is that C3, C5 and C9 were located in the risky zone for three years. The reason for this is that the X_1 value of the companies is negative as a result of the calculations. In other words, the net working capital of the companies in question is negative. It can be said

that the current assets of these companies are in a risky zone because they are not in a position to meet their short-term liabilities.

CONCLUSION

Financial distress, which has become one of the important fields of study in the recent finance literature, means that financial obligations cannot be met, cash flow deteriorates and financial conditions deteriorate for several periods. The ability of companies to predict future financial distress will enable them to overcome the process with the least loss by gaining time to take precautions. Companies operating in the chemical, pharmaceutical, petroleum, rubber and plastic products sector make significant contributions to the country's economy by exporting, meeting domestic demand and providing employment. It is very important for the employees of the sector, investors, creditors and the government for these companies to continue their activities in a healthy way.

Developed by Altman in 1968, the Z Score Model has been updated over the years for different types of business and capital structures. Companies within the chemical, pharmaceutical, petroleum, rubber and plastic products sector include different types of companies. For example, all of the companies producing fertilizers, pesticides and tires are in this sector. Therefore, the asset financing type of these companies may also be different. In this study, the equation in the classical model for the production sector, which was first developed by Altman, was used. With the help of this equation, the Altman Z Scores of the companies were calculated. Of the companies included in the research, 5 in 2019, 6 in 2020 and 2021 were located in the risky zone. In general, in the 3 years examined, most of the companies are located in either the risky zone or the gray zone. C2 is in the safe zone for all of 2019, 2020 and 2021. C3, C5 and C9 are in the risky zone for all three years. It is understood that the results obtained from this study show similar results to Akdeniz and Güven (2023), Kendirli and Çıtak (2022) and Alothaim (2019).

In future studies, making a comparison with other models developed by Altman, taking into account sectoral differences, will yield healthier results. It is important for companies operating in different sectors to be financially strong in order to achieve their goals. Estimating the current financial situation and future of companies is an important issue for both companies and investors, company partners and the public sector. Also, it is important for investors to know which field the companies are in. Because investors pay attention to which region the companies are in when making decisions. For this reason, cases of financial success and distress are among the topics that are frequently researched in the literature.

Research and Publication Ethics Statement

The study does not require an ethical committee approval.

Contribution Rates of Authors to the Article

This article was prepared by a single author.

Ethics Committee Approval

In this article, ethics committee approval is not required. A signed consent form stating that ethics committee approval is not necessary is included in the article processing files on the system.

Conflicts of Interest Statement

There is no conflict of interest.

REFERENCES

- Afrin, R. (2014). Analysing the potential of Altman's Z-Score for prediction of market performance and share returns – A case study of the cement industry in Bangladesh. *The AUST Journal of Science and Technology*, 6(1-2), 1-16.
- Akdeniz, F. and Güven, B. (2023). Altman Z ve Springate S Skor modelleri ile finansal başarısızlık tahmini: Çimento sektörü üzerine Borsa İstanbul'da bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 14(2), 728-738. <https://doi.org/10.36362/gumus.1269369>
- Akkaya, G. C., Demireli, E. and Yakut, Ü. H. (2009). İşletmelerde finansal başarısızlık tahminlemesi: Yapay sinir ağları modeli ile İMKB üzerine bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 187-216.
- Al-Manaseer, S. R. and Al-Oshaibat, S. D. (2018). Validity of Altman Z-Score Model to predict financial failure: Evidence from Jordan. *International Journal of Economics and Finance*, 10(9), 181-189. <https://doi.org/10.5539/ijef.v10n8p181>
- Alothaim, R. (2019). Financial failure prediction using financial ratios: An empirical application on the Saudi stock exchange. *Research Journal of Finance and Accounting*, 10(9), 45-58.
- Altman, E. (1968). Financial Ratios, Discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4), 589-609.
- Altman, E. (2000). Predicting financial distress of companies, revisiting Z-Score and ZETA models. *Stern School of Business, New York University*, 9-12.
- Altman, E. and Hotchkiss, E. (2006). *Corporate financial distress and bankruptcy*. John Wiley and Sons, Inc.
- Anjum, S. (2012). Business bankruptcy prediction models: A significant study of the Altman's Z-Score model. *Asian Journal of Management Research*, 3(1), 212-219.
- Boubaker, S., Cellier, A., Manita, R. and Saeed, A. (2020). Does corporate social responsibility reduce financial distress risk?. *Economic Modelling*, 91, 1-32. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.05.012>
- Çelik, M. and Dursun, G. D. (2021). Z Skor modeli ile finansal risk tahmini ve BIST100 tekstil, giyim eşyası ve deri imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmalar üzerine bir uygulama. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 1931. <https://doi.org/10.25204/iktisad.786034>

- Elia, J., Toros, E., Sawaya, C. and Balouza, M. (2021). Using Altman Z- Score to predict financial distress: Evidence from Lebanese Alpha Banks. *Management Studies and Economic Systems (MSES)*, 6(1/2), 47-57.
- Gerantonis, N., Vergos, K. and Christopoulos, A. G. (2009). Can Altman Z-Score models predict business failures in Greece?. *Research Journal of International Studies*, 12, 21-28.
- Grice, J. S. and Dugan, M. T. (2001). The limitations of bankruptcy prediction models: Some cautions for the researcher. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 17(2), 151–166.
- Hedija, V. (2019). Are bankruptcy models a good predictor of firm financial distress of travel agents in the Czech Republic?. *Economy and Business Journal*, 13(1), 87-93.
- Izquierdo, N.M., Laitinen, E. K., Camacho-Minano, M. M. and Ezama, D. P. (2020). Does audit report information improve financial distress prediction over Altman's traditional Z-Score model?. *Wiley Online Library Journal of International Financial Management Accounting*, 3, 65–97.
- Kahl, M. (2002). Economic distress, financial distress an dynamic liquidation. *The Journal of Finance*, 1(7), 135-168.
- Karadeniz, E. and Öcek, C. (2020). Finansal başarısızlık tahmin modellerinin geçerliliğinin analizi: Thomas Cook örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(3), 394-406. <https://doi.org/10.24010/soid.719656>
- Kendirli, S. and Çıtak, F. (2022). Altman modeli ile finansal başarısızlık tahmini: BİST orman, kağıt ve basım endeksinde faaliyet gösteren şirketlerde bir uygulama. *Econder International Academic Journal*, 6(1), 86-97. <https://doi.org/10.35342/econder.1077823>
- Kılıç, Y. and Seyrek, İ. (2012). *Finansal başarısızlık tahmininde yapay sinir ağlarının kullanılması: İmalat sektöründe bir uygulama*. [Oral presentation]. 1. International Symposium on Accounting and Finance, Gaziantep, Türkiye.
- Kumar, M. and Madhu, A. (2013). Assessing financial health of a firm using Altman's original and revised Z-Score models: A case of kingfisher airlines ltd (India). *Journal of Applied Management and Investments*, 2, 36-48.
- Li, L. and Faff, R. (2019). Predicting corporate bankruptcy: What matters?. *International Review of Economics and Finance*, 62, 1-19.
- Medetoğlu, B. and Tutar, S. (2023). Springate S ve Fulmer H Skor modelleri ile finansal başarısızlık tespiti: Borsa İstanbul tekstil, giyim eşyası ve deri sektörü üzerine bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 24(1), 307-319. <https://doi.org/10.31671/doujournal.1186265>
- Natasya, N. and Sienatra, K. B. (2020). Faktor – Faktor Keuangan Sebagai Prediktor Kegagalan Bisnis Pada Bisnis Mahasiswa. *Development of Research Management*, 15(1), 104-119.
- Tekin, B. and Gör, Y. (2022). Finansal başarısızlık tahmin modelleri ve bankacılık sektörü mali tabloları üzerinden bir uygulama: Altman ve Springate modelleri. *Adıyaman*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 40, 373- 404.
<https://doi.org/10.14520/adyusbd.992296>

- Thai, S. B., Goh, H. H., Hengteh, B., Wong, J. and San Ong, T. (2014). A revisited of Altman Z-Score model for companies listed in Bursa Malaysia. *International Journal of Business and Social Science*, 5(12), 197-207.
- Tian, S. and Yu, Y. (2017). Financial bankruptcy prediction: An international evidence. *International Review of Economics and Finance*, 51, 510-526.
- Yakut, E. and Elmas, B. (2013). İşletmelerin finansal başarısızlığının Veri Madenciliği ve Diskriminant Analizi modelleri ile tahmin edilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 237-254.
- Yıldız, Ş. and Gürkan, S. (2022). Finansal başarısızlık tahmin modellerinin karşılaştırılması: Borsa İstanbul turizm şirketlerinde bir araştırma. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 6(2), 235-262. <https://doi.org/10.7596/jebm.31122022.005>

COMPARISON OF TÜRKİYE'S MEDICAL TOURISM MARKET WITH EXISTING AND POTENTIAL COMPETITOR COUNTRIES

Alper ATEŞ¹
Halil SUNAR²

Abstract

Health is one of the oldest and strongest travel motivations since the day humanity existed on Earth. In the last hundred years, in which tourism has become an essential requirement of modern man, health tourism has been in increasing demand every year. Medical tourism, a necessary type of health tourism, has a high expenditure per tourist and provides significant foreign currency inflows to the national economy. Türkiye, the fourth most visited country in the world in international tourism in 2021 and 2022, cannot show the same success in medical tourism. This study aims to compare the current state of medical tourism in Türkiye with that of competitor countries. Conclusions and recommendations based on the findings to be obtained within the scope of this purpose will be put forward. The comparison will encompass variables such as the caliber of healthcare services, cost-effectiveness, ease of access, and overall patient contentment. In addition, the study will examine the marketing techniques utilized by each country to attract medical tourists and pinpoint areas where Türkiye may enhance its competitive edge.

Keywords

Medical Tourism
Thailand
South Korea
Poland
Greece

Article Info

Research Article

Received : 13.01.2024
Accepted : 20.03.2024
Online Published : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1419097

¹ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, e-posta: alpera@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4347-7306.

² Öğr.Gör., Giresun Üniversitesi, Tirebolu Mehmet Bayrak Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, e-posta: halil.sunar@windowslive.com, ORCID: 0000-0002-5131-4056.

TÜRKİYE MEDİKAL TURİZM PAZARININ MEVCUT VE POTANSİYEL RAKİP ÜLKELER İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Öz

Sağlık insanoğlunun dünyada var olduğu günden beri en eski ve kuvvetli seyahat motivasyonlarından bir tanesidir. Turizmin modern insanın önemli bir gereksinimi olduğu son yüz yıl içerisinde de sağlık turizmi her geçen yıl artan bir talep görmektedir. Önemli bir sağlık turizmi türü olan medikal turizm, turist başına harcaması yüksek olan ve ülke ekonomisine önemli döviz girdisi sağlayan özelliğe sahiptir. Uluslararası turizmde 2021 ve 2022 yıllarında dünyada en çok ziyaret edilen dördüncü ülke olan Türkiye, kitle turizminde gösterdiği başarıyı medikal turizmde gösterememektedir. Bu çalışma, Türkiye'de medikal turizmin mevcut durumunu rakip ülkelerle karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında elde edilecek bulgulara dayalı sonuç ve öneriler ortaya konulacaktır. Karşılaştırma, sağlık hizmetlerinin niteliği, maliyet etkinliği, erişim kolaylığı ve genel hasta memnuniyeti gibi değişkenleri kapsayacaktır. Çalışmada ayrıca, her bir ülkenin sağlık turistlerini çekmek için kullandığı pazarlama teknikleri incelenecek ve Türkiye'nin rekabet gücünü artırabileceği alanlar tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler

Medikal Turizm
Tayland
Güney Kore
Polonya
Yunanistan

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 13.01.2024
Kabul Tarihi : 20.03.2024
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1419097

Citation Information: Ates, A. and Sunar, H. (2024). Comparison of Türkiye's medical tourism market with existing and potential competitor countries. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (2), 342-368.

Kaynakça Gösterimi: Ateş, A. and Sunar, H. (2024). Türkiye medikal turizm pazarının mevcut ve potansiyel rakip ülkeler ile karşılaştırılması. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (2), 342-368.

INTRODUCTION

Although it is not known for sure, many sources state that the first tourism movement was the actions of human beings to change their location to reach food sources, protect themselves from the effects of seasonal weather changes, and eliminate various dangers as part of their survival efforts. Assuming that they had partially won the struggle for survival thanks to the primitive technologies they had developed, another important motivation for travel was health reasons, in addition to the commercial activities that increased with the transition to settled life. People who wanted to regain their health traveled to hot springs and regions where people thought they had the ability to heal. When evaluated from this perspective, travel for health purposes is among the oldest reasons for participating in tourism in history, and medical tourism can be considered as one of the oldest types of tourism. In this context, medical tourism is not a new phenomenon or concept, but the global nature and dynamics of the cross-country medical care industry are new and rapidly evolving.

The past 25 years have seen new trends in the consumption and provision of health services due to increased global movement of patients and health professionals, advancements in medical technology, capital financing, and changes in regulatory regimes. A significant development in the expanding healthcare industry is the rise of *medical tourism*, where patients travel across international borders to seek medical treatment and improve their well-being. Medical tourism refers to persons seeking medical treatment outside their nation of residence. These treatment excursions encompass a comprehensive range of medical services and additional offerings as part of a tourism package.

Türkiye is a leading international center for medical tourism, offering a diverse range of services at lower costs than other countries. The country's strategic location at the crossroads of Europe and Asia makes it an attractive destination for those seeking high-quality medical services. Türkiye's medical tourism success is based on cost-effectiveness, quality care, state-of-the-art equipment, and skilled healthcare practitioners. Many Turkish doctors and surgeons have received international training, ensuring they adhere to global norms. Medical institutions often focus on cutting-edge technology and patient-centric approaches. Türkiye's medical heritage dates back to ancient times, with the Byzantine period and the Ottoman Empire focusing on practical medical expertise. Türkiye's healthcare system integrates traditional and modern treatments, including thermal baths and natural springs, in rehabilitation therapy. Türkiye's strategic position as a connecting point between Eastern and Western regions influences its healthcare system. Medical tourists can enjoy a variety of traditional treatments, such as herbal remedies and physiotherapy techniques, which offer a holistic approach to healthcare. This cultural influence also enhances Türkiye's appeal as a medical tourism destination.

This study uses current data to compare Türkiye's medical tourism market with its current competitor, Thailand, and potential competitors, South Korea, Greece, and Poland. In light of the information obtained from the comparison, recommendations will be given for developing Türkiye's medical tourism market. The analysis will assess variables such as the quality of healthcare services, price, accessibility, and the marketing techniques implemented by each country. Furthermore, the study will investigate the possible obstacles and advantages that Türkiye can encounter in luring patients from outside.

1. Medical Tourism

Medical tourism is defined as travel with or without accommodation to receive drug treatment, undergoing surgical operations or general medical interventions in a health institution in another country, with low cost and waiting for less time (Enderwick and Nagar, 2011, p. 329; Hafizan et al., 2018, p. 17; Hopkins et al., 2010, p. 185; Horowitz et al., 2007, p. 1; Hudson and Li, 2012, p. 227; Jose and Sachdeva, 2010, p. 376; LEMONIA and Fragkiadakis, 2022, p. 1933). Medical tourism includes medical procedures or activities to improve the health and well-being of tourists. This includes medical check-ups, health screenings, dental treatment, heart surgery, prostheses, cancer treatment, neurosurgery, organ transplants, and other procedures that require qualified medical interventions (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2012, p. 14).

Medical tourists leave their country of residence and seek health services in foreign countries due to the high cost of treatment, long waiting times, lack of treatment in their own country, and various other reasons (Brady, 2007, p. 1098). The top ten countries medical tourists prefer are India, Thailand, Singapore, Mexico, Brazil, Malaysia, Costa Rica, South Korea, Taiwan, and Türkiye. These countries combine healthcare services with tourism activities to make their countries more attractive while offering healthcare services at more affordable prices and high quality. Medical tourists' most important health reasons to travel include heart surgeries, cardiology, special surgeries, orthopedic surgeries, oncology, aesthetics, plastic surgery, infertility treatment, dental, eye, and obesity treatment (Batu Akdeniz Kalkınma Ajansı [BAKA], 2013, p. 7).

One manifestation of globalization is medical tourism. It has been the subject of research with claimed benefits and risks, as its effects have yet to be fully known. Due to high healthcare costs, long waiting times, or lack of access to new treatments in developed countries, many medical tourists (mainly from developed countries such as the United States, Canada, and Western Europe) seek treatment in developing countries in Asia and Latin America (Hopkins et al., 2010, p. 185).

Possible problems that may arise in medical tourism can be grouped as medical and surgical risks, ethical problems, legal problems, infectious disease risks, and post-operative risks. The main characteristics of medical tourism are as follows (Altın et al., 2012):

- Medical tourism is a type of tourism that requires technical equipment and a labor force.
- In medical tourism, it is essential that the health institution providing the service provides services by international standards.
- The health institution providing services must have personnel who speak the standard foreign language.
- It is a type of tourism with high added value that supports developing different types for patients and their companions.
- The selected target market requires state-sponsored promotional and marketing activities in different languages.

- In these promotions, insurance and health institutions supporting patients to receive services abroad should be selected as targets (p. 158).

Traveling to other countries to receive treatment with better facilities and more advanced technology has become quite common. This situation is leading to the day-by-day growth of the medical tourism sector. There are reasons for the development and rapid spread of medical tourism worldwide. The main ones are as follows (Lunt et al., 2011):

- *Cost Savings:* The main driver of medical travel is cost savings, as procedures can be completed for as little as 30 to 80 percent less than they would in the patient's native nation. Patients often receive superior medical care abroad at significantly lower costs, increasing their willingness to seek treatment abroad.
- *Care Quality:* Access to top-notch medical services is a significant factor in the decision-making process for approximately half of medical tourists. Individuals often seek specialized therapies and procedures unavailable in their home country, prioritizing quality treatment and specialized knowledge at overseas medical centers.
- *No Insurance Coverage:* About 25% of medical tourists travel overseas for treatment because their insurance policies do not cover specific procedures. Medical tourism allows individuals to access advanced treatments and technology unavailable in their home country, reducing waiting times for specific procedures.
- *Shorter Wait Times:* 20% of medical tourists seek quicker treatment options abroad due to lengthy waiting lists in their home countries. Medical tourism expands in advanced healthcare countries, with patients seeking non-insured or affordable overseas procedures.
- *Advanced Technology:* About 30% of medical tourists go abroad to receive state-of-the-art care and equipment. Individuals are seeking advanced treatments that may not be available in their home country, leading them to travel internationally for specialized medical services.
- *Privacy and Confidentiality:* The privacy and confidentiality provided by foreign healthcare facilities is a top priority for approximately 15% of medical tourists. Individuals seeking medical treatment abroad prioritize the security and protection of their personal information, valuing the discretion of foreign healthcare providers in maintaining their medical records.
- *Lack of Local Expertise:* Approximately 20% of medical tourists journey abroad due to a lack of access to the specialized medical knowledge they require at home.
- *Holistic and Alternative Therapies:* About 10% of medical tourists go to specific places for holistic and alternative medicine.
- *Combining Treatment with Vacation:* Nearly 40% of people who travel for medical treatment do so to combine treatment with fun and relaxation.
- *Referrals and Recommendations:* About 25% of patients considering medical tourism rely on referrals and recommendations from people they know and trust, including friends, family, and healthcare providers (pp. 11-36).

2. Medical Tourism Market

Medical tourism is a prominent global sector where people go to different countries to receive medical care, usually to save money, access specialist treatments, or reduce waiting times. This phenomenon has experienced an increase in speed and force due to progress in transportation, communication, and healthcare technology, facilitating patients' ability to obtain medical services in many locations throughout the globe. According to a report by Sharma's 'Medical Tourism Statistics: Exploring the Global Landscape of Cross-Border Healthcare Seekers', the medical tourism sector is experiencing significant growth with an estimated 15-25% annual growth. Popular destinations such as Thailand, Mexico, India, Türkiye, Malaysia, Costa Rica, and Singapore attract patients due to 40-80% cost savings. Over 90% of medical tourists express high satisfaction with their care. The global medical tourism market is expected to reach \$35.9 billion by 2032, with the Asia-Pacific region accounting for 75%. This industry contributes over \$100 billion annually to the global economy. According to Sharma, the medical tourism market will continue to grow steadily every year (Media Market, 2023).

Table 1. 2023 Medical Tourism Index Key Findings

Ranking	MTI Overall Rating	Destination Environment	Medical Tourism Costs	Facility and Services
1	Canada	Canada	Canada	Canada
2	Singapore	Singapore	Costa Rica	Singapore
3	Japan	United Kingdom	India	Israel
4	Spain	Israel	Philippines	India
5	United Kingdom	Germany	Colombia	Germany

Source: *Medical Tourism*.

As seen in Table 1, according to the overall rating provided by the Medical Tourism Index, the top 5 destination countries for medical tourism worldwide are Canada, Singapore, Japan, Spain, and the United Kingdom. 'The Destination Environment' dimension provides a comprehensive overview of the environmental conditions in a nation or area that may encourage or discourage medical travel, evaluating essential elements like security, economy, international standing, and image, in addition to the dominant cultural norms. 'The Medical Tourism Industry' dimension directly measures the effectiveness of a destination's healthcare system for patients from other countries. The medical tourism industry evaluates primary criteria, such as the expenses of treatments and the appeal of the destination as a provider of medical travel, in order to assist healthpayers and consumers in making well-informed selections. 'The Quality of Facilities and Services' dimension delves into the capabilities and standards of care that a medical tourism destination offers. This factor evaluates hospitals and medical tourism providers based on their ability to provide healthcare solutions by utilizing cutting-edge medical advancements and state-of-the-art technologies.

The medical tourism industry experienced a significant decline in 2020 due to the increased complexity of travel caused by issues related to COVID-19. Additionally, a significant number of individuals experienced heightened economic instability. Medical tourism faces significant challenges due to legal and ethical concerns, as it involves crossing international borders and navigating distinct legal frameworks, medical regulations, and

ethical standards. Ensuring patient rights, obtaining informed consent, and adhering to ethical practices can be challenging when dealing with individuals from diverse cultural backgrounds. Medical tourists also face challenges receiving post-treatment care and follow-up when returning to their home countries. Coordinating and ensuring continuity of care between healthcare providers in different locations can be challenging, especially when language barriers, variations in medical records, or inadequate communication between healthcare providers arise. Technological advancements have led to the development of telehealth, a method of delivering healthcare services remotely. Telemedicine has successfully addressed barriers to treatment planning, pre-operation consultations, and post-operation follow-up care for patients seeking overseas medical services. This innovative approach encourages patients to seek medical treatments abroad, and virtual communication has facilitated seamless care delivery, reducing concerns about receiving healthcare services in foreign locations (Global Data Report Store, 2023).

As a result of changing tourist behavior and market expectations after the pandemic, 'Key Medical Tourism Industry Trends' can be summarized in the following articles (Future Market Insights, 2023):

- Advances in healthcare technology, such as robotic surgery and advanced diagnostics, have an impact on the market.
- Rehabilitation and post-treatment care have recently emerged as key components of medical tourism destinations.
- Hospitals and clinics in medical tourism mainly depend on internet evaluations and social media platforms to bolster their reputation. The increased clientele was drawn in due to patients having a favorable experience.
- Medical tourism has been growing in recent years. There are some insurance companies that will pay for medical procedures done in other countries.
- Medical tourism service providers and facilitators are increasingly making their prices more transparent. The provided information facilitated patients in strategizing their medical journey and making well-informed choices.
- Medical tourists are showing a growing interest in wellness and preventive care. Individuals sought various treatments and services, including spa treatments, yoga retreats, and dietary regimens.

The medical tourism industry has emerged as a highly profitable sector for countries and private institutions to participate in the international trade of healthcare services, generate foreign exchange revenue, address shortages of skilled personnel, and enhance the efficiency of healthcare systems (Collins et al., 2022, p. 488; Hanefeld and Smith, 2019, p. 2). Thailand, Singapore, India, and Malaysia are considered as the leading destinations for medical tourism because they offer reasonable prices, high-quality healthcare accredited by the Joint Commission International (JCI), minimal waiting times, access to specialized surgeons, comprehensive post-surgery care, and appealing tourist attractions (Collins et al., 2022, p. 488; Ebrahim and Ganguli, 2019, p. 105). Furthermore, medical tourists are attracted to these countries due to their cutting-edge technology, exceptional proficiency in specialized medical domains, and health factors. These nations have invested significantly in cutting-edge medical

infrastructure and employ highly skilled healthcare practitioners, guaranteeing optimal patient care and treatment.

Thailand has a long-standing tradition of herbal therapy and wellness practices traced back to ancient wisdom spanning several millennia. These conventional customs are occasionally incorporated into contemporary medical care, providing a comprehensive approach to treatment. Thailand's distinctive appeal as a medical tourism destination lies in its combination of ancient and modern medical practices and its culture that highly values hospitality (Fujita and Sato, 2022, p. 49; Kaewkamol and Lim, 2021, p. 14). Thailand is a popular medical tourism destination due to its low healthcare costs and excellent service for expats. Medical tourism is growing by 16% annually, with Bangkok's Bumrungrad Hospital being a prime example. Thailand's medical system offers a wide range of surgeries and procedures at affordable prices, with many doctors trained in Western countries or Singapore and speaking excellent English. Since the currency crisis in the 1990s, Thailand has used its currency crisis to attract medical tourists, mainly for cosmetic surgeries. Today, Thailand is a haven for inexpensive plastic surgery and non-elective procedures, with facelifts and bypass surgeries costing around \$25,000, an 80% discount over US prices. Experts recommend staying in Bangkok for access to the best doctors and care (Nomad Capitalist, 2023).

South Korea is a highly sought-after global hub for medical tourism. Over the past decade, the country has deliberately attracted overseas patients by offering cutting-edge medical technologies and services. Thanks to government assistance, South Korea has emerged as a leading global destination for medical tourism in recent years. This is primarily attributed to its emphasis on promoting exceptional clinical care, skilled physicians, and state-of-the-art medical equipment (Xu et al., 2021, p. 2). The increase in medical tourism can also be linked to the country's reasonable prices and exceptional patient care services. Moreover, South Korea's sophisticated infrastructure and state-of-the-art healthcare facilities enhance its attractiveness as a desirable medical tourism destination. The South Korea Medical Tourism Market competes fiercely with local and global players. Major hospitals and clinics have established a strong reputation for quality medical services, attracting many overseas patients. Innovation, collaborations, and strategic alliances characterize the market (Seo and Kim, 2021, p. 1767).

Ancient Greece, known as the 'Father of Medicine', has significantly contributed to medicine for millennia. Its traditional therapeutic techniques, like 'balneotherapy', are now combined with modern medical technology. Greece's medical tourism is fueled by its unique blend of modern services and picturesque landscapes. Patients can enjoy the scenic islands and historical sites while receiving exceptional care. Greek medical facilities often meet European and international standards, offering exceptional healthcare services. Greece's expertise in fertility treatments, cosmetic surgery, and dental care has made it a desirable location for medical tourism (Batakis et al., 2023, p. 2; Lemonia and Fragkiadakis, 2022, p. 1933; Tsekouropoulos et al., 2024, p. 1).

Poland has a rich medical education and healthcare history, with renowned physicians and researchers like Albert Sabin. The country's medical schools are among the oldest in Europe and have been pioneers in medical research for centuries. Poland's medical tourism appeal is increasing due to its exceptional price-to-quality ratio, with medical centers

maintaining reasonable prices while providing high-quality services. In this regard, Poland surpasses other countries like the Czech Republic, Hungary, and Lithuania. The country's advanced health infrastructure and exceptional medical care attract foreign visitors seeking treatment, diagnosis, or preventive care. With over 19,000 dental clinics, 700 aesthetic and plastic medicine institutions, and 1,700 medical services, Poland offers medical tourists a wide range of services. Accreditation by the Joint Commission International ensures superior diagnosis and treatment standards. Polish medical tourism also benefits from skilled professionals using advanced treatment procedures and state-of-the-art technology comparable to top-tier clinics in the Western World (Kowalewski et al., 2020, p. 12; Wiśniewska, 2021, p. 151; European Foundation for the Development of Medicine and Education [EuroMed], 2023).

Türkiye offers high-quality facilities for healthcare. It also includes five-star hotel accommodation in its health package prices. Türkiye has become a destination for medical tourists from Russia, Ukraine, Germany, England, the UK, the Netherlands, Romania, Bulgaria, the Middle East, and Arab countries (Karakoç, 2017, p. 112). Türkiye is a popular destination for medical tourism due to its affordable healthcare services. The proportion of health costs within tourism income in Türkiye increased from 1% in 2002 to 4.5% in 2020. In 2019, 714,426 patients used health services in health tourism and tourist health. The total revenue from tourism by international tourists and citizens seeking health and medical purposes was 1,492,438,000 USD. However, due to the global pandemic, the number of health tourists declined, resulting in a decline in revenue. In 2021, 670,730 individuals availed healthcare services, generating 1,726,073,000 USD. In 2022, 1,258,382 individuals availed services, generating 2,119,059,000 USD. In 2023, 740,290 individuals sought healthcare services, generating 1,033,942 thousand USD (Health Türkiye, 2023).

Table 2, prepared in light of the results obtained from the SWOT analysis of Türkiye's medical tourism, provides a comprehensive assessment of the sector. Türkiye, a leading global health tourism destination, has diverse tourism opportunities, including a national airline, private and university hospitals, and experienced healthcare providers. The country's growth in these sectors, government incentives, and international medical tourism have led to increased employment and revenue. The focus in health care is on production, neglecting marketing. Issues include political image, lack of cooperation with foreign insurance companies, foreign language problems, and a need for a clear national strategy for health tourism. Other challenges include unprofessional management, inadequate infrastructure, bureaucratic barriers, limited knowledge of European health legislation, and poor price policy practices. Globalization, technology development, limited insurance policies, healthcare expenditures, expatriate return, international health organizations, life expectancy, long waiting times, and demand for aesthetics, dental, and eye operations are the opportunities. The increasing elderly population, EU tourism policies, unregulated pricing, lack of promotion, political crises, human resources infrastructure, refugee burden, and economic crises are all contributing factors (Gürleyen and Çınar, 2021, p. 57-58; Yılmaz, 2018, p. 81; Yiğit and Demirbaş, 2020, p. 186).

Table 2. SWOT Analysis of the Turkish Medical Tourism Sector

Strengths	Weaknesses
-Türkiye is among the leading countries in the world in the field of health	- In health care, the focus is on production and relative neglect of marketing.
-Geographical location	-Political image
-Cultural similarity	-Lack of cooperation with foreign insurance companies
-Traditional tourism attractiveness	-Foreign language problem
-Türkiye has a wide range of tourism opportunities that will positively affect the demand for health services	-Lack of a clear national strategy for health tourism.
-Spreading tourism all year round	-New formation of the sector
-Demographic characteristics	-Problems of coordination between institutions and sectors
-Development of a national airline	-Unprofessional management structure
-Infrastructure of private and university hospitals	-Inadequacy of intermediary institutions
-Being an experienced country offering health tourism services.	-Infrastructure of public hospitals and related ministries
-Development of the private hospital sector	-Lack of sufficient cooperation between health institutions and the Ministry of Health in data sharing.
-Public-private partnership projects	-Bureaucratic barriers
-Increased employment in tourism and health sectors	-Lack of knowledge of European health legislation
Increased intra-country competition for health services	-Problems of individuals' access to health services
-Short waiting times	-Private hospital investments
-Low price advantage	-Low emphasis on the health of tourists
-Inclusion of medical tourism in various plans	-Wrong price policy practices
-Government incentives provided	-Low price advantage is not sustainable
-Decrease in international travel costs	Out-of-pocket spending and price relationship
-International medical tourism location	-External dependency in the medical device sector
-Increasing medical tourism revenue	-Lack of accreditation
- Image of Türkiye's health sector	
Opportunities	Threats
-Increase in globalization	-Increased international competition
-Place in the world market	-Increasing elderly population in the West
-Developing technology	-EU tourism policies
-Limited insurance policies in developed countries and the employer's desire to reduce costs	-Continuously updated legislation
-Healthcare expenditures in developed countries	-Unregulated pricing
-Return of expatriates to their home countries	-Lack of promotion and image problem
-Relations with international health and tourism organizations	-Political crises
-Increasing life expectancy in Europe	-Human resources infrastructure of other countries
-Long waiting times	-The burden of the growing refugee population on the health system
-Increasing demand for aesthetic, dental, and eye operations	Second-guessing of local patients
-Presence of expatriates living abroad	-Economic crises around the world and consequent changes in per capita income

Source: Gürleyen and Çınar, 2021, p. 57-58; Yılmaz, 2018, p. 81; Yiğit and Demirbaş, 2020, p. 186.

3. Literature on Medical Tourism

The concept of medical tourism is experiencing significant growth. Scientific studies examine the alterations and difficulties associated with current and future patterns. The prominent issues and factors considered adequate in the studies conducted on hospitals and health institutions offering medical tourism services are public relations and marketing, language difficulties, human resources, patient rights, legal regulations, ethical issues, hospital infrastructure, accreditation, and financial incentives. This section will present some of the studies on the compassion of the medical tourism markets of the countries analyzed in this research.

Kyoung-Lee and Byung-Ro (2023) studied marketing strategies for medical tourism in Busan, South Korea. They surveyed doctors, stakeholders, and moderators to identify critical success factors. Key strategies included visa ease, non-face-to-face care, insurance billing systems, foreign language expertise, win-win systems, and international accessibility. Participants ranked healthcare quality and tourism resources as necessary and satisfactory, while cultural environment, economic support, and administrative support needed to be more satisfactory. Infrastructure was ranked high for Japanese patients. The study suggests a new model of patient attraction tailored to each country's cultural background and preferences, with strategies to strengthen the cultural environment and administrative support (p. 2090).

Lemonia and Fragkiadakis (2022) analyzes the variables of cost and quality of assisted reproduction services in Greece, comparing them to international statistics. It also assesses the advantages patients and the Greek healthcare system derive from these treatments. Greece is widely recognized as a prominent hub for reproductive tourism. Nevertheless, additional promotion is required, given that the primary channels of knowledge are medical professionals (43.7%) and social circles (41%). However, a significant majority of 90.5% of respondents concur with the suggestion of Greece as a favorable choice for reproductive tourism. This indicates that despite the scarcity of information sources, Greece has a notable degree of contentment and assurance as a choice for assisted reproduction services. This underscores Greece's ability to optimize its reputation and draw in a more significant number of international patients searching for cost-effective and top-notch reproductive therapies (p. 1933).

Virani et al. (2020) highlight the variations in policy and policy research on medical tourism across different countries. They analyze how the surrounding policy environments and problems influence these policies and explore the extent to which research aligns with policy. Their research reveals significant discrepancies in development priorities and national policy issues within and between nations of origin and destination. Additionally, we see that studies on medical tourism frequently fail to address current policy obstacles, while policy discussions typically overlook pertinent research on the subject (p. 16).

Vovk et al. (2021) examined the connection between inbound medical tourism destinations, international tourism, recipient countries' economic development, national healthcare systems, and institutional features. They found that countries with high social and economic development form a balanced, unidirectional market for medical tourism. These countries share a link between medical tourism, healthcare funding, international tourism, and

political and civil freedom development. However, these aspects must be more dominant, suggesting other internal factors shape a country's positive image for medical tourism development (p. 1).

Alp (2021) conducted a study identifying the distinguishing features of the top medical tourism destinations, including India, Malaysia, Thailand, Singapore, and Türkiye. The study also involved comparing these qualities. Based on the survey findings, Türkiye is the most optimal destination for medical tourism, particularly for medical treatments such as orthopedics, cardiology, and cosmetic surgery. Based on the numerical findings, India has the most significant quantity of doctors, Singapore has the highest average number of doctors per person, and Thailand has the most significant number of hospitals with accreditation (p. 47).

The objective of Ebrahim and Ganguli's (2019) study is to offer a comparative analysis of the strategic advantages that contribute to the competitiveness of the medical tourism sector in three chosen Asian destinations: India, Singapore, and Thailand. The resources encompass attributes of medical specialties, acquired international accreditations, infrastructure in the medical tourism sector, and a well-established reputation. The key capabilities that have propelled competitive advantages encompass the capacity to provide comprehensive and diverse medical services and establish streamlined and interconnected health and tourism sectors. The study highlights the importance of developing various strategic competencies in medical tourism among these locations. This is achieved through a strong market orientation and effective strategies (p. 102).

Dinçer et al. (2016) assessed Türkiye's comparative medical tourism potential compared to Thailand, Malaysia, and India using SWOT analysis and the TOWS matrix. They concluded that Türkiye is vital for health institutions and technology follow-up facilities, adequate public support, general solid tourism potential, and transportation facilities. It was found to be weak in issues such as having a lousy country image, keeping up with global medical developments, and some security deficiencies (p. 34).

Tengilimoğlu (2013) analyzed the growth of medical tourism in Türkiye, comparing it to countries like India, Singapore, Malaysia, Thailand, Mexico, South Africa, and Brazil. The study found that rising treatment costs in developed countries have driven the growth. To further develop medical tourism, it was suggested that health institutions be accredited, qualified personnel trained, modern marketing strategies implemented, and agreements with other tourism stakeholders be made.

Medical tourism can increase tourism by focusing on accessibility, procedure options, facilities, travel arrangements, safety guarantees, and government legislation. The main goal is to meet visitor expectations and criteria while having suitable policy rules and frameworks is crucial. Medical tourism can negatively impact healthcare services for economically disadvantaged populations, as tourists from wealthier nations may gain at the expense of local communities. However, it can promote economic advancement in countries providing these services if effectively controlled (Zhong et al., 2021, p. 11).

4. Methodology

Secondary data analysis and comparison methods were used in this study. This section includes the *Purpose and Method of the Study* and *Scope of the Study*.

4.1. Purpose and Method of the Study

This study aims to compare the current state of Türkiye's medical tourism market with that of its competitor countries. Conclusions and recommendations based on the findings to be obtained within the scope of this purpose will be put forward. In this direction, secondary sources were consulted in this study. This study, which was prepared using literature review and secondary data analysis methods, evaluated studies in the relevant literature. In addition, reports published by the World Health Organization, the Ministry of Health, the Ministry of Culture and Tourism, the Ministry of Economy, and international audit institutions, articles in social sciences and health sciences, statistical source data, and information obtained in the methodology of the study were supported.

In this context, firstly, among the most preferred countries in medical tourism, Türkiye's competitors were researched according to criteria such as *its place in the Medical Tourism Index (MTI) ranking, being among the countries with a developing medical tourism market, geographical location, tourist characteristics, and prices of medical services offered*. After the countries to be selected for comparison were determined according to the medical tourism reports published in 2023 (Medical Tourism Index, 2023; Media Market, 2023; Global Data Report Store, 2023; Research and Markets, 2023; Medical Travel Market, 2023; Nomad Capitalist, 2023), the most preferred medical tourism destinations and upcoming medical tourism destinations were listed. Of the 46 countries in the Medical Tourism Index, South Korea (Global ranking 14th in MTI), Thailand (Global ranking 17th in MTI), Poland (Global ranking 29th in MTI), and Greece (Global ranking 34th in MTI) were included in the research as existing and potential competitor countries of Türkiye (Global ranking 30th in MTI) met the specified criteria.

Within the scope of the research, the medical tourism actions and investments of the countries will be examined using information obtained from secondary data sources. Then, the situations of the countries examined will be presented comparatively. The main reason for choosing the analysis methods used in the research is to identify the positive and negative aspects of Türkiye's medical tourism internal and external environment. Türkiye's ability to outperform its existing and potential competitors in the field of medical tourism can only be possible by identifying the current situation and developing strategies to address it.

4.2. Scope of the Study

The study focuses on the medical tourism activities of Türkiye and four countries, and comparisons are made based on some statistical data. Thailand was included in the scope of the study because it is a robust medical tourism destination under current conditions (Fujita and Sato, 2022, p. 48; Kaewkamol and Lim, 2021, p. 29). South Korea is considered one of the medical tourism destinations with the highest potential in the future in many research (Kyoung-Lee and Byung-Ro, 2023, p. 2090; Seo and Kim, 2021, p. 1766; Xu et al., 2021, p. 1). Greece and Poland are critical potential competitors in Europe, which is considered

geographically close to Türkiye while Greece and Poland are critical potential competitors in the European continent (Batakis et al., 2023 p. 2; Orekhovska and Bergier, 2021, p. 226).

5. Findings

In studies comparing medical tourism in different countries, health institutions, and personnel (Alp, 2021; Dinçer et al., 2016; Enderwick and Nagar, 2011; Hafizan et al., 2018; Kyoung-Lee and Byung-Ro, 2023; Momeni et al., 2021), medical service prices (Alp, 2021; Dinçer et al., 2016; Enderwick and Nagar, 2011; LEMONIA and Fragkiadakis, 2022; Levary, 2011), medical tourist profile characteristics (Alp, 2021; Dinçer et al., 2016; Hafizan et al., 2018; LEMONIA and Fragkiadakis, 2022), public support for medical tourism (Béland and Zarzeczny, 2018; Dinçer et al., 2016; Ebrahim and Ganguli, 2019; Enderwick and Nagar, 2011; Kyoung-Lee and Byung-Ro, 2023; Levary, 2011; Momeni et al., 2021). The countries subject to the research were compared under these headings.

5.1. Comparison of Health Institutions and Personnel

Joint Commission International (JCI) accreditation is renowned for being an international organization that assesses and accredits healthcare services. Its primary objective is to enhance healthcare quality and ensure patient safety. The Joint Commission International (JCI) assists foreign healthcare organizations in enhancing the quality and safety of patient care, thereby expanding the Joint Commission's mission and standards globally (HongFan et al., 2023, p. 138). The number of facilities providing medical tourism services with JCI accreditation and the number of medical doctors are given in Table 3 (Joint Commission International [JCI], 2023; World Health Organization [WHO], 2023; Statista, 2022; The World Bank, 2023).

Table 3. Number of JCI Accredited Medical Facilities and Doctors

Country	Number of Medical Doctors	Number of Medical Doctors per 100000 People	Number of JCI-Accredited Organizations and Medical Facilities	
			Hospital	Other Facilities*
Türkiye	183.569	218	39	1
South Korea	130.000	256	7	-
Thailand	38.800	93	51	11
Greece	66.500	629	2	-
Poland	129.900	344	-	-

*Other Medical Facilities are 'laboratory, imaging center, check-up center, fertility center, IVF center, dental center, home care program, MRI center'.

Source: The table was created by the authors by searching current websites and reports.

Table 3 shows Türkiye has the highest number of doctors, with 183,569. However, due to Türkiye's high population, the number of doctors per capita is much lower than in Greece, which is second to last in the total number of doctors. Greece is the leader in doctors per capita due to its low population. While Thailand ranks first in the number of JCI-Accredited Organizations, Poland has no accredited facilities. This suggests that a nation's healthcare standard should consider more than just doctors, population size, and accreditation variables when comparing healthcare systems across different countries.

5.2. Comparison of Medical Treatment/Operation Costs

Table 4 shows the medical treatment and operations within the branches of 'Cardiology and Cardiovascular Surgery, Orthopedics and Traumatology, Dental Treatment, Plastic Surgery, Eye Surgery, Hair Transplantation, Bariatric Surgery, Obstetrics and Gynecology Surgery, Oncology, and Nuclear Surgery, Urology Surgery and Gastroenterological Treatment' in Türkiye, South Korea, Thailand, Greece and Poland from different websites (Bookimed, 2023; European Foundation for the Development of Medicine and Education, 2023; Health Tourism, 2023; Med Refund, 2023; Medical Tourism, 2023; Medical Tourism Review, 2023; Medical Tourism Services, 2023; Medigence, 2023; My Medi Travel, 2023; Placid Way, 2023; Treatment Abroad, 2023).

Table 4. Medical Treatment/Operation Cost Ranges for 2023 (USD)

Medical Treatment/Operation	Türkiye	South Korea	Thailand	Greece	Poland
Aortic Valve	20000-30000	55000-65000	9000-11000	19000-27000	16000-20000
Cardiac surgery (CABG)	15000-19000	22000-30000	10000-22000	13000-18000	14000-16000
Angioplasty	2000-4000	15000-19000	12000-14000	2000-3500	2200-2400
Spinal fusion	11000-15000	13000-17000	6000-8000	8000-10000	7000-10000
Knee replacement	9000-13000	16000-20000	9000-11000	10000-14000	8000-10000
Hip replacement	12900-16900	14000-17000	11000-13000	12000-14000	13000-17000
Breast augmentation	3600-5200	6000-8000	2600-3200	3500-5500	2050-3000
Rhinoplasty	2000-4000	3500-5500	1200-1400	2300-4700	800-1600
Facelift	3000-5000	6000-8000	2200-2600	4000-5000	995-1020
Liposuction	3000-4000	5000-7000	1000-1400	2000-4000	1100-1700
Botox derma-filler	200-300	400-500	150-200	200-250	330-350
Cataract surgery (per eye)	1500-2000	2000-4000	1600-2000	1600-2100	2000-3000
Laser vision correction	900-2000	1000-2000	900-4700	1500-2200	800-1000
Hair transplantation	2000-3000	6000-7000	1000-2000	2500-3000	3000-4000
Gastric bypass	3600-4000	15000-25000	16000-18000	6100-7600	5000-7000
Gastric sleeve surgery	3000-3600	5000-7000	9000-15000	6000-7400	5000-6000
Myomectomy	7000-8600	4000-5000	5500-7300	3000-4000	5000-6000
Hysterectomy	8000-10000	11000-13000	3600- 7700	6000-10000	7000-8000
Ovarian cancer surgery	15000-19000	25000-35000	6000-8000	22000-28000	25000-29000
Extracorporeal shock wave lith.	1000-3000	5000-7000	1500-2000	3000-3200	2200-2800
Transurethral resection of prostate	3000-5000	12000-16000	2600-5000	2800-3600	2400-3400
Robotic radical prostatectomy	15000-17000	22000-26000	14000-31000	17000-19000	13000-15000
Endoscopic ultrasound procedures	600-800	750-950	400-500	600-750	500-700
Colonoscopy	350-550	630-830	500-600	500-550	450-500
Tooth implant	800-1000	1100-1300	1800-2200	1100-1200	900-1100
EMAX veneer	150-220	400-600	470-500	290-320	260-300
Tooth whitening	100-200	150-250	50-150	320-520	160-220
Overall Cost Rating Result	90	36	96	79	104

Source: The table was created by the authors by searching current websites and reports.

The coloring in the Table 4 was done to determine the costs for each medical treatment and operation from low to high and to identify the most advantageous medical destination in terms of price overall. The green color represents the lowest price and is worth five points. The blue color represents the second-lowest price and is worth four points. Yellow represents the

third-lowest price and is worth three points. The orange color represents the fourth-lowest price and is worth two points. The red color represents the highest price and is worth one point. As a result of the scoring made with this coloring process, the most advantageous country according to the criterion of the costs of medical procedures was Poland, which scored 104 points in total. With 96 points, Thailand is the second-most advantageous country, while Türkiye ranks third with 90 points. Greece, with 79 points, ranked fourth, and South Korea, with 36 points, was found to be the country where medical treatment and operations are the most expensive.

5.3. Comparison of Medical Tourist Profiles and Statistics for 2022-2023

The medical tourist numbers and revenues in Table 5 were calculated for 2022 and the first two quarters 2023 by averaging data from multiple reports and articles. Approximate amounts are given in the table due to the data obtained from independent sources.

Table 5. Medical Tourist Profiles and Statistics for 2022-2023

Country	Number of Medical Tourists	Income of Medical Tourism (\$)	Medical Services Most Preferred by Tourists	Residence Country of the Medical Tourists
Türkiye	2.004.672	3.153.001.000	Gynecology, hair transplant procedures, internal diseases, ophthalmology, dentistry, medical biochemistry, general surgery, plastic and aesthetic surgery, orthopedics and traumatology, infectious diseases	Germany, England, Netherlands, Belgium, Bulgaria, USA, Canada, Turkic Republics, Libya, Iraq, Qatar, Russia, United Arab Emirates
South Korea	548.110	3.287.125.000	Plastic surgery, dermatology, internal medicine, checkup, infections, rheumatology, gastroenterology, obstetrics and gynecology, dentistry, cardiology, nephrology, allergy, oncology, pulmonology	USA, Canada, China, United Arab Emirates, Russia, Japan, Vietnam, Thailand, Mongolia, Kazakhstan, Middle Eastern countries.
Thailand	3.600.000	6.516.253.550	Rhinoplasty, plastic and aesthetic surgery, rhytidectomy, dentistry, checkup, cardiology, joint replacement, eye surgery, cannabis-based medical treatments	USA, Canada, Japan, Australia South Korea, India, Baltic and European countries, Middle Eastern countries
Greece	152.035	950.045.550	Fertility treatment, plastic surgery, ophthalmology, dentistry, orthopedic surgery, cardiac treatment, SPA therapy, rehabilitation, hemodialysis.	Germany, England, USA, Canada, Türkiye, Russia, Middle Eastern countries
Poland	292.422	1.452.000.000	Plastic and cosmetic surgery dentistry, fertility treatment, ophthalmology, eye surgery, cardiology, orthopedics, oncology.	Baltic countries, England, Germany, Hungary, Ukraine, Greece, Russia, Czech Republic,

Source: The table was created by the authors by searching current reports and articles.

In Table 5, 'ophthalmic procedures, cosmetic treatment, cardiovascular treatment, orthopedic treatment, neurological treatment, gastric procedures, neurological treatments,

cancer treatment, fertility treatment, bariatric surgery and dental treatment' are the common branches in all five countries included in the comparison. These medical tourism services are similar to the medical tourism services preferred worldwide. It is seen that the countries that are the subject of the research are similar to the world medical tourism market in terms of both supply and demand. The medical tourist profile consists mainly of citizens of developed countries such as the USA, Canada, the UK, and other Western European countries. Another important group consists of the citizens of relatively less developed countries and the citizens of countries with geographical proximity to the medical tourism destination. Medical tourism offers potential cost savings of 40%–75% compared to countries such as the UK, Canada, Germany, the United States, and other developed Western countries (Global Healthcare, 2023; Market Data Forecast, 2023; Consultancy Asia, 2023). The main reason for this substantial cost disparity is mainly attributed to the target nations' reduced labor and operational expenses. These reduced expenses can be attributed to lower wages for healthcare professionals, lower administrative costs, and more affordable infrastructure. Additionally, the availability of advanced medical technology at a fraction of the cost compared to developed countries further contributes to cost savings. As a result, medical tourists from developed countries can access high-quality healthcare treatments and procedures at significantly lower prices, making medical tourism an attractive option for those seeking affordable and efficient medical care.

5.4. Comparison of Advantages and Disadvantages of Medical Tourism Destinations

Table 6 shows the advantages and disadvantages of Türkiye (Alp, 2021, p. 66; Dinçer et al., 2016, p. 50-51; Kılıçarslan, 2019, p. 1142-1143; Sariaydın, 2023, p. 70-72), the advantages and disadvantages of Thailand (Dewi and Ayuningtyas, 2019, p. 969-970; Mayakul et al., 2018, p. 368-370; Wong et al., 2014, p. 4-6), advantages and disadvantages of South Korea (Byung-Yun, 2020, p. 56-63; Dewi and Ayuningtyas, 2019, p. 969-970; Kim et al., 2019, p. 7-10; Osmonova, 2019, p. 63-65; Zhang and Lin, 2018, p. 259-261), advantages and disadvantages of Greece (Batakis, et al., 2023, p. 10-13; LEMONIA and Fragkiadakis, 2022, p. 1941-1942; Prokopiou et al., 2019, p. 173-174; Tsekouropoulos et al., 2024, p. 17-19), advantages and disadvantages of Poland (Dragičević and Paleka, 2019, p. 224-225; Kowalewski et al., 2020, p.13; Wiśniewska, 2021, p. 159). Medical tourism offers lower costs than local healthcare services, allowing patients to access a wide range of medical procedures unavailable in their home country. This travel allows patients to explore new locations and immerse themselves in different cultures. Medical tourism can also benefit those without insurance coverage or whose health insurance does not fully cover surgery costs. It ensures privacy and minimizes disruptions during healing. Insurance products now offer coverage for patients if medical misconduct is claimed abroad, and some healthcare establishments provide medical malpractice insurance to protect against unexpected occurrences. Medical travel often faces challenges due to cultural and language differences, as well as the difficulty in communicating with foreign healthcare professionals. Allocating time and obtaining leave can be challenging, and additional expenses like airfare, accommodation, transportation, meals, and excursions must be considered. Environmental risks and travel advisories in specific countries can also pose challenges. In the event of an adverse outcome, the options for seeking redress may be limited, depending on the healthcare provider and jurisdiction. Postoperative travel can lead to severe problems.

These problems can range from increased risk of infection and blood clots to complications in wound healing. The discomfort of traveling for long periods of time can also exacerbate postoperative pain and discomfort. Furthermore, access to proper postoperative care and follow-up appointments may be limited or nonexistent, leaving patients with little support after their surgery. It is essential for individuals considering postoperative travel to carefully weigh the potential risks and benefits and consult with their healthcare provider before making any decisions.

Table 6. Advantages and Disadvantages of Medical Tourism Destinations

Country	Advantages	Disadvantages
Türkiye	<ul style="list-style-type: none"> * JCI-accredited medical centers. * Highly qualified skilled doctors. * Availability of advanced medical equipment. * Quality of healthcare services. * Short standby time. * Competitive prices. * Hospitality and culture. * Vacation destination. * Advanced medical technology. * Has rich thermal resources. * Advanced medical technology. * High-quality healthcare services. 	<ul style="list-style-type: none"> * Language deficiency. * Medical records and documentation. * Problems in implementing the plans. * Insufficient promotional activities. * Medical tourists coming to public hospitals are directed to certain cities. * Possible negative attitude of local people towards medical tourism.
South Korea	<ul style="list-style-type: none"> * Favorable government policies. * Strong research capabilities. * Collaboration with international organizations. * Government support. * Medical Korean wave * The low cost of medical treatment. 	<ul style="list-style-type: none"> * Language and cultural barriers. * Limited insurance coverage for international patients. * Lack of specialization and knowledge in the area of cross-cultural communication among medical professionals.
Thailand	<ul style="list-style-type: none"> * Some of the main advantages include access to affordable, high-quality healthcare, less wait times, and the opportunity to recover in a picturesque country. * Government support. * Vacation destination. * Hospitality of the locals. * Top ranked facilities * Lots of private clinics and rehabilitation facilities. 	<ul style="list-style-type: none"> * One danger to be mindful of is the possibility of language barriers when not in a hospital setting, as well as variations in legal protections. * Lack of primary healthcare system. * Lack of emergency transport facilities. * Medical records and documentation
Greece	<ul style="list-style-type: none"> * Competitive prices. * English is commonly spoken. * Vacation destination. * Strong geographical location. * Competitive pricing in comparison to other developed Western and European. 	<ul style="list-style-type: none"> * Disorganization in the public sector. * Economic situation. * No plan or execution for marketing. * Bureaucracy for non-EU patients. * Possible negative attitude of local people towards medical tourism.
Poland	<ul style="list-style-type: none"> * Highly qualified physicians * High quality of medical and diagnostic facilities * Close proximity to many European countries * Travelling from Europe is a cheap option. * Abundant natural resources with therapeutic properties. 	<ul style="list-style-type: none"> * Worldwide recognition is lacking in most healthcare facilities. * Treatment and surgery options for major illnesses are limited. * Most medical staff are not fluent in English. * Air pollution.

Source: The table was created by the authors based on a literature review.

5.5. Comparison of Government Supports and Targets for Medical Tourism

The increase in medical tourism supply in all countries seeking tourism investment will accelerate with public incentives and support. The information obtained in the comparison was compiled from the websites and reports of public and private organizations providing investment-related services in the countries.

Table 7. Government Supports for Medical Tourism

Country	Supports and Targets
Türkiye	<ul style="list-style-type: none"> * Income and corporate tax reduction in health tourism introduced by Law No. 6322. * Supporting Foreign Exchange Earning Service Trade No. 2015/8. *Market entry support, patient travel support, international promotion support, fair, congress, conference support, search engine advertising promotion support, overseas unit support (office rent), international certification support, trade and procurement delegation support, consultancy support. * Policies aimed at supporting and promoting cutting-edge medical programs, such as Korea's rich tradition of herbal medicine.
South Korea	<ul style="list-style-type: none"> * The South Korean government plans to increase the number of healthcare facilities that handle e-visa applications for foreign patients from 27 last year to at least 50. * South Korea provides specialized smart medical visas to promote medical tourism. * The South Korea intends to establish six innovative tourism hubs combining medical treatments and local tourist attractions. * Advancements in technology will be used to provide more medical services remotely and help medical tourists from other countries after their treatment, supporting legal, non-contact healthcare services.
Thailand	<ul style="list-style-type: none"> * A new trend in Thai public policy is to make it easier for people to come to the country for medical treatment. * The Medical Hub Project has boosted medical tourism since the 90s, focusing on accreditation, infrastructure development, and skilled personnel training. * Thailand 4.0 programme. * The Thai BOI is offering incentives to international operators, including CIT exemptions, import duty exemptions, ease of regulatory procedures, and a comprehensive support network. * Thailand provides specialized medical visas (e-visa) to promote medical tourism. * Thailand's government has implemented incentive programs to support chemical and pharmaceutical, skills training, research and development, electronics, automation, production, fabrication, and service providers.
Greece	<ul style="list-style-type: none"> * Greece actively supports medical tourism investors with financing and tax incentives. * New government incentives include grants, recognition programs, and fostering widespread adoption of sustainable development initiatives. * Both priorities are increasing doctors' pay and programs to keep them in Greece and integrate them into the healthcare system.
Poland	<ul style="list-style-type: none"> * Poland's Minister of Sport and Tourism set up the Tourism Experts Council to help the country's tourism industry grow. * Tax exemptions, grants or low-interest loans to start-ups and entrepreneurs

Source: The table was created by the authors by searching current websites and reports.

Table 7 shows that the support provided by countries for medical tourism is generally in essential areas such as tax exemption, facility, and device development incentives, market

entry supports, visa exemptions, or facilities. The state of Türkiye has more comprehensive support compared to other countries. Thailand and South Korea also have attractive incentives for investors. Greece and Poland have more limited incentives.

CONCLUSION

The medical tourism industry is characterized by intense competition as multiple companies strive to attract customers. The medical tourism industry has witnessed a substantial resurgence in recent years due to the relaxation of travel limitations following the COVID-19 pandemic. Foreigners are increasingly drawn to medical tourism because of the accessibility of cutting-edge technologies and highly skilled physician education. Furthermore, some countries lure medical tourists from various parts of the globe due to the comparatively lower hospitalization costs. The medical tourism industry in Türkiye has shown consistent expansion. Türkiye's standing as a dependable and top-notch healthcare hub is steadily increasing. The nation's healthcare system, state-of-the-art medical facilities, and highly skilled healthcare practitioners have gained international acclaim. Although Türkiye has many essential advantages in terms of medical tourism, the revenues generated and the number of tourist arrivals are far below their current potential. Türkiye can realize medical tourism activities more effectively by integrating its existing considerable tourism experience and advanced infrastructure and superstructure with the components of the health sector. It has the potential to offer the high-standard medical tourism services of Western countries at a level close to the affordability of Far Eastern countries. The advanced accommodation and transportation services components of Türkiye's tourism sector are the critical catalysts for expanding medical tourism activities nationwide.

Turkish medical tourism is a significant industry that relies on the travel and hospitality industries, offering services such as travel, accommodations, transportation, and tourism activities for medical tourists and their companions. Trends like technology and skilled medical professionals providing top-notch healthcare services have an impact on the market. Türkiye has invested in its medical infrastructure, with many modern hospitals equipped with state-of-the-art technology and staffed by highly skilled medical professionals. Medical operations in Türkiye are often more affordable than in Western countries, attracting patients due to the cost-effectiveness of treatment. Turkish physicians and healthcare personnel possess extensive training and expertise in their specific domains, with multiple physicians undergoing foreign study and training. Türkiye's strategic geographical position at the intersection of Europe and Asia makes it highly accessible to patients from various regions. The Turkish government has endorsed the medical tourism industry by enacting laws and regulations to promote the sector.

The Turkish medical tourism sector encompasses diverse treatments and operations, including cosmetic surgery, dental care, fertility treatments, organ transplants, orthopedic surgeries, and cardiac procedures. The legislative framework in both the countries of origin and destination may influence the growth of the medical tourism industry. Türkiye's dedication to enhancing healthcare services further enhances its appeal as a medical tourism hub. In order to maintain a competitive edge, Turkish medical tourism companies must provide cutting-edge technologies for treatments and competitive pricing in the market. They also must make substantial investments in digital health technology, like telemedicine, remote

patient monitoring, electronic health records, and others, to offer patients post-treatment care. Bureaucratic obstacles, taxation, and accreditation problems are essential problems that must be overcome with the government's support and the cooperation of entrepreneurs and professional organizations. By overcoming these problems, Türkiye's medical tourism sector, which will be integrated more rapidly into the medical tourism sector in the modern world, will realize faster growth and income generation. Türkiye's future efforts toward medical tourism should be carried out within a specific plan and program representing private and public organizations. Most of the medical tourists coming to Türkiye prefer the country as a result of individual efforts. A more regular flow of tourists and a formalized sector structure should be established with the cooperation of intermediary institutions such as tour operators, travel agencies, various health institutions, and insurance companies. Government regulations and policies concerning healthcare, immigration, and tourism substantially impact the medical tourism business. Positive governmental measures, such as simplified visa processes and rewards for those seeking medical treatment abroad, can boost market expansion by establishing a conducive setting for medical tourism endeavors.

As a result of the analysis, Poland and South Korea are considered more competitive for Türkiye than Thailand and Greece. The analyses made in light of the data obtained for these two countries are given below.

South Korea is a prominent hub for medical tourism, drawing in global patients in search of top-notch healthcare treatments. The nation's sophisticated healthcare system, state-of-the-art equipment, highly trained medical personnel, and cost-effective pricing have established it as a center for medical treatments and procedures. The South Korea Medical Tourism Market is a fierce competition, attracting both local and global participants. Prominent hospitals and clinics have earned a reputation for exceptional services, attracting overseas patients. Innovation, collaborations, and strategic alliances characterize the market. The South Korea Medical Tourism Market has witnessed significant expansion in recent years, with a growing influx of international visitors selecting the country as their preferred choice for medical treatment. The nation's renown for cutting-edge medical technology, top-tier facilities, and highly qualified experts has established it as the preferred destination for patients from throughout the globe. There has been an increase in the number of people seeking cosmetic surgery, dental, cardiology, and orthopedic treatments on the market.

Poland can potentially be a formidable competitor for Türkiye in medical tourism in the coming years. Poland's historical contributions support its reputation for providing high-quality healthcare services. The increasing number of international patients in fields like dentistry, cosmetic surgery, and orthopedic procedures supports the rising prevalence of medical tourism in Poland. Poland's government and commercial healthcare providers are investing in upgrading facilities and implementing advanced medical technologies, making it a popular destination for medical tourism. Polish medical practitioners are known for their exceptional knowledge and proficiency, having gained experience and knowledge from foreign countries. The exceptional level of treatment offered is another crucial factor contributing to the growing reputation of medical tourism in Poland.

Ethical Principles and Publication Policy

We declare that we have obtained the data, information, and documents we present in this study within the framework of academic and ethical rules, that I have presented all information, documents, evaluations, and results in accordance with the rules of scientific ethics and ethics, that I have cited and referenced all the works I have used in the study, and that the study is original. Otherwise, we declare that we accept all loss of rights that may arise against me.

Author Contributions

Authors' contributions are equal.

Ethics Committee Approval

In this article, ethics committee approval is not required. A signed consent form stating that ethics committee approval is not necessary is included in the article processing files on the system.

Competing Interests and Funding

The authors have no relevant financial or non-financial interests to disclose.

REFERENCES

- Alp, G. (2021). Medikal turistler tarafından en çok tercih edilen medikal turizm destinasyonları ve karşılaştırmaları. *Journal of Travel and Tourism Research*, 19 (19), 47-79.
- Altın, U., Bektaş, G., Antep, Z. and İrbay, A. (2012). Sağlık turizmi ve uluslararası hastalar için Türkiye pazarı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 157-163.
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (2013). Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı sağlık turizmi sektör raporu. Retrieved December 23, 2023 from <http://www.baka.org.tr/uploads/48947588121518SAGLIK-KATALOG-TURKCE-16MAYIS-3.pdf>
- Batakis, D., Sidiropoulos, S., Emmanouil-Kalos, A., Fouskas, T., Zopounidis, C. and Vozikis, A. (2023). Medical tourism in the region of Crete, Greece: Perspectives from healthcare providers. *Hotel Managers, and Medical Tourists, Sustainability*, 15, 1-16. <https://doi.org/10.3390/su152416822>
- Béland, D. and Zarzechny, A. (2018). Medical tourism and national health care systems: An institutionalist research agenda. *Global Health*, 14(68), 1-7. <https://doi.org/10.1186/s12992-018-0387-0>
- Bookimed (2023). Discover the best clinics and costs in 2023. Retrieved December 30, 2023 from <https://us-uk.bookimed.com/clinics/>
- Brady, C. J. (2007). Offshore gambling: Medical outsourcing versus ERISA's fiduciary duty requirement. *Washington and Lee Law Review*, 64(3), 1073-1113.
- Byung-Yun, C. (2020). *Current tourism trends in South Korea: A SWOT analysis* [Master Thesis]. Universidad de Alicante. Departamento de Filología Inglesa. <http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/107806?locale=en>

- Collins, A., Medhekar, A. and Şanal, Z. G. (2022). A qualitative analysis of Turkish stakeholders perspective for improving medical tourism. *International Journal of Tourism*, 24(3), 487-500. <https://doi.org/10.1002/jtr.2516>
- Consultancy Asia (2023). Government to push Thailand as premier medical tourism centre. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.consultancy.asia/news/787/government-to-push-thailand-as-premier-medical-tourism-centre>
- Dewi, N. P. I and Ayuningtyas, D. (2019, August, 25). *Analysis of marketing strategies on medical tourism programs in developing countries hospitals in Asia* [Oral Presentation]. Proceedings of International Conference on Applied Science and Health, Mahidol, Thailand. 964–971.
- Dinçer, Z. M., Çiftçi, A. M. and Karayılan, E. (2016). Gelişmekte olan ülkelerde medikal turizm: Türkiye'nin Tayland, Malezya ve Hindistan'a göre potansiyelinin değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 34-60.
- Dragičević, D. and Paleka, H. (2019). Health tourism market in Poland and Croatia – Financial effects and potentials. *Tourism in Southern and Eastern Europe*, 5, 219-232. <https://doi.org/10.20867/tosee.05.5>
- Ebrahim, A. H. and Ganguli, S. (2019). A comparative analysis of medical tourism competitiveness of India, Thailand and Singapore. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 67(2), 102-115.
- Enderwick, P. and Nagar, S. (2011). The competitive challenge of emerging markets: The case of medical tourism. *International Journal of Emerging Markets*, 6(4), 329-350. <https://doi.org/10.1108/17468801111170347>
- European Foundation for the Development of Medicine and Education (2023). Projects of the fund medical tourism. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.euromed-f.com/en/projects/medical-tourism/>
- Fujita, M. and Sato, Y. (2022). The current condition and issues of medical tourism in Thailand: A study on the marketing management process. *NUIS Journal of International Studies*, 7, 41–52.
- Future Market Insights (2023). Medical tourism outlook from 2023 to 2033. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.futuremarketinsights.com/reports/medical-tourism-market>
- Global Data Report Store (2023). Medical tourism market trends and analysis by region, provider, service (medical treatment and wellness) and segment forecast to 2027. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.globaldata.com/store/report/medical-tourism-market-analysis/>
- Global Healthcare (2023). Facts and figures. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.globalhealthcareaccreditation.com/medical-tourism-statistics-and-facts>

- Gürleyen, B. and Çınar, F. (2021). Türkiye'nin medikal turizm SWOT analizi: COVID-19 örneği. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 51-60.
- Hafizan, A. H., Mardiana, O., Syafiq, S. S., Jacinta, M. R., Sahar, B. M., Hanafiah, J. and Rosliza, A. M. (2018). Analysis of medical tourism policy: A case study of Thailand, Türkiye and India. *International Journal of Public Health and Clinical Sciences*, 5(3), 17-31.
- Hanefeld, J. and Smith, R. (2019). The upside of trade in health services. *The British Medical Journal*, 365(l2208), 1-3. <https://doi.org/10.1136/bmj.l2208>
- Health Tourism (2023). Medical tourism. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.health-tourism.com/medical-tourism/>
- Health Türkiye (2023). Türkiye health system. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.healthturkiye.com/tukiye-health-system>
- HongFan, Z. M., Bittle, J., HerngChia, C., Leiyu, S. and Siou-Tang, H. (2023). The impact of JCI accreditation on the clinical, operational, and financial performance of Chinese private hospitals. *Journal of Radiology and Clinical Imaging*, 6, 138-145. <https://doi.org/10.26502/jrci.2809081>
- Hopkins, L., Labonté, R., Runnels, V. and Packer, C. (2010). Medical tourism today: What is the state of existing knowledge?. *Journal of Public Health Policy*, 31(2), 185-198. <https://doi.org/10.1057/jphp.2010.10>
- Horowitz, M. D., Rosensweig, J. A. and Jones, C. A. (2007). Medical tourism: Globalization of the healthcare marketplace. *MedGenMed.*, 9(4), 33-39.
- Hudson, S. and Li, X. R. (2012). Domestic medical tourism: A neglected dimension of medical tourism research. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 21(3), 227-246. <https://doi.org/10.1080/19368623.2011.615018>
- Joint Commission International (2023). JCI-accredited organizations. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.jointcommissioninternational.org/who-we-are/accredited-organizations/#sort=%40aoname%20ascending>
- Jose, R. and Sachdeva, S. (2010). Keeping an eye on future: Medical tourism. *Indian Journal of Community Medicine*, 35(3), 376-378. <https://doi.org/10.4103/0970-0218.69247>
- Kaewkamol, P. and Lim, G. (2021). Neo-Liberalism, the rise of the unelected and policymaking in Thailand: The case of the medical tourism industry. *Journal of Contemporary Asia*, 51(3), 447-468. <https://doi.org/10.1080/00472336.2020.1740294>
- Karakoç, S. (2017). *Küresel sağlık turizmi: Biyoteknoloji ve Türkiye'nin durumu*. Kimlik Yayınları.
- Kılıçarslan, M. (2019). SWOT analysis of health tourism in Turkey. *Electronic Journal of Social Sciences*, 18(71), 1135-1145. <https://doi.org/10.17755/esosder.467515>
- Kim, S., Arcodia, C. and Kim, I. (2019). Critical success factors of medical tourism: The case of South Korea. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(24), 4964, 1-15. <https://doi.org/10.3390/ijerph16244964>

- Kowalewski, P., Michał, R., Kwiatkowski, A., Paśnik, K. and Walędziak, M. S. (2020). Bariatric tourists. Foreign bariatric patients treated in Poland – a survey based study. *Pol Przegl Chir*, 92(4), 12-16. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.1289>
- Kyoung-Lee, K. and Byung-Ro, S. (2023). Analyzing a new model of medical tourism policy: Target country-specific models and marketing strategies. *Iranian Journal of Public Health*, 52(10), 2090–2098. <https://doi.org/10.18502/ijph.v52i10.13847>
- Lemonia, A. and Fragkiadakis, G. F. (2022). The involvement of in vitro fertilization in the development of medical tourism in Greece: Study of the cost and quality of services offered in comparison with other countries. *International Journal of Caring Sciences*, 15(3), 1933-1942.
- Levary, R. R. (2011). Multiple-criteria approach to ranking medical tourism destinations. *Thunderbird Int'l Bus Rev*, 53, 529-537. <https://doi.org/10.1002/tie.20430>
- Lunt, N., Smith, R. D., Exworthy, M., Green, S. T., Horsfall, D. G. and Mannion, R. (2011). *Medical tourism: Treatments, markets and health system implications: A scoping review*. OECD Publications Service.
- Market Data Forecast (2023). Europe medical tourism market research report – segmented by treatment type, country (UK, France, Spain, Germany, Italy, Russia, Sweden, Denmark, Switzerland, Netherlands, Turkey, Czech Republic and Rest of Europe) - industry analysis on size, share, COVID-19 impact, trends and growth forecast (2023 to 2028). Retrieved December 30, 2023 from <https://www.marketdataforecast.com/market-reports/europe-medical-tourism-market>
- Mayakul, T., Kiattisin, S. and Prasad, R. (2018). A sustainable medical tourism framework based on the enterprise architecture design: The case in Thailand. *Journal of Green Engineering*, 8(3), 359–388. <https://doi.org/10.13052/jge1904-4720.838>
- Med Refund (2023). Private treatment in Poland: Costs, treatments, clinics. Retrieved December 30, 2023 from <https://medrefund.co.uk/private-treatment-abroad/poland-costs-treatments-clinics/>
- Media Market (2023). Medical tourism statistics: Exploring the global landscape of cross-border healthcare seekers. Retrieved December 30, 2023 from <https://media.market.us/medical-tourism-statistics/>
- Medical Tourism (2023). International medical treatment prices. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.medicaltourism.com/compare-prices>
- Medical Tourism Review (2023). Medical packages. Retrieved December 30, 2023 from <https://medicaltourism.review/packages/medical>
- Medical Tourism Services (2023). Health services. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.medicaltourismservices.com/>
- Medical Travel Market (2023). Global medical tourism outlook in 2023. Retrieved December 30, 2023 from <https://medicaltravelmarket.com/news/global-medical-tourism-outlook-in-2023>

- Medigence (2023). Featured packages. Retrieved December 30, 2023 from <https://medigence.com/packages>
- Momeni, K., Jannati, A., Khodayari-Zarnaq, R., Ghasemyani, S. and Havasian, M. (2021). Iranian medical tourism industry and selected countries in 2020: A comparative study. *Health Scope*, 10(1), 1-11. <https://doi.org/10.5812/jhealthscope.97919>
- My Medi Travel (2023). Popular procedures. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.mymeditravel.com/>
- Nomad Capitalist (2023). The 10 best countries for medical tourism and overseas healthcare. Retrieved December 30, 2023 from <https://nomadcapitalist.com/global-citizen/freedom/top-5-best-countries-medical-tourism/>
- Orekhovska, I. and Bergier, B. (2021). Medical tourism in Poland – Development proposals. *Health Problems of Civilization*, 15(3), 225-233. <https://doi.org/10.5114/hpc.2021.106811>
- Osmonova, C. (2019). *A study of the choice attributes affecting to medical tourism in Korea using big data* [Master Thesis]. Pukyong National University Department of Business Administration.
- Placid Way (2023). Explore pricings by selecting medical treatment. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.placidway.com/find-cost-search/>
- Prokopiou, D., Giannopoulos, K., Anagnostellos, K., Tselentis, B. and Mavridoglou, G. (2019). SWOT analysis of the tourist sector on Paros Island, Greece. In: G. Passerini, G. Rodriguez, S. Ricci (Eds.), *Coastal cities and their sustainable future III* (pp. 165 – 176). 1st Ed. WIT Press.
- Research and Markets (2023). Medical tourism global market report 2023. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.researchandmarkets.com/report/medical-tourism>
- Sarıaydın, İ. (2023). Medikal turizmde paydaşların rolleri ve SWOT analizi. *ENTIS-Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 64–83.
- Seo, B. R. and Kim, K. L. (2021). The post pandemic revitalization plan for the medical tourism sector in South Korea: A brief review. *Iran Journal of Public Health*, 50(9), 1766-1772. <https://doi.org/10.18502/ijph.v50i9.7047>
- Statista (2022). Health professionals and hospitals. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.statista.com/markets/412/topic/452/health-professionals-hospitals/#overview>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2012). Sağlık turizminde süreçler ve aracı kuruluşlar araştırma raporu. Retrieved December 30, 2023 from <http://dursunaydin.com/upload/tr-saglik-turizminde-surecler-ve-araci-kuruluslar-arastirma-raporu.pdf>
- Tengilimoğlu, D. (2013). *Sağlık turizmi* (2. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- The World Bank (2023). Physicians (per 1,000 people). Retrieved December 30, 2023 from <https://data.worldbank.org/indicator/SH.MED.PHYS.ZS>

- Treatment Abroad (2023). Popular destinations for medical tourism. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.treatmentabroad.com/destinations/>
- Tsekouropoulos, G., Vasileiou, A., Hoxha, G., Dimitriadis, A. and Zervas, I. (2024). Sustainable approaches to medical tourism: Strategies for Central Macedonia/Greece. *Sustainability*, 16(1), 121, 1-28. <https://doi.org/10.3390/su16010121>
- Xu, Q., Purushothaman, V., Cuomo, R. E. and Mackey, T. K. (2021). A bilingual systematic review of South Korean medical tourism: A need to rethink policy and priorities for public health?. *BMC Public Health*, 21(658), 1-17. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10642-x>
- Wiśniewska, A. M. (2021). Sustainable development and management of medical tourism companies in Poland. *International Journal of Management and Economics*, 57(2), 151-160. <https://doi.org/10.2478/ijme-2021-0010>
- Wong, K. M., Peramarajan, V. and Arshad, T. N. T. (2014, December, 9-11). *Medical tourism destination SWOT analysis: A case study of Malaysia, Thailand [Oral Presentation]*. Singapore and India. 4th International Conference on Tourism Research (4ICTR), SHS Web of Conferences 12. Kola Kinabalu, Malaysia.
- World Health Organization (2023). Health workforce: Medical doctors. Retrieved December 30, 2023 from <https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/indicator-groups/indicator-group-details/GHO/medical-doctors>
- Virani, A., Wellstead, A. M. and Howlett, M. (2020). The north-south policy divide in transnational healthcare: A comparative review of policy research on medical tourism in source and destination countries. *Global Health*, 16, 37-51. <https://doi.org/10.1186/s12992-020-00566-3>
- Vovk, V., Beztelesna, L. and Pliashko, O. (2021). Identification of factors for the development of medical tourism in the world. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(21), 1-17. <https://doi.org/10.3390/ijerph182111205>
- Yılmaz, B. (2018). *Türkiye'nin medikal turizmde ekonomik performansı: Bir karşılaştırma [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğit, A. and Demirbaş, M. B. (2020). Türkiye'de medikal turizmin gelişimine etki eden faktörlerin SWOT-AHP yöntemi ile tespit edilmesine yönelik bir araştırma. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(22), 173-192.
- Zhang, L. and Lin, Q. (2018, October, 13-14). A multidimensional analysis of medical tourism in Shandong Province-based on SWOT analysis. In Z. Chen (Ed.), *Proceedings of the 2018 international conference on social science and education reform (ICSSER 2018)* (p. 259-262). 1st Ed., Atlantis Press.
- Zhong, L., Deng, B., Morrison, A. M., Coca-Stefaniak, J. A. and Yang, L. (2021). Medical, health and wellness tourism research—A review of the literature (1970–2020) and research agenda. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 1-16. <https://doi.org/10.3390/ijerph182010875>

FEODALİTEDE DEVLET: SİYASAL VE İKTİSADİ DÜZENE BİR BAKIŞ

Metehan BEKLEVİŞ¹

Öz

Feodalitenin devleti, toprağa ve tarıma dayalı hiyerarşik bir örgütlenme tipidir. Feodalitede senyör, vassal ve serf toplumsal yapıyı oluşturan ögelerdir. Bu çalışmanın amacı feodal devletteki siyasi ve iktisadi yapıyı toplumsal öğeleriyle birlikte incelemektir. Merkezi yönetim anlayışından uzak bir şekilde oluşan feodalite, serflerin üzerinden elde edilen rantın senyörleri zenginleştirdiği iktisadi düzeni temsil eder. Feodal dönem, siyasi ve iktisadi bakımdan kilisenin etkisindedir. Feodal dönem kendisine özgü siyasi ve iktisadi bir oluşum meydana getirmiştir. Teknolojik gelişmelerin az olduğu dönemde emek gücüne hâkim olmak önem arz etmiştir. Fakat teknolojik gelişmelerin elde edilmesiyle birlikte emek gücüne olan ihtiyacın azalmasının sonucunda feodal devletin önemini kaybetmeye başladığı ve çözümlerin meydana geldiği görülür. Feodal döneme ilişkin yapılan çalışmalar iki farklı yöntemle alınmıştır. Bazı yazarlar feodal dönemi insanlık tarihindeki gelişmenin bir aşaması olarak görürken diğerleri bu düzene insan emeğinin sömürülmesi olarak bakmaktadırlar. Bu çalışmada genel hatlarıyla feodalitenin devleti, siyasi ve iktisadi düzen başlıkları kapsamında ele alınarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Feodalizm
Feodalite
Devlet
Siyasal Düzen
Orta Çağ

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi : 06.02.2024
Kabul Tarihi : 30.04.2024
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1432403

¹ Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Gölpaazarı Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, e-posta: metehanbeklevis@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9184-0851.

THE STATE IN FEODALITY: A LOOK AT POLITICAL AND ECONOMIC ORDER

Abstract

Feudal state is a type of hierarchical organization fundamentally based on land and agriculture. The social structure in a feudal state consists of lords, vassals, and serfs. This study aims to explore the political and economic structures within the feudal state, alongside its social elements. Characterized by a lack of centralized governance, the feudal state represents an economic system where rents extracted from serfs enrich the lords. The era is significantly influenced by the church in both political and economic aspects. It has developed a unique political and economic formation. In an era with minimal technological advancements, dominance over labor was of utmost importance. However, as technological advancements emerged, the demand for manual labor decreased, leading to the decline and disintegration of the feudal state. Research on this era adopts two distinct methodologies: some authors regard the feudal period as a stage in the evolution of human history, while others view this system as the exploitation of human labor. This study comprehensively discusses the feudal state, its political and economic systems, through an analytical lens within these frameworks.

Keywords

Feudalism
Feudality
State
Political Order
Middle Ages

Article Info

Research Article

Received : 06.02.2024
Accepted : 30.04.2024
Online Published : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1432403

Kaynakça Gösterimi: Bekleviş, M. (2024). Feodalitede devlet: siyasal ve iktisadi düzene bir bakış. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (2), 369-386.

Citation Information: Bekleviş, M. (2024). The state in feodality: a look at political and economic order. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (2), 369-386.

GİRİŞ

Feodal düzen, İlk Çağ'daki sosyolojik, ekonomik ve siyasi düzenin yıkılmasıyla meydana gelmiştir. İlk Çağ'daki köleci toplumun şekil değiştirmesiyle birlikte bu çağ kapanarak Orta Çağ dönemi başlamış olup toprağa dayalı bir düzen olan feodalizm ya da feodal toplum yaşam biçimi yer almıştır. Feodalizm hem tarihi hem de hukuki bakımdan erken Orta Çağ'da ortaya çıkan bir kurumu ifade etmede kullanılır (Albertoni, 2014a, s. 211). Feodalite, merkeziyetçi yönetim anlayışının zayıf olduğu, insanların güvenliklerinin sağlanması konusunda büyük bir zafiyetin mevcut bulunduğu dönemde ortaya çıkan bir yapı olarak kendisini gösterir.

Feodal dönemin barındırdığı insani ilişkiler, daha sonraki dönemlerde, özellikle Avrupa'nın ekonomik ve siyasi açıdan şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Tarımda gerçekleşen ilerlemeler ve toprağı işleyip yönetme konusu feodalizmin bir yönetim sistemi olmasına katkı sağlamıştır. Feodal dönem, merkezi yönetim anlayışından uzak ortaya çıkmıştır. Feodal dönemdeki ilişkiler, merkezi yönetimin olmaması sebebiyle insanların daha çok korunma güdüsüne dayanmaktadır. Dolayısıyla feodalite, gücü elinde tutan toprak sahiplerine yönelme ve karşılıklı olarak ihtiyaçların giderilmesi amacıyla kurulmuş ilişkilerinin bütününden oluşmaktadır.

Konunun özü itibarıyla feodalizm; elde edilen tarımsal ürünlerin doğrudan olarak toprağın sahiplerine verildiği ve pazar ekonomisinin mevcut bulunmadığı, tarımsal üretimde emek veren köylülerinin ürettikleri mahsuller üzerinde bir söz hakkının bulunmadığı, köylünün vermiş olduğu emek karşısında bir ücretin olmadığı, çalışan köylülerin herhangi şekilde kendi istekleri doğrultusunda yer değişimi yapma hakkına sahip olmadığı, karşılıklı olarak bir bağımlılık ilişkisini taşıyan ve katı şekilde yerleşmiş, hiyerarşik bir sosyal yapısı olan siyasal sistem olarak görülmektedir (Cevizci, 2009, s. 429).

Çalışmada feodalite kavramının kökeni, tarihsel gelişim süreci ve hangi dönemseller zaman aralığını kapsadığı çeşitli görüşlere yer verilerek ele alınacaktır. Feodal devlette insani ilişkilerin ne şekilde geliştiği, karmaşık ve hiyerarşik olarak ortaya çıkan toplumsal yapının hem siyasal hem de iktisadi düzene olan etkisi tartışılacaktır. Bu noktada kilisenin feodal devlette ilişkilerdeki konumu, siyasal ve iktisadi ve bakımdan rollerine değinilecektir. Özellikle Batı Avrupa feodalizmi ele alınarak, siyasal hayat ile iktisadi hayatın feodal devlet yapısı içerisinde önemi irdelenmeye çalışılacaktır. Çalışmada literatür taraması ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak feodalitenin devleti siyasal ve iktisadi olarak incelenecektir.

1. Feodalite Kavramına Genel Bir Bakış

Poggi, feodal yönetim sisteminde 'commendatio', 'beneficium' ve 'immunitas' olmak üzere üç tür düzenlemeden bahseder (2019, s. 36). İlk olarak commendatio, bir kişinin diğerinin himayesine girmesidir. Beneficium, kısaca toprak imtiyazıdır ve hem toprağı hem de üzerinde yaşayan insanları da kapsar. Immunitas ise kişi ya da topluluğun sahip oldukları mülkler, bağılı oldukları otoriteye karşı muafiyet hakkına sahip olması durumu, imtiyaz olarak nitelendirilebilir. Bahsedilen bu düzenlemelerin Roma İmparatorluğunun son dönemlerinden miras olarak kaldığı söylenebilir (Ağaoğulları, 2020, s. 243).

Feodalite kelimesi 'feodum' ya da 'fief' kelimelerinden gelen kökeni geç dönem Latinceye, İngilizceye ve Fransızcaya dayanan, ilk etapta sığır sahipliği sonrasında ise toprak sahipliği anlamında kullanılmıştır. Feodalite kelimesinin fief kavramından türediğine dair genel kanı bulunmaktadır (Aydın ve Berge, 1995, s. 117). Feodalitenin fief kelimesinden türetildiğine dair olarak bir üst yöneticinin vermiş olduğu toprak ve toprak üzerindeki feodal mülkiyet örneği verilmiştir (Aydın ve Berge, 1995, s. 117).

Feodalite kavramı tarihsel bir süreci ya da dönemi tanımlamak açısından ilk defa Bounlainvillers tarafından kaleme alınan eserde 1727 yılında kullanılmıştır (Bloch, 2019, s. 19). Goff, feodaliteyi toplumdaki egemen kesimin üyelerinin belirlenmiş bir hiyerarşi ile karşılıklı olarak birbirlerine bağlayan kişisel bağlar olarak ifade etmiştir (2019). Senyörün vassalına, belirli bir hizmeti ya da bağlılığı karşılığında toprak ayrılacağı vermesi gibi somut temel üzerine inşa ettiğini belirtmiştir ve feodaliteyi, en dar manada bağlılık yemini ve fief (dirlik) olarak tanımladığı görülmektedir (Golf, 2019, s. 99).

Feodalite, özgür insanların diğer özgür insanlara itaat ve hizmet düzenlemeleri ve zorunluluklarını ve senyörün vassalına karşı onları koruma ve himaye etme mecburiyetlerini zorunlu kılan, karşılıklı ilişkileri yaratan kurumlar bütünü olarak ifade edilebilir (Ülgen, 2018, s. 96). Vassallar aynı zamanda senyörüne asker sağlama mecburiyeti taşımaktadır (Duby, 1990, s. 184). Buradan anlaşılacağı üzere, feodalitede karşılıklı olarak bir ilişki söz konusudur. Yapılan işlerde bir zorunluluk mevcut olup itaat etme ve hizmet karşılığında bir himayenin var olduğunu ve ilişkiler bütünüünün bunun üzerinden gerçekleştiğini söylemek doğru olacaktır.

Serflik, insanın hayatını idame ettirme ihtiyacından fazla harcadığı emeğin ve sonrasında ortaya çıkan ürünün senyörüne aktarılmasıdır (Hilton, 1984, s. 12). Serfler, toprak sahiplerinin ya da senyörlerin tarım işçileridir (Pirenne, 2018, s. 76). Feodal toplum, dış tehlikelerin oluşturmuş olduğu tehditlere karşı beyler tarafından korunan, serflerin yürütmüş olduğu tarıma dayalı ve kendi kendisine yetebilen küçük birimlerden oluşan toplum şekli olarak ifade edilmiştir. Feodalitede insan ve hayvan gücünün yanında rüzgâr ve su gücünün de kullanıldığını belirtilmektedir. Feodal düzende zincirleme şekilde bir kulluk anlayışı görülür. En üstte kral, onun altında beyler ve beylerin altında da serflerin bulunduğu yönetim anlayışı hâkimdir (Eroğul, 2017, s. 57-58). Vassal hiyerarşisi altı düzeyde kendisi gösterir. İlk düzeyde krallar, ikinci düzeyde piskoposlar, üçüncü düzeyde prensler, dördüncü düzeyde özgür beyler, beşinci düzeyde özgür beylerin vassalları ve son olarak altıncı düzeyde vassalların vassalı yer alır (Albertoni, 2014b, s. 183).

Huberman, Boissonade'e atfen feodal sistemin hayali bir korunma karşılığı çalışan sınıfların çalışmayan sınıflara karşı bağlı olmak zorunda kaldığı ve toprağı işleyenlerin yerine toprağı elinde tutmayı başarabilenlere veren örgütlenme biçimine dayandırıldığını söyler (2021, s.25). Ayrıca, Wood tarafından feodal toplum kamusal otoritenin özelleştirmesi ve iktidarın parsellenmesi olarak ifade edilmiştir (2016, s. 24). Yine başka bir eserinde Wood, feodalleşme dönemini Roma İmparatorluğunun yerine 'egemenliğin parsellenmesi' şeklinde tanımlamıştır (2020, s. 177). Bir bütün olarak kapsayıcı devlet modelinin yerini yerel ya da bölgesel örgütlerin aldığını ve coğrafi olarak parçalı bir hale geçildiği belirtilmektedir (Wood, 2020, s. 177).

Goff, Bloch'a atf yaparak feodalizmin iki feodal döneme ayrıldığını belirtir. 11. yy. ilk yarısına kadar devam eden durağan kırsal bir mekânda örgütlenmenin gerçekleştiği aralık ilk dönem olarak ele alınır. Ticaretin az ve düzensiz şekilde gerçekleştiği, para nadiren kullanıldığı ve ücretli işin neredeyse hiç olmadığı ilk dönem olarak tanımlanmıştır. Büyük toprakların açılmış olduğu, ticari açıdan canlanmanın meydana geldiği, paranın yaygınlaşarak ekonomiye dâhil olduğu ve tüccarların üreticilere karşı üstünlük kurduğu aralık ise ikinci dönem olarak tanımlanmıştır (Goff, 2019, s. 102-103). Kerov ise feodalitenin Avrupa'da üç dönemden oluştuğunu ifade etmiştir. Bu dönemler sırasıyla; birinci dönem 5. ile 11. yy., ikinci dönem 11. ile 15. yy. ve üçüncü dönem 15. ile 17. yy. arası olduğu belirtilmiştir (Kerov, 2016).

Feodal düzenin meydana gelmesindeki en önemli etkilerden biri de kavimler göçüdür. Nitekim Bloch, *Feodal Toplum* adlı eserinde ilk bölümü bu göç ve yer değiştirme hareketleri üzerine ele aldığı görülmektedir (2019). Beşinci yüzyıldan sekizinci yüzyıla kadarki dönemde en yaygın şeklini alan feodalizm, sonrasında Haçlı Seferlerinin gerçekleşmesiyle birlikte zayıflamaya başlamıştır. Monarşik merkezi devletlerin kurulması ve güçlenmesi ile birlikte siyasal açıdan feodalizm etkisini kaybetmiştir.

Coğrafi keşiflerle birlikte ticaret geniş alana yayılmaya başlamıştır. Tarımsal toplumlarda da ticaretin yaygınlaşmasıyla beraber feodal düzende yapısal açıdan kapsamlı değişiklik yaşanmıştır. Sanayi Devriminin gerçekleşmesiyle beraber toplumsal değişim yaşanarak sanayi toplumu oluşmuştur. Bu sebeple de feodal üretim şekli yerini yeni bir üretim şekline bırakmıştır. Feodalitenin Fransız İhtilali'nin gerçekleşmesi sonucunda kurulan 'Ulusal Meclis' ile sona erdiği belirtilmiştir (Bloch, 2019, s.21).

2. Feodal Devlette İlişkiler

Feodalitede, Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasının izlerini görmek mümkündür. Feodal devlette mülkiyete dayalı olarak ortaya çıkan parçalanmış güç sistemi vardır. Bu devlet şekli, siyasi ve iktisadi güç açısından etkili bir merkezi devletin varlığından uzaktır. Bağımlı köylülerden ve onların emeğini sömüren feodal lordluk bünyesinde meydana gelmiştir (Wood, 2016b, s. 53). Merkezi bir gücün olmaması ve yönetimlerin gittikçe zayıflaması Avrupa'da ticaret açısından bir cansızlık oluşturmaya başlamıştır. Avrupa'da şehirlerin saldırılara maruz kalmasından ötürü ticaretin daha da zayıflamasına neden olarak güven ortamı gün geçtikçe azalmıştır. Şehirlerde meydana gelen bu gelişmeler sonucunda buralarda yaşamın imkânsız bir hal alması yeni bir alternatif arayışı meydana getirdiğini belirtmek gerekir. İnsanların kendilerini güvende hissetme ihtiyaçları şehirleri terk etme sürecini de getirmiş olup, feodal yapının oluşturulması durumunu da güçlendirmiştir (Özil, 2018, s. 861). Feodal düzeni getiren şey, toplumdaki güvensizlik ve huzursuzluk ortamı olduğu söylenebilir. Toplumdaki insanlar, güvenlik açısından kendilerini iyi hissetmek amacıyla feodal beylere ve şövalyelere canlarını emanet ederek, adeta canlarını sigortaya alarak karşılığında ise onlara hizmet edecekleri bir zemin oluşmuş olup bu da feodalitenin özünü meydana getirdiğini söylemek doğru olacaktır.

Merkezi iktidardan yoksun bir biçimde ortaya çıkan feodalitede güvenlik konusu gündeme gelmiştir. Hem toprak sahiplerin ait olan toprakların korunması hem de köylülerin huzur ortamında yaşama ihtiyaçlarının karşılanması noktasında askeri güç kazanma ve

toplama işine toprak sahipleri girişmişlerdir. Vassallar, güvenlik ihtiyacının karşılanması amacıyla ortaya çıkmış ve kutsal bir törenle senyörlere olan bağılıklarını bildirmişlerdir (Ülgen, 2010, s. 11). Senyör ile vassal arasındaki ilişki karşılıklılık esasına dayanarak oluşturulmuştur. Vassal, senyörü ve ona bağlı olarak çalışan serflerin koruma işlemini gerçekleştirecektir. Vassallar bağlı buldukları senyörlerin hem toprağıyla hem de serflerin başında serflerin şefi konumuna getirilmiştir. Bloch, senyör ve vassal ilişkisini iki adam örneğini vererek tasvir etmektedir. Buna göre, iki adamın karşılıklı olacak biçimde, birisi diğerinin hizmetine girmek isterken diğerinin de şef olmayı kabul ederek onu himayesine aldığına dair birkaç söz ile ifade edilmesi olduğunu belirtilmektedir (Bloch, 2019, s. 228). Senyör ile vassal arasında ortaya çıkan feodal sözleşme sorumlulukları karşılıklı kılmaktadır (Ryan, 2011, s. 64). Senyör ile vassalın arasındaki sözleşmenin karşılıklı garanti altına alınması için verilen fief, Poggi tarafından bir nevi rüşvet olarak nitelendirir (2016, s. 50).

Vassallar, senyörlüğün idari, adli ve askeri hizmetlerinde bulunmak zorundadır. Senyörler kendisine ihanet eden vassalları fiefi geri alarak cezalandırabilir. Tam tersi şekilde eğer senyör vassalına karşı verdiği sözleri yerine getirmezse vassalların başkaldırma hakkına sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu başkaldırının özü senyörün vermiş olduğu dirliğin reddedilmesidir (Goff, 2019, s. 99-100).

Feodalite, ilk döneminde hem kendine özgü bir toplumsal yapı oluşturmuş hem de yeni bir üretim sistemini ortaya çıkarmıştır. Feodal toplum tarzı, Roma İmparatorluğunda mevcut olan köleci sistemin bir sonucudur. Bu sebeple de feodal toplum kavramı, Batı toplumlarında kendisini gösteren bir yapı olarak ele alınmaktadır Köle emeğinin feodal sistemin aslını oluşturması, kölelerin zaman içinde özgür hale gelmesini engellemiştir. Bu durumda feodalitenin toprak sahipliği üzerinden gelişen yönetim ve ekonomi modeli olmasında büyük bir katkı sağladığını ifade etmek gerekir (Erez, 2017, s. 4-5). Ancak feodalizmin doğal bir ekonomi olmadığı ve tek başına var olma yeteneğinin bulunmadığını belirtmek doğru olacaktır (Wallerstein, 2015, s. 42).

Feodal dönemde insana düşen görev; itaat, boyun eğme ve dayanışmadan oluşan bir ağ içerisinde yer almasıdır. Bu duruma örnek olarak vassal ve senyör ilişkisi gösterilebilir. Vassallar, birden çok senyöre bağlı olabilir. Fakat bir çatışma ya da anlaşmazlığın mevcut olması durumunda senyörlerden birini seçme durumunda kalma ihtimalleri vardır. Feodal bağ sayesinde bağımlılık durumu birbirleriyle uzlaşmayı sağlama konusunda en önemli bağ olarak görülür (Goff, 2019, s. 316). Bir başka şekilde belirtmek gerekirse; feodal toplum, kölelerin özgürlüklerinden ziyade başka bir şekilde gelişen yeni egemene tabi olmasıdır. Bu toplumun sınıf olarak temelini feodal derebeyleri ve köylüler oluşturmuştur (Ülgen, 2010, s. 3-4). Sweezy, serflerin, efendileri zorba olsa dahi toprakları terk edebilecekleri fikrini inandırıcı bulmadığını belirtmiştir (1984, s. 40).

Feodal düzende ekonomik açıdan en önemli unsur tarımdır. Ekonomik açıdan bir otarşi durumu söz konusudur. Sosyal boyuttan bakıldığında ise, serfler ve toprağın sahibi olan senyörler arasındaki durumun ilişkileri belirlediğini ifade etmek mümkündür. Bu ilişkilerde toprak sahibi ile toprağı işleyip emek veren arasında bir hiyerarşinin olduğu görülür. Toprak sahipleri serfleri koruyan pozisyonadadır. Bu düzende yöneten ve yönetilen ilişkisi söz konusudur ve bu açıdan eşitsizlik üzerine kurulan ilişkiden söz etmek doğru olur (Aydemir ve Genç, 2011, s. 229).

Feodal toplumun temel özelliklerine bakılacak olunursa; üretim tarzı, hiyerarşik bir toplumsal tabakalar düzeni ve bir kültür ya da dünya görüşü düzeylerinde belirlediğini ifade etmek gerekir (Ağaoğulları ve Köker, 1991, s. 163). Feodal sistem, kendine has ekonomik bir yapıya sahip olup, şahsi hizmet ve toprak yapısı çerçevesinde inşa edilmiş bir yapı olarak Batı'da yer aldığını söylemek gerekir. Sonrasında feodal sistem, büyük malikâneler biçiminde yeniden şekillenerek feodal beylik modeline geçilmiştir. Feodal beylikler düzeninde mülk merkezinin konumunu toplumsal bakımdan, şato ve köy nüfusunun senyörün otoritesi altında yer alan vassallığa bırakıldığı görülmektedir (Ülgen, 2010, s. 5-6). Bu sistemde elde edilen ürünlerin fazlasıyla senyörler ve ona bağlı olan adamlarının ihtiyaçlarının karşılandığını, elde edilen ürünlerden kaynaklanan bir para dolaşımı ve sermaye kazanımı durumu söz konusu değildir. Kölelerin üretmiş olduğu ürünler senyörlerin zenginleşmesine kaynaklık etmiştir. Feodal beylerin oluşturmuş olduğu bu malikâne sistemi kapalı bir ekonomi olarak ortaya çıktığını ifade etmek doğru olacaktır (Aydemir ve Genç, 2011, s. 229). Malikâneler, kısaca feodal dönemde toplumsal ve siyasi örgütlenmenin sağlanmasındaki kırsal işletmeler olarak ele alınması noktasında en önemli kavramlardan birisidir (Goff, 2019, s. 101).

Feodal düzen, merkezi bir egemenin daha kurulumadığı dönemde tarımın gelişmesi için gerekli görülen barış ve huzur ortamı sağlaması bakımından güçlendiğini belirtmek gerekir. Özü itibarıyla feodalite, örgütlü bir devletin olmadığı, yerelde hükümetin gerçekleştirilmesidir. Hiyerarşik bir şekilde çok toprağı olan kişi, az toprağı himayesine alıp onu koruma işlemi gerçekleştirirken, korunan kişilerde koruyana karşı bağlılık içerisinde hareket etmektedir. Bu şekilde feodal lord, vassal ve serflerden oluşan düzen feodalitenin temel ilişki düzenini oluşturmaktadır. Lord ve vassal ilişkileri birbirlerine karşı belirli hak ve ödevlerle yürütülmektedir. Lordun görevi, vassalları koruyarak, adaleti sağlamak, toprağını işleme ve ürünlerini toplamasını sağlayarak, vassallar arasındaki meydana gelebilecek uyuşmazlıkları çözmektir. Senyör, vassalının ölmesi durumunda kalan mirasını hak sahiplerine dağıtılmasını sağlamak ve vassalın eşi ile çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür (Poggi, 2019, s. 44-45). Vassalın da savaşlarda senyörüne hizmet etmesi ve daha önceden belirlenen oranda vergi vermesi zorunludur (Sander, 2011, s. 73).

Feodal devlette kişiler genel olarak üçe ayrılabilir. Bunlar; himaye edenler, dua edenler ve korunanlardır. Bu ayrıma göre ilişkilerdeki ana esasın din, güvenlik ve yaşam olmak üzere üç temel noktaya göre belirlendiği görülmektedir (Özil, 2018, s. 861). Huberman, üç grubu benzer şekilde ele alarak çalışanları (korunan), kilise sınıfı ile savaşanları beslemeye çalışan insanlar olarak tanımlamıştır (2021, s. 12). Himaye edenler grubunda lordlar, soylular ve senyörler vardır. Dua edenler grubunda papazlar, piskoposlar, kardinal ve papa bulunur. Korunanlar kısmında ise serfler yer almaktadır. Buradaki bir diğer önemli nokta ise Avrupa'daki toprakların yaklaşık üçte birine din adamları sahiptir ve bu din adamları aynı zamanda feodal bey olarak görülmektedir (Aydoğdu, 2016, s. 4). Bloch, senyörlerin toplumun üst tabakasında yer aldıklarını belirtir. Soylu olan herkesin senyör olma fırsatını elde edemediğini bunun sebebinin de bazı soyluların savaşçı olarak göçebe bir yaşam tarzı sürmelerinden ötürü olduğunu söylemektedir (2019, s. 425). Feodal toplumda çevrenin tehditlerle dolu olması sebebiyle savunma ön plana çıkmıştır. Korunma olmadan çiftçilik yapmak mümkün değildir. Asayişin sağlanması ve adaletin tesis edilmesi konuları 'koruyucu'

kişi tarafından sağlanan hizmetler olarak görülmektedir (Eroğul, 2017, s. 58). Buradan hareketle, feodalitenin devletinde hiyerarşik bir düzen olduğu ve ilişkilerin kendi içerisinde de farklı bir şekilde ayrı bir hiyerarşiye bölüldüğü ve karşılıklı olarak hak ve ödevlerle ilişkilerin gerçekleşmiş olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca din adamlarının da toprak sahibi olarak bu düzen içerisinde yer almaları da ilişkilerin karmaşıklaşmasına sebebiyet verdiğini de ifade etmek doğru olacaktır.

Feodalitede senyörler arası bir rekabet ortamı olduğunu söylemek gerekir. Rekabetin yönü genel olarak topraktan ziyade emek gücünün fazla olmasıyla ilgilidir. Toprakları işleyebilecek emek gücünün fazlalığı, senyörler için toprağın çok olmasından önemli bir durumdur. Senyör ne kadar çok serfe sahipse o kadar güçlü kabul edilir. Buna paralel olarak, senyör az sayıda serfe sahipse toprağı işleme yönünden yeteriz kalacağı için güçsüz kabul edilir (Erez, 2017, s. 8).

Feodalitede, askeri bakımdan yeni bir tip olarak şövalye ortaya çıkmıştır. Önemli şövalyelerin şatoları bulunur ve bu şatolar, feodal toplumda güç ve prestij olarak algılanır. Şato, feodal örgütlenmenin merkezi olarak ele alınmıştır. Bu şatolarda askeri seferler ve savaşlarla alakalı olarak kararlar alınmasının yanında feodalizmin değerleri ve düşünceleri üzerinde değerlendirmeler yapılarak hayata geçirildiği mekânlar olarak yer alır. Sistemdeki en önemli unsur ailedir. Aile bu sistemde karmaşık ilişkilerin olduğu kalabalık ağların getirmiş olduğu geniş aile ya da soy ailesi olarak görülür. Senyörlerin ve vassalların kendilerinden alt sınıfta bulunan serfleri önemsiz olarak gördüğünü belirtmek gerekir. Serfler, vassallar tarafından belirsiz bir topluluk olarak görme eğilimi barındırırlar (Goff, 2019, s. 101; Ülgen, 2010, s. 7). Serfler bağlı oldukları senyörlerin güç simgesi olmaları bakımından onlar tarafından önemsiz görülmesi de son derece dikkate değer bir konu olarak değerlendirilmektedir. Feodal dönem hukuku, toprak sahiplerinin ekonomik ilişkilerine göre oluşan bir toplum tipini yansıtmaktadır (Laski, 2020, s. 92).

Kilise, Hristiyanlık inancının getirmiş olduğu idealleri sağlama konusunda bir denge mekanizması kurmaya çalışmıştır. Yoksullar, zenginler, köylüler ve senyörler arasında bir denge politikası izleyerek üç kesimli bir toplumsal uyumu sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Ancak, kiliseye bağlı senyörlerin köylülere karşı uygulamış olduğu baskılar köylülerin bu senyörlere karşı düşmanca tavır göstermesine neden olur. Çünkü burada ideal olan ile uygulanan birbiriyle çelişir. Köylülerden alınan vergiler ve diğer ödemelerde kiliseye bağlı senyörlerin Hristiyanlık inancını kullandığı, laik senyörlerin ise şiddet ve baskı ile elde ettiği kazançları daha kolay bir şekilde topladıkları görülür (Goff, 2019, s. 344).

Feodalitedeki ilişkileri değerlendirmek gerekirse; karşılıklı olarak ödevler ve hakların var olduğu, ilişkilerin bireysel bir şekilde gerçekleştiği ancak ilişkilerde dikkate değer şekilde hiyerarşinin var olduğu, yaşamın, güvenliğin ve dinin ilişkilerde temel esas olduğunu belirtmek gerekir. Şövalyenin feodalitenin askeri biçimi olarak ortaya çıktığını ve Haçlı Seferleri gibi önemli askeri hareketlerde rol aldıklarını ifade etmek gerekir. Kilise, feodal düzen en etkili yapıdır ve önemli oranda toprağına sahip olan kilise senyör olarak yer almıştır.

3. Feodal Devletin Siyasal Yapısı

Bloch, feodaliteyi 'toplumsal örgütlenme tarzı' şeklinde ifade etmiştir (Aydın ve Berge, 1995, s. 118). Feodal devletin birçok açıdan olduğu gibi siyasal açıdan da mümkün olduğu

ölçüde atomize ve yerelleşmeye ilişkin olmasıdır (Ülgen, 2010, s. 9). Batı Roma İmparatorluğunun gerilemesi ve sonrasında yıkılması feodalizmin önünü açmıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2023, s. 150). Böylelikle feodalite merkezi güçlü iktidarın var olmadığı zaman diliminde gelişme gösteren bir siyasal yapı olarak ortaya çıkmıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2023, s. 167). Feodalite daha çok yerelde gerçekleşen yapıdır. Feodalitede merkezi devletin egemenliği ya da iktidarı bulunmamaktadır. İlişkilerde kişisel hizmet ve bağlılık söz konusudur. Feodal dönemde iktidar merkezlerin dönemin yapısı gereği çoklu bir haldedir (Poggi, 2016, s. 54).

Günümüzdeki anlamına göre devlet şekli bu dönemle bağdaşmamaktadır. Merkezi otoriteden ziyade toprak sahibi senyörlere karşı bir bağlılık söz konusudur. Toprağın sahibi kimse o toprak üzerinde yaşayan diğer insanlar üstünde egemendir. İktidar anlayışı ise toprağın sahibi ya da ailesinin özel mülkiyeti içerisinde gerçekleşir (Aydemir ve Genç, 2011, s. 234). Feodal devlet, büyük toprak mülküne sahip olanların egemenliğini kuvvetlendirmek için büyük bir fırsat sunar ve bu amaca yönelik olarak yapılır (Kerov, 2016, s. 176). Feodal devletin siyasi yapısını genel itibariyle hiyerarşik bir bütün içerisinde kişiselleşmiş ilişkiler bütünü olarak görmek mümkündür. Feodal devletin yapısına uygun bir şekilde karşılıklı ilişkiler siyasi yapının içerisinde de kendisini göstermektedir.

Feodal devlette senyör, çeşitli yetkilerle senyörlüğü yönetir ve siyasal birim olarak senyörlük çıkmaktadır. Ancak bu senyörlük içerisinde de bir bütünlük olduğu söylenemez. Aynı toprak üzerinde yargı yetkisi dağınık şekilde bulunabilirken, bu topraktaki yargılama yetkisi başka bir senyöre bağlı olabilir. Yargılama yetkisine sahip olmayan senyör, bu toprak üzerinde para basma yetkisine sahip olabilir ve bu toprak üzerindeki vergi toplama yetkisi de kiliselere ait olma durumu söz konusudur. Siyasal ilişkilerde bir birlik söz konusu değildir ve her ilişkide birbirlerinin yerine geçme durumu da gerçekleşebilir. Feodal devlette alım satım söz konusu olduğu için yetki ve güç alışverişlerinin gerçekleşmesi de doğal karşılanabilecek bir durum olarak ortaya çıkar (Aydemir ve Genç, 2011, s.234).

Feodal devlette merkezi yapıdan uzak yönetim anlayışının hâkim olmasından ötürü toprak sahiplerinin belirlemiş olduğu hukuki ve idari kurallar geçerlidir. Senyörler tarafından korunma karşılığı koyulmuş olan kurallara uyarak, onlara bağlı bir şekilde yaşamak zorunda oldukları bir sistem üzerine feodal devlet inşa edilmiştir. İnsanların yargılanma yetkisi feodal toplumda merkeziyetsizlikten kaynaklı olarak derebeylik mahkemelerine aittir. Ayrıca kilise mahkemelerinin de bulunması da hukuki açıdan ayrı bir gelişmedir. Bu kilise mahkemeleri sadece kilise hukukuyla alakalı sorunlarda görev almamaktadır ve bunun yanında diğer bütün davalarda kilisenin de yargılama yetkisi olduğunu belirtmek gerekir (Yılmaz, 2015, s. 16-17).

Kilise ile ilgili bir önemli husus ise monarşinin gücünün yok edilmesine rağmen feodal prenslerin piskoposlara karşı duymuş olduğu saygıdır. Bu saygının temelinde ise kutsallık atfedilmesi ve afroz edilme korkusu yatmaktadır. Ayrıca yaşanan ihtilafların çözümünde kilise ve piskoposlar rol oynamaktadır. Piskoposlar kendi bölgelerinde yaşanan taht kavgalarına karşı 'Tanrısal Barış' kurumunu örgütleyerek savaşımlardır (Pirenne, 2019, s. 50).

Feodal devlette merkezi devletin olmadığı atomik devletlerin var olduğunu ve toprak sahiplerinin o toprak üzerinde yaşayanlar üzerinde egemenlik hakkına sahip olduğu yukarıda

ifade edilmiştir. Küçük toprak sahiplerinin kendilerinden daha büyük toprak sahiplerinin vassalı olma zorunluluğu vardır. Senyörler vassallardan daha çok toprağa sahip olan kişilerdir. Hiyerarşik olarak senyörler vassalların üzerinde yer aldığını belirtmek gerekir. Toprakların genelini mozaikler şeklinde birbirlerinden toprak sahiplerince paylaşıldığını söylemek mümkündür. İlişkilerde birinci dereceden yapılan mukavelelerin önemini olduğu, ikinci dereceden ilişkilerin önemli olmadığı gibi bir durum söz konusudur. Yani senyör vassalıyla bir karşılıklı mukavele gerçekleştirir. Vassalın kendi altındaki vassallarıyla yapmış olduğu mukavelelerin senyör tarafından bir bağlayıcılığı söz konusu değildir. Senyörün muhatabı sözleşme yapmış olduğu vassaldır (Özçelik, 1950, s. 324-330).

Feodal devlet daha sonrasında ise merkezi devletlerin bir çıkışına zemin hazırladığını ifade etmek gerekir. Buna örnek vermek gerekirse Fransa'daki lordlar kendi aralarından bir kral seçerek, onun vassalları olması gösterilebilir. İlk etapta kralların çok fazla bir yetkisi olmamasına rağmen bu süreçte gittikçe güçlenmişler ve Fransız Devrimine kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Feodal devlette karşılıklı esastır ve buna riayet edilmediği takdirde de karşılıklı haklar ve görevler sona ermektedir. Bu açıdan ele alındığında durum siyasal açıdan istikrarsızlıklara yol açtığını dile getirmek gerekir. Bu dönemdeki gerçekleşen birçok savaşın da nedeni budur. Karşılıklı ilkesi daha sonrasında ise anayasal hükümetlerin doğmasında çok önemli bir yere sahip olacaktır (Sander, 2011, s. 73-74). Karşılıklı olarak gerçekleştirilen bu ilişkiler uzlaşının sağlanması konusunda bir rehber olma görevi gördüğünü de ifade etmek mümkündür.

Fransız feodalitesinde en yüksek senyör kral olarak belirlenmiştir. Diğer bütün senyörler bu açıdan krala bağlılık içerisindedir. Kralın istemiş olduğu askeri hizmete katılmaları mecburi kılınmıştır. Ayrıca senyörlerden birisi varis bırakmadan öldüğü durumlarda en büyük senyör olan krala ölen senyörün toprağı kalmaktadır. Ayrıca görevini yerine getirmeyen senyörlerin toprağına el koyma yetkisi kralda mevcuttur ancak bu hakkını kolay bir şekilde kullanabilmesi mümkün değildir. Bir diğer önemli nokta ise kralın kendi altındaki bulunan senyörlerin arazilerinde yaşayan halklara müdahale etmesi gibi bir durumun söz konusu olmamasıdır. Kral sadece kendisine doğrudan bağlı bulunan topraklar üzerinde yaşayanlara karşı müdahil olma hakkına sahip olarak iktidarını devam ettirdiğini söylemek doğru olur (Özçelik, 1950, s. 332). Poggi, feodalizmin bir yönetim sistemi olarak modern devletin oluşumu noktasında temel referans noktası olmaktan uzak olduğunu ancak yönetim düzeni oluşturmada önemli bir adım olduğunu söyler (2019, s. 48-49).

Feodal sistemin içerisinde kamu yetkilerinin belli bir grubun tekeline geçmiş olmasından kaynaklı olarak aşırı bir şekilde parçalanmış olduğu görülmektedir. Bu dönemde sadece toplum ve yönetimin parçalanması değil, yatay ve dikey ilişkilerde de bir karmaşıklık söz konusudur. İnsanlar senyör, kilise, kentler, prensler ve krallar arasında kime ya da hangi kuruma bağlı olduğunu bilmeden hayatlarına devam ederler. Aynı zamanda yönetim ve yargı alanında bu karışıklık kendisini göstermiş ve çatışmalara neden olduğunu söylemek gerekir (Goff, 2019, s. 105).

Feodalitenin siyasal açıdan en dikkat çeken özelliği, işgücünün verimini artırmak noktasında ideolojik araçlara başvurusudur. Ekonomik açıdan ideolojinin önem kazanması feodalizme özgü gerçekleşen bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Serflerin daha çok çalıştırılması adına din şiddete göre daha çok kullanılan bir araçtır. Kilisenin bilinçli bir şekilde

siyasi açıdan ideolojik aygıtını kullanması feodal devletten dikkate değerdir (Eroğul, 2017, s. 58).

Feodalizm ortaya çıkardığı durumu kısaca özetlemek gerekirse bölgesel liderlerin toprak üzerindeki hakimiyetini azalmıştır. Bunun nedeni ise liderlerin vassallarına vermiş olduğu fief miras yoluyla vassalların çocuklarına geçerken, bölgesel liderlerin mirasçıları benzer haklara gittikçe az oranda sahip olabilmeleridir. Böylelikle toprak alt kesimde yer alan vassallara dağılmış ve birbirlerinden farklı yeni yönetim birimleri ortaya çıkmıştır. Yeni bağımsız yönetim birimleri de koordinasyon yetersizliği artırmıştır (Poggi, 2019, s. 48). Yani siyasi bakımdan ağırlık gittikçe alt kısımlara doğru yayılmış ve bölgesel liderlerin veya lordların neredeyse herhangi bir söz hakkı kalmamıştır.

4. Feodal Devletin İktisadi Yapısı

Feodal devlet, etkin güç kaynağını yukarıdan aşağıya doğru ilerlemesi ve geniş alanda merkezi yönetimi zorlaştıran bir yapı olarak tanımlanmıştır (Poggi, 2019, s. 41). Feodal devlette serfler denetim altında tutularak, senyörlerin topraklarına bağlı kalmaları sağlanmıştır. Soyluluğa karşı saygı kuralları belirlenerek riayet edilmesine dikkat edilmiştir. Bağımsız üreticileri büyük toprak sahiplerine bağlı kılınmaya çalışıldığı, toplumsal düzenin korunması noktasında dini argümanların kullanıldığı, soyluların daha da zenginleştirilmesine yönelik savaflara girildiği ve soyluların sahip oldukları statülerinin korunmasına yönelik çeşitli düzenlemeler yapıldığı görülmektedir (Eroğul, 2017, s. 79).

Feodal dönemde elde edilen ürünlerin neredeyse tamamı topraktan elde edilmektedir. Bu yüzden toprağa sahip olmak zengin olmanın bir işareti olarak görülür. Bu dönemde insanların servetinin belirlenmesindeki kıstas sahip olduğu toprak miktarıdır. Bu sebeple dönemde gerçekleşen çatışmalar ya da savaşlar toprağa sahip olma üzerinden gerçekleşmiştir (Huberman, 2021, s. 26-27). Bir diğer önemli kıstas ise toprağı işlemek için sahip olunan serfin miktarıdır. Çünkü ne kadar çok toprağı olursa olsun kendisine bağlı serf sayısı az olan senyörlerin güçlerinin kısıtlı olacağını belirtmek gerekir. Serfler, feodal devlette toprak kadar önem gösteren bir güç faktördür.

Feodal devlet düzeninde iktisadi yapı, toprağı doğrudan işleyen ve sınırlı mülkiyet hakkına sahip serfler ile feodal beyler arasındaki ilişkilerin bütünü olarak meydana gelir. İktisadi yapının temel taşı tarım üretimidir. Serfler doğrudan toprağa sahip değillerdir ve sadece toprağı işlemekte kullanılan araçlara sahiptir. Serfler çalışırken hem kendi ihtiyaçlarını karşılarken hem de bağlı bulunmuş oldukları feodal beyler için üretimi gerçekleştirirler. Üretim tarzı bakımından feodal devlet ele alındığında serflerin feodal beyler tarafından sömürüldüğü görülmektedir. Feodal devlette toprak sahibi, toprağın üzerinde yaşayanların egemenliğine sahip olmasından dolayı bu durumun iktisadi yapıya da etkilediğini belirtmek gerekir. Egemenlik hakkı toprak sahibinde olması durumu ilişkilerin de kişiselleşmesine ve kişisel bir bağlılık oluşturmaya sebep olmuştur (Aydemir ve Genç, 2011, s. 231).

Feodal devlette taşınabilir zenginliklerin bir önemi yoktur ve iktisadi-mali karakteri toprağı dayalıdır (Ülgener, 2006, s. 21). Toplumun tamamen toprak üzerinden şekillendiği görülmektedir. Orduyu fiefleri idare vassalların oluşturduğu ve yöneticilerin ise büyük toprak sahipleri olduğunu söylemek gerekir. Bu şartlar altında feodal sistem içerisinde kamusal

otoritenin toprak sahipleri arasında dağıldığı, her birinin kendi toprakları üzerinde kendi sahip oldukları unsurlara karşı bir otoriteyi temsil etmektedir (Yılmaz, 2015, s. 19).

Senyörler, genel olarak iktisadi gelişmeyi teşvik ediyor gibi görünseler de aslında amaçları feodal olan haklarını elde etmek içindir. Topraklarında yapmış oldukları ve köylüler tarafından kullanıma sunulan değirmen ya da fırın gibi bir hizmet gerçekleştirdiklerinde, bu hizmetlerin köylüler tarafından kullanımı zorunlu tutulmuştur ve bunlardan vergi aldıkları görülmektedir. Yine aynı şekilde köprü veya yol gibi ortak kullanılacak hizmetleri teşvik ettiklerinde amaçları vergi almaktan ibarettir. Buna karşılık olarak ise serflerin üretmiş olduğu ürünler üzerinden senyörlere vergi vermekle kalmayıp koyulan haraçlar sonucunda üretim gücünün de azaldığını ifade etmek gerekir. Bu sebepten ötürü serflerin kendi geçimlerini gerçekleştirilmesi imkânı neredeyse imkânsız hale gelmiştir (Goff, 2019, s. 253).

Feodal üretimde en önemli sorunlardan birisi olarak teknolojik ve teknik gelişmeden açısından durgun bir dönem olmasıdır. Bu sebepten ötürü de üretim bakımından yavaş bir ilerleme söz konusu olup verim oldukça düşük seviyede olmuştur. Teknik açıdan yetersiz olarak gerçekleştirilen bu üretim şekli küçük köylülerin üretimde olmasıyla ilişkin olduğunu ifade etmek gerekir. Üretim için toprak, araçlar ve hayvanlar bu dönemde toprağın sahibi senyörler tarafından serflere verilmesinden ötürü, serflerin senyörlere bağlı olarak kalmalarını zorunlu hale getirdiğini belirtmek doğru olacaktır. Tarım üretiminin genel amacı kiliseye bağlı ya da bağımsız olarak senyörün ve çevresinin var olan ihtiyaçlarının karşılanması ve krala ait olan topraklarda ise kralın ve çevresinin ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu dönemde üretilen ürünlerin büyük bir çoğunluğu üretildiği civarda tüketilen ürünler olarak belirmiştir. Feodal devlette üretimin bütünü köylü emeğinin sonucu olarak meydana gelir. Üretilen ürünlerin üç kısıma ayrıldığı görülmektedir ve bunlar; Senyörün kendisine aldığı kısım, köylünün üretip kendisine ve ailesine aldığı kısım, üretimin yükselmesinden kaynaklı olarak tüketimden fazla oluşan ürünlerin olarak ayrılması mümkündür (Kerov, 2016, s. 169-172).

Bu dönemdeki nüfus artış hızının artmasıyla beraber emek gücünde bir artış görülmektedir. Feodal üretim biçimi teknik gelişme açısından küçük bir atak sergilemiş fakat gerçekleştirmiş olduğu bu atağın üretimi arttırma noktasında yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Nüfusunda giderek artması arz-talep dengesinin dengelenmesi konusunda ihtiyaçlar bakımından yetersiz kalmaktadır (Goff, 2019, s. 73). Bunun yanında feodal yönetim birimleri sermayenin ortaya çıkması önünde bir engel oluşturmuştur. Ticaret ile ilgilenen insanlar iktidar sahiplerinden feodal dönem içerisinde daha çok siyasi bakımından koruma talebinde bulunmuştur (Uslu, 2021, s. 93).

Zagolov'un, feodal üretim biçimlerini angarya ekonomisi ve faiz ekonomisi olarak iki biçime ayırdığı görülmektedir. Her iki üretim biçiminde de ortak onlar noktalar ise; serfin, feodal beye kişisel olarak bağımlı olması, feodal beyin işlenen toprağın tamamına sahip olması, serfin üretim yapmış olduğu toprak parçası üzerinde küçük bir kısım toprağa sahip olması, bütün tarımsal üretimde serfin emeği olduğu ve canlı-cansız araçlarla üretimi gerçekleştirdiği, ekonomi harici zor kullanılarak serflere artı emek harcatarak, toprak sahibi için ekstra ürün üretilmesinin sağlanması olarak ele aldığını belirtir (Zagolov, 1976, aktaran Aydemir ve Genç, 2011, s. 232).

Angarya ekonomisine bakılacak olunursa tüm toprağın ikiye ayrıldığı ve bir bölümü feodal bey için bir bölümü de toprağı işleyen köylüler içindir. Angarya ekonomisinde feodal bey için üretilen ürün ile köylünün kendi geçimini sağlaması için üretilen ürünler için harcanan emek zamansal ve mekânsal olarak birbirlerinden ayrıldığını söylemek gerekir. Köylüler belli bir zaman diliminde kendi geçimlerini sağlamak için çalışırken, diğer zaman dilimlerinde ise feodal beyler için feodal beylere ait olan toprakta üretim için emek harcadığını ifade etmek gerekir. Faiz ekonomisinde ise toprağın bütün köylüler arasında paylaştırıldığını, toplam tarımsal ürün üzerinden faiz, çalışan köylüler tarafından gerçekleştirildi. Elde edilen ürünlerin bir kısmı feodal beye verilerken, geri kalan kısmıyla köylüler yeniden ürün elde etme doğrultusunda harcadığı görülmektedir (Aydemir ve Genç, 2011, s. 232).

Emek gücünün fazlalığının ortaya çıkması feodal sistemde önemli bir noktadır. Emek gücünün fazlalaşması serflik üzerinde de çözücü bir etki yarattığını söylemek gerekir. Angarya serflikten dolayı değil; serflik, emek kıtlığının var olması nedeniyle angaryadan doğmuştur. Emek gücü olan serflerin sayısının meydana gelen teknolojik gelişmeler ve kalıcı nüfus artışının sağlanmasıyla birlikte feodal devlette çözümler meydana gelmeye başlamıştır. Senyörler bu oluşan kırılmadan dolayı ilk etapta yeni topraklar açarak bu sorunu çözmeye çalışmış ancak çözüm yönünden bir faydası olmamıştır. Toprak sahipleri alternatif olarak toprağı kiraya vererek çözüm üretmeye çalışmışlardır. Gelişen kiralılık ilişkileri neticesinde topraktan rant elde edemeyen senyörler, kendilerine bağlı olan serfleri serbest bırakarak özgür hale getirmiş oldukları köylülere topraklarını kiraya vermeye başlamışlardır. Buradaki asıl konu toprak sahipleri olan senyörlerin emek gücünün fazlalaşması nedeniyle kendilerine bağlı olan serfleri daha fazla beslemek istememeleridir. Kiracılık ilişkileri köylülerin, toprak sahiplerine rant olarak bazen elde ettikleri ürünleri vermiş bazen de para vererek bu ilişki sürdürülmüştür. Paranın kullanılmasıyla beraber kapitalizme geçiş noktasında bir işaret olarak görmek mümkündür (Ülgen, 2010, s. 12).

Kapitalizme geçiş noktasında bir diğer önemli görüş Maurice Dobb tarafından dile getirilmiştir. Buna göre köylüler ile lordlar arasındaki sınıf mücadelesi bulunmaktadır. Küçük üretim tarzı ile birlikte köylülerin lordlara olan bağımlılığını azaltmaya başlamış ve böylece feodal sömürüden küçük üreticiyi kurtarmaya başlamıştır. Ortaya çıkan hareket özgürlüğü toplumsal yapıda bir farklılaşma ortaya çıkararak kapitalizmin doğmasına neden olmuştur (Dobb, 1984, s. 63). Hareket özgürlüğü tüccarlar açısından ticaretin gelişmesine yardımcı olmuştur (Davide, 2014, s. 161). Ayrıca feodalizmin ticaretin karşısında yer aldığını da söylemek mümkün değildir. Feodal sistemde, ticaretin genişlemesi yerel bölgelerde artmaya başlarken bölgeler arası ticareti destekleme noktasında kısıtlı kalmıştır. Bölgeler arasındaki ticaretin gelişmemesi sebebi olarak ise lüks tüketim maddelerini içermesine bağlanmıştır (Wallerstein, 2015, s. 45-46). Tüccarlar, feodal dönem içerisinde genel olarak ulaşım yollarının ticaret yapmaya uygun olduğu ve güvenlik bakımından sorun yaşamayacakları yerleri tercih etmiştir (Pirenne, 2019, s. 102).

Para ekonomisinin feodal devlet düzeninde yaygınlaşması rant anlayışının değişmesine neden olmuş ve Batı Orta çağının dönüşüm geçirmesinde en önemli faktör olarak yerini aldığını ifade etmek gerekir (Goff, 2019, s. 89). Ancak özellikle ekonomik alanda 13. Yüzyılın sonunda bile kent burjuvazisinin feodalite üzerinde egemenlik kurma ihtimalinde

uzak olduğu görülmektedir. Kentsoyluların devrimini gerçekleştirmesi için 17. ve 18. Yüzyılları beklemesi gerekmekteydi (Goff, 2019, s. 103).

SONUÇ

Feodalitenin devleti, Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra Avrupa'da merkezi yönetimden yoksun olunan bir dönemde üretimin devamının sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir örgütlenme ya da yapı olarak değerlendirilebilir. Feodal devlette toplumsal yapı üç gruba ayrıldığı ve bunların koruyanlar, dua edenler ve korunanlar şeklinde ayrıldığı görülmektedir. Koruyanların büyük topraklara sahip olan senyörler ve onun altında çalışan vassallar olduğu, dua edenlerin kilisenin rahipleri, piskoposları ve papazlar vb. kişilerden oluştuğu, korunanların ise büyük toprak sahiplerinin topraklarında üretimi gerçekleştiren serfler ya da köylülerden oluştuğunu belirtmek gerekir. Feodalitenin devletinde hiyerarşik bir örgütlenmenin mevcut bulunduğu katmanlı bir yapılanma oluşturulduğu ve serflerin emeğinin sömürüldüğü, toprak sahiplerinin elde edilen ürünlerin büyük kısmını alarak asıl emeği veren serflere çok küçük bir miktar üründen aldığını söylemek doğru olacaktır.

Senyör ve vassal ilişkisinin kişisel bağlılıktan kaynaklandığını, karşılıklı hak ve görevlerin bulunduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Senyörlük kavramı da kendi içerisinde hiyerarşik bir yapı barındırmaktadır. Senyörler krala bağlılıklarını bildirirler ve bu noktada kral da bir senyördür. Her senyörün kendi toprağı üzerindeki halkın egemenliğine sahip olduğunu söylemek gerekir ve diğer senyör bu toprak üzerindeki gelişmelere müdahil olmaları söz konusu olamaz. Herhangi bir müdahillik durumu da çatışmaya ve istikrarsızlığa neden olmaktadır.

Feodal devlette ilişkilerin karmaşıklığı idari ve adalet anlamında halklar üzerinde bir karışıklığa yol açtığını ifade etmek gerekir. Yargılama konusunda kimin yetkili olduğu konusunda çatışmalar söz konusudur. Feodal devlette kilise birçok ilişki içerisinde kendisini göstermektedir. Bu dönemde kiliselerin büyük topraklara sahip olmasından ötürü aynı zamanda senyörlük görevi de bulunmuştur. Bu noktada emek sömürsünü dini ideolojik aygıtla daha üst seviyeye çıkarmıştır. Köylülerden dini etmenler kullanılarak vergilerin alınmasının kolay bir yöntem olduğu söylenebilir.

Feodal devlette emek gücünün artması senyörlerin topraklarının işlenmesindeki kazançlarını azalttığı görülür. Senyörler artan nüfus karşısında topraklardan elde edilen üründeki rantın azalması sonucu birçok serfi kendi bünyelerinden bağımsız şekle getirerek, toprağını kiraya vererek elde ettiği rantını korumayı amaçladığı görülmektedir. Paranın iktisadi hayatta daha sık kullanılmasıyla beraber feodal devletteki çözülmenin hızlandığı ve değişimin gerçekleşmesinde en önemli faktörlerin başında geldiği ifade edilebilir.

Feodal döneme yapılan çalışmalarda insanlık tarihinde gelişmenin bir aşaması ve insan emeğinin sömürülmesi olarak bakış açısının ikiye ayrıldığını söylemek doğru olacaktır. Bir tarafta modern devletin ve bireyin oluşumuna doğrudan katkı sağlayan bir dönem olarak görüldüğü diğer tarafta ise feodalitenin devleti emek sömürsü noktasında tarım yoluyla insanlara tam köle demeden köleci sistemin devamı niteliğindedir. Bu görüşün yanında feodalite sonrası gelişen kapitalizm de insan emeğinin sömürsü üzerinden işleyen bir sistem olduğunun vurgusu yapılmıştır. İnsanlık tarihinde formu ya biçimi her ne kadar değişmiş olsa da emek sömürsü sistemi yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmeye devam ettiğini

belirtilmiştir. Son olarak feodal dönem; *Papaz dua eder, şövalye savaşır, köylü çalışır* cümlesiyle özetlenebilir (Mann, 2012, s. 444).

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu, bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D., Robinson, J. A. (2023). *Ulusların düşüşü: Güç, refah ve yoksulluğun kökenleri* (80. Baskı). (S. Silahlı, Çev.). Doğan Kitap. (Orijinal eserin basım tarihi 2012).
- Ağaoğulları, M. A. (2020). Ortaçağ ve feodalite. M. A. Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten jakobenlere batı'da siyasal düşünceler* (10.Baskı, s. 237-262) içinde. İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (1991). *İmparatorluktan tanrı devletine*. İmge Yayınevi.
- Albertoni, G. (2014a). Feodalizm. U. Eco (Ed.), *Ortaçağ: Barbarlar, hristiyanlar, müslümanlar* (s. 211-216) içinde. (L. Basmacı Tonguç, Çev.). Can Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2010).
- Albertoni, G. (2014b). Feodalizm. Eco, U. (Ed.), *Ortaçağ: Katedraller, şövalyeler, şehirler* (s. 180-184) içinde. (L. Basmacı Tonguç, Çev.). Can Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2010).
- Aydemir, C. ve Genç, S. Y. (2011). Ortaçağın sosyoekonomik düzeni: Feodalizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 226-241.
- Aydın, S. ve Berge, M. (1995). Feodaliteye giden iki yol: Avrupa ve bizans. *Kebikeç*, (1), 115-144.
- Aydoğdu, M. (2016). Ortaçağ feodal mülkiyet anlayışı ve osmanlı hukukundaki toprak sisteminin türk hukukundaki tarımsal işletmelerin mirasçılara özgülenmesine etkileri. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(2), 1-26.

- Bloch, M. (2019). *Feodal toplum* (6. Baskı). (M. A. Kılıçbay, Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1939).
- Cevizci, A. (2009). Feodalizm/ feodalite. A. Cevizci (Ed), *Felsefe ansiklopedisi* (s. 429-448) içinde. Ebabel Yayıncılık.
- Davide, D. (2014). Pazarlar, panayırlar, ticaret ve ulaşım yolları. Eco, U. (Ed.), *Ortaçağ: Katedraller, şövalyeler, şehirler* (s. 161-165) içinde. (L. Basmacı Tonguç, Çev.). Can Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2010).
- Dobb, M. (1984). Yanıt. (M. Gürer ve S. Sökmen Çev.). *Feodalizmden kapitalizme geçiş* (3. Baskı, s. 60-71) içinde. Metis Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1978).
- Duby, G. (1990). *Ortaçağ insanları ve kültürü*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi.
- Erez, E. (2017). *Feodal sistemin sosyal hayat üzerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Eroğul, C. (2017). *Devlet nedir?* (2.Baskı). Yordam Kitap.
- Goff, J. L. (2019). *Ortaçağ batı uygarlığı* (3.Baskı). (H. Güven ve U. Güven Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1982).
- Hilton, R. (1984). Giriş. (M. Gürer ve S. Sökmen Çev.). *Feodalizmden kapitalizme geçiş* (3. Baskı, s. 7-31) içinde. Metis Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1978).
- Huberman, L. (2021). *Feodal toplumdaki yirminci yüzyıla* (20. Baskı). (M. Belge, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1963).
- Kerov, Z. M. (2016). *İlkel toplum köleci toplum feodal toplum*. (G. Birol, Çev.). Yason Yayınları.
- Laski, H. J. (2020). Teori ve pratikte devlet. (D. Topçu, Çev.). Fol Kitap. (Orijinal eserin basım tarihi 1956).
- Mann, M. (2012) *İktidarın tarihi I: Başlangıcından 1760'a kadar toplumsal iktidarın kaynağı*. (S. Torlak, Çev.). Phoenix Yayınevi. (Orijinal eserin basım tarihi 1986).
- Özçelik, S. (1950). Avrupa feodalitesinin siyasi ve iktisadi mahiyeti. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 16(1), 320-360.
- Özil, H. (2018). Feodal topluma alternatif bir bakış: Tipler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 859-867.
- Pirenne, H. (2018). *Ortaçağ avrupa'sının ekonomik ve sosyal tarihi* (9.Baskı). (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1936).
- Pirenne, H. (2019). *Ortaçağ kentleri* (9.Baskı). (Ş. Karadeniz, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1927).
- Poggi, G. (2016). *Devlet: Doğası, gelişimi ve geleceği* (5.Baskı). (A. Babacan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1990).
- Poggi, G. (2019). *Modern devletin gelişimi: Sosyolojik bir yaklaşım* (9.Baskı). (Ş. Kut ve B. Toprak, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1978).

- Ryan, M. (2011). Özgürlük, hukuk ve ortaçağ devleti. Q. Skinner ve B. Strath (Ed.), *Devletler ve yurttaşlar* (s. 55-71) içinde. (G. Aksay Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2007).
- Sander, O. (2011). *Siyasi tarih ilkçağlardan 1918'e* (22.Baskı). İmge Kitabevi.
- Sweezy, P. (1984). Eleştiri. (M. Gürer ve S. Sökmen Çev.). *Feodalizmden kapitalizme geçiş* (3. Baskı, s. 32-59) içinde. Metis Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1978).
- Uslu, A. (2021). *Siyasal düşüncelerin toplumsal tarihi 2: Özgürlük, güvenlik ve birey (1300-1789)*. Yordam Kitap.
- Ülgen, P. (2018). Orta çağ avrupalısında esaretten feodalizme toplum. *Kültür Evreni*, 95-113.
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ avrupalısında feodal sisteme genel bir bakış. *Mukaddime*, (1), 1-17.
- Ülgener, S. F. (2006). *İktisadi çözümlenin ahlak ve zihniyet dünyası*. Der Yayınları.
- Wallerstein, I. (2015). *Modern dünya sistemi I*, (7.Baskı). (L. Boyacı, Çev.). Yarnın Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1974).
- Wood, E. M. (2016a). *Özgürlük ve mülkiyet: Rönesans'tan aydınlanma'ya batı siyasi düşüncesinin toplumsal tarihi* (2.Baskı). (O. Köymen, Çev.). Yordam Kitap. (Orijinal eserin basım tarihi 2012).
- Wood, E. M. (2016b). *Sermaye imparatorluğu* (2.Baskı). (O. Köymen, Çev.). Yordam Kitap. (Orijinal eserin basım tarihi 2003).
- Wood, E. M. (2020). *Yurttaşlardan lordlara: Eskiçağdan ortaçağa batı siyasi düşüncesinin toplumsal tarihi* (4.Baskı). (O. Köymen, Çev.). Yordam Kitap. (Orijinal eserin basım tarihi 2008).
- Yılmaz, G. (2015). *Orta çağ Avrupa'sındaki karanlık feodalizmin iktisatla aydınlanması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

The state of feudalism can be considered as an organization or structure created to ensure the continuity of production in a period of lack of central administration in Europe after the disintegration of the Roman Empire. The feudal period emerged in Europe and the rest of the world with the fall of the Roman Empire. Land was the means of commodity production of this period. Wealth was measured by the size of the land owned. The feudal period is divided into various periods. There is no consensus on the periodic division. While some authors deal with the feudal period over two periods, some authors deal with the feudal period over three or more periods. In addition, the feudal order and period differ within each region. Feudal order essentially does not show a complete break from the past. Regulations such as commendatio, beneficium and immutias, which existed in the Roman Empire, are included in the feudal period as a legacy of the old period.

In feudalism, people were divided into three groups: those who prayed, those who fought and those who worked. The hierarchical structure showed itself sharply in the feudal period. Relations between senors, vassals and serfs were complex. These complex relations were also

reflected in the structure of the state. Within the state, which did not have a centralized structure, landowners assigned vassals under them to cultivate their lands.

The loyalty contracts between the seigneur and the vassals were crowned with symbolic ceremonies. The relationship between senors and vassals also brought mutual rights and obligations. During the feudal period, vassals also had the opportunity to transfer their vassalage to their children through inheritance. This opportunity later developed to the detriment of the senors and led to the division of land.

Another importance of vassals was that they trained soldiers for their senors. The vassals, who had a lot of military power over time, used this situation in their favor. The change in the balance of power played a significant role in the formation of new structures in later periods. The influence of the church was quite high in this period. Especially the excommunication power of the church frightened the senators. This fear was also the reason for the respect towards the church. The church was also involved in the fights for the throne between the princes through the bishops. The Church also used religious arguments to increase the labor productivity of serfs. In this way, the existing order was preserved.

The division of territories without a centralized administration led to the development of regional powers. The central powers were again divided into new powers within themselves. Thus, a large number of new administrative units have emerged. There is no coordination between these administrative units. Moreover, conflicts between too many administrative units have created chaos. Some authors have seen the situation created by these administrative units as the parceling out of sovereignty or power.

In feudalism, land is the basis of the economic structure. In addition, the number of serfs as well as the land shows the amount of wealth and power. Economic life existed with land and agriculture. Trade existed during this period but it was regional. Merchants started to develop trade in places where they felt more secure. Increased freedom of movement and transportation routes contributed to the development of trade and later to the emergence of capitalism. In addition, the small production style of the peasants significantly reduced dependence on the seigneurs.

Another important point that draws attention in the study is that the landowners, the seigneurs, did not want to feed the serfs who depended on them more due to the increase in labor power. The tenancy relationship was maintained by the peasants, who sometimes gave the landowners the products they obtained as rent and sometimes by giving money. It is possible to say that this development later contributed to the development of capitalism.

It would be correct to say that the perspective on the feudal period as a stage of development in human history and the exploitation of human labor is divided into two. On the one hand, it is seen as a period that directly contributed to the formation of the modern state and the individual, and on the other hand, the state of feudalism is the continuation of the slave system without calling people full slaves through agriculture at the point of labor exploitation. In addition to this view, it was emphasized that capitalism, which developed after feudalism, is a system that operates on the exploitation of human labor. Although its form has changed throughout human history, the system of labor exploitation has continued for centuries.

AFET YÖNETİMİNDE BARINMA SORUNLARININ DEĞİŞEN YÜZÜ OLARAK KİTLESEL GÖÇ HAREKETLERİ: SURİYELİ MÜLTECİLER ÖRNEĞİ

Feride EFE¹
Veysel EROL²

Öz

Afet denildiğinde genel olarak deprem, heyelan, sel vb. doğa olayları akla gelmektedir. Doğa olaylarından kaynaklanan afetler, çok sayıda insan ölümlerine, yaralanmalara ve mal kayıplarına neden olabilmektedir. Ancak afetler, bazı doğa olaylarından kaynaklandığı gibi insan kaynaklı etmenlere bağlı olarak da ortaya çıkmakta ve ülke sınırları içerisinde özellikle çevre, konut, tarım ve ulaşım gibi birçok alana zarar verebilmektedir. İnsan kaynaklı afetlerin en önemli örneklerinden biri ise yakın tarihte Türkiye'nin yakınında bulunan ve sınır komşuluğu yaptığı Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle yaşamıştır. Yaşanan kitlesel göç hareketleri, insan kaynaklı afetlerinde olabileceğini göstermektedir. Bu çalışmada da temel olarak afet yönetiminin kavramsal çerçevesi üzerinde durulmakta ve insan kaynaklı afetlerin önemli bir somut örneği olarak karşımıza çıkan Suriyeli mültecilerin barınma sorunu ele alınarak çözüm önerileri getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Afet
Afet Yönetimi
Göç
Barınma Sorunu
Mülteci

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 14.02.2024
Kabul Tarihi : 10.03.2024
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1437143

¹ Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, e-posta: ferideefe100@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1544-1864.

² Dr., Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: veysel.erol43@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6949-768X.

MASS MIGRATION MOVEMENTS AS THE CHANGING FACE OF HOUSING PROBLEMS IN DISASTER MANAGEMENT: THE EXAMPLE OF SYRIAN REFUGEES

Abstract

When we say disaster, we generally mean earthquake, landslide, flood, etc. Natural events come to mind. Disasters caused by natural events can cause many human deaths, injuries and property losses. However, disasters occur due to some natural events as well as human-induced factors and can damage many areas within the borders of the country, especially the environment, housing, agriculture and transportation. One of the most important examples of human-induced disasters occurred in recent history due to the civil war in Syria, which is close to Turkey and borders it. Mass migration movements show that human-made disasters may also occur. This study mainly focuses on the conceptual framework of disaster management and proposes solutions by addressing the housing problem of Syrian refugees, which we encounter as an important concrete example of human-induced disasters.

Keywords

Disaster
Disaster Management
Migration
Shelter Problem
Refugee

Article Info

Research Article

Received : 14.02.2024
Accepted : 10.03.2024
Online Published : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1437143

Kaynakça Gösterimi: Efe, F. ve Erol, V. (2024). Afet yönetiminde barınma sorunlarının değişen yüzü olarak kitlesel göç hareketleri: suriyeli mülteciler örneği. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (2), 387-407.

Citation Information: Efe, F. ve Erol, V. (2024). Mass migration movements as the changing face of housing problems in disaster management: the example of syrian refugees. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (2), 387-407.

GİRİŞ

Afet, genel olarak büyük zararlara yol açan doğa olaylarına denilmektedir. Afet yönetimi ise afet öncesi ve sonrasında zararların azaltılması, afet sonucu meydana gelen olaylara zamanında ve etkili çözüm geliştirme, müdahalede bulunma, afetten etkilenen insanların daha güvenli ve sağlıklı yaşam sürdürmeleri için toplumun tüm kesimleri ile birlikte yapılan müdahale etme süreci olarak tanımlanabilir.

Afetler, doğal ve yapay olmak üzere iki temel nedenden kaynaklanmaktadır. Doğal afetler, genel olarak deprem, heyelan sel gibi doğa kaynaklı afetlerden meydana gelmektedir. Yapay afetler ise temel olarak insanlardan kaynaklanmaktadır. İnsan kaynaklı afetler, insanların kendisinden kaynaklanan ve geniş bir kitleyi etkileyen afetlerdir. Bu afet grubuna örnek olarak, savaş, terör eylemleri, trafik kazaları verilebilir. Son yıllarda Türkiye’de yaşanan insan kaynaklı afetlerin en önemli örneklerinden birisi ise Suriyeli mülteciler kaynaklanan barınma sorunudur. Ortadoğu’da 2011 yılında başlayıp Suriye’ye sirayet etmesiyle yaşanan savaşla birlikte sınırında bulunan Ürdün, Irak ve Türkiye’nin de dahil olduğu ülkelere doğru göç akınları başlamış ve bu akınlar sonucunda Türkiye’ye yönelik büyük kitlesel göçler yaşanmıştır. Kitlesel göç hareketiyle birlikte barınma sorunu da ortaya çıkmaya başlamıştır.

15 Mart 2011’de başlayan Suriye’deki rejim karşıtı görüşler ülkede kısa zamanda iç savaşa dönüşerek bu ülkeden komşu ülkelere yönelik ve buna Türkiye’nin en başlarda dahil olduğu ciddi düzeyde insani kaçış olan göçmen krizi literatürdeki adı ile kitlesel göçlerle birlikte nüfusun hızla artmasıyla barınma gibi temel insani sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türkiye, kitlesel boyuta ulaşan aniden çok sayıda insan hareketliliğine hazırlıklı olmadığı için AFAD, Kızılay, Mazlum-er, İnsani Yardımlaşma Hareketleri gibi ve daha birçok sivil toplum kuruluşlarının desteği ve iş birliği ile sınır bölgelerine ilk olarak çadırlar kurulmuştur. Bunun ardından Afet yönetiminde acil durumlarda ortaya çıkacak olan çadır kentler görünümünde yeni yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Her geçen gün insanı kaçışların devam etmesiyle sınırlara yakın olan Kilis, Hatay, Adana, Şanlıurfa, Gaziantep gibi şehirlere geçici barınma merkezleri olarak konteyner kentler inşa edilerek Suriyeli mültecilerin barınma sorununa çözümler aranmaya çalışılmıştır. Barınma merkezlerinin kapasitesinin sınırlı olması, öncelikli kesimlerin alınması, barınma merkezlerinin kent merkezlerinden uzak alanlara inşa edilmesi, izole hayat sürmeleri gibi nedenlerle barınma merkezlerinde yaşamak istemeyen mülteciler Türkiye’nin dört bir yanına yerleşmeye ve yerleştikleri yerlerde çeşitli düzeylerde barınma sorunlarının başlamasına neden olmuşlardır (Efe, 2019, s. 168). Bu yayılmayla birlikte önemli bir barınma sorunu ortaya çıkmaya başlamış ve bu sorun insan kaynaklı afetlere neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, afetlerin doğal kaynaklı olabildiği gibi özellikle mültecilerden kaynaklanan barınma sorunu gibi etmenlerinde etkisiyle insan kaynaklı olabileceğini göstermektir. Bu amaçla çalışmada öncelikle afet ve afet yönetiminin kavramsal çerçevesi ele alınmaktadır. Ardından göçün kavramsal çerçevesi üzerinde durulmaktadır. Daha sonra ise afet yönetiminde barınma sorununa değinilmektedir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular çerçevesinde öneriler sunulmaktadır.

1. Afet ve Afet Yönetiminin Kavramsal Çerçevesi

1.1. Afet Kavramı ve Türleri

Afet (Disaster) kavramıyla ilgili literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Afet, kısaca “İnsan ve doğal nedenlerden dolayı, bir toplumun normal işleyişini etkileyen, aynı zamanda toplumun yalnızca kendi kaynaklarını kullanarak önlemeyeceği, insan, materyal, çevresel birçok geniş kapsamlı felaket derecesindeki olaylar” olarak tanımlanmaktadır (Genç, 2021, s. 3).

Birleşmiş Milletler ise afet kavramını “insanlar için maddi, manevi, sosyal, fiziksel ve en önemlisi can kayıplarına neden olan, günlük hayatın aksamasına, durmasına neden olan ve yalnızca yerel imkanlarla mücadele edilmesi imkansız olan ve dışarıdan yardım gerektiren her türlü doğal, teknolojik ve insanlarla” ilişkili olarak tanımlamaktadır (Tosun, 2017, s. 4). En genel ifadeyle afet, insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, normal yaşamı etkileyen ya da tamamen durdurarak kesintiye uğratan doğal, teknolojik ve insan yapısı kökenli olaylar olarak tanımlanabilir (Arca, 2012, s. 54).

Afet türleri sınıflandırmasında literatürde farklı sınıflandırmalar olmasına rağmen, doğal afetler ve yapay afetler (insan kaynaklı) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğal afet dünyanın çeşitli bölgelerinde ya da toplumlarda yaşayan tüm canlılara üzerinde maddi ve manevi kayıplara neden olarak, hayatın normal akışını bozan ya da tamamen sekteye uğratarak, dış yardımların desteğine ihtiyaç duyulan ekolojik olaylar doğal afet olarak tanımlanmaktadır. 1974 yılında Birleşmiş Milletler Afet Yardım Komisyonu Bürosu, Türkiye’deki doğal afetler için ‘Türkiye’de Acil Yardım Teşkilatları’ isimli rapor hazırlamıştır. Bu raporda Türkiye’deki doğal afetler birincil düzeyde depremler, heyelan, orman yangınları, toprak kayması, kaya düşmesi, su baskınları, çığ düşmeleri, hububat olarak sıralanmıştır (Şahin ve Üçgül, 2019, s. 46).

İnsan kaynaklı afetler ise, insan ve politik faktörlerin etkisiyle iç çatışmalar, savaş, terör eylemleri, kitlesel ölçekte büyük göçler, endüstriyel kazalar vb. olaylar ve bu olayların sonuçlarını kapsayan durumlardır (Tosun, 2017, s. 11).

1.2. Afet Yönetimi Kavramı ve Evreleri

Afet yönetimi kavramı ise literatürde afete müdahalede bulunma, afet dönemlerinde yardım, afet sonrası yapılaşma gibi kavramlarla daha çok kullanılmıştır. 1996 tarihli Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliğinin çıkarılmasının ardından, afet artık kriz yönetimi bünyesinde ele alınmış ve afet sonrası etkilerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Afet yönetimi, kavram olarak afet ve risk yönetim aşamasından başlayarak afetin ortaya çıkış etkilerini minimum düzeye indirmek amacıyla önleyici çalışmalara başlanması, rollerin belirlenmesi, işbirliği ve koordine edilmesinin yanında tüm kurum ve kuruluşların kaynak yönetimini temel alan bir anlayış çerçevesinde birleşmesini ifade etmektedir. Afet yönetimi risk yönetimini kapsayan afet öncesi dönem ve kriz yönetimini kapsayan afet sonrası dönem olarak iki aşamada gerçekleşen bir döngüsel süreci kapsamaktadır. Risk yönetimi, afet meydana gelmeden risklerin azaltılması doğrultusunda yapılan çalışmalar iken kriz yönetimi ise, afet sonrasında ortaya çıkan sorunları etkili ve hızlı olarak çözmek ve müdahale etmeyi ve aynı zamanda toplum için daha güvenli bir çevre oluşturmayı amaçlamaktadır (Yılmaz, 2021, s. 15).

19. yüzyıl itibariyle insanların afetlere bakış açısı bir hastalık düzeyine gelmiştir. Çünkü afetler “öngörülemeyen, istenmeyen ve günlük yaşamın bir parçası olmaktan kaçınılmayan bir risk” durumuna dönüşmüştür. Afetlere olan bakış açısının değişmesinin temelinde ise toplumların gelişmesi yatmaktadır. Günümüzde tıpkı hastalıklar gibi afetlerin de önlenebileceği ya da en az hasar ile atlatılabileceği düşüncesi yer almaya başlanmıştır (Özden ve ark., 2012, s. 84).

Afet yönetimi, afet kavramını kapsayan bir kavram olarak toplumsal hayatı derinden etkileyen, ciddi maddi ve manevi hasarlara neden olan, çok sayıda insanın ölüm ya da yaralanmasıyla sonuçlanan ani gerçekleşen doğal ya da insan kaynaklı nedenlerle gerçekleşen durumlara karşı yönetme, teknoloji, bilimi uygulama mesleği ve disiplini olarak tanımlanmaktadır (Sylves, 1996, s. 42). Afet yönetimi, zımnî protokoller, altyapı, keşif, veri, iletişim, çerçeve ve güvenlik gibi her biri anlamsal ve çok katmanlı olan yedi türe ayrılmaktadır. Afetler, protokoller açısından özel müdahaleler gerektirir, çünkü her bir afet türünün kendi oluşma zamanı ve ayrı bir hasar yeteneği vardır. Örneğin, heyelanlar genellikle yereldir, oysa deprem geniş coğrafi bölgeyi etkiler. Ayrıca bu afetlerin insan yaşamı ve altyapı üzerinde çeşitli etkileri de bulunmaktadır (Ray ve ark., 2017, s. 18819).

Afet yönetimi bir yandan güncel çalışmalar açısından çok yönlü ve döngüsel bir süreç iken diğer yandan konunun döngüsellliği, zaman bakımından afet öncesine, afetin hemen sonrasında ve ilerleyen zamanlarına işaret etmektedir (Alkın, 2021, s. 316). Afet yönetimi, artık afete müdahale ve afet sonrasında iyileştirme çalışmalarının yanı sıra afet olmadan önce potansiyel risk ve tehlikenin birlikte değerlendirilip ele alınması ve öncesinde zarar azaltılmasında hazırlıklı olunması gerektiğini belirtmektedir.

Bütünleşik afet yönetimi ise afetten kaynaklı ortaya çıkan her türlü zararın azaltılması, önlenmesi için, kriz ve risk analizinin birlikte değerlendirilerek yapılmasını ve afetlerde zararların azaltılması, hazırlık, ilk yardım ve müdahale edilmesi ile yeniden inşa edilmesi evrelerini içerecek şekilde afetin yönetilmesi olarak tanımlanmaktadır (Ergunay, 2005, s. 10). Afet yönetiminde bütüncül bir bakış açısı ile bakılmasını afet gerçekleşmeden önce afet her an olacakmış gibi gerekli önlemleri, zararları azaltmayı, iyileştirmeyi kapsamaktadır.

Bütünleşik afet yönetimi, afet öncesi ve afet sonrası ortaya çıkması muhtemel olan durum ve hadiseler için alternatif karar seçeneklerinin oluşturulması, karar vericilerin doğru karar alması noktasında etkin olma ve afet verilerinin güncelliği gibi çok sayıda fonksiyonu yerine getirmektedir. Bütünleşik afet yönetimi, bu fonksiyonları yerine getirirken elektronik ortamlardan, elektronik haberleşme sistemlerinden ve bilişim sistem yaklaşımlarından faydalanmaktadır. Afet konusunda bilgi elde etmek için afet yönetim sisteminde öngörülen kuralların işlenerek elde edilmesiyle bütünleşik afet yönetimi sisteminden bahsedilmektedir (Macit, 2016, s. 196).

Afet yönetimin temelinde ve insanların düşünüş ve yaşayış şekillerinde, afet sonucunda oluşması muhtemel olan can ve mal kayıplarını önlemek ya da minimum düzeye indirmek için afet yönetimi evrelerinin bütünleşik olarak birlikte yürütülmesi gerektiği bilinci yerleşmelidir. Afet yönetim planlarının toplumun memuru, eğitimcisi, kamu kurumu, üniversitesi, yaşlısı, emeklisi olan toplumun tüm kesimleri kapsayacak şekilde planlanması, organize edilmesi ve kurumsal yapılarının oluşması ya da yeniden düzenlenmesi verimli bir

afet yönetim sistemi için gereklidir. Sonuç olarak afet yönetimi, afet riskinin minimum düzeye indirilmesi, bu doğrultuda oluşabilecek zararların azaltılması, olası hasarın önceden tahmin edilebilmesi ve ihtiyaç durumlarının tespit edilmesi, acil durum müdahale planının hazırlanması, buna yönelik eğitim ve kurumsal tatbikatların yapılması, erken uyarı sisteminin kurulması, varsa mevcut olanların iyileştirilmesi gibi tüm faaliyetler afet yönetimi kapsamında yer almaktadır (Ergunay, 2005, s. 10).

Afet yönetimi 'afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası' olmak üzere üç planlama evrelerinden oluşmaktadır. Ergünay (2008) ise afet yönetiminin evrelerini "afetleri önleme ve afet kaynaklı zararı azaltma, afetlere karşı hazırlama, olaya müdahale ve ilk yardım, rehabilitasyon ve yeniden inşa etme" şeklinde dört başlık altında sıralamaktadır (s. 97).

Afet öncesi evrede zarar azaltma, önceden hazırlıklı olma gibi evreler yer almakta ve tahmin, erken uyarı sistemleri ve afetler etki analizi gibi alt evreleri içermektedir. Afet öncesi yönetim evresinde risk azaltma önlemleri de yer almaktadır. Afet risk yönetimi anlayışının temelinde afet oluşumunu azaltmak için çeşitli stratejiler içermektedir. Afet sonrasında yer alan afet yönetim evrelerinde ise acil müdahale ve kısa sürede iyileştirme evreleri yer almakta ve iyileştirme evresinde yeniden yapılandırma amaçlanmaktadır (Kadioğlu ve Özdamar, 2005, s. 2).

1.3. Türkiye'de Afet Yönetiminin Mevcut Durumu

Afet öncesi ve afet sırasındaki uygulama ve hükümler 18.12.2013 tarihinde yürürlüğe giren 'Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği (AADMHY)' hükümlerine göre uygulanmakta ve yürütülmektedir. AADMHY hükümlerine göre insan ya da toplumsal hayatı önemli ölçüde etkileyen afetlere yönelik tedbir almada Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) bünyesinde kurulan 'Afet ve Acil Durum Danışma Kurulu' sorumludur. Afet ve Acil Durum Kurulunun, afet ve acil durumundan korunmak, riskleri minimum seviyeye düşürmek, afet ve acil durumlar sonrasında yapılmasıyla ilgili öneriler sunmak, politikalar geliştirmektir. Bu kurulda, AFAD Başkanı ya da onun belirlemiş olduğu başkan yardımcısının başkanlığında, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Türkiye Bilimsel ve Teknoloji Araştırma Kurumu, Türk Kızılay Derneği Başkanları ve Yüksek Öğretim tarafından belirlenecek olan en az on üniversite öğretim üyesi başkanı tarafından belirlenecek beş üye bulunmaktadır. Kurul, yılda en az iki kez toplanmakta, ihtiyaç duyulması halinde ise başkanın çağrısı üzerine olağanüstü toplanabilmekte ve kurulun sekreterliği başkanlık tarafından yürütülmektedir. Afet konularında alınacak önlemler konusu İçişleri Bakanlığına bağlı bulunan AFAD'ın görev alanında yer almaktadır (Şahin, 2019, s. 352).

2. Göçün Kavramsal Çerçevesi

Bu bölümde göç kavramı, göç hareketleri, sığınmacı ve mülteci kavramı ve afet ve göç ilişkisi üzerinde durulacaktır.

2.1. Göç Kavramı

Genel anlamı ile göç, bireylerin ya da insan gruplarının çeşitli nedenlerle ve genellikle yerleşme düşüncesiyle geçici ya da kalıcı bir şekilde bir ülkeden başka bir ülkeye gitme eylemi

(Kaya, 2017, s. 15) olarak tanımlanır. Kitlesele göç hareketliliği özellikle 2. Dünya savaşından sonra sanayi ülkeleri olan Avrupa Devletleriyle akdeniz ülkeleri arasında ekonomilerini canlandırmak ve güçlendirmek amaçlarıyla gerçekleşmiştir.

Çiçekli (2009), kitlesele göç hareketlerini “Aniden gerçekleşen çok sayıda insan hareketliliği” olarak tanımlamaktadır (s. 37). Kitlesele göç hareketlerinin devletler arasında savaşlar, etnik ve sivil çatışmalar, baskıcı otoriteler ya da devrimci rejimler, doğal afetler ve çevre sorunları olmak üzere beş nedeni bulunmaktadır.

Kitlesele göç hareketleri genel olarak zorunluluklar sonucunda yaşanmaktadır. Tarihte ilk büyük kitlesele göç hareketi ise 4. Yüzyılın ortalarında Çin imparatorluğundan kaçmak için batıya hareket eden Hunların Karadenizin kuzeyine yerleşmesiyle buradan kaçan Cermen kavimlerinin yıllarca Avrupayı istila etmesiyle kendisini gösteren olay ile olmuştur. Bu olay literatürde ‘kavimler göçü’ olarak geçmektedir. Ülkelerin farklı yerlerine gerçekleşen kitlesele göç hareketiyle farklı ülke ya da bölgelerin kurulmasına neden olmuştur (Tosun, 2017, s. 24).

Göçler, göçün nedenleri ve yapılışına göre farklı şekillere ayrılmaktadır. Göçle ilgili literatürde yapılan kabul görmüş göç şekilleri, göç edilen ülkenin konumu itibariyle iç ve uluslararası göç, göç yapılış zamanına göre geçici yada kısa süreli ve daimi ya da yerleşmek amaçlı göç, göç eden kişilerin sayılarının çokluğuna göre bireysel ya da tek kişilik ve kalabalık ya da kitle halinde göç, göç nedenlerine göre isteksiz ya da zorunlu ve istekli ya da gönüllü göç, göçlerin resmi olarak yapılmasına göre resmi ya da gayri remi göç, yapılış şekli itibariyle düzenli yapılan ve düzensiz yapılan göç (Kaya, 2016, s. 7; Sert, 2012, s. 30) olarak ayrılmaktadır. Konunun önemine binaen uluslararası göç, yasal göç ve yasadışı göç türlerine kısaca değinilecektir.

Uluslararası göç, kişilerin kısa süreli ya da devamlı yaşamak için, jeopolitik konum itibari buldukları ülkeden başka bir ülkeye yaptıkları coğrafi hareketlilikleridir. Bu göç hareketliliğinin özünde jeopolitik konum olarak farklı bir ülkeye geçiş söz konusu olmak ile birlikte kendi ülke sınırın geçilmesi (Çiçekli, 2009, s. 59) yer almaktadır. Bir başka göç türü olan *yasal göç*, göç edilmek istenilen ülkeye girmek için vize pasaport gibi bazı resmi belge ya da evrakların yanı sıra ülkeye girişlerin havalimanları, sınır kapısı gibi yasal giriş kontrol noktalarından yapılması olarak tanımlanmaktadır. *Yasadışı* yapılan göç, vize, pasaport gibi resmi evrakların yanında olmadan ve ülkeye girişte resmi kontrol noktaları kullanılmadan ya da giriş süresi dolduğu hald göç ettiği ülkelerde kalmaya devam eden kişilerin oluşturduğu göç şekli olarak (Kaya, 2016, s. 9) tanımlanmaktadır.

2.2. Göç Hareketleri

Göç hareketleri, toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylemdir. Göç hareketleri hem göç alan hem de göç veren bir ülkedeki tüm toplumu etkileyen hareketlerdir. Göç ya da başka bir ülkede yaşama deneyimi genel olarak orijinal planların değişmesine neden olmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 29). Ekonomik değişiklikler, siyasi mücadeleler ya da şiddetli çatışmalar karşılıklı yeni göç hareketlerini geliştirmekte ve bu hareketler tüm dünyada yeni formları da beraberinde getirmektedir. Bu yeni göç formları şöyle sıralanmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 12);

- a) *Göçün küreselleşmesi*: Ülkeler eşzamanlı olarak ciddi şekilde göç hareketleri yaşamaktadır. Göç hareketlerinde kaynak sahalarının çeşitliliği de fazlaştığı gibi artmaktadır. Göçün

küreselleşmesinde ülkelerin büyük bir kısmı çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel geçmişe sahip olan göçmenleri kabul ettiği görülmektedir.

b) *Göçün hızlanması*: Günümüzde yaşanan tüm göç hareketleri dünyanın önemli bir kesiminde her geçen gün büyümektedir. Niceliksel olarak yaşanan artış hükümet politikalarını etkileyebilmekte ve güçlüklerin çıkmasına yol açabilmektedir.

c) *Göçün farklılaşması*: Yaşanan göç hareketlerinde hangi tür göç yaşanır yaşınsın göç edenler mülteci, sığınmacı ve kalıcı yerleşimci gibi tiplerin hepsini kapsayarak kabul etmektedir. Geleneksel olarak hükümetlerin göç hareketlerini engelleme ya da müdahale etme çalışmaları yukarıda sıralanan zincirle başlayıp devam etmektedir.

ç) *Göçün kadınsallaşması*: Kadınların tüm bölge ve göç tiplerinde olmasa bile çoğunda başrolde olduğu görülmektedir. Geçmişte emek göçlerinde erkeklerin başrolde yer aldığı ve kadınların genelde aile birleşim kategorisinde yer aldığı görülmekteydi. Günümüzde ise bu bakış açısının değiştiği görülmektedir (Suriye'den Türkiye'ye yönelen kitlesel göç hareketlerinde de kadınlar ön plandaydı).

d) *Göçün siyasallaşması*: İç politikalar, ikili ya da bölgesel ilişkiler ve dünya çevresindeki ülkelerin güvenlik politikaları göçler tarafından etkilenmektedir.

Göçe neden olan etmenler incelendiğinde genel olarak doğal kaynaklı, ekonomik nedenli ve siyasal nedenle yapılan göçler daha çok ön plana çıkmaktadır.

2.3. Sığınmacı (Şartlı Mülteci) ve Mülteci Kavramı

Mülteci, göç terimleri sözlüğünde yapılan tanımlamada "Dini, ırkı, toplumsal bir gruba bağlılığı ve siyasal görüşleri gibi nedenlerle buldukları ülkede zulüm ve baskı görme endişesi yaşaması nedeniyle göç etmek istenilen ya da göç edilen ülkenin tüm korumasından yararlanmak isteyenler" (Çiçekli, 2009, s. 43) olarak belirtilmektedir.

Sığınmacı kavramı ise göç terimleri sözlüğünde yapılan tanımlamaya göre, "Vatandaşı olduğu ülkesinde zulüm ya da baskı görmek istemeyen kişilerin, tabii olunan ulusal ya da uluslararası belgeler kapsamında göç edilmek istenilen ülkede mülteci olarak kabul edilmek istenilen ya da göç edilen ülkede başvuru sonucunu bekleyen kişilerdir". Bir ülkeye sığınmacı olarak göç edip mültecilik başvurusu kabul edilmeyen kişiler ülkeden kendi istekleri çıkmakta ya da çıkmak istemedikleri durumda sınır dışı edilmek zorunda kalınmaktadır (Çiçekli, 2009, s. 49).

Türkiye 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesine coğrafi çekince ya da sınırlama koyarak yalnızca Avrupa ülkelerinden gelen kimseleri *mülteci* olarak tanımlamaktadır. Avrupa ülkeleri dışından gelen kimseleri mülteci olarak tanımlamayarak, sözleşme hükümleri gereğince mülteci niteliği taşıyan kimseleri şartlı mülteci olarak ifade etmektedir. Şartlı mültecilik statüsü Avrupa ülkesi dışından gelenlere verilen bir statü olmasına rağmen Suriye devletiyle vatandaşlıklarının devam etmesi Ortadoğu'da meydana gelen savaş ve çatışma nedeniyle uluslararası koruma türlerine başvuru yollarının kapatılması sonucunda kitlesel göç akınlarını coğrafi çekince engelleyememektedir (Kaya ve Eren, 2014, s. 19).

2.4. Afet ve Göç İlişkisi

Afet ve göç ilişkisi Türkiye özelinde ele alınacaktır. Türkiye özel coğrafi konuma sahip ve Orta Doğunun en büyük ülkelerinden birisi olup klasik küçük Asya'nın (Anadolu) tamamını ve Avrupa'da Doğu Trakya'nın küçük bir parçasını kapsamaktadır. Bu doğrultuda

Türkiye'nin göç hareketliliği incelendiğinde, Asya ve Avrupa arasında köprü konumunda olan bir ülke olması nedeniyle tarih boyunca göç hareketliliği yaşamış ve yaşamaktadır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Anadolu'da çeşitli bölgeler farklı zamanlarda doğal afetlerle karşı karşıya kalmış ve özellikle 19. yüzyılda (1892-1893 ve 1906-1908 yılları arasında) Türkiye'nin doğusunda, Erzurum bölgesinde kuraklık ve kıtlık olayları yaşanmıştır. O dönemde orada yer alan kişiler Sivas, Tokat, Ankara, Yozgat, Çorum, Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Malatya ve Diyarbakır gibi şehirlere göç etmiştir (Varol ve Gültekin, 2016, s. 48).

Diğer taraftan Uluslararası Göç Araştırma Merkezinin 2016 yılında yayınladığı rapora göre, 2009 yılı itibarıyla her iki kişiden birisi herhangi bir afet nedeniyle göç etmek zorunda kalmıştır. 2008 yılından beri ise her yıl yaklaşık 25,4 milyon insan iklim değişikliği, kuraklık nedenleriyle göç etmiştir (Varol ve Gültekin, 2016, s. 47). Doğal afetler ve insan kaynaklı göç hareketleri yüzyıllardan beri devam etmiş ve gelecekte de devam edeceği görülmektedir. Örneğin Suriye'de yaşanan insan kaynaklı terör ve savaştan dolayı birçok kişi Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

3. Afet Yönetiminde Barınma Sorunu

Barınma sorunu çok yönlü ve karmaşık bir olgudur. Çünkü barınma sorununun tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, farklı dönemlerde farklı yönlerde önem kazandığı ve ön plana çıktığı görülmektedir (Tekeli, 1996, s. 1). Özellikle sanayileşme ile kentlerde artan çalışan sınıfların barınacağı konutların hem nitelik hem de nicelik olarak yetersiz olması ve beraberinde birçok sorunu da getirmesi barınma sorununa neden olmuştur (Önver, 2016, s. 15). Doğal afetlerden kaynaklanan barınma sorunu özellikle 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli olan ve Türkiye'de on bir ili eşzamanlı etkileyen deprem ile daha da gözle görülür bir hal almıştır. Bu depremde 50 binden fazla insan hayatını kaybederken aynı zamanda milyonlarca insan da evsiz kalmış ve deprem sonrasında insanlar barınma sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Deprem gibi doğal nedenlerden olduğu gibi insan kaynaklı nedenlerden dolayı da afetler yaşanabilmektedir.

İnsan kaynaklı afetlere örnek olarak ise çalışmanın konusu olan 2011 yılında Tunus'taki gösteriler ile başlayan Suriye savaşı ile Türkiye'ye yönelik yaşanan kitlesel göç akınları gösterilebilir. Kitlesel göç akınlarını yönetebilmek için ilk olarak Türkiye sınırlarında çadır kentler kurularak durum yönetilmeye çalışılmıştır. Yıllarca devam eden süre içerisinde milyonlarca göç yaşanması ve şehir merkezlerinde barınma sorununu ortaya çıkarmıştır. Günümüzden örnek vermek gerekirse, dünyanın birçok yerinde yeterli konutun bulunmaması, var olan konutların fiyatlarının yüksekliği, konut ihtiyacı duyanların mevcut koşullarda gelirlerinin yetersizliği, konutlara erişimi engelleyerek barınma sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

3.1. Barınma Sorununun Kavramsal Çerçevesi

Barınma sorununun tanımlanması ile ilgili zorluklar yaşanmaktadır. Barınma sorununun tanımlanmasındaki zorluğun temel nedeni ise göreceli bir olgu olmasıdır. Bunun temel nedeni ise üç önemli etmene dayanmaktadır. Bunlardan ilki, barınma sorununun var olup olmadığının tespitinde, piyasa mekanizmalarının kurallarının ya da siyasal aktörler tarafından belirlenen ölçütlerin mi seçileceği konusunda yaşanan belirsizliktir. İkinci olarak ise konutun kullanıcılar

açısından çok işlevli olması nedeniyle konutun işlevinin zamanla farklılaşmasıdır. Üçüncü ve son olarak ise barınma sorununun çözümü konusunda toplumun farklı kesimleri için konutun farklı anlamlarla yüklü olmasıdır (Tekeli, 1996, s. 1).

İnsan hakları ve sosyal hakların temel noktası, insanların ya da toplumun insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmesini sağlamaktır. Bunu sağlamak içinde insanların yeterli bir yaşam düzeyine kavuşması ve barınması gerekmektedir (Tekeli, 2010, s. 109). Barınma olgusu, insanlığın ilk var oluşundan günümüze kadar birey ve aileler için en temel gereksinimler arasında yer almıştır. Barınma ihtiyacı, Maslow'un insan gereksinimleri hiyerarşi' modelinde birinci dereceden karşılanması gereken ihtiyaçlar arasında yer almaktadır. Barınma ihtiyacının somut karşılığı ise konut kavramına karşılık gelmektedir (Tutal, 2001, s. 5-6). Bu çerçevede önemli olan diğer bir kavram ise konut hakkıdır. Gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde konut hakkı insanların doğuştan sahip olduğu, devir edemediği ve vazgeçemediği haklar kapsamında olduğu ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de aynı doğrultuda düzenlendiği görülmektedir. İnsan hakları evrensel beyanname 25/1 maddesinde "Herkesin kendisi ve de ailesi için, yiyecek, giyecek, konut, sağlık ve refahını sağlayacak yeterli düzeyde yaşam standardına sahip olma hakkı vardır" şeklinde düzenlenmiştir (Tekeli, 2010, s. 109). Konut hakkı ise; "Yurttaşların toplumsal ihtiyaçları ya da gereksinimleri doğrultusunda, ırkı, dini, toplumsal bağlılığı fark edilmeksizin ya da toplumsal eşitlik ve adalet ilkesi göz önünde bulundurularak, devletin ilgili kurumları sorumluluğu ve denetimi altında karşılanması ve en azından gerekli düzeyde barınma koşulları sağlandıktan sonra bunun korunarak geliştirilip korunmasını" isteme hakkı olarak tanımlanmaktadır (Öztop ve Şekeroğlu, 2016, s. 5). Barınma ile ilgili diğer önemli bir kavram ise konut standartlarıdır. Yaşanabilir düzeyde konut standartları; "Çevre düzenlemesi, altyapı yeterliliği, yaşam ve kullanım alanlarının büyüklüğü gibi ölçütlerle bölge, nüfus, kentleşme, iklim ve aile yapısı gibi nitelikler çerçevesinde en uygun biçimde hayata geçirilmesini" ifade etmektedir. Bu tanımdan hareketle konutların standartlarını oda sayısı, oda başına düşen nüfus ya da barınma yoğunluğu, konutun konum itibari ile sahip olduğu kolaylıklar ve hizmetler, yapı sistemi, konutun içerisinde bulunduğu çevre ve çeşitli toplumsal hizmetlere yakınlığı genellikle barınma koşullarını yansıtan rakamlarla ifade edilmektedir (Öztop ve Şekeroğlu, 2016, s. 6-7).

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Antlaşması (ICESCR)'nın 11. Maddesinde herkesin yeterli yaşam koşullarına ve yeterli yiyecek, giysi ve konuta erişim hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Konseyi bir Genel Yorumu (General Comment) konuta ayırarak, konutun ilk ve asli temel hak olduğunu vurgulamış ve taraf devletler, bu hakkın gerçekleşmesi için kaynaklara ulaşımı ve gerekli önlemleri almakla, alternatif konut ya da yerleşimleri sağlamakla yükümlü (Gould, 2009, s. 174) olduğunu belirtmektedir. Yaygın olmayan bir görüşe göre konut hakkı ekonomik, sosyal ve kültürel haklar kapsamında kabul edilmektedir.

Barınma sorununu ortaya çıkaran faktörlerden bir diğeri ise konut arz ve talep arasındaki dengesizliktir. Konu arz ve talebi arasındaki dengesizliğin nedeni ise genellikle konut talebinin konut arzından fazla olması görülmektedir. Bu durumun kaynağı olarak son yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik dalgalanmalar, ekonomik krizler, inşaat firmalarının sayıca fazla olması ve kaynak dağılımının etkin bir şekilde yönetilememesi gibi nedenlere

bağlı olarak inşaat sektörü talebi karşılayacak kadar konut arzı sağlayamaması düşülmektedir (Bakırcı ve Akgemci, 2023, s. 278).

Konut arzı, konut fiyatlarının var olan konut stoku ile konut arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır. Konut piyasasının oluşumunda koşulları belirleyen ana etken arzıdır. Arz kavramı ise belirli zaman diliminde çeşitli piyasalardan üretmek ve satarak elden çıkarmak için getirilen mal miktarı olarak belirtilmektedir. Arz edinen finansal kaynaklara bağlı olarak, mevcut ya da oluşturma aşamasında olan konut türündeki malları konut arzı olarak tanımlanmaktadır. Kısa sürede var olan konut stoku konut arzını oluşturan ana etmendir. Kısa dönem içerisinde talepte ortaya çıkan değişimlere hemen yanıt veremeyen, arz sabit tutulur. Yeni konut inşası uzun dönemde söz konusu olduğunda, konut arzı artırılabilir. Özetle bir malın kısa dönemde gereksinimleri karşılayacak düzeyde olmaması ya da çoğaltılmasının güç olması durumu arzı sınırlar. Talep edilmeyen bir malın ise arz edilmesi genellikle mümkün olmamaktadır (Atasoy ve Tanrıvermiş, 2021 s. 468; Öztop ve Şekeroğlu, 2016, s. 8). Konut talebi ise ailelerin belirli bir konutun fiyatını ya da kirasını ödemeye istekli ya da ödeme gücünde olmasını anlatan bir kavramdır.

Konut gereksiniminin karşılanması 1982 Türk Anayasasının 57. maddesinde düzenlenmektedir. Bu madde de "Devlet konut ihtiyacını karşılamak için, toplumsal gereksinimler çerçevesinde, kentsel ihtiyaçlar ve çevresel durumu iyileştiren bir program kapsamında, tüm önlemleri düzenler, ayrıca toplu konut sektöründeki gerekli teşebbüslerin oluşturulmasını ve yapılmasını destek verir, bu hakların kullanılması ilgili kanunla düzenler" hükmü yer almaktadır (Demir ve Palabıyık, 2005, s. 3).

3.2. Afet Sonrası Yapılan Barınma Yardımları

Barınma sorunu afet sonrasında karşılaşılan en temel sorunlardan birisidir. Bu nedenle de herhangi bir kriz ya da afet anında barınma sorununun çözümüne yönelik önceden alınması gereken tedbirler sıralanmalıdır. Bu çerçevede ilk olarak kriz ya da afet anında ortak özellik taşıyan görevlerin öncelikli olarak yürütülmesi gerekmektedir. Afet yönetim planlarında bu ortak görevlerin önceden belirlenmesi oldukça önem arz etmektedir. Ancak unutulmaması gereken herhangi bir afet ya da kriz yönetim planında atılacak her adımın ayrıntılarıyla verilmesi ve planlanması gerekmektedir.

Tablo 1. Afet Sonrasında Barınma Sorununa Fiziki, İdari ve Sosyal Yaklaşım

Fiziki	İdari	Sosyal
Barındırılacakların inşaların toplam sayısı	Kayıp ve kaza tespit tutanağı	Yer değiştirme esnasında aile bütünlüğü sağlama
Yerin mevcut kapasitesi	Görevliler arası işbirliği	Gerekli personel sayısı
Yakıt ve yakacak durumu	Barınağa kabul ve kayıt işlemleri	Yaşlı, hasta, engelli ve çocuklar için özel koşullar
Çadır, battaniye	Sağlık işlemleri	Gönüllü çalışmalara katılım
Gıda ve su gibi temel yiyecek ve içecekler	Güvenliği sağlama	Ulaşılabilirliğin sağlanması
Atıkların geri dönüşümü		

Kaynak: Yılmaz, 2021, s. 19.

Afet sonrasında afetten etkilenen ve zarar gören insanların acil gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapılan barınaklara afet konutu denilmektedir. Afet konutları, kullanım

süreleri, yapısal nitelikleri ve büyüklüklerine göre geçici ya da kalıcı konutlar olarak afetten zarar görenlerin asgari gereksinimlerini yerine getirmek amacıyla tasarlanmış tek tip olan barınma alanlarıdır (Tüzün, 2002, s. 48).

Afet sonrasında oluşturulan barınma biçimleri sırasıyla şöyledir;

- a) Kendiliğinden oluşturulan barınaklar ilk 72 saat içerisinde
- b) Acil barınaklar ilk 10 gün içerisinde
- c) Geçici olarak kurulan konutlar ilk 6 ay içerisinde ve sonrasında kurulan
- ç) Kalıcı konutlar afetzedeler için uzun vadeli ve kalıcı olarak yapılan barınma yerleridir (Yılmaz, 2021, s. 30).

Afet yönetiminde barınma sorunu, genelde afet sonrasında yapılan yapıların dayanıksız olduğu noktasındadır ki bu durum gelişmemiş ülkelerde görülen bir durumdur. Bunun temel nedeni ise afet yönetimine hazırlıksız olma ve hazırlıksız bulunduğu içinde konutların dayanıksız olmasıdır. Diğer bir neden ise barınılacak olan konutu yapan ve bu konutların denetimini yapmayan kurumlardır. Dolayısıyla afete hazırlıksız olan konutları yapan kişilerin duyarsız olduğu kadar mevzuat ve afet planlamasında uygulamada yaşanan eksiklikler söz konusudur. Aslında afet sonrasında barınma sorunu afetzedelerin barınma ihtiyacını karşılamak için çözümde geç kalınması konut sorununa neden olmaktadır (Çetin, 2012, s. 299). Bu durumu Suriye'den Türkiye'ye yönelen kitlesel göç akınında da yaşanmış bir gerçektir. Başlangıçta sınır kapılarına yakın noktada çadırlar kurularak afet yönetilmeye çalışıldı. Ancak durum yönetilemez olunca yeni kurumlar kurularak ve geçici barınma merkezleri kurularak durum yönetilebilir hale getirilmiştir.

Barınma sorunu, afet yönetiminde diğer ihtiyaçlarla da bağlantılıdır. Bu süreçte barınma ihtiyacının karşılanması yiyecek, sağlık, giyinme gibi temel diğer ihtiyaçlarında karşılanmasını kolaylaştırmakta ve toplumsal işleyişin tekrar sağlanması açısından önemlidir. Ancak afetin hemen ardından kurtarma ve ilk yardım gibi acil yaşamsal hizmetler sağlansa da afetten etkilenenlerin günlük yaşamlarına dönmelerini sağlayacak barınma, giyinme, yiyecek vb. gibi yardımların gerekli şekilde yapılamaması, afet sonrasında kriz ortamının artmasına ve bu ortamdan kaynaklanan kaosa neden olmaktadır. Türkiye'de yerleşim yerlerinin doğal afetler sonucu zarar görmesi yüzyıllardır süren bir geçmişi bulunmaktadır. Kısaca Türkiye'de deprem, meteoroloji kaynaklı ve diğer doğal afetler kaynaklı konut yıkımı, can ve mal kaybı yaşanmıştır. Bu şekilde konutların etkilenmesi barınma sorununa neden olmuştur. Bu şartlarda da afet sonrasında devletin afet ve krizden etkilenenlerin temel ihtiyaçlarını karşılamada geciktiği vurgulanmıştır. Bu sorunların temelinde ise geçmişte yaşanan afet ve krizlerden dersler alınmadığı, afet ve kriz sonrasında barınma sorunlarının ortaya konulmadığı, sorunları gidermeye yönelik yeni yaklaşımlar geliştirilmediği ve atılması gereken adımların ertelendiği ve bu durumların afet ve krize karşı yapılması gereken hazırlıkları engellemesi yer almaktadır (Şengün, 2007, s. 64).

Afet sonrasında barınma sorununun çözümüne yönelik üç önemli yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, acil barınma; genellikle afetin sürdüğü esnada ya da afete ilişkin acil durumun devam ettiği saatlerde genelde kamusal yapılarda kitlesel barınma, yakınlarının evine sığınma, çadır ya da branda içinde barınma şeklinde olan bir barınma yaklaşımıdır. İkinci olarak geçici barınma; afet etkisi bittikten sonra kalıcı konutlara yerleşinceye kadar kamu tesisleri, çadır ve konteynurlar da barınılmasıdır. Üçüncü ve son

olarak kalıcı konut, afet nedeniyle konutları zarar görenlere yıkılan ya da deforme olan konutun yerine yeni konut yapılmasıdır (Quarantelli, 1995, s. 43-53).

3.3. Afet Yönetiminde Barınma Sorununun Değişen Yüzü: Suriyeli Mülteciler Örneği

2010 yılının Aralık ayında Tunuslu üniversite mezunu işsiz bir gencin kendisini yakmasıyla başlayan rejim karşıtı görüşlerin ayaklanmasına ve bir kıvılcım misali tüm Ortadoğu coğrafyası etkisi olarak ciddi çatışma ortamlarına dönüşmeye başlamıştır. Bu olay Tunus, Lübnan, Irak, İran gibi Ortadoğu ülkelerinde yayılmasıyla birlikte bu olay 'Arap Baharı' ismi verilmiştir (Kambur, 2016, s. 156).

Arap baharı olarak adlandırılan bu olay Ortadoğu ülkelerinden birisi olan Suriye'de ilk etapta iç karışıklık şeklinde başlayan ardından savaşa dönen bir etki yaratmıştır. Suriye ile aralarında 911 km kara sınırı olan Türkiye hükümetinin göç, barınma, arabuluculuk vb. gibi alanlarda ciddi anlamda etkilenmiştir. Suriye'de iç savaşın başlamasının ardından Türkiye'ye aniden çok sayıda insan göç etme eğiliminde bulunmuştur. Tarihte eşine az rastlanır kitlesel göç olarak adlandırılan göçler yaşanmıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki sorun yalnızca kitlesel göç olayının ötesinde iç ve siyaset konusunun da temeli olmuştur. Türkiye'ye yönelik yaşanan kitlesel göç hareketi ile insani kriz yaşayan Suriyeli mültecilere yönelik Türkiye devleti 'açık kapı ve geçici koruma' politikası savaş ve zulümden kaçanları kabul edeceğini ilan etmesiyle, kitlesel göç hareketleri her geçen gün artarak devam etmişti. Bu kapsamda gerek kurumsal gerek mevzuat eksikliği olması nedeniyle acil müdahale konusunda ve birçok alanda AFAD, önemli bir aktör olarak yer almış ve rol oynamıştır (Efe, 2019, s. 168). Türkiye, Suriyeli mültecilerin göçünün kitlesel boyutlara ulaşip kriz etkisi yaratabileceğini düşünmemiş ve pek çok afette olduğu gibi insan kaynaklı olan bu afette de hazırlıksız yakalanmıştır.

Kurumsal eksiklikler AFAD, KIZILAY, Yerel Yönetim kuruluşlarının etkisi ve 2013 yılında artık göç konusu için önemli adımlar olan Yabancı ve Uluslararası Koruma Kanunu çıkartılmış ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) kurulmasıyla afet yönetimi açısından daha iyi yönetilebilir hale gelmiş ve eksiklikler kısa sürede tamamlanmıştır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla, AFAD'ın görev ve sorumluluklarının hafifleyeceği düşünülmüştü ancak krizin boyutunun genişlemesiyle ve kitlesel boyutta yaşanan göçlerin artmasıyla AFAD'ın sorumlulukları bu ölçüde artmıştır. AFAD bu süreçteki görevlerine baktığımızda, geçici koruma altında bulunan mülteciler için geçici barınma merkezleri olarak adlandırılan konteyner evlerin kurulumu için alan seçme, bu alandaki tüm altyapı hizmetlerini görevli kamu kurumları ile yerine getirme ve yerel yönetimlerle işbirliği yapma, Suriyelilerin barınması için geçici barınma merkezlerini kurma, barınma merkezlerinin işletilmesi, yönetilmesini, göç eden kişilerin sağlıklı şekillerde yerleştirilmesi, temel tüm ihtiyaçlarının sağlanması görevleri yer almaktadır (Efe, 2019, s. 169).

Terör ve savaş kaynaklı afet örneği olarak Türkiye'nin komşu ülkesi olan Suriye'den 24 Nisan 2011 tarihinde 259 Suriyeli Yayladağ ilçesi Güveççi köyüne girişi ile göç hareketleri başlamış bulunmaktaydı (Tosun, 2017, s. 15). Suriye'den Türkiye'ye gelen kitlesel göç akınlarına karşı 'açık kapı' politikası uygulanmış ve geçici koruma statüsü verilerek ilk olarak sınırlara 'geçici barınma merkezleri' yapılmıştır.

Türkiye devleti 11 Nisan 2013 tarihinde aldığı ilk Suriyeli mülteci kafilesinden 11 ay sonra, krizin yönetilebilirliği sağlamak ve mücadele edebilmenin yasal ve idari çerçevesini düzenleyen bir yönerge hazırlayarak yürürlüğe koymuş ve uygulamaya almıştır. İçişleri Bakanlığı tarafından 31 Mart 2012 yürürlüğe konulan 'Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriyeli Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge' kitlesele göç sürecinin yönetilmesinde temel esasların belirlenmesi açısından da önemli bir basamağını oluşturmaktadır. Suriye'den gelen göçlere ilişkin iş ve işlemler için çıkartılan bu yönerge kapsamında yürütülmüştür. Ancak yönerge gizlilik gibi nedenlerle kamuoyu ile paylaşılmamıştır (Erdoğan, 2013, s. 13).

2013 tarihli 'Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu' ve 2014 tarihli 'Geçici Koruma Yönetmeliği' ise Türkiye'de şuan var olan ve gelecek olacak Suriyeli mültecilere yönelik idari ve yasal işlemleri detaylı olarak düzenlemek için çıkartılmıştır. Bu yönetmelik Türkiye'ye bundan sonrasında hangi ülkeden mülteci gelirse gelsin, mülteci statüsünü düzenlemektedir. Bu yönetmeliğin önemi ise Suriye ülkesinden gelenlerin 'geçici koruma' statüsü içerisinde yer aldığını düzenlemesi olmuştur (Erdoğan, 2015, s. 13-14). Suriyeli mültecilerin ülkelerinde yaşanan iç savaştan kaçıp Türkiye'ye sığındığı ilk günden beri ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarına çözüm bulmak amacıyla İçişleri Bakanlığına bağlı olarak görev yapan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve mülki idari amirlerinin birlikte çalışmasıyla sağlanmıştır (Oytun, 2014, s. 9).

Suriye'den gelen mülteciler yasal yollarla Türkiye'ye giriş yapmalarının ardından kayıt altına alınmaktadır. Kayıtları alınan Suriyeli mülteciler 10 ilde yapılan 22 geçici barınma merkezlerine sevk edilmektedir. Kampların sorumluluğu ve yönetilmesi kamu kurumlarına verilmekte ve AFAD tarafından koordinasyonu sağlanmaktadır. Örneğin kapların güvenliği İçişleri Bakanlığı tarafından, eğitim hizmeti milli eğitim bakanlığı tarafından verilerek işbirliği içerisinde tüm eylem ve işlemler gerçekleştirilmektedir (Özdemir, 2017, s. 123).

Suriyeli mülteci sayısı 31 Ocak 2019 tarihinde 3,640,466 olarak kayıtlarda yer almıştır. Mültecileri Şanlıurfa, Hatay, Kilis, Adana gibi yerlerdeki geçici barınma merkezlerini sınıra yakın olması nedeniyle tercih etmektedir. Bunun dışında Suriyeli mülteciler, İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara gibi çeşitli bölgelere ekonomik nedenlerden dolayı yayılmıştır. Suriye'den Türkiye'ye yönelik ilk göç akınları yaşandığı zamanlarda afet olarak görülmeyip sınır bölgelerine yakın geçici çadır kentler kurulmuştur. Göç dalgasının her geçen gün artmasıyla beraber hem çadır kentlerin sayısı artmıştır hem de çadır kentler konteyner kentlere dönüşmeye başlayarak geçici barınma merkezleri adını almıştı ve artık kitlesele göç dalgaları afet boyutunda insani krizlere neden olmuştur. Geçici barınma merkezleri savaş ve çatışma ortamından kaçıp Türkiye'ye sığınan Suriyeli mültecilerin temel ihtiyaçları arasında ilk sıralarda yer alan barınma ihtiyacının karşılanması açısından çok önemli bir çözüm aracıdır. Çünkü savaş korkusu yaşayan insanları çevreden gelebilecek tehditlere karşı korumada konut önemli bir araç ve önemli bir koruma aracıdır (Efe, 2019, s. 148).

Sahada yapılan araştırmalarda geçici barınma merkezlerinde Suriyeli mültecilerin tüm ihtiyaçlarının devlet ve sivil toplum kuruluşları tarafından giderildiği, barınma merkezlerinde yaşayanların, barınma merkezi dışında yaşayan Suriyelilere göre çok daha avantajlı konumda ve şartlarda yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Geçici barınma merkezleri şehrin merkezlerine uzak

yapılmış, gerek ulusal gerekse de uluslararası kuruluşlara, basın yayın organlarına, çeşitli örgütlenmelere kapalı durumdadır. Barınma merkezlerinin dışarı ile teması sınırlı olmakla birlikte izolasyon politikasının sert bir şekilde sürdürüldüğü ve barınma merkezleri ile mültecilerin sorunları hakkında çalışanlar dışında bir bilgi akışı sağlanamamaktadır. Barınma merkezlerinde yer alan sorumlulardan alınan bilgiler ise barınma merkezinde herşeyin mükemmel olduğu, mültecilerin hiçbir sıkıntısının yaşanmadığı resmini çizmektedir. Türkiye devleti her türlü kaynağı ve gücü ile Suriyelilerin yanında olmuş ve barınma ihtiyacını geçici barınma merkezleri ile yerine getirmeye çalışmıştır (Efe, 2019, s. 149). Bu şartlar altında geçici barınma merkezlerinde yaşayanlardan nesnel bilgiler elde etmek imkansız olmakla birlikte Türkiye Devleti süreci sağlıklı yönetme konusunda önemli gelişmeler göstermiştir.

Geçici barınma merkezleri dışında yaşamayı tercih eden Suriyeli mültecilerin durumu özellikle yaşadığı barınma sorunları nedeniyle geçici barınma merkezlerinde yaşayan mültecilerin durumundan manzara itibarıyla de çok farklıdır. Geçici barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyeli mülteciler barınma ihtiyaçlarını karşılama noktasında ciddi sorunlar yaşamaktadırlar. Suriyeli mültecilerin bulunduğu illerde konut talebinin artması kira fiyatlarında ciddi artışa neden olurken çoğu mülteci ciddi anlamda düşük nitelikli konutlarda yaşamamakta ve konut gereksinimini karşılayamamaktadır. Hatta ekonomik gelir düzeyi düşük durumda bulunan mülteciler metruk binalarda ve hatta derme çatma çadırlarda yaşamını sürdürmek zorunda kaldığı (Oytun, 2014, s. 36) fotoğraflarla ortaya koyulmuştur. Aşağıda gösterilen fotoğraflar Adana'nın Yüreğir ilçesinde çekilmiştir. Suriyelilerin şehrin merkezinde boş bulunan her araziye çadırlar kurduğu ya da derme çatma yerler inşa ederek kentsel bozulmalara da yol açtığı izlenmiştir.

Resim 1. Geçici Barınma Merkezleri Dışında Yaşayan Suriyeli Mülteciler

Kaynak: Efe, 2019, s. 151.

Sahada yapılan araştırmalar ve çekilen fotoğraflarla geçici barınma merkezlerinde yaşayan Suriyelilerin barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyelilere göre en temel hak olan barınma ihtiyacını karşılamada daha avantajlı konumda olduğu belirlenmiştir. Yerel yönetimler bu alanlara alt yapı, elektrik gibi hizmetleri getirerek bir bazı sorunları çözmeye çalışmakta ancak yeterli gelmemektedir. Barınma sorunu yaşayan kesim genel olarak ekonomik olarak yetersiz ve nüfus sayısı olarak kalabalık olan mültecilerde görülmektedir.

Bu alanlarda gizli bir konut açığının niteliksiz yaşam koşullarında ortaya çıktığı görülmektedir. Suriyeli mültecilerin bir kısmının çadırlarda yaşaması bir kısmının da nüfusuna oranla dar konutlarda, tek göz odalarda yaşaması bu durumun gözle görülür somut göstergeleri arasında yer almaktadır (Efe, 2019, s. 148).

Geçici barınma merkezleri dışında ne kadar Suriyeli mültecinin yaşadığına dair net bir veri elde edilememektedir. Çünkü yasal olarak Türkiye'ye giriş yapan mültecilerin yanı sıra, kayıtsız giriş yapanlarında sayısı oldukça fazla olduğu bilinmektedir. Büyük çoğunluğu ilk başlarda geçici barınma merkezlerinin bulunduğu il sınırında bulunurken, daha sonra Türkiye'nin dört bir yanında çeşitli iş kollarında çalışmaya başlamaktadırlar (Oytun, 2014, s. 15).

Yapılan araştırmada Suriyeli mültecilerin geçici barınma merkezlerini tercih etmemelerinin temel nedenleriyle ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır (Oytun, 2014, s. 15);

- Türkiye'ye girişte yasal olmayan yolları tercih etmelerinden dolayı kayıt altına alınmak istememeleri,
- Kampların şehirlerin merkezlerine uzak olması ve geçici barınma merkezlerinde yaşamayı daha önce tecrübe edip uyum sağlayamamaları,
- Ekonomik gelir düzeyinin iyi olması nedeniyle özel mülk satın almaları ya da kiralamaları,
- Geçici barınma merkezlerinin kapasitesinin sınırlı olması ve öncelik sırasına göre almaları nedeniyle dışarda beklemeleri gelmektedir.

SONUÇ

Barınma, en temel insan haklarından biri olmasının yanı sıra, insanın ihtiyaçlar hiyerarşisinde de en önemli hakların başında gelmektedir. Bu nedenle barınma ihtiyacı yasal anlamda en temel haklardan birisidir ve bu ihtiyaç herkesin insan onuruna yaraşır şekilde yaşama hakkına sahip olması gerekmektedir. Barınmanın somut ve fiziki olarak var olması da konutları meydana getirmektedir.

2011 yılında kitlesel göçlerle Türkiye'ye göç eden Suriyeli mültecilere yönelik yasal düzenleme eksikliğinin yaşanması nedeniyle acil müdahale olarak görülen birçok konuda AFAD en önemli aktör olarak görev almıştır. Türkiye'de başta Suriyeli mülteci göçlerinin kitlesel boyutlara ulaşabileceği düşünülmemiş ve hazırlıksız yakalanılmıştır. Krizi yönetebilmek için ilk olarak sınır kapılarına yakın noktalarda çadır kentler kurulmuştur. Ancak barınma sorununun bu şekilde yönetilememesi ve bu konuda gerekli yasal düzenlemelerin eksikliği de ortaya çıkmasıyla birlikte ilk olarak mevzuata yönelik eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ise geçici ölçekte barınma merkezleri kurulmuştur.

Barınma merkezlerinde dışarı ile tam bir izolasyon politikası uygulanmaktadır. Asıl sorun ise barınma merkezleri dışında yaşamayan Suriyeli mültecilerde yaşanmaktadır. Çünkü barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyeliler şehir merkezlerinde kentleşmeyi olumsuz yönde etkileyecek derme çatma alanlarda yaşamaktadır. Bu durum gelir seviyesi düşük ve genel olarak tarım işçisi profili olan Suriyelilerde yaşanmaktadır. Kira fiyatlarının artmasıyla da barınma sorunu daha üst seviyelere çıkmaktadır.

Afet yönetiminde barınma sorununda, çok sayıda insanın barınma sorunu yaşama ihtimali göz önüne alınarak devletin doğrudan hazırlıklı olması gerekmektedir. Bu anlamda devletin doğal ve insan kaynaklı afetlerde barınma ihtiyacını karşılamak zorundadır. Bu

sosyal devlet olmanın da bir gereğidir. 2011 yılında savaş nedeniyle insanı kriz yaşayarak Türkiye'ye göç eden Suriyeli mülteciler yakın tarihte yaşadığımız insan kaynaklı afetlere önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek doğal afetler gerek insan kaynaklı doğal afetler her ülkenin doğrudan acil durum planlarında öncelikli olması ve bu durumda her an bir afet olacakmış gibi hazırlıklı olması gerekmektedir. Bunun için özel barınma alanlarının her an var olması gereklilik olmaktan çok zorunluluk haline gelmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğumuz verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimizi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumuzu, çalışmada yararlandığımız eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimizi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımızı, çalışmanın özgün olduğunu, bildiririz. Aksi bir durumda aleyhimize doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimizi beyan ederiz.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma iki yazar tarafından eşit katkıyla hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında yazarlar arasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkın, R. C. (2021). Afet yönetiminde sivil toplum: İzmir depremi sonrası müdahale ve iyileştirme aşamaları üzerine bir inceleme. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XVIII(70), 313-334.
- Arca, D. (2012). Afet yönetim sisteminde coğrafi bilgi sistemi ve uzaktan algılama. *Kara Elmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 2(2), 53-61.
- Atasoy, T. ve Tanrıvermiş, H. (2021). Türkiye'de konut kredisi hacı ile seçilmiş makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (59), 462-484. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.942065>
- Bakırcı, H. ve Akgemci, M. A. (2023). Türkiye'de konut arz ve talebinin uzun dönem belirleyicileri: Ampirik bir çalışma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(27), 276-298. <https://doi.org/10.36543/kauiiibfd.2023.011>
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı modern dünyada uluslararası göç hareketleri* (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1993).
- Çiçekli, B. (2009). *Göç terimleri sözlüğü, uluslararası göç hukuku*. Littera Çeviri ve Dil Hizmetleri.

- Çetin, S. (2012). Kalkınmada kentleşme ve konut politikalarının önemi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 293-304.
- Demir, H. ve Palabıyık, K. V. (2005). Konut ediminde uzun vadeli ipotek kredi sistemi. *Jeodizi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetim Dergisi*, (92), 3-11.
- Efe, F. (2019). *Kitlesel göçlerde konut sorunu: Adana kenti Suriyeli mülteciler örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Erdoğan, M. M. (2015). Türkiye'ye kitlesel göçlerde son ve dev dalga Suriyeliler. M. Erdoğan ve A. Kaya (Ed.), *Türkiye'nin göç tarihi 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye göçler* (s. 315-342) içinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2018). *Türkiye'deki Suriyeliler toplumsal kabul ve uyum*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ergünay, O. (2008). Afet yönetiminde kurumsal yapılanma ve mevzuat nedir? Nasıl olmalıdır?. *İstanbul depremi beklerken sorunlar ve çözümler*, Bildiriler kitabı (s. 96-110) içinde. CHP İstanbul Deprem Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.
- Genç, F. N. (2021). *Afet yönetimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gould, C. W. (2009). The right to housing recovery after natural disasters. *Harvard Human Rights Journal*, (22), 169-204.
- Kadıoğlu, M. ve Özdamar, E. (2005). *Afet yönetiminin temel ilkeleri*. JICA Türkiye Ofis Yayını.
- Kambur, T. E. (2016). 2002'den Arap baharına Türkiye Suriye ilişkileri. B. Adıbelli (Ed.), *Emperyalizm oyununda ikinci perde: Arap baharı ve Suriye* (s. 155-176) içinde. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kaya, S. A. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların sorunları: Nizip örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Yeni Yüzyıl Üniversitesi.
- Kaya, E. (2017). *Kentleşme kentlileşme*. İşaret Yayınları.
- Kaya, İ. ve Eren, E. (2014). *Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki durumu: Arada kalanların hakları ve yükümlülükleri*. SETA.
- Macit, İ. (2016). Bütünleşik afet yönetiminde boyce-codd form yöntemi ile GLIDE içerikli veritabanı oluşturulması. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Dergisi*, 31(1), 191-202. <https://doi.org/10.21605/cukurovaummfd.317798>
- Oytun, O. (2014). Suriye'ye komşu ülkelerde Suriyeli mültecilerin durumu: Bulguları, sonuçları ve önerileri. (ORSAM rapor no: 189). https://www.orsam.org.tr//d_hbanaliz/201452_189tur.pdf adresinden 2 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Önver, M. Ş. (2016). *Konut ve konut politikası*. IJOPEC Yayıncılık.
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli mülteciler krizinin Türkiye'ye etkileri. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 114-140.

- Özden, I., Aydınlioğlu, M. H., Koç, S., Gündoğdu, O., Korkmaz, G. ve Ay, A. (2012). Afet yönetimi ve afet odaklı sağlık hizmetleri. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28(2), 82-123. <https://doi.org/10.5222/otd.supp2.2012.082>
- Öztop, H. ve Şekeroğlu, M. B. (2016). *Konut sorunu*. Detay Yayıncılık.
- Quarantelli, E. (1995). Patterns of sheltering and housing in US disasters. *Disaster Prevention and Management*, 4(3), 43-53.
- Ray, P. P., Mukherjee, M. ve Shu, L. (2017). Internet of things for disaster management: State-of-the-art and prospects. *IEEE ACCESS*, 5, 18818-18835.
- Sert, Ş. D. (2012). Uluslararası göç yazınında bütünlüyci bir kurama doğru. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar ve tartışmalar* (s. 29-47) içinde. İletişim Yayıncılık.
- Sylves, R. (1996). *The political policy basis of emergency management*. FEMA.
- Şahin, Ş. (2019, 25-27, Eylül). *Türkiye’de bütünlüşik afet yönetiminin geliştirilmesi* [Sözlü Sunum]. International Science and Engineering Applications Symposium on Hazards, Karabük, Türkiye.
- Şahin, Ş. ve Üçgül, İ. (2019). Türkiye’de afet yönetimi ve iş sağlığı güvenliği. *Afet ve Risk Dergisi*, 2(1), 43-63.
- Şengün, H. (2007, 5-7, Aralık). *Marmara depreminde bayındırlık ve iskan bakanlığı çalışmaları ve hukuksal sorunlar*[Sözlü Sunum]. TMMOB Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Tekeli, İ. (1996). *Türkiye’de yaşamda ve yazında konut sorununun gelişimi*. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayınevi.
- Tekeli, İ. (2010). *Konut sorununu konut sunum biçimleriyle düşünmek*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tosun, S. (2017). *Afet yönetiminde mülteci ve sığınmacılara yapılan sosyal yardımlar ve hizmetler* [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.
- Tural, O. (2001). *Toplu konut alanlarında biçimsel yapının mekan dizimi yöntemiyle değerlendirilmesi: Eskişehir örneği*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tüzün, E. (2002). *Ev/yaşama mekanı: Afet sonrası gereksinimler* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Varol, N. ve Gültekin, T. (2016). Etkin bir göç faktörü: Afetler. *AÜDTCF, Antropoloji Dergisi*, (32), 43-51. https://doi.org/10.1501/antro_0000000337
- Yılmaz, S. (2021). *Afet sonrası geçici barınmanın çevresel ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

All natural or human-induced events that affect the whole or a large part of society, causing environmental, economic, material, and most importantly, vital losses, and which are impossible to cope with local resources at first, are called disasters. Disasters in the past have caused various problems in the centers of the city due to inadequate preparation and planning

beforehand. The most important of these problems is the shelter problem, whether in natural disasters or human-made disasters.

In addition to being one of the most basic human rights, shelter is also one of the most important rights in the hierarchy of human needs. For this reason, the need for shelter is one of the most fundamental rights in legal terms, and everyone should have the right to live in accordance with human dignity.

Shelter has been one of the most important needs of human beings since their first existence until today and will continue to do so. The housing problem arises in different ways from country to country, from region to region, even from city to city. For example, the February 6 earthquake in Turkey was a natural disaster, and Turkey, as a country where active fault lines remain alive, was caught unprepared for this earthquake, and many people were left homeless and faced very difficult shelter conditions in the early days of the earthquake. In addition, Turkey has been exposed to a human-made disaster due to the war in Syria, which is Turkey's border neighbor. With the anti-regime demonstrations that started in the Arab geography and lastly called the 'Arab Spring' on March 15, 2011, in the Syrian geography, turning into serious conflict and then civil war in a short time, a serious and dramatic humanitarian migration movement took place from Syria to the surrounding countries. The Syrian migration, which has been rare in history and reached mass proportions, was stated by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) as 'the largest migration wave in recent history'. Syria has been recorded as the country in history that affected the largest number of people in the world and experienced the fastest displacement. The reflection of this on Turkey has emerged in the field of housing, which is important for our study. At first, temporary shelter centers were built in provinces such as Adana, Gaziantep, Şanlıurfa and Hatay and efforts were made to bring them under control. However, as mass migrations continued rapidly, migrations continued to spread to 81 provinces. While some Syrian refugees continued their lives by setting up tents in city centers, some of them continued their lives in houses where more than one family lived together due to rental prices. This situation formed the basis of housing problems.

AFAD has served as the most important factor in many issues that are considered urgent interventions due to the lack of institutional legislation for Syrian refugees who migrated to Turkey in mass migration in 2011. In Turkey, it was not initially thought that Syrian refugee migration could reach mass proportions, and it was caught unprepared. In order to manage the crisis, tent cities were first established at points close to the border gates. However, as the housing problem could not be managed in this way and the lack of necessary legal regulations on this issue emerged, first, the deficiencies in the legislation were tried to be eliminated. Later, temporary accommodation centers were established.

A complete isolation policy from outside is implemented in accommodation centres. The real problem is the problem of Syrian refugees who do not live outside the accommodation centers, because Syrians living outside the accommodation centers live in makeshift areas in the city centers, which will negatively affect urbanization. This situation is experienced among Syrians who have low income levels and generally have an agricultural worker profile. With the increase in rental prices, the housing problem rises to higher levels.

Regarding the housing problem in disaster management, the state must be directly prepared, considering the possibility that many people may experience housing problems. In this sense, the state must meet the sheltering needs in case of natural and human-made disasters. This is also a requirement of being a social state. Syrian refugees who migrated to Turkey in 2011 and experienced a humanitarian aid crisis stand out as an important example of the human-induced disasters we have experienced in recent history. Both natural disasters and man-made natural disasters should be a priority in every country's direct emergency plans, and in this case, they should be prepared as if a disaster could occur at any time. For this reason, the existence of private shelters at all times becomes a necessity rather than a necessity.

SOYKIRIMI SUÇUNUN ÖNLENMESİ VE CEZALANDIRILMASI SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE DEVLETİN SORUMLULUĞU¹

Gözde KILIÇ YAŞIN²

Öz

1948 tarihli Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi, soykırım suçunun tanımını yaparak yasaklamıştır. Devletin Soykırım Sözleşmesindeki sorumluluğu, iç hukukunda Sözleşmeye uygun düzenleme yaparak soykırımı uluslararası suç olarak tanıması ve failerin yargılanması konusunda gerekli iş birliğini yapmasıdır. Bu anlamda Soykırım Sözleşmesi taraf devletler arasında devlet başkanları dahil suçluların yargılanması ve iadesi konusunda adli iş birliğini tesis etmektedir. Soykırımın alelade cinayetler serisi olmaması, organize ve sistematik yok etme faaliyetlerini ve güçlü bir niyetliliği gerektirmesi, emir-komuta zinciri, itaat-otorite-yaptırım, ikna edici propaganda ve söylem teknikleri, etkili şiddet araçlarına gereksinim duyması nedenleriyle suçun Devlet katılımı olmadan gerçekleşmeyeceği fikrini doğurmaktadır. Bu nedenle Devletin sorumluluğu konusu soykırım suçları için farklı yorumlara neden olabilmektedir. Ancak gerek Sözleşmenin hazırlanış sürecinde gerek Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Sorumluluğunu belirleme çalışmalarında ve ilgili Raporlarında gerekse de literatürdeki yaygın görüşte Devletlerin Sözleşmede anılan yükümlülüklerini aşan bir yaklaşım söz konusu değildir. Tüzel kişiliklerin cezai sorumluluğu olmadığı hususu açıktır. Çalışmanın amacı Uluslararası Adalet Divanının Devlet sorumluluğuna ilişkin bir kararının yarattığı çelişkiyi ilgili hukuk metinlerini analiz ederek tartışmaktır. Hukuki analiz ve mukayese yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Soykırım Sözleşmesi
Devlet Sorumluluğu
Uluslararası Adalet Divanı
Cezai sorumluluk

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 27.02.2024
Kabul Tarihi : 06.05.2024
E-Yayın Tarihi : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1443269

¹ Bu çalışmada yeni analiz ve tespitler yapılırken Prof. Dr. Anıl Çeçen danışmanlığında yürütülen ve Prof. Dr. Muharrem Özen danışmanlığında tamamlanan "Genel Kamu Hukuku Açısından Soykırım: Bosna Hersek- Sırbistan Soykırım Davası Çerçevesinde İnceleme" adlı doktora tezinde değinilen bazı analiz ve bulgulardan faydalanılmıştır.

² Dr. Öğretim Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Başkanı, e-posta: gkyasin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4782-6999.

STATE RESPONSIBILITY UNDER THE CONVENTION ON THE PREVENTION AND PUNISHMENT OF THE CRIME OF GENOCIDE

Abstract

The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, adopted in 1948, establishes the prohibition of genocide by providing its definition. The responsibility of states under this Convention involves enacting domestic legislation consistent with its provisions to recognize genocide as an international crime and to cooperate in the prosecution of perpetrators. Accordingly, the Genocide Convention facilitates judicial cooperation among state parties, facilitating the prosecution and extradition of criminals, including heads of state. Genocide requires a comprehensive plan or at least strong intentionality, a chain of command, power to enforce obedience, authority, persuasive propaganda and discourse, and effective means of violence. Therefore, it is argued that genocide cannot occur without state involvement. This notion raises questions about the role of the state in genocide. However, the state is an institutionalized abstract entity. It is not possible to discuss the will, intent to commit a crime, fault, and criminal liability of legal entities. Notably, there exists no criminal liability for states or legal entities. The aim of the study is to discuss the contradiction created by a decision of the International Court of Justice regarding state responsibility by analyzing relevant legal texts. Legal analysis and comparative methodologies have been utilized.

Keywords

Genocide Convention
State Responsibility
International Court of Justice
Criminal liability

Article Info

Research Article

Received : 27.02.2024
Accepted : 06.05.2024
Online Published : 15.06.2024
DOI : 10.58702/teyd.1443269

Kaynakça Gösterimi: Kılıç Yaşın, G. (2024). Soykırımı suçunun önlenmesi ve cezalandırılması sözleşmesi çerçevesinde devletin sorumluluğu. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5 (2), 408-436.

Citation Information: Kiliç Yasin, G. (2024). State responsibility under the convention on the prevention and punishment of the crime of genocide. *Journal of Society, Economics and Management*, 5 (2), 408-436.

GİRİŞ

Soykırım, millî, etnik, ırkî veya dinî bir grubu tamamen veya kısmen yok etmek özel kastıyla işlenmesini gerektirdiği için benzersiz bir suçtur. Sırf mensubu oldukları din, ırk, etnik köken ya da milliyet nedeniyle grup mensuplarını öldürme, onlara ciddi surette bedensel ve zihinsel zarar verme, grubun yaşam şartlarını değiştirme, grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbir alma, grup mensubu çocukları zorla başka gruba nakletmek soykırım suçunu oluşturmaktadır. Suç olarak tanımlanmasındaki amaç etnik, din, ırk gruplarının yok edilmesini önlemek, “bu grupların dünyaya gelecekte yapacağı katkıları” korumak (Lemkin, 1944, s. 91), söz konusu grupların yok olmamasındaki “uluslararası toplum menfaatini” (Drost, 1959, s. 124; Kreß, 2006, s. 465) ve insanlığın çok çeşitli zenginliğini (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia [ICTY] - Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi), Kristic, IT-98-33-A, 2004, paragraf (para.) 36) kollamak, en önemlisi de “ahlak ve adalet duygusu” nu korumaktır (Lemkin, 1944, s. 93). Her ne kadar suçun tamamlanması için bir plan ya da politikanın varlığı aranmıyorsa da suçun karmaşık yapısı, gerçekleşebilmesi için suç ortaklarına, organize ve sistematik eylemlere işaret etmektedir.

Soykırım teriminin ortaya çıkışı, ağır bir suç olarak tanımlanması ve hakkında uluslararası bir sözleşme yapılması, 2. Dünya Savaşında sivilleri hedef alan trajik ve sistematik saldırılar karşısında savaş suçlarına dair yerleşik kurallardan fazlasına ihtiyaç duyulmasıyla gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunun 11 Aralık 1946 tarih 96/1 sayılı oybirliğiyle ve tartışma olmaksızın kabul edilen kararında soykırım, “insan gruplarının var olma hakkının inkârı” olarak nitelendirilerek BM’nin amacına ve ruhuna aykırı olduğu vurgusuyla ‘uluslararası suç’ olarak kabul edilmiştir (International Criminal Court [ICJ] Reports, 1951, para. 15). 26 Haziran 1945 tarihli BM Sözleşmesinin “ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı gözetmeksizin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğinin sağlanması” amacına (1.m/f.3) ve 10 Aralık 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin insanların tümünün ayırım yapılmaksızın eşit haklara sahip olduğu güvencesine uygun olarak 9 Aralık 1948’de Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi kabul edilmiştir.

Sözleşme, hangi durumlarda soykırım suçunun oluşmuş sayılacağını tanımlamış; soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılması konusunda Devletlerin iş birliğini güvence altına almıştır. Uluslararası Adalet Divanı (UAD) 1951’de soykırım yasağının doğası gereği geleneksel bir yasak olduğu yorumunu yapmış; (ICJ Reports, 1951, para. 23) 1996 yılında yasağa *erga omnes* etki atfetmiştir (ICJ Judgment, Preliminary Objections, 11 July 1996, para. 616). 2006’da ise soykırımın yasaklanmasının *jus cogens* niteliğini kabul etmiştir (ICJ Judgment, (Democratic Republic of Congo v. Rwanda) 3 February 2006, para. 64). Soykırım, Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza *Ad Hoc* (amaca özel) Mahkemeleri yargılamalarında ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğünde (6.m) yer aldığı gibi bireylerin kovuşturulup cezalandırıldığı bir suçtur. Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi Devletlere de birtakım yükümlülükler getirmektedir. Bu makalede Soykırım Sözleşmesi çerçevesinde Devletlerin sorumluluğu, ilgili Sözleşme, mahkeme kararları ve raporlar çerçevesinde hukuki analiz yapılarak incelenmiştir.

1. Uluslararası Hukukta Devletin Sorumluluğu

Hukuk düzeni, haklar, yükümlülükler ve bunların ihlâli halinde ortaya çıkan sorumlulukların belirlendiği sistemi ifade eder. Bir hukuk düzeninin paydaşları, adaletin korumasından faydalanmak ve düzeni korumak için sistemin belirlediği yükümlülükleri uymayı tercih ederler. Hukuk, öncelikle bir irade tezahürüdür (Hafızoğulları, 1996, s. 4) ve hukuk düzeninin paydaşlarının düzenin hak ve yükümlülüklerine rıza gösterdiği ve düzenin varlığına inandığı kabul edilmektedir. Bu durumda sorumluluk, düzenin bozulmasının doğurduğu zararın tazminini üstlenmek, sonuçlarını üstlenmek ve düzenin devamını sağlamak için gerekli önlemleri almaktır. Devletler Hukuku da bir düzen çerçevesine sahiptir ve sözleşmeler, antlaşmalar ile teamül kurallarına riayet bahsedilen rıza ve iradenin varlığının göstergeleridir. Uluslararası hukukta sorumluluk, uluslararası hukuk düzeninde önceden belirlenmiş yükümlülüklerini yerine getirmeyen uluslararası hukuk kişilerinin uluslararası hukuk kurallarını ihlâl etmeleri nedeniyle doğan zararın giderilmesini ve tazminini ifade etmektedir (Doğan, 2016, s. 477-500; Meray, 1962, s. 620; Şen, 2010, s. 200-205).

Devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemleri haksız fiildir ve devletler ihlâlin sebep olduğu zararı tazmin etmelidirler (Pazarcı, 2021, s. 399-425). UAD Statüsününün 38. maddesi, Devletlerin uluslararası sorumluluğunun "Devletlerce açıkça kabul edilmiş kurallar koyan uluslararası bir anlaşmanın, örf-adet hukukunun, hukukun genel ilkelerinin belirlediği kuralların ihlâlinden, devletlerin tek taraflı işlemlerinden veya uluslararası hukukun diğer kurallarından kaynaklanabileceğini" ifade etmektedir (Cassese, 2010, s. 416; Crawford ve Olleson, 2003, s. 450).

1.1. Devletin Hukuki ve Cezai Sorumluluğu

Her ne kadar sorumluluk genel anlamda hukuki ve cezai sorumluluğu kapsıyorsa da Devletin sorumluluğu uluslararası hukukta sadece hukukî bir sorumluluk olarak ortaya çıkmaktadır (Shaw, 2018, s. 544). Çünkü tüzel kişilik olan Devletin cezai sorumluluk doğurabilecek herhangi bir eylemi ve karşılığında cezalandırılması söz konusu değildir. Nitekim ceza sorumluluğu kişiseldir ve 'cezanın şahsiliği ilkesi', ceza hukukunun suç ve cezayı 'iradi davranış gösteren', 'kusuru bulunan', 'kanunun açıkça suç saydığı fiileri' işleyen gerçek kişilerin fiilleriyle ilişkilendirmesinin sonucudur.³ Topluluk ve tüzel kişiliklerin cezai sorumluluğu bulunmamaktadır. Uluslararası sözleşme hükümleri ve cezanın şahsiliği ilkesi nedeniyle tüzel kişilik, bir organı olan gerçek kişinin fiilinden dolayı cezanın muhattabı yapılamayacaktır (Özen, 2003, s. 84).

Uluslararası Ceza Hukukunun konusu bireylerin cezalandırılmasıdır. *Ad Hoc* mahkemeler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi de işlenen suçlar nedeniyle Devletleri değil Devlet görevlilerini yargılamakta ve cezalandırmaktadır. Uluslararası Hukuka aykırı fiilleriyle suçun faili olanlar gerçek kişilerdir. Uluslararası Ceza Hukuku Suçları, "Devletin dış siyasetinin yürütülmesi, savaşın başlatılması, yönetilmesi, Uluslararası Hukuka uyulması ve savaş kurallarına riayet edilmesi" ile ilgili bir cezai sorumluluğu kapsamaktadır

³ Muharrem Özen, 'kendine özgü iradesinin' bulunmadığı, kendiliğinden 'nedensel değer taşıyan eylem gerçekleştirmediği' ve 'kast veya taksir şeklinde kusurlu davranışının da olamayacağı' gerçeğine dayandırarak tüzel kişinin ceza sorumluluğunun olmadığı belirlemesini yapmaktadır. (Özen, 2003, s. 82)

(Dönmezer ve Erman, 1994, s. 535). Tüzel kişilik olan Devlet, faaliyetlerini başkalarının araya girmesi, aracılığıyla yürütebileceği için (Crawford, 2010, s. 130) sorumluluk da bahsedilen faaliyetleri gerçekleştiren gerçek kişilerin sorumluluğuna dönüşmektedir (Odman, 1996, s. 131).

Devlet görevlileri de dahil olmak üzere kişilerin uluslararası hukuk uyarınca sorumlu tutulabileceği 1945 tarihli Londra Tüzüğünde yer almıştır. BM, Genel Kurulu'nun onayladığı bu ilke, Eski Yugoslavya ve Ruanda'da işlenen suçları kovuşturmak için kurulan *Ad Hoc* Mahkemelerde ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünde de yer almıştır (Report, 53rd session, International Law Commission, 2001, Article 58, Commentary para.2) Devletin buradaki sorumluluğu, bu tür uluslararası hukuka aykırı fiilleri önlemek ve cezalandırmaktır. Ancak Devletlerin uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan sorumlulukları da sürecektir. Nitekim, Uluslararası Hukuk Komisyonunun 1996 tarihli *Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerde Devletlerin Sorumluluğuna dair Taslak*, "insanlığın barışı ve güvenliğine karşı suçların bireylerin sorumluluğunu gerektirdiğini" (2.m) düzenlerken bunun devletlerin uluslararası hukuk çerçevesindeki sorumluluğunu etkilemeyeceğini de vurgulamaktadır. (4.m) (Report, International Law Commission, 48th session, 1996, Chapter 2, article 4, para. 1-2).

Uluslararası Ceza Hukukunun gelişmekte oluşu nedeniyle Devlet sorumluluğu uygulamasında da değişikliklerin olabileceği zaman zaman gündeme gelmektedir.⁴ Ancak Devletlerin cezai sorumluluğunu içerecek bir değişiklik olması söz konusu değildir. Esasen cevap, Uluslararası Ceza Hukuku ile Uluslararası Kamu Hukukunun sınırlarında ve bu hukuk alanlarının kaynağındadır. Uluslararası Kamu Hukuku, uluslararası ilişkilerde Devletlerin davranışlarını şekillendiren ve uluslararası düzeni sağlayan, Devletlerin haklarını ve sorumluluklarını tanımlayan kurallar bütünüdür. Uluslararası Ceza Hukuku ise bireylerin uluslararası alanda işledikleri suçlarla ilgilenmekte ve bireylerin suç işlemesi durumunda Devletler arası hukuki işbirliği ve yargı yetkisinin nasıl uygulanacağını düzenlemektedir. Uluslararası Kamu Hukuku, Devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözmekte genellikle diplomatik ve siyasi yaptırımlara yönelirken Uluslararası Ceza Hukuku suçu sabit bulunan bireyler için cezai yaptırımlar içermektedir. Diğer taraftan Uluslararası Kamu Hukuku uluslararası sözleşmeler, örf ve adet hukuku ve genel hukuk ilkeleri gibi kaynaklara dayanırken uluslararası ceza hukuku, uluslararası suçlarla ilgili olarak oluşturulmuş sözleşmeler ve mahkeme kararlarıyla şekillenen içtihatlarla dayanmaktadır. İkisi arasında etkileşim de kaçınılmazdır. Soykırım ve insanlığa karşı suçlar gibi uluslararası suçlar Uluslararası Ceza Hukuku alanına girdiği gibi Uluslararası Kamu Hukuku çerçevesinde devletler arası yükümlülükleri de etkilemektedir.

⁴ Devletlerin fiil ehliyetine sahip sayılması argümanı ile uluslararası sorumluluğunun cezai sorumluluğu da getirebileceği tartışması zaman içerisinde gündeme gelmiştir. Uluslararası cezai sorumluluğun bireyler için geçerli olmaktan çıktığı, etik akıl yürütmenin neticesi olarak belirli suçlarda uluslararası cezai hesap verilebilirliğinin düzenlemesi yönündeki argümanlar için bkz. (Malekian, 2020, s.83,226,229); Hurlock ise tanımlamasını "Bosna Hersek'te bir ulusun devlet destekli olarak soykırım suçu işlediği" şeklinde yapmaktadır. Suçun bir ulusa atfedilmesi de Devlete atfedilmesi kadar sakıncalı ve uygunsuzdur. Zira ulus da aslında cezai ehliyeti olmayan bir varlıktır. Suçu bireyler işler ve bireylerin işlediği suçlar bireyin mensubu olduğu millete ya da ulusa mâl edilemez. (Hurlock, 1997, s.328)

Devletlerin cezai sorumluluğunun düzenlenmesini ihtimal dışı bırakan diğer bir husus, ilgili kuralları belirleyen yine bundan etkilenecek olan aynı Devletler olmasıdır. Uluslararası Hukuku yaratan, kuralları belirleyen egemen eşit Devletlerdir ve bugüne dek uluslararası hukuk yükümlülüklerinin ihlâli için cezai sorumluluk anlamına gelebilecek yorumlara dahi temsilcileri aracılığıyla itiraz etmişlerdir. Devletlerin kendi hareket kabiliyetlerini etkileyebilecek sözleşme hazırlıklarındaki yoğun özenine Evrensel İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin hazırlık sürecinde olduğu gibi Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsünün hazırlık sürecinde de şahit olunmuştur. Terörizmin tanımı da devletler için sorumluluk doğuracağı ve devletleri sınırlandıracağı için yapılamamıştır. Devletlerin haksız fiilleriyle sebep oldukları zararları, hukuki sorumluluk gereği tazmin etmeleri ise uluslararası hukukun genel ilkesidir.

1.2. UHK Maddeler Metninde Devlet Sorumluluğu

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1947'de kurduğu Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK),⁵ sorumluluklara ilişkin örf adet kurallarının derlenmesi⁶ ve uluslararası hukukun gelişimine ilişkin raporları⁷ inceleyerek 2001'de devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerden sorumluluğuna dair 59 madde (Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001) ve maddelerin yorumlarından oluşan nihai taslak maddeleri kabul etmiştir. UHK'nın kabul ettiği *Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerde Devletlerin Sorumluluğu* Maddeler Metni, (UN International Law Commission, A/CN.4/L.602/Rev.1, 26 July 2001) BM Genel Kurulunun 12 Aralık 2001 tarih, 56/83 sayılı kararı ile not edilmiş ve daha sonra Hükümetlerin yorumuna açılmıştır.

BM Genel Kurulu 2 Aralık 2004 tarih ve 59/35 sayılı kararıyla Hükümetleri, maddeler hakkındaki yorumlarını sunmaya davet etmiştir. BM Genel Kurulu 6 Aralık 2007 tarihli 62/61 sayılı, 6 Aralık 210 tarih ve 65/19 sayılı, 16 Aralık 2013 tarih ve 68/104 sayılı, 13 Aralık 2016 ve 71/133 sayılı, 18 Aralık 2019 tarih ve 74/180 sayılı ve 7 Aralık 2022 tarih ve 77/97 sayılı kararları ile Hükümetlere maddeler hakkındaki yorumlarını sunma davetini tekrarlamış,

⁵ BM Genel Kurulu, 21 Kasım 1947 tarih ve 174(II) sayılı kararı. Uluslararası Hukuk Komisyonu, ayrıca çok taraflı antlaşmalarda çekince meselesi, insanlığın barış ve güvenliğini tehdit eden suçlar, antlaşmalar hukuku, deniz hukuku, diplomatik koruma gibi konularda ve saldırının tanımlanması, uyruksuzluğun azaltılması, Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulması konularında kodifikasyon çalışmaları yürütmüştür. (Report of the International Law Commission Covering the Work of its Ninth Session, 1957, s.131)

⁶ Uluslararası sorumluluk hukuk kurallarının tespiti ve derlenmesi için henüz Milletler Cemiyeti döneminde Uzmanlar Komitesi kurulmuş ve ilkelerin tespiti 1930 Kodifikasyon Konferansının gündemine alınmışsa da Konferans başarılı olamamıştır.

⁷ Uluslararası Hukuk Komisyonu, devletin sorumluluğu konusunda çalışmak üzere beş ayrı özel raportör atamıştır. Küba'dan Francisco V. Garcia Amador (1956-1961), yabancıların mallarına verilen zararlardan kaynaklı sorumlulukla ilgili altı rapor sunmuştur. (A/CN.4/490, para 1) İtalya'dan Roberto Ago (1969-1979) çalışma döneminde, sekiz rapor sunmuş, barışın korunması sorumluluğuyla ilgili devletin haksız fiillerin meydana gelme şartları ve haksız fiilin sonuçlarının düzenlenmesi 1969'da (A/CN.4/490, para.2-4) Taslak Maddeler'de yer almıştır. Hollanda'dan Willem Riphagen (1980-1986) haksız fiilin sonuçlarıyla ilgili çalışma başlatmış, uluslararası sorumluluğun kapsamı ve şekliyle ilgili altı, sorumluluğun uygulanması ve uyumsuzlukların çözümüyle ilgili iki rapor hazırlamıştır. (A/CN.4/490, para.5) İtalya'dan Gaetano Arangio-Ruiz (1987-1996) sekiz rapor sunmuştur. (A/CN.4/490, para.6). Komisyon 1996'da Maddelerin ilk okumasını tamamlamış ancak Maddeler üzerindeki tartışmalar giderilemediği için Metin kabul edilmemiş ve İngiltere'den James Crawford 1997'de özel raportör olarak atanmıştır. Crawford döneminde, devletin sorumluluğu konusunda hazırlanan metnin İkinci Okuması ile ilgili çalışma grubu kurulmuş ve hükümetlerin yorumlarına dayanarak taslak maddelerin İkinci Okuması 31 Mayıs 2001'deki 53. oturumda tamamlanmıştır. Aynı oturumda kabul edilen Taslak Metin, BM Genel Kurulu'na sunulmuştur. Sonrasında UHK özel raportörü olarak atanan Michael Wood (2013-2018) uluslararası teamül hukukunun oluşumu hakkında beş rapor hazırlamıştır. 2018'de atanan Marcelo Vazquez-Bermudez, hukukun genel ilkeleri konusunda üç rapor hazırlamıştır.

2025 yılında 80. oturumda konuya geri dönme ve inceleme kararı almıştır. BM Genel Kurulu ayrıca 13 Aralık 2016 ve 71/133 sayılı, 18 Aralık 2019 tarih ve 74/180 sayılı kararlarıyla uluslararası mahkemeleri de karar derlemelerini güncellemeye davet etmiştir. *Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerde Devletlerin Sorumluluğu* Maddeler Metni, halen Hükümetlerin inceleme ve yorumlarına açıktır.

UHK'nın kabul ettiği ve BM Genel Kurulu'nun Hükümetlerin inceleme ve yorumlarına açtığı 'Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerde Devletlerin Sorumluluğu' Maddeler Metninin görüşüleceği uluslararası bir konferans toplanması ve sonrasında devletlerin imza ve onayına bağlı çok taraflı bir anlaşmaya ulaşılması için bir çalışmanın başlatılması muhtemeldir. Uluslararası sözleşmeye dönüşmesi durumunda bu kurallar taraf devletler için bağlayıcı olacaktır. Maddeler Metninin çok taraflı bir anlaşmaya dönüşmesi mümkündür ancak BM Genel Kurulu kararı olarak kalırsa da uluslararası örf-adet kuralının derlenmiş hali olacaktır.⁸ Hukuki statüsünden bağımsız olarak uygulamada kılavuz rolü görmektedir.

Maddeler Metninin 2001 Komisyon Tasarısının Genel Yorumunda maddelerin devletin uluslararası haksız fiilleri veya yükümlülüğünü ihlâl etmesiyle ortaya çıkan ikincil kurallar olduğu vurgulanmaktadır. İhlali sorumluluk doğuran uluslararası yükümlülükleri, birincil kurallar tanımlamaktadır. Birincil kurallar, uluslararası sözleşmeler, antlaşmalar, uluslararası örf-adet hukuku kuralları, uluslararası hukukun emredici normları ya da hukukun genel ilkeleridir. UHK'nin Maddeleri ise Devletin uluslararası hukuktaki haksız eylem ve ihmâllerinden sorumlu kabul edilmesine ilişkin genel koşullar ve bunlardan kaynaklanan yasal sonuçlara odaklanmıştır.⁹ Bu durumda birincil kuralların ihlâli durumunda ortaya çıkan sorumluluğa ilişkin kurallar ikincil kurallardır.

Maddeler Metni, "Devletlerin uluslararası hukuka aykırı bütün fiillerinin uluslararası sorumluluklarını doğurduğunu" (m.1) düzenlemiş ve eylemin başka bir devletin uluslararası hukuka aykırı eylemine karşı önlem olması için gerçekleştirilmesi durumunda uluslararası hukuka aykırılığın ortadan kalkacağı" (m.22) istisnasını getirmiştir. Haksızlığa uğrayan Devlet dışındaki herhangi bir Devletin kolektif menfaatin korunması için başka bir Devletin sorumluluğunu talep etme hakkını düzenleyen 48.m, Devlet adına hareket eden kişinin uluslararası hukuktaki şahsi sorumluluğunu düzenleyen 58.m. ve UHK'nın Maddeler Metninin her koşulda BM Şartı'na uygun olarak yorumlanmasını ifade eden 59. m. incelediğimiz konu açısından önem arz etmektedir.

⁸ Büyük Britanya Birleşik Krallığı'nın 9 Mart 2007 tarihli görüşü, taslak maddelerin Sözleşme'ye dönüştürülmemesi yönündedir. "... taslak maddelere dayalı bir sözleşmenin kabulüne yönelik adımlar, taslak maddelerin kapsam ve içeriği üzerinde hali hazırda mevcut olan konsensusu tehlikeye sokacaktır... Ortaya çıkacak sözleşmeyi yalnızca bazı devletler onaylayacak olursa taslak maddeler şu an sahip olduğundan daha az hukuki güce sahip olacaktır..." Ayrıca az sayıda taraf bulunması durumunda kod çözme etkisi yaratabileceğine işaret edilmiştir. Bkz. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Report of the Secretary-General, 9 March 2007, UN Doc. A/62/63, s. 6-7, para. 4-7; Crawford da Taslak Maddelerin büyük güçlüklerle nihai hale getirildiğini ve Sözleşme çalışmalarının tartışmaya kapatılan kurallar için yeni bir tartışma başlatılabileceğini ifade etmektedir. (Bkz. Crawford, 2010, s. 129)

⁹ "Uluslararası Hukuk Komisyonunun 2001 tarihindeki 53. oturumunda kabul edilen Taslak'la birlikte Genel Kurul'a sunulan komisyon raporu ve taslak hakkındaki yorumlar için "Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001", (UN, 2018)

UHK, Devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerdeki sorumluluğunu aralarında fark gözetmeksizin iki taraflı akite dayalı yükümlülükler, *erga omnes* yükümlülükler ve emredici normlardan doğan yükümlülükler olarak düzenlemiştir.

1.3. Devletin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu

Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler Metninin oluşturulması sürecinde 1963-1979 dönemindeki Özel Raportör Roberto Ago, “devletin uluslararası suç işlemesi halinde ağırlaştırılmış sorumluluğunun ileri sürülmesi” önerisinde bulunmuştur. Komisyonca kabul edilen ve 1976’da BM Genel Kuruluna sunulan taslağın 19. maddenin ikinci fıkrasında “uluslararası toplumun temel çıkarlarını korumayı hedefleyen ve ihlâli uluslararası toplumca suç kabul edilen bir uluslararası yükümlülüğün ihlâli sonucu ortaya çıkan uluslararası haksız fiiller, uluslararası suç” olarak tanımlanmıştır¹⁰ (Pirim, 2012, s. 156-160). Ago (1976), daha ciddi haksız fiillerin daha ağır hukuki sonuç ve sorumluluk doğurması gerektiği gerekçesine dayanmaktadır (s. 39 ve 50). Cezai sorumluluktan bahsedilmemişse de ‘suç’ ifadesi, tartışma yaratmış (Uzun, 2007, s. 18). Devletlerin tüzel kişi olması sebebiyle uluslararası suçların faili olamayacağı üzerinde uzlaşa sağlanmıştır, suç/*crime* ifadesinin devletlerin uluslararası sorumluluğu ile ilgili teamülde önemli bir değişiklik getireceği itirazları nedeniyle 19. m. tasarıdan tamamen çıkarılmıştır (Crawford, 1998, s. 128).

Uluslararası Hukuk Komisyonunun 1998 tarihli raporunda, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmenin bireylerin soykırım suçundan dolayı uluslararası yargılanmasının öngörüldüğü ancak Devletin sorumluluğuna ilişkin olan 9. maddesinde Devlet suçundan veya Devletlerin cezai sorumluluğundan bahsedilmediği vurgulanmaktadır. Ek olarak Devletin suçu olarak tanımlanma olasılığı en yüksek olan saldırı suçunun tanımlanmasına yönelik girişimlerde ve o dönemki Güvenlik Konseyi uygulamalarında Devlet suçları kavramına destek sağlanmadığı söylenmektedir. *Erga omnes* yükümlülüklerin de suçlar ve kabahatler arasında bir ayrımı desteklemediğine ve bu ihlallerin de 19. maddede tanımlandığı gibi suç olmadığına işaret edilmektedir (Report, International Law Commission, 50th session, 1998, para. 249).

19. maddenin hazırlanmasındaki amaca uyan ve ihlâlin bütün olarak uluslararası toplumun çıkarlarını etkilemesi durumuna ilişkin bir düzenlemeye 2001 tarihli Maddeler Metninde 40. maddede yer verilmiş ve “uluslararası hukukun emredici normlarının ciddi ihlâli” tanımı getirilmiştir. Bütün olarak uluslararası toplumun menfaatlerini koruyan *erga omnes* ve *jus cogens* yükümlülüklerin (emredici normlar) ihlâlinden doğan sorumlulukları

¹⁰ 19.m/3.f. “İkinci paragrafa konu olan uluslararası suç ‘diğerlerinin yanı sıra’ şunlardır: a. Saldırımın yasaklanması gibi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına etki eden bir öneme haiz bir uluslararası sorumluluğun ciddi/ağır ihlâli b. Sömürge üzerinde hükümranlığın güç kullanarak kurulması ve sürdürülmesi gibi, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkının korunmasında esaslı öneme haiz uluslararası sorumluluğun ciddi/ağır ihlâli, c. Irk ayrımcılığı, kölelik ve soykırımın yasaklanması gibi insanlığı korumada esaslı öneme haiz uluslararası sorumluluğun geniş ölçekte ve ciddi ihlâli, d. Denizlerin veya atmosferin kirlenmesini yasaklamak gibi çevrenin korunmasında ciddi öneme haiz uluslararası yükümlülüğün ağır ihlâli,” (UN Doc., A/31/10, s. 95.) Ayrıca Report of the International Law Commission on its twenty-eighth session, YEARBOOK OF THE INTERNATIONAL LAW COMMISSION 1976, Volume 2 Part 2, (A/CN.4/SER.A/1976/Add.1 (Part 2), s. 75, https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1976_v2_p2.pdf; Hakkı Hakan Erkiner, Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu, Levha Yayınları, İstanbul, 2010, s. 232

diğer uluslararası hukuk ihlallerinden ayrı değerlendirme ve hukuki sorumluluğu genişletme yaklaşımı benimsenmiştir. Uluslararası suç terimi kullanılmamış ve uluslararası sorumluluğun hukuki ve cezai sorumluluk olarak ayrıştırılmayacağı da Maddeler Metninin Yorumları kısmında vurgulanmıştır (Crawford, 2010, s. 125). Sorumluluğun sonuçları bakımından ayrı düzenlemeler söz konusu değildir ancak ciddi ihlaller ek sorumluluklar doğurmaktadır.

1.3.1. Soykırım Yasağının Jus Cogens Niteliği ve Devletin Sorumluluğu

Jus Cogens (emredici/buyruk kural, amir hüküm/zorlayıcı hukuk), “kesin olarak uygulanma zorunluluğu bulunan”, “aykırı düzenlemeleri geçersiz kılan” bağlayıcı kuralları ifade etmektedir (Başkaracaoğlu, 2011, s. 8-9). 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesiyle ilk defa uluslararası pozitif hukukun parçası haline gelmiştir. Sözleşmede “bir bütün olarak devletler topluluğunca kendisinden sapılmasına kesinlikle izin verilmeyen, değiştirilmesi ancak aynı nitelikteki bir başka milletlerarası genel hukuku kuralı getirilmesiyle mümkün olan kurallar” olarak tanımlanmıştır (m.53). Emredici kurallarla çatışan andlaşmalar batıl sayılmaktadır (Şen, 2010, s. 47). *Jus cogens*’e aykırı hukuki işlemler geçersizdir. *Jus cogens* kuralları, milletlerarası kamu düzenini ilgilendiren kuralları olduğu için başlangıcından itibaren ısrarla kendisine uygulanmasına itiraz eden devletler için de bağlayıcıdır (Danilenko, 1991, s. 55). Bu durumda *jus cogens* kuralları andlaşmalar akdetme yetkisini de sınırlayabilmektedir. getirilen sınırlama olarak tasavvur edilebilecektir (Kadelbach, 2005, s. 38).

Hangi kuralların *jus cogens* niteliği taşıdığını Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi belirtmemişse de Özel Raportör Gerald Henry Fitzmaurice’in, Andlaşmalar Hukuku Kodifikasyonu için Uluslararası Hukuk Komisyonu’na sunulan ilkeler arasında kullandığı haliyle (A/CONF.39/11, p. 68, para.4-6, p.214, article 50) *jus cogens* normları, uluslararası toplumun temel ve öncelikli kuralları ve uluslararası kamu düzeninin parçasıdır (Report, G.H. Fitzmaurice, 1958, V.2, s. 42, para. 76). *Jus cogens* normlarının varlığının kabul edilmesi ve sözleşmeler ile anlaşmalara dayalı hukuk ile teamül hukuku kurallarının önüne konulması, uluslararası hukukta normlar hiyerarşisi doğurmuştur.

Soykırım suçu yasağı, *jus cogens* niteliğindeki normlardandır. Bosna-Hersek’in Federal Yugoslavya Devleti’ne (Sırbistan’a) karşı Soykırım Sözleşmesinin uygulanması için UAD önüne getirdiği¹¹ davada, *ad hoc* Yargıç Elihu Lauterpacht, soykırım yasağının uluslararası hukukun olağan kuralı statüsünde olmadığını, *jus cogens*’in şüphe götürmez birkaç örneğinden biri olduğunu belirtmiştir (ICJ, Separate Opinion of Lauterpacht, ICJ Reports, 1993, para.100). Lauterpacht, *jus cogens*’in uluslararası teamül hukukundan da antlaşmalardan da üstün olduğunu belirtmektedir. Adalet Divanı’nın 1951’de Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme’ye Çekincelere İlişkin Danışma Görüşü’ndeki “Sözleşme’nin altında yatan ilkeler, uygar uluslar tarafından herhangi bir geleneksel yükümlülük olmaksızın bile Devletler üzerinde bağlayıcı olarak kabul edilen hükümler” (I.C.J. Reports 1951, p. 22) ifadesine dikkat çekmektedir. Lauterpacht, BM

¹¹ 1948 Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi, 9. m. “Sözleşmeciler devletler arasında sözleşmenin yorumlanması, uygulanması veya yerine getirilmesi ve soykırım fiillerinden ve üçüncü maddede belirtilen fiillerin birinden bir devletin sorumluluğu ile ilgili çıkan uyuşmazlıklar, uyuşmazlığın taraflarından birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı önüne götürülür.”

Güvenlik Konseyinin uluslararası barış ve güvenliği sağlama görevlerini yerine getirirken BM Amaç ve İlkelerine uygun olarak hareket edeceğine dair düzenleme (BM Şartı m.24/2) çerçevesinde Güvenlik Konseyi kararının (ambargo), BM üyeleri üzerinde, bilmeden ve kesinlikle istemeden de olsa, Sırların soykırım faaliyetinin bir dereceye kadar destekçisi olmak ve bu şekilde bir *jus cogens* kuralına aykırı hareket etmek etkisi yarattığını ifade etmektedir¹² (ICJ, Separate Opinion of Lauterpacht, ICJ Reports, 1993, para.101-104). Bu, soykırım yasağının *jus cogens* niteliğini BM Güvenlik Konseyinin dikkatine getirme anlamı taşımaktadır.

Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi de Goran Jelusic yargılamasında, soykırım suçunun muazzam derecedeki ağırlığı nedeniyle Adalet Divanı tarafından *jus cogens* düzeyine yerleştirildiğini kaydetmiştir¹³ (ICTY, Judgement, Golan Jelusic, 1999, para. 60). Bu çerçevede “soykırımı önlemek uluslararası hukukun o kadar temel bir ilkesidir ki”, tüm devletler için bağlayıcıdır ve uluslararası topluluğun tümüne karşı yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk doğurmaktadır ve ihlâli durumunda devletler topluluğunun her bir üyesine harekete geçme hakkı tanımaktadır.

1.3.2. Soykırım Yasağının Erga Omnes Yükümlülük Getirmesi ve Devletin Sorumluluğu

‘Herkes karşı’ anlamına gelen *erga omnes* niteliğindeki kurallar, evrenseldir, tüm Devletler için bağlayıcıdır, korunmalarında Devletlerin tümünün hukuki çıkarı bulunmaktadır ve üçüncü taraflara karşı da ileri sürülebilmektedir (Ragazzi, 1998, s. 5; Tams, 2005, s. 103).

UAD’nin 1970 yılında gördüğü *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited Davasında* verdiği kararda uluslararası yükümlülüklerin başka bir Devlete karşı olması ile uluslararası toplumun geneline karşı olması bakımından bir ayrım yapmış ve *erga omnes* yükümlülüğün çerçevesini belirlemiştir (ICJ, Judgement, Barcelona Traction, Light anti Power Company, 1970, para. 32-34).¹⁴ Kararda “uluslararası toplumun geneline karşı olan yükümlülüklerin bütün devletleri ilgilendirdiği” ve “bütün devletlerin bu yükümlülüklerden doğan hakların korunmasında menfaatlerinin bulunduğu” belirtilmiştir. Bu durumda *erga omnes* yükümlülük, bir devletin uluslararası topluluğa karşı, ortak değerleri paylaşmasından ötürü borçlu olduğu yükümlülüktür ve ihlâli halinde her devlet harekete geçebilecektir.

UAD,¹⁵ Bosna Hersek’in Yugoslavya aleyhine açtığı davanın 11 Temmuz 1996’daki ilk itiraz safhasında, Yugoslavya’nın ilk itirazlarını, Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma

¹² Konu, Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısı ve ayrıca İsrail’in Filistin (Gazze) saldırısı çerçevesinde de değerlendirilmelidir.

¹³ ICTY yargılamalarında soykırımdan başka işkence yasağı da *jus cogens* niteliğine sahip kural olarak tanımlanmıştır. Bkz. Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic (Trial Judgment), IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 22 February 2001, para 466, <https://www.refworld.org/cases,ICTY,3ae6b7560.html>; Prosecutor v Delalic and Others, Case IT-96-21-T, Judgement, 16 Nov 1998, par 454; Prosecutor v. Milan Simic (Sentencing Judgement), IT-95-9/2-S, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 17 October 2002, par 34., <https://www.refworld.org/cases,ICTY,4148380e4.html>

¹⁴ Mahkemenin terimi özel olarak kullanma şeklinin yeni olmasına rağmen antlaşmalar hukuku içerisinde tartışılmakta olan ve karardan önce de var olan bir terim olduğu yönündeki karşı görüşler için bkz. Tams, 2005, s. 103 vd.

¹⁵ Uluslararası Adalet Divanı 1975 tarihli Batı Sahara, 1995 tarihli Doğu Timur ve 2004’teki *Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları* davalarındaki danışma görüşlerinde de devletlerin *erga omnes* yükümlülüklerini vurgulamıştır.

Sözleşmesinde belirtilen hak ve yükümlülüklerin *erga omnes* yükümlülükler olduğunu belirterek reddetmiştir (ICJ, Judgement, Preliminary Objections, 11 July 1996, s. 615, para 31). Yugoslavya, diğer hususların yanı sıra, bir iç çatışmanın söz konusu olduğu, soykırım eylemlerinin üzerinde yargı yetkisine sahip olmadığı ve suçun Bosna-Hersek topraklarında işlendiği itirazında bulunmuştur (ICJ, s. 615, para. 30). Mahkeme, 1951 tarihli görüşünü hatırlattıktan sonra Sözleşme tarafından güvence altına alınan hak ve yükümlülüklerin, *erga omnes* yükümlülükler olduğunu belirtmiş ve her Devletin soykırım suçunu önleme ve cezalandırma yükümlülüğü olduğu, Sözleşmenin bu yükümlülüğü ülkesellik¹⁶ unsuruyla sınırlandırılmadığı değerlendirmesini yapmıştır. Böylece UAD, Soykırım suçunun yasaklanması ve önlenmesinin 'yalnızca ulusal ya da uluslararası bir ihtilafla' ilişkili olmadığını, Devletlerin yükümlülüklerinin kendi ülkeleriyle sınırlı olmadığını belirlemiştir ve bunu da soykırım yasağının *erga omnes* niteliğine bağlamıştır.

Bu karara ilişkin farklı görüşlerini açıklayan Yargıç Oda ve Yargıç Kreca da soykırım yasağının *erga omnes* niteliğini vurgulamıştır. Yargıç Oda, "Sözleşme'nin 1. Maddesindeki soykırımın önlenmesi ve cezalandırılması yükümlülüğünün, akid taraf olmayan Devletler için dahi *erga omnes* bir yükümlülük olarak ortaya çıktığını" söylemekte ama Sözleşmenin bir Devletin değil sadece bireylerin haklarını, statüsünü ve evrensel çıkarlarını koruduğunu izah etmektedir. Açıkça, Devletin sorumluluğunu gündeme getirmek konusunda *erga omnes* yükümlülüklerin bir etkisi olmadığını, ifade etmektedir. Yargıç Oda, "Bosna Hersek, Soykırım Sözleşmesi kapsamında değil, uluslararası hukukun genel bir sorunu olarak uluslararası hukukun ihlâl edilmesi nedeniyle Bosna ekonomisine ve çevresine olduğu kadar kişilere ve mallara verilen zararlar için tazminat talep edebilirdi", demektedir (ICJ, Judgement, Declaration of Judge Oda, para. 4-11). Nitekim Devletlerin hukuki sorumluluğu, uluslararası hukuk ihlali durumunda doğan zararın tazminini içermektedir.

Yargıç Kreca da *jus cogens* kural olan soykırım yasağının evrensel olduğunu belirtmekle birlikte devletlerin kendi toprakları üzerindeki yetki kullanımıyla ilgili sınırlamalara dikkat çekerek Devletin başka bir ülkedeki soykırım failini cezalandırmasının toprak bütünlüğü ve egemenlik ilkesini ihlâl edileceği sonucuna varmaktadır (ICJ, Judgement, Dissenting Opinion of Judge Kreca, para 101).¹⁷ Sonuç olarak soykırım yasağı bakımından *erga omnes* yükümlülük, UAD'nin yorumuna göre Devletlere kendi yetki alanları dışında gerçekleşmiş olsa dahi sorumluluk yüklemektedir. Bu yaklaşımın devletler arası ilişkilere Yargıç Kreca'nın ifade ettiği şekilde egemenlik ihlâli yönünde etkisi mümkündür.

1.3.3. Emredici Normların Ciddi İhlalinde Devlet Sorumluluğu

Uluslararası teamül hukuku, bir bütün olarak uluslararası toplumun çıkarlarını koruyan yükümlülüklerin ciddi şekilde ihlâlî durumunda, haksız devlet eylemi için

¹⁶ Uluslararası Adalet Divanı, Bosna Hersek- Yugoslavya davasının ilk itiraz safhasındaki değerlendirmesinin 31. paragrafındaki Soykırım Sözleşmesinin VI. Maddesindeki "be tried by a competent tribunal of the State in the territory of which the act was committed..." (eylemin işlendiği topraklarda Devletin yetkili bir mahkemesi tarafından yargılanmak) hükme atıfla "The Court notes that the obligation each State thus has to prevent and to punish the crime of genocide is not territorially limited by the Convention" (Devletlerin yükümlülüğünün Sözleşmede belirli bölgelerle sınırlandırılmadığı) yorumunu getirmiştir.

¹⁷ Yargıç Kreca, 102. paragrafta ise "Sözleşme'ye taraf olan Devletler, Sözleşme kapsamına giren fiilleri, sadece kendi topraklarında işlendiği sürece cezalandırmakla yükümlüdürler" yaklaşımını ileri sürmektedir.

ağırlaştırılmış devlet sorumluluğunu öngörmektedir. Saldırganlık, kölelik, köle ticareti, soykırım, apartheid, ırk ayrımcılığı, işkence, atmosferin veya denizlerin büyük ölçüde kirlenmesi, silahlı çatışmalarda geçerli olan uluslararası insancıl hukukunun temel kurallarının ihlâli bu tür suçlar arasında görülmektedir.

'Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerde Devletlerin Sorumluluğu' Taslak Maddeler Metni, uluslararası hukukun emredici normlarının 'ciddi/ağır ihlâllerine', uluslararası toplumun bütün olarak bundan zarar görmesi nedeniyle farklı sonuçlar yüklemektedir. Uluslararası hukukun emredici normu, "Uluslararası devletler topluluğunun bütünü tarafından kabul edilen, hiçbir istisnası bulunmayan ve yalnızca aynı karaktere sahip sonraki genel uluslararası hukuk normuyla değiştirilebilen normdur" (1969 Viyana Sözleşmesi m.53). Taslak Maddeler Metni 40. maddede atıfta bulunulan bu yükümlülükler "Devletlerin ve halklarının bekasına ve en temel insani değerlere yönelik oluşturduğu tehdit nedeniyle tahammül edilemez hale gelen şeyleri yasaklayan maddi kurallardan kaynaklanmaktadır" (Draft Articles, 2001, Article 40, s. 112, para 2). Bu durumda emredici normun ciddi ihlâli söz konusudur. İhlâlin "sistemik, yoğun/ağır ve korkunç doğasını vurgulayan" hali 'ciddi ihlâl' olarak tarif edilmektedir. İhlâlin sistemik olması 'organize ve kasıtlı olarak gerçekleştirilmesini'; yoğun/ağır olması ihlâlin etkilerinin korunan değerlere doğrudan ve açıktan saldırması anlamına gelmektedir. Normu ihlâl etme niyeti, ayrı ayrı ihlâllerin kapsamı ve sayısı, kurbanlar için sonuçların ciddiyeti ve özellikle saldırı ve soykırım yasakları bakımından ihlâlin geniş çapta gerçekleşmiş olup olmadığı dikkate alınabilecek hususlardır (Commentaries, 2001, (Article 40) s. 113, para 8-9).

Devletlerin uluslararası hukuk kurallarına ilişkin sorumluluğu değişmemekle birlikte uluslararası hukukun emredici normlarının ihlâli, bir bütün olarak uluslararası topluma karşı bir yükümlülük doğurmaktadır ve tüm Devletlerin sorumluluğa başvurma hakkı doğmaktadır (Commentaries, 2001, (Article 40) s. 110-112, para 1-7).

Maddeler Metninin 41. maddesi,¹⁸ uluslararası emredici normların ciddi ihlâlinin özel sonuçlarını düzenlemektedir: 41. maddenin 1. fıkrası, Devletlerin ciddi ihlâlleri sona erdirmek için işbirliği yapma pozitif yükümlülüğünü düzenlemektedir. Ancak devletlere uluslararası haksız bir fiile son vermek amacıyla işbirliği yükümlülüğü yüklemesi ve egemen devletlere herhangi bir konuda işbirliği yapma emri nedeniyle bu düzenleme klasik uluslararası hukuktan sapma olarak değerlendirilmiştir (Pirim, 2012, s. 168).¹⁹ UHK, Maddeler Metni Yorumunda bu düzenlemenin hukukun ilerici gelişimini yansıttığını ifade etmektedir (Commentaries, 2001, s. 114, para. 3). M.41/f.1'deki ihlâllerin hukuka uygun yolla sona erdirilmesi hükmü hukuka uygun olmayan şekilde kuvvet kullanmaya imkan bırakmamaktadır (Pirim, 2012, s. 168). Çok defa bu hüküm BM Güvenlik Konseyi kararının

¹⁸ "1. Devletler, 40 maddede tanımlanan ciddi ihlâlleri hukuka uygun yollarla sona erdirmek için iş birliği yapacaklardır. / 2. Hiçbir Devlet, 40. maddedeki ciddi ihlâlin yarattığı bir durumu hukuka uygun olarak kabul etmeyecektir ve bu durumu sürdürmek üzere yardım ya da destek sağlamayacaktır. / 3. Bu madde, bu Bölümde atıfta bulunulan diğer sonuçlara ve bu bölümün geçerli olduğu bir ihlâlin uluslararası hukuk uyarınca gerektirebileceği diğer sonuçlara hâlel getirmez."

¹⁹ Bu fıkra, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ya da Ukrayna'ya 2022'deki saldırısı nedeniyle uygulanan yaptırımlar meselesine uyarlandığında, egemen devletlerin bir kısmı yaptırımlara katılmamak istemiştir ve 41. m. çerçevesinde bakıldığında iş birliği yükümlülüğünü yerine getirmemiş sayılacaklardır. Bu yükümlülüğün ihlâlinin yaptırımı da bulunmamaktadır. Zira Devletlerin egemenlik hakkı önceliklidir.

gerekməsi anlamına gelecektir ve Yargıç Lauterpacht'ın *jus cogens* yükümlülükler bakımından getirdiği yorum ve eleştiri burada da geçerli olacaktır.

Soykırım suçunun emredici normlarının ciddi ihlâli olduğu yargısını UAD, Bosna Hersek-Yugoslavya Federal Cumhuriyeti davasının ön hazırlığında itirazları değerlendirirken yapmıştır (ICJ, Judgement, Preliminary Objections, 1996, s. 616, para.31). UHK'nın 40. maddeye ilişkin Yorumunda da UAD'nın bu hükmüne atf bulunmuş ve soykırımın kendi başına uluslararası toplumun tamamının menfaatlerini koruyan yükümlülüklerin ciddi bir ihlâli olduğu vurgulanmıştır. Soykırım suçunun doğası gereği 'geniş ölçekte kasten ihlâl' içermesi nedeniyle ciddiyet koşulu da sağlanmış olmaktadır (Bonaf, 2009, s. 104-108).

Soykırım suçu açısından UHK'nın Taslak Maddeler Metninin 48. maddesinin 'emredici normların ciddi ihlâlîne' etkileri de önemlidir. 48. madde,²⁰ uluslararası toplumun genelinin menfaatini koruyan bir yükümlülüğün ihlâlî durumunda (m.48/f.1a), zarar gören devletlerin dışındaki devletlerin de ihlâlî gerçekleştiren devletin sorumluluğunu talep edebileceğini düzenlemektedir. Sorumluluğa başvuracak ilgili devlet, herhangi bir zarara uğramaktan ziyade, emredici yükümlülüğün ihlâlinden dolayı yetkili kılınmıştır (Scobbie, 2002, s. 1207). Bu durumda zarar bir kriter değildir, "uluslararası ciddi haksız fiiller için sorumluluk objektifleştirilmiştir" (Ertuğrul, 2011, s. 40; Pellet, 2010, s. 6). 48. maddenin uluslararası haksız fiile son verilmesini ve bu fiilin tekrar edilmeyeceğine dair güvence verilmesini talep etme hakkı (48.m/2.f./b.b), uygulamada yer alan uluslararası hukuk sùjelerinin ihlâlîlerinin kınanmasına benzemektedir (Pirim, 2012, s. 173).

1.4. Devletin Resmî Görevlilerinin ve De Facto Organlarının Soykırım Suçunda Failliği

Devletlerin yasama, yürütme, yargı ve bu kurumlarına bağlı alt kuruluşlarındaki görevlilerinin ve Devlet örgütlenmesinde olmayan ama iç hukuk sistemince yetkilendirilen kişi ya da organların uluslararası hukuk ihlâlîleri sorumluluğa yol açabilmektedir. Sorumluluğun Devlete atfedilebilmesi için ihlâlî gerçekleştirenlerin Devlet adına, onun organı olarak hareket etmeleri, iç hukuklarına uygun şekilde yetkilendirilerek hareket eden kişi ya da gruplar olması ya da Devletin doğrudan ve etkin şekilde kontrol ettiği *de facto* kişi ya da gruplar olması gerekmektedir. Eylemleri veya ihmalleri Devletin sorumluluğunun doğmasına sebep olan Devlet organları UHK Maddeler metninin 4-11. maddelerinde düzenlenmiştir.

²⁰ "Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerde Devletlerin Sorumluluğu Maddeler Metni 48. Madde: "1. Doğrudan zarar gören devletten başka herhangi bir devletin 2. paragraf uyarınca bir başka devletin sorumluluğunu başlatma hakkı vardır eğer; a. ihlâl edilen yükümlülük, kendisinin de içinde bulunduğu bir grup devlete yönelikse ve yükümlülük, grubun kolektif bir menfaatini korumak amacıyla konulmuşsa, ya da b. ihlâl edilen yükümlülük, uluslararası toplumun genelinin menfaatini koruyan bir yükümlülükse
2. 1. Paragraf uyarınca sorumluluğa başvurma hakkına sahip her devlet, sorumlu devletten şunları isteyebilir: a. 30. m. uyarınca uluslararası haksız fiile son verilmesini ve tekrar edilmeyeceğine dair güvence ve teminat verilmesini, b. önceki maddelere uygun olarak, doğrudan zarar gören devlet lehine ya da ihlâl edilen yükümlülükten yararlananlar lehine giderim yükümlülüğünün yerine getirilmesini,
3. 43., 44. ve 45. maddeler uyarınca doğrudan zarar gören Devlet tarafından sorumluluğa başvurulmasına ilişkin koşullar, 1. paragrafta göre bunu yapma hakkına sahip bir Devletin sorumluluğa başvurmaya da uygulanır"

Devletin organları terimi, merkezi yönetim organları, üst düzey yetkililer veya Devletin dış ilişkilerinden sorumlu kişilerle sınırlı değildir; görevleri ne olursa olsun, hiyerarşik düzendeki yerleri fark etmeksizin, taşra, bölgesel ve yerel düzeydeki tüm hükümet organlarını kapsamaktadır (m4.; Commentaries, 2001, s. 40, para 6-7). Kanunla yapılan yetkilendirmeler kadar uygulamayla belirlenebilen yetkilendirmeler de atıf için yeterlidir (para 12). Üstelik kişinin uygunsuz saiklerle veya kamu gücünü kötüye kullanarak yaptığı eylemler de görünüşte resmi bir sıfatla veya otorite görüntüsü altında hareket ettiği durumlarda Devlete atfedilebilecektir (para 13). Devlet organı olmayan ancak yasal olarak Devlet otoritesinin unsurlarını kullanmakla yetkilendirilen kişi ya da oluşumların eylemleri de bu sıfatla hareket etmiş olmaları koşuluyla Devlet eylemi olarak kabul edilmektedir (Maddeler Metni 5. m). Bir Devlet Devlet organının talimatıyla veya onun yönlendirmesi veya kontrolü altında gerçekleştirilen davranışlar (m.8), resmi makamların yokluğunda gerçekleştirilen hükümet yetkisi unsurlarını içeren belirli davranışlar (m.9), önceki maddeler uyarınca Devlete atfedilemeyen ama Devlet tarafından açıkça veya davranış yoluyla kendisininmiş gibi kabul edilen davranışlar (m.11) da aktörlerin Devlete ilişkilerinin makul bir kesinlikle tespit edilmesi durumunda Devlete atfedilebilecektir (Commentaries, s. 39, para.8,9).

Devlete atfedilebilecek olan eylem ve ihlaller, hükümet organları veya bu organların yönlendirmesi, kışkırtması veya kontrolü altında olanların fiilleridir. Devletin buradan doğan sorumluluğu, suçun önlenmesi için tüm makul önlemlerin alınması, failerin takibi, tutuklanması ve adalete teslimidir. Soykırım suçu bakımından Devlet'in sorumluluğu, suça katılanlar üzerindeki kontrolünün tespiti durumunda söz konusu olacaktır. Devlet dışı bir organ veya paramiliter gruplar söz konusu olduğunda fiillerinin Devlete atfedilebilmesi için, yoğun bağımlılık ilişkisinin ve Devletin grup üzerinde etkili kontrolünün tespiti gerekmektedir. Bosna Hersek'te işlenen suçlarla ilgili davalarda hem Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi hem de UAD, hukuka aykırı eylemler gerçekleştiren kişi ya da oluşumların Sırbistan'la bağımlı ilişkisini inceleyen 'de facto ve de jure bağlantı' çözümlenmesine gitmiş ve de facto organların Devlet için sorumluluk doğurabilmesinde *etkili kontrol (effective control)* kriterinin varlığını aramıştır.²¹

UAD, tespitini gerçekleştirirken tamamen yabancı devlete bağımlı olan oluşumlar ve kısmen bağımlı olan ama bağımsız da hareket edebilen kişi ve oluşumlar ayrımı yapmıştır. İlk grubun eylemleri için Devlete atfedilebilirliğin mümkün olduğu kaydedilmiştir. Paramiliter gruplara eğitim verilmesi ve üyelerinin maaşlarının ödenmesi dâhil mali yardım gibi destekleri bağımlılık kriterini ispatlamada yetersiz bulmuş; ancak etkin kontrolün varlığı durumunda Devlet dışı aktörlerin fiili bir Devlet organı haline gelebileceğini ve bundan sonra Devlet sorumluluğunun söz konusu olabileceğini değerlendirmiştir. Etkin kontrolün varlığını ispatlayacak olan ise çok özel operasyonlar için emir verme ve operasyonların grup vesilesiyle ama Devlet tarafından yürütülmesidir. UAD, Scorpions isimli paramiliter grubun Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Sırbistan) ile bağlantısını incelemiş, etkili kontrolü gösteren delillerin sunulmadığına ve mevcut bağlantının Yugoslavya ile değil, Sırp

²¹ Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua'da Askeri ya da Yarı Askeri Faaliyetler Davası'nda geliştirdiği kriterdir. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment, ICJ Reports, 1986, International Court of Justice, <https://www.icj-cij.org/case/70>

Cumhuriyeti ve Sırp Cumhuriyeti Ordusu ile olduğuna karar vermiştir. Bu nedenle de Scorpions paramiliter örgütünün eylemlerinin Yugoslavya Federal Cumhuriyetine atfedilemeyeceğine; etkin kontrol kriterini şüpheye yer bırakmayacak kesinlikte ispatlamada sunulan delillerin yetersiz olduğuna hükmetmiştir (Cassese, 2007, s. 652; Meron, 1998, s. 237; Milanovic, 2006, s. 565). Bu çerçevede yasal statüden yoksun kişilerin kendi adına gerçekleştirdiği eylemlerin Devlete atfedilebilmesinde UAD, Devletin etkin kontrolünün kesin delillerle gösterilmesi gerektiği görüşündedir. Bu karar içtihat oluşturmaktadır.

1.5. Uluslararası Suçlarda Devlet ve Bireysel Sorumluluk Arasındaki İlişki

Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü'nün 25. maddesi, Mahkemenin 'gerçek kişiler' üzerinde yargı yetkisine sahip olduğunu (m.25/1), Mahkemenin yetkisine giren suç işleyen kişinin bireysel olarak sorumlu ve cezalandırılmakla yükümlü olduğunu (m.25/2) ve Mahkeme'nin yargı yetkisine giren suçların hangi durumlarda (iştirak, teşebbüs gibi) cezai sorumluluk doğurduğunu (m. 25/3) düzenlemektedir. 25.m/4f "Bireysel cezai sorumluluk konusundaki bu tüzükteki hiçbir hüküm, devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan sorumluluğunu etkilemez." hükmünü getirmektedir. İlgili düzenleme Statünün sadece bireylerin cezai sorumluluğunu düzenlediğini ve tüzükteki hiçbir hükmün devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan sorumluluklarını etkilemeyeceğini vurgulamaktadır. UHK'nin Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Maddeler Metninin 58. maddesi de Devletin sorumluluğunu düzenleyen Maddelerin 'Devlet adına hareket eden kişinin bireysel sorumluluğu' üzerinde etki yapmayacağına hükmetmektedir.

Düzenlemeler çerçevesinde bireyin sorumluluğunun kendi Devletin de sorumluluğunu gerektirmeyeceği gibi Devletin sorumluluğunu kaldırmayacağı da açıktır (Bonaf, 2009, s. 5). Uluslararası hukuk ihlallerinde bireylerin sorumluluğu ve devletlerin sorumluluğu ayrı ayrı ele alınmaktadır ancak bir suçtan ötürü hem bireysel sorumluluk hem devlet sorumluluğu birlikte doğabilmektedir. Bu durumda, Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulması ve uluslararası ceza hukukunun gelişmesi Devletin uluslararası hukuktaki sorumluluklarını etkilemeyecektir. Nitekim Devletin sorumluluğu ve bireysel sorumluluk farklı sonuçlar doğuran sistemlerdir. Uluslararası toplumun tümüne karşı borçlu olunan belirli yükümlülüklerin ciddi ihlali bireylerin cezai sorumluluğunu doğurmakta; ulusal ya da uluslararası ceza mahkemelerinin hükmedeceği cezai yaptırım uygulanmaktadır. Devletin sorumluluğu ise hukuki sorumluluktur ve zararı onarmayı, tazmini sağlamayı içermektedir.

2. Soykırım Sözleşmesinde Devletin Sorumluluğu

Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırılması Sözleşmesinin 1. maddesi, Sözleşmeci Devletlerin, savaşta ya da barışta işlenen soykırımı önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ettiklerini ve soykırımın uluslararası hukuk çerçevesinde bir suç olduğunu teyit ettiklerini düzenlemektedir. Düzenleme, soykırım suçunun sadece savaş durumunda değil barış zamanında da işlenebileceğine, 'uluslararası suç kategorisinde olduğuna' ve 'önleme ve cezalandırma görevinin doğrudan devletlere verildiğine' işaret etmektedir. Taraf devletler, soykırım suçunu önlemek ve cezalandırmakla yükümlendirilmiştir.

Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırılması Sözleşmesinin 4. maddesi, Sözleşmenin üçüncü maddesinde gösterilen fiilleri işleyen kişilerin yasal olarak sorumlu

yöneticiler veya kamu görevlisi olmaları durumunda dahi cezalandırılacaklarını düzenlemektedir.²² Suçu işleyen kişiler anayasal dokunmazlıkları dahi olsa soykırım suçu söz konusu olduğunda korunmayacaktır ve yargılanmaları, cezalandırılmaları gerekecektir.²³ Nitekim Eski Yugoslavya ve Ruanda'da işlenen suçlar için kurulan *Ad Hoc* Uluslararası Ceza Mahkemelerinde, resmi görevliler ve devlet lideri de yargılanmıştır. Hükümetler ya da Devlet yetkililerinin cezai sorumluluğunun düzenlenmesi, yöneticiler için bile cezai sorumluluğu onaylamanın dışında ayrıca Devlet tüzel kişiliğinin cezai sorumluluğunun tesis edilmemesi niyetinin ifadesi olarak değerlendirilmektedir (*Ad Hoc* Yargıç Kreca ayrı görüşü, para 103).

Sözleşmenin 'uygulama mevzuatı' başlıklı 5. maddesi, Sözleşmeciler Devletlerin, Sözleşmenin etkililiğini ve faillere etkili cezalar verilmesini sağlamak için kendi anayasalarının öngördüğü usulle gerekli mevzuatı çıkarmayı taahhüt ettiklerini düzenlemektedir. Devletlere "soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılması hususundaki yükümlülüklerini uygulanır kılmak üzere iç hukuklarına aktarmaları yükümlülüğü" getirmektedir (Schabas, 2000, s. 150). Suçu işleyenlerin cezalandırılması ve etkili caydırıcılık yaratılması, böylece soykırımın önlenmesi doğrudan devletlerin takip edeceği bir durum ve devletin sorumluluğu haline getirilmektedir. Fiillerden suçlu bulunan kişilere verilecek cezanın 'etkili ceza' olarak tanımlanması, cezanın belirlenmesinin de devletlerin yetkisine bırakılmasının sonucudur.²⁴ Sözleşme'nin 6. maddesi, "hakkında suç isnadı bulunan

²² Görev başında bulunan devlet başkanlarının yabancı devlet ülkelerinde kişi ve yargı dokunulmazlığına sahip olması uluslararası örf adet kuralıdır. (Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk, 20. Baskı, Turhan Yayınları, 2021, s. 406) Soykırım Sözleşmesi ve Roma Statüsü (m.27) taraf devletler bakımından dokunulmazlığın uluslararası suçlardan doğan cezai sorumluluk nedeniyle uluslararası mahkemeler önünde yargılanmayı kapsamadığını vurgulamaktadır.

²³ "1. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri ile Almanya arasında imzalanan Versay Antlaşması'nın 227. maddesi Kayser II. Willhelm'in yargılanmasını, 228-230.maddeleri de bu amaçla kurulacak uluslararası mahkemenin dayanacağı ilkeleri düzenlemektedir. Uluslararası mahkeme kurulamamıştır ancak Almanya'nın Leipzig'de ulusal bir ceza mahkemesi kurarak yargılamaları gerçekleştirilmesi hususunda uzlaşma sağlanmıştır. Ne var ki Almanya, savaş suçlusu olduğu ileri sürülen komutan ve siyasetçileri yargılamayı Alman Ceza Hukukunda insanlığa karşı suç diye bir suç tipi olmadığı gibi gerekçelerle ya da gerekçe de göstermeden reddetmiştir." Bkz. Doğan, age. 504-507. Lemkin'in önerilerinde de görülen ve 1948 tarihli Sözleşmeye 4, 5, 6 ve 7. maddeleriyle yansıyan kimi hükümlerin 1. Dünya Savaşı sonrasında suçluların yargılanması konusundaki başarısız girişimler ve 2. Dünya Savaşı sonrasında Nürnberg ve Tokyo yargılamalarındaki tecrübelerin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

²⁴ Türkiye, 26.09.2004 tarihli 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 76.maddesi ile Özel Hükümler kısmında yer alan Uluslararası Suçlar üst başlığı altında soykırım suçunu düzenlemiştir. TCK m.76 "(1) Bir planın icrası suretiyle, milli, etnik, ırki veya dini bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi amacıyla, bu grupların üyelerine karşı aşağıdaki fiillerden birinin işlenmesi, soykırım suçunu oluşturur: a) Kasten öldürme. b) Kişilerin bedensel veya ruhsal bütünlüklerine ağır zarar verme. c) Grubun, tamamen veya kısmen yok edilmesi sonucunu doğuracak koşullarda yaşamaya zorlanması. d) Grup içinde doğumlara engel olmaya yönelik tedbirlerin alınması. e) Gruba ait çocukların bir başka gruba zorla nakledilmesi. (2) Soykırım suçu failine ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilir. Ancak, soykırım kapsamında işlenen kasten öldürme ve kasten yaralama suçları açısından, belirlenen mağdur sayısına gerçek içtima hükümleri uygulanır. (3) Bu suçlardan dolayı tüzel kişiler hakkında da güvenlik tedbirine hükümler uygulanır. (4) Bu suçlardan dolayı zaman aşımı işlemez." TCK 77. madde, İnsanlığa karşı suçları düzenlemektedir ve 78. m. ise bu iki suçu işlemek amacıyla örgüt kuran, yöneten ve örgüt üyelerinin cezai sorumluluklarını düzenlemiştir. Türk Ceza Kanununun 76. maddesi, Soykırım Sözleşmesi'nin düzenlemesi ile örtüşmektedir. 76.m'nin 1. fıkrasında yer alan 'bir planın icrası suretiyle' ifadesi Sözleşmede bulunmasa da ve hatta hükümet planının aranmasına ilişkin öneri reddedilmiş olsa da Sözleşmenin ruhuna uygun bir düzenlemedir. Çünkü soykırım niyetinin varlığını, sayılan gruplardan birinin tamamen veya kısmen yok edilmesi maksadı belirleyecektir. Burada fiillerin sistematik şekilde işlenmesi, bir planın izlenmesi durumu soykırım maksadının tespiti için önemli olacaktır. Planın varlığı özellikle maksadına ulaşmamış olsa da soykırım maksadıyla hareket edildiğinin ispatı açısından önemli olacaktır. (Fransız Ceza Kanunu da (m.211) plan kriterini aramaktadır.) Yine de Sözleşmeden farklı olarak TCK'da yer alması, planın varlığının suçun unsuru olarak aranması neticesi doğurduğu için suçun kapsamını daralttığı eleştirisi yapılmaktadır. Bkz. Verda Neslihan Akün, 2004, "Uluslararası Hukukta ve Türk Hukuku'nda Soykırım (Jenosid) Suçu", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Prof. Dr. Sevin Toluner'e Armağan, Y. 24, S. 1-2, s.53-70, s.66; Karş. Faruk Turhan, "Yeni Türk Ceza Kanunu'na Göre Uluslararası Suçların Cezalandırılması", Hukuki Perspektifler Dergisi, S. 3, 2005. Ayrıca Türk Ceza Hukukundaki durum açısından ayrıntılı inceleme

kişilerin, suçun işlendiği ülkedeki devletin yetkili mahkemesi ya da yargılama yetkisini kabul etmiş Sözleşmeciler Devletler bakımından yargı yetkisine sahip uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanacaktır.” düzenlemesini yapmaktadır. Bugün artık Uluslararası Ceza Mahkemesi işaret edilen yargı yeridir, suçun işlendiği yer mahkemeleri de yetkilidir.

Sözleşmenin 7. maddesi gereği iki devlet arasında suçluların iadesi anlaşması bulunmadığında ve iade talebinde bulunulan devletin ulusal mevzuatına aykırı bulunduğu dahi soykırım fiili ve 3. m. de belirtilen fiiller “suçluların iadesi bakımından siyasi suç kabul edilemeyecektir”. Maddenin, “Sözleşmeciler devletlerin bu fiiller söz konusu olduğunda kendi yasaları ve yürürlükteki sözleşmeler uyarınca suçluları iade etmeyi üstlendikleri” kısmı, Devletlere yine iç hukukun Sözleşme ile uyumlandırılması sorumluluğunun yüklendiğini göstermektedir. 7. m. düzenlemesiyle devletlerin yargı yetkisini kabul ettiği bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması durumunda bu mahkemeye suçluların iadesi konusunda işbirliği yapılması zorunluluğu da vurgulanmıştır. Bu durumda devletlerin soykırım suçu kapsamındaki bir yükümlülükleri de soykırım suçu faillerini topraklarında saklamamak, barındırmamak ve suçun işlendiği ülkeye ya da yetkili uluslararası ceza mahkemesine iade etmektir.²⁵

Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırılması Sözleşmesinin *Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanması* başlığı altında düzenlenen 9. maddesi uyarınca “Sözleşmenin yorumlanması, uygulanması ya da yerine getirilmesinde bir devletin sorumluluğunun oluştuğuna dair uyuşmazlıkları değerlendirmede yetkili yer”, Uluslararası Adalet Divanı’dır. Bir devletin bu konularda sorumluluğunun oluştuğunu iddia eden bir başka devlet uyuşmazlığı UAD’ye götürebilecektir.

Pakistan’ın 1973’te Hindistan’a karşı, Bosna-Hersek’in 1993’te Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ne karşı, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin 1999’da NATO ülkelerine karşı, Hırvatistan’ın Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ne karşı, Gambiya’nın 2019’da Myanmar’a karşı, Ukrayna’nın 2022’de Rusya’ya karşı ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nin 2023’te İsrail’e karşı Sözleşmenin ihlali gerekçesiyle yaptığı başvurular UAD tarafından değerlendirilmiştir.

Özetle 1948 tarihli Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırılması Sözleşmesi, Devletin sorumluluğunu soykırımı önlemek, cezalandırmak ve soykırım faillerini cezalandırmak için anayasalarının öngördüğü biçimde Sözleşmeyi iç mevzuatlarına taşımak olarak belirlemiştir.

çin bkz. Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, R. Murat Önok, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara, 2022

²⁵ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin (ve Çocuk Hakları Komiseri Maria Lvova Belova) hakkında, devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı sırasında Ukraynalı çocukların yasa dışı zorla sınır dışı edilmesi ve Rusya’ya nakledilmesi gerekçesiyle Uluslararası Ceza Mahkemesinin 17 Mart 2023’te verdiği tutuklama kararı için bkz. ‘Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova’, ICC, 17 March 2023, <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>

3. Devletin Soykırım Sözleşmesinden Doğan Yükümlülüklerine Bağlı İnsan Hakları Yükümlülükleri

İnsan hakları, her bireyin sadece insan olması nedeniyle onurunu koruma, yaşama ve kişi dokunulmazlığı konularında güvenceye sahip olmasıdır. İnsan hakları, hükümdarın, aristokratların, kilisenin iktidarının sınırlandırılması için verilen mücadelelerle olgunlaşmış ve uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmasıyla gelişimini sürdürmüştür. Devletlerin bu konudaki yükümlülükleri, insan haklarına saygı (karışmamak), insan haklarını korumak (tehdit ve ihlalleri önlemek) ve gereğini yerine getirmektir (uygulama). Soykırım suçunun uluslararası bir sözleşme ile tanımlanması yine toplumsal dinamiklerin ve kuşkusuz insan haklarıyla ilgili uluslararası hukuktaki gelişmelerin etkisiyle olmuştur. Sözleşme, Devletlere soykırımı önleme, sözleşmeyle uyumlu mevzuat geliştirme, failleri cezalandırma veya cezalandırılmak üzere iade etme yükümlülüğü getirmiştir.

BM Genel Kurulu 11 Aralık 1946 tarih 96/1 sayılı kararında soykırımı uluslararası suç olarak nitelendirirken soykırımı, bütün bir insan topluluğunun var olma hakkının inkârı şeklinde tanımlamıştır (Schabas, 2000, s. 45). Var olma hakkının bu şekilde inkarının, insanlığın vicdanını sarstığı vurgulanmıştır. Yaşam hakkı, bireyin hayatta kalma hakkıdır ve bireyin sahip olduğu ilk ve öncelikli haktır (Doğan ve Özdemir, 2015, s. 410). Devletin de hukuken izin verilen istisnai durumlar dışında organları aracılığıyla bireyin yaşamını ortadan kaldırmama yükümlülüğü bulunmaktadır. Bireyin haklarının diğer kişilerin eylemlerinden korunması da bu yükümlülüğün bir parçasıdır. Soykırım Sözleşmesi, Devletin yaşam hakkı ve kişi dokunulmazlığı alanındaki bu hakların korunabilmesi için gerekli önlemleri almak konusundaki pozitif yükümlülüklerini de hatırlatmış olmaktadır. Burada Devletin pozitif yükümlülüğü bireyin yaşam hakkını koruyacak yasal önlemleri alması, bu konuda bilincin geliştirilmesini sağlaması ve temel haklarını ihlâl eden failleri ortaya çıkarmak için yeterli, etkili, caydırıcı ve zamanında soruşturma yapmasıdır.

Soykırım Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi çerçevesinde birinci kuşak haklardan eşitlik hakkı da Devlete hem eşitlik hakkını bozucu bir edimde bulunmama çerçevesinde negatif yükümlülük hem de eşitliğin korunmasını sağlayacak yasal düzenlemeleri yapmak; ihlâlî durumunda etkili, caydırıcı soruşturma yürütmek ve görevlilerini bu konuda bilinçlendirilmesini sağlamak gibi pozitif yükümlülükler getirmektedir. Ayrımcılığa uğramama hakkı, Devletin ırk, etnik köken, din ayrımcılığı yapmama ve yapılmasını önleyici edimlerde bulunma yükümlülüğünü ve uygulanmasına hanel getirecek durum ve fillileri engelleme yükümlülüğünü gündeme getirmektedir. Bu hakların ihlâlini engelleme yükümlülüğü de yine pozitif yükümlülüktür.

Soykırım faililerini cezalandırma yükümlülüğü Devlete, birinci kuşak insan haklarından olan tarafsız bir yargıç önünde yargılanma hakkını mümkün kılacak edimleri yerine getirme yükümlülüğü ile ilişkilidir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 15. maddesinin (Çeçen, 1999, s. 428) Devletlere savaş ya da ulusun varlığını tehdit eden tehlikeli durumlarda uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerle ters düşmemek kaydıyla Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı tedbirler alabileceği düzenlemesinin köleleştirme, işkence zorla, çalıştırma yasağı ve yaşama hakkı, kanun dışı şiddete karşı koruma yükümlülüğü gibi konuları kapsamadığı

açıktır. Nitekim 15. maddenin 2. fıkrası Sözleşmenin 2., 3., 4. (fıkra1) ve 7. maddenin hiçbir surette ihlâl edilemeyeceğini düzenlemiştir. Bu çerçevede Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki istisnai durum maddesi, Devletin Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Yükümlülüğüyle ilgili insan hakları sorumluluklarını etkilememektedir.

4. Uluslararası Adalet Divanı Yargılamasında Soykırım Suçu ve Devlet Sorumluluğu

Bosna Hersek'in Yugoslavya aleyhine açtığı Soykırımın Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Dava, Sırbistan'ın Devlet sorumluluğunun tespitine yöneliktir. Uluslararası Adalet Divanı (UAD) soykırım Sözleşmesinin gerekçesini yaratan ilkelerin uygar uluslararası toplum tarafından 'herhangi bir konvansiyonel yükümlülük olmasa bile' Sözleşme tarafından güvence altına alınan hak ve yükümlülüklerin *erga omnes* ve *jus cogens* norm olduğunun kabul edildiğini, soykırımın yasaklanmış olduğunu ifade etmektedir (ICJ, Judgment, Preliminary Objections, 1996, s. 616, para.31). Dolayısıyla Sözleşme olmasaydı bile –ve Sözleşmeye taraf olmayan Devletler için bile- Sözleşmenin hedeflediği ilkeler, Devletler üzerinde bağlayıcı olan kurallardır; soykırımın kınanması ve gerekli işbirliği de evrensel niteliktedir.

UAD'nin ilk itirazlara ilişkin yargısını, soykırım suçunu önleme yükümlülüğünün soykırım işlememe yasağını da beraberinde getirdiği yaklaşımı üzerine oturtması ise (Judgment, Preliminary Objections, 1996, s. 605, 614-617) bir tartışma yaratmaktadır. Zira kararda Devletler için Sözleşme'de yer almayan soykırım yapmama yükümlülüğünden bahsedilmektedir.

UAD, devletlerin soykırım yapmama yükümlülüğünün, soykırımı önleme yükümlülüğünün bir sonucu olduğunu düşünmüştür. Önleme yükümlülüğü olduğuna göre yapmama yükümlülüğü bunun doğal sonucudur çıkarımı yapılmıştır. UAD'nin yorumu, Sırbistan'ın Soykırım Sözleşmesinin taraf devletlere soykırım yapmama yükümlülüğü getirmediği, bireyler için cezai yükümlülükler getirdiği yönündeki itirazına cevaptır. Esasen Sözleşme, soykırım suçunun hangi durumlarda oluştuğunun tarifini vermektedir ve taraf devletlere faillerin cezalandırılması için iç hukuk düzenlemelerini Sözleşmeyle uyumlu hale getirme ve gereken işbirliğini gösterme yükümlülüğü getirmektedir. UAD, Devletlerin soykırım yapmaktan kaçınmalarını açıkça düzenlememiş olsa da Soykırım Sözleşmesinin ilkelerinden, amaçlarından soykırım yapmama yasağının çıkarılabileceğini düşünmektedir. UAD'ye göre Devletlerin bu konuda kendilerine bir yasak getirme teyitleri bulunmasa da soykırımı bir suç olarak kendi hukuk sistemlerinde yer verme, kendi topraklarında işlendiğinde cezalandırma ve faillerini iade etme yönündeki taahhütleri bu teyite işaret etmektedir (Quigley, 2006, s. 234). UAD soykırım yapmama yükümlülüğünü örf adet hukukuna ve Sözleşmenin yapılma gerekçelerine dayandırarak Devletlerin soykırım yapmama yükümlülüğüne ilişkin bir içtihat yaratmıştır. Ancak hangi durumlarda Devletlerin soykırım yapmış sayılacağı açık uçludur çünkü buna ilişkin belirleme getirilmemiştir.

Divan'ın genel değerlendirmesi çerçevesinde soykırım, devlet adına yetkilendirilerek ya da devletin etkin kontrolünde hareket eden organlarınca gerçekleştirilen bir suç olduğuna göre soykırım yapmama yükümlülüğü, yetkilendirilmiş görevlilerinin ya da *de facto* organlarının soykırım suçuyla ilişkilendirilecek eylemlerini yasaklamak, bu eylemleri

cezalandırmakla yerine getirilmiş olacaktır. Bunlar Soykırımı önleme yükümlülüğünün de bir parçasıdır. Soykırım niyeti taşınmasını, soykırım planı yapılmasını, soykırım kapsamında hareket edilmesini önleyici tedbirler almak da soykırımı önleme yükümlülüğü çerçevesinde değerlendirilmelidir. Soykırımın doğasında bulunan geniş çaplı sistematik ihlallerin gerçekleşmesi önleme yükümlülüğünün ihlaline işaret etmektedir. UAD, ilgili kararında devletin sorumluluğunun soykırım suçu işlememeyi de kapsadığını söylerken bu sorumluluğun cezai olmadığını da vurgulamıştır (Judgment, 2007, para 171). Bir hukuk mahkemesi olan UAD'nin ceza mahkemesi gibi hareket etmesi zaten mümkün değildir. Nitekim UAD'nin yargı yetkisi, soykırım suçunun işlenip işlenmediğinin belirlenmesini kapsamaz ancak Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini ihlâl edip etmediğini değerlendirebilir. İçtihatlarıyla hukuk yaratım sürecinin parçası olan UAD'nin Devletin sorumluluğuna ilişkin belirlemesinin bu kısmının UHK'nun Maddeler Metni'yle örtüşmesi yerindedir. Yine de Sözleşmenin devlet sorumluluğuna ilişkin hükmünü genişlettiğini görmek gerekmektedir. Ön İtiraz Yargılamasında Yargıç Kreca'nın soykırımın yasaklanması normunun evrensel niteliği ile Devletlerin egemenlik ilkesinin dengesine işaret eden görüşü, bu kararın sonraki benzer davalara emsal niteliğindeki etkisi nedeniyle önemlidir.

UAD, Sözleşme metninin bir Devletin 'organlarının eylemlerine ilişkin' sorumluluğunu dışlamadığını belirtmiştir. İlgili dava çerçevesinde Devletin soykırım işlememe yükümlülüğünün ihlâl etmiş sayılması için devletin resmi görevlileri ya da davranışları devlete atfedilen özel kişilerin soykırım fiillerini işlemesini aramış ancak bu bağlantının kurulması için sunulan delilleri yetersiz bulmuştur. UAD, devletlerin kendi organlarının suça yönelik tutumu konusunda uluslararası sorumluluk taşıdığını açıkça ortaya koymak istemiştir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin tespitlerine bağlı kalarak sadece Srebrenica'da işlenen fiilleri soykırım olarak değerlendirmiş ve burada da davalı tarafın suçun failleriyle resmi ilişkisine dair yeterli delil sunulmadığına ancak davalı tarafın önleme ve cezalandırma yükümlülüğünü ihlâl ettiğine hükmetmiştir.

Soykırım suçunun özel kast unsuru ise devletlerin sorumlulukları bakımından ayrı bir tartışma konusudur (Schabas, 2001, s. 25). Sözleşmenin 2. maddesinde düzenlenen kast unsurunun bireyler açısından ispatı ve tespiti güçken zihinsel bir faaliyetin ürünü olan kastın Devletler için söz konusu olamayacağı açıktır (Quigley, 2006, s. 235). Devletin soykırım yapmama yükümlülüğünden bahsedilecekse soykırım suçunun belirleyici niteliği olan yok etme özel kastı için soykırım planının varlığı gidilebilecek tek yoldur. Ne var ki - Devletin soykırım yapmama yükümlülüğünün bulunmaması gibi- Sözleşme bir plana işaret etmemektedir ve soykırım suçunun tespitinde bir planın varlığının aranmayacağına dair yargı kararları da bulunmaktadır.²⁶

UAD, Yugoslavya Cumhuriyeti'nin (Sırbistan) Bosna Hersek'teki Sırp etnitesinin ordusuna ve Sırp siyasi liderlere destek verdiğinden şüphe olmadığını vurgulamış ne var ki

²⁶ ICTY Krstic davasında Srebrenica'da işlenen soykırımdan sorumlu tuttuğu diğer faillerin karar metinlerinde bu hususu vurgulamıştır. Krstic için bkz. The Prosecutor v. Radislav Krstic, Case IT-98-33-A, 2 August 2001; Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ise yok etmek için bir soykırım planının varlığının soykırım suçunun unsuru olmadığını ancak soykırım suçunun da ancak bir plan ya da örgütlenmeyle işlenebileceği ve plan ya da politikanın varlığının özel kastın ispatında yardımcı olduğu yönünde görüş oluşturmuştur. Bkz. The Prosecutor v. Clement Kayishema and Obed Ruzindana, Case No: ICTR-95-1-T, 21 May 1999, para. 94, para. 276; The Prosecutor v. Semanza, Appeals Chamber 2005, para. 260; The Prosecutor v. Aloys Simba, Judgment, ICTR, para 414; The Prosecutor v. Jean De Dieu Kamuhanda, Judgment, ICTR, para 632

iştirakten sorumlu tutulabilmesi için davalı tarafın işlenen fiilin bilincinde olması gerektiği yorumunu yapmıştır. UAD, verdiği desteğin Srebrenica özelinde bir soykırım işlenmek üzere kullanıldığını bildiğinin ispatlanabilmesi durumunda Yugoslavya Cumhuriyeti'ni (Sırbistan) soykırımı iştirakten sorumlu tutulabileceğini söylemiş olmaktadır (Cassese, 2007, s. 887). Dolayısıyla Devletin soykırımı iştirakten sorumlu tutulabilmesi ihtimali bu davayla içtihatı girmiştir. Halbuki Sözleşmenin 3. maddesinde sayılan cezalandırılacak eylemlerin de (soykırım yapmak, işbirliği yapmak, kışkırtmak, teşebbüs ve iştirak) bireylerin yargılanması çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Soykırım Sözleşmesi esasen soykırım suçunun ortaya çıkmasına sebep olan eylemleri yapan kişilerin cezalandırılmasıyla ilgilidir ancak Devletlere de bir dizi yükümlülük getirmektedir. Bu yükümlülükler (a) iç hukuklarında bu yasaklanan suçla ilgili Sözleşmeyle uyumlu düzenleme yapmak, (b) faillerinin cezalandırılması için gereken işbirliğini (yargılamak ya da yargılanmak üzere iade etmek) göstermektir. Sözleşmenin "Sözleşmeci Devletler, ister barış ister savaş zamanında işlensin, önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ettikleri soykırımın uluslararası hukuka göre suç olduğunu teyit eder". (m.1) hükmü, cezalandırmaya ilişkin ek maddeler nedeniyle açıkken önleme yükümlülüğünün kapsamını Sözleşmenin lafzını ve amacını aşmamak kaydıyla yoruma açık bırakmıştır. Esasen iç hukuk düzenlemesi yapılması sorumluluğu, önleme yükümlülüğüne işaret etmektedir. Uluslararası Adalet Divanı'nın önleme yükümlülüğünün soykırımı önleyebilecek imkanlara sahip olması ve bunları kullanmaktan açıkça kaçınmamış olmasını kapsadığı (paragraf 430 ve 438) yorumu da yerindedir. UAD'ye göre ayrıca Devletin soykırımı önleme yükümlülüğü, (a) kendi ülkesi dışındaki yerleri ve (b) resmi veya de facto olup da resmi görevliymiş gibi kontrolü altında olan kişileri de kapsamaktadır. Ancak Sözleşmenin devamındaki hükümlerden bağımsız şekilde ele alarak önleme yükümlülüğünden soykırım yapmama yükümlülüğü çıkarması, Sözleşmenin 3. maddesindeki eylemleri de Devlete isnat edilebilir görme yaklaşımı eklenince Sözleşmenin amacını aşan bir yorum olmuştur. Eylemler gerçek kişiler için sayılmıştır. Devletler için soykırımı katılmama, iştirak etmeme veya destek vermeme yönünde yükümlülükler belirlenmemiştir.

Soykırımın kapsamlı bir plan ya da hiç değilse güçlü bir niyetlilik içermesi, emir-komuta zinciri gerektirmesi, itaat-otorite-yaptırım bağlantısına ihtiyaç duyması, ikna edici propaganda ve söylem geliştirme yeteneği araması, etkili şiddet araçlarına gereksinim duyması Devlet katılımı olmadan gerçekleşmeyeceği fikrini doğurmaktadır. Bu nedenle de Devletin soykırımdaki rolü sorgulanmaktadır. Ancak Devlet, insan topluluklarının özgürlükler, haklar ve yasakların sınırlarını belirleyerek kurumsallaşan soyut varlığıdır. Devlet egemenliği odaklı yaklaşımın insan odaklı yaklaşıma çevrilmesi (ICTY, Tadic Case, IT-94-1-AR72, 2 October 1995, para. 97) niyeti, insan haklarının gelişimi ve bu konuda Devletlerin taraf olduğu sözleşmeler aracılığıyla üstlendikleri sorumluluklar birbirleriyle bağlantılıdır. Ancak insan haklarıyla ilgili sözleşmelerin tümü yine Devletler tarafından yapılmıştır. UAD'nin getirdiği yorum unutulmuş bir husus değildir. Aksine Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesinin hazırlanması sırasında bireylerin yanı sıra Devletlerin de soykırımdan sorumlu tutulabileceği konusunda birbirine tamamen zıt fikirler de dahil olmak üzere tartışılmıştır. Sözleşme, Devletlerin sorumluluğunu belirlemekle

birlikte Devletlerin doğrudan soykırımdan suçlu olabileceğini düzenlememiştir. Nasıl ki korunan gruplara Mahkeme kararlarıyla 'kültürel gruplar' ya da 'kültürel varlıkların' yok edilmesi eklenmiyorsa 'soykırım yapmama yükümlülüğü' de eklenmemelidir.

Uluslararası Hukuk Komisyonunun uzun çalışmalarındaki aksaklıklardan biri olan eski 19. maddesinin 'devletin uluslararası suç işlemesi' ifadesinin cezai sorumluluğa işaret eder anlamı nedeniyle reddedilmesine rağmen UAD yorumunda Soykırım Sözleşmesinin unutulmadığı kesin olan bir anlam yüklenerek genişletilmesi yerinde olmamıştır. Sorumluluğun cezai olmadığı vurgusu yeterli değildir. Yargı yetkisi Devletlerin rızasına bağlı olan ve hukuk mahkemesi niteliğiyle hareket eden UAD, kararında Devletlerin katılımıyla hazırlanan bir Sözleşmede tartışılarak reddedilen bir hususa yer vermiştir.

Soykırım Sözleşmesi, tanımlı birtakım eylemin soykırım boyutuna ulaşmadan durdurulması ve cezalandırılması mantığıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle soykırım suçu niteliği taşıyan eylemlerin önlenmesi olanağının varlığı durumunda bu olanakların kullanılmaması önleme yükümlülüğünün ihlâlini gündeme getirebilecektir. Bu çerçevede önleme yükümlülüğünün BM Güvenlik Konseyi üyelerinin ve BM Genel Kurulunun soykırım niteliğini anımsatan sistematik eylemler karşısında harekete geçmedeki yavaşlığı, isteksizliği çerçevesinde değerlendirilmesi muhtemeldir ki Sözleşmenin soykırımları önleme amacıyla örtüşen ve 8. maddesinde de karşılığı bulunduğu için yerinde bir yorum olacaktır. Sonuçta gerçekleşmiş soykırımların tamamı önleyecek tedbirlerin alınmasında yeterli uluslararası işbirliğinin gösterilmemesi nedeniyle gerçekleşebilmiştir.

Uluslararası hukuk kapsamındaki bireysel cezai sorumluluk, Devlet sorumluluğunu tamamlamak üzere gelişmektedir. Bunda da çıkış noktası Devletlerin uluslararası suçların faillerini yargılamasına dair sorumluluğudur. Devletin Soykırım Sözleşmesindeki sorumluluğu, mevzuatını Sözleşmeyle uyumlaştırarak soykırımı suç olarak tanınması ve faillerin yargılanması konusunda gerekli işbirliğini yapmasıdır. Bu anlamda Soykırım Sözleşmesi taraf devletler arasında devlet başkanları dahil suçluların yargılanması ve iadesi konusunda adli işbirliğini tesis etmektedir. Soykırımın önlenmesi konusunda BM'nin yetkili organlarının harekete geçirilmesi konusunda yorum geliştirilmesi, soykırımların önlenmesi amacını karşılayacak bir yaklaşım olacaktır. Bu çerçevede soykırımın önlenmesinde olası en iyi yöntem diplomatik kararlar olacaktır. Diğer taraftan uluslararası hukukta genel sorumluluk, uluslararası hukuka aykırı bir fiilden kaynaklanan zarardan etkilenen uluslararası hukuk kişinin zararının giderimini de içermektedir. Soykırım suçuna ilişkin olarak da Devlet sorumluluğu, mağdurların uğradığı zararı tazmin etme sorumluluğunu kapsamaktadır. Burada yine cezai sorumluluğa gönderme değil soykırımın doğrudan Devlete atfedilebilirliğini vurgulamak söz konusudur. Özetle 1948 tarihli Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırılması Sözleşmesi, Devletin sorumluluğunu soykırımı önlemek, cezalandırmak ve soykırım faillerini cezalandırmak için anayasalarının öngördüğü biçimde Sözleşmeyi iç mevzuatlarına taşımak olarak belirlemiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapmış olduğum bu çalışmada sunmuş olduğum veri ve analizleri, elde ettiğim bilgileri, belgeleri ahlaki kurallar ve akademiye uygun kurallar çerçevesinde elde ettiğimi bildiririm. Yine elde ettiğim tüm bilgileri, dokümanları ve neticeleri bilimsel kaynaklardan etik

kurallarına uyarak yararlandığımı bildiririm. Yaptığım çalışmamda faydalandığım tüm eserlerin uygun atıflarda bulunarak kaynak gösterimi yaptığımı ve kullandığım verilerde bir farklılık oluşturmadığımı, çalışmamın özgünlük yönünden uygunluğunu bildiririm. Aksi bir hal ortaya çıktığında aleyhime oluşacak her türlü hak kayıplarını kabul ettiğimi açıklarım.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Hazırlanmış olan bu çalışma sadece bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur. Etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin ıslak imzalı onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarında yer almaktadır.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ago, R. (1976). Fifth report on state responsibility. *Yearbook of the International Law Commission*, 2(1), 1-169.
- Akün, V. N. (2004). Uluslararası hukukta ve Türk Hukuku'nda soykırım (jenosid) suçu. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 24(1-2), 53-70.
- Başkaracaoğlu, E. (2011). *Uluslararası hukukta "jus cogens" (emredici kurallar)* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Bonaf, B. I. (2009). *The relationship between state and individual responsibility for international crimes*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Case Barcelona Traction. Light anti Power Company. Limited. Second Phase. Judgement*. ICJ Reports 1970.
- Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of Crime of Genocide (Further Requests for the Indication of Provisional Measures)*. Separate Opinion of Lauterpacht. ICJ Reports 1993.
- Case Concerning Armed Activities on the Territory of Congo. Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application (Democratic Republic of Congo v. Rwanda)*. Judgement. 3 February 2006.
- Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Preliminary Objections*. ICJ Judgment of 11 July 1996. 617. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-19960711-JUD-01-00-EN.pdf>
- Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. Judgment. 26 February 2007.
- Cassese, A. (2007). The Nicaragua and Tadic tests revisited in the light of the ICJ judgment on genocide in Bosnia. *European Journal of International Law*, 18(4), 649-668. <https://doi.org/10.1093/ejil/chm034>

- Cassese, A. (2010). The character of the violated obligation. C. James, P. Alain ve S. Olleson (Ed.), *The law of international responsibility* (s. 445-471) içinde. Oxford University Press.
- Crawford, J. ve Olleson, S. (2003). The nature and forms of international responsibility. M. D. Evans (Ed.), *International law* (s. 445-471) içinde. Oxford University Press.
- Crawford, J. (2010). Investment arbitration and the ILC articles on state responsibility. *ICSID Review - Foreign Investment Law Journal*, 25(1), 127-199. <https://doi.org/10.1093/ejil/chm034>
- Çeçen, A. (1999). *İnsan hakları rehberi*. Bilim Yayınları.
- Danilenko, G. M. (1991). International jus cogens: Issues of law-making. *European Journal of International Law*, 2(1), 42-55. <https://doi.org/10.1093/ejil/2.1.42>
- Doğan, İ. ve Özdemir, O. (2015). Yaşam hakkı. İ. Doğan (Ed.), *İnsan hakları hukuku* (s. 409-449) içinde. Astana Yayınları.
- Doğan, İ. (2016). *Devletler hukuku*. Astana Yayınları.
- Dönmezer, S. ve Erman, S. (1994). *Nazari ve tatbiki ceza hukuku genel kısım* (Cilt IV). Der Yayınları.
- Drost, P. N. (1959). *Genocide – United Nations legislation on international criminal law*. Leyden: A. W. Sythoff.
- Erkiner, H. H. (2010). *Devletin haksız fiilden kaynaklanan uluslararası sorumluluğu*. Levha Yayınları.
- Ertuğrul, Ü. E. (2001). *Uluslararası hukukun emredici normlarından doğan yükümlülük ihlallerinden devletin sorumluluğu* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- First report on State responsibility*. James Crawford. DOCUMENT A/CN.4/490 and Add. 1-7. International Law Commission. *Documents of Fiftieth Session*. Geneva. (20 April-12 June 1998). New York. 27 July-14 August 1998. https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_490.pdf
- Hafızoğulları, Z. (1996). *Ceza normu, normatif bir yapı olarak ceza hukuku düzeni*. US-A Yayıncılık.
- Hurlock, W. L. (1997). The international court of justice: Effectively providing a long overdue remedy for ending state-sponsored genocide (Bosnia-Herzegovina v. Yugoslavia). *American University Journal of International Law and Policy*, 12(2), 298-328.
- Kadelbach, S. (2005). Jus Cogens, obligations Erga Omnes and other rules – the identification of fundamental norms. C. Tomuschat ve J. M. Thouvenin (Ed.), *The fundamental rules of the international legal order: Jus Cogens and obligations Erga Omnes* (s. 21-40) içinde. Martinus Nijhoff Publishers.
- Kreß, C. (2006). The crime of genocide under international law. *International Criminal Law Review*, 6, 461-502.
- Lemkin, R. (1944). *Axis rule in occupied europe: laws of occupation, analysis of government, proposal for redress*. Columbia University Press.

- Malekian, F. (2020). *Orchestrating diversity in international criminal justice*. Nova Science Publish.
- Meray, L. S. (1962). *Devletler hukukuna giriş*. Sevinç Matbaası.
- Meron, T. (1998). Classification of armed conflict in the former Yugoslavia: Nicaragua's fallout. *The American Journal of International Law*, 92(2), 236-242. <https://doi.org/10.2307/2998032>
- Milanovic, M. (2006). State responsibility for genocide. *The European Journal of International Law*, 17(3), 553-604. <https://doi.org/10.1093/ejil/chl019>
- Odman, T. (1996). Eski Yugoslavya ile ilgili uluslararası ceza mahkemesinin kuruluşu ve yasal dayanağı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45(1), 131-151. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000669
- Özen, M. (2003). Türk ceza kanunu tasarısının tüzel kişilerin ceza sorumluluğuna ilişkin hükümlerine bir bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(1), 63-88. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000543
- Pazarıcı, H. (2021). *Uluslararası hukuk*. Turhan Yayınları.
- Pellet, A. (2010). The definition of responsibility in international law. C. James, P. Alain ve S. Olleson (Ed.), *The law of international responsibility* (s. 3-16) içinde. Oxford University Press.
- Pirim, C. Z. (2012). Uluslararası sorumluluk hukukunda devletlerin ağırlaştırılmış sorumluluğu: Kuramsal bir değerlendirme. *Public and Private International Law Bulletin*, 32(2), 147-182.
- Quigley, J. (2006). *The genocide convention. An international law analysis*. Ashgate Publishing Limited.
- Ragazzi, M. (1998). *The concept of international obligations erga omnes*. Clarendon Press.
- Report of the Commission to the General Assembly on the work of its fifty-third session*. Yearbook of the International Law Commission- 2001. V.2 Part Two. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2001_v2_p2.pdf. 142. Article 58 Commentary
- Report of the International Law Commission on the Work of Its Fiftieth Session*. 20 April-12 June 1998. 27 July-14 August 1998'. para. 264; First Report on State Responsibility. Mr James Crawford. Special Rapporteur'. note 73. para. 63 vd.
- Report of the International Law Commission on the work of its fiftieth session*. 20 April -12 June and 27 July - 14 August 1998. Official Records of the General Assembly. Fifty-third session. Supplement No.10. UN Doc. A/53/10
- Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session*. (6 May-26 July 1996). Official Records of the General Assembly. Fifty-first session. Supplement No.10. 1996. Vol II (2). Doc. A/51/10. https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_51_10.pdf. Chapter II. m. 4.

- Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Advisory Opinion.* ICJ Reports. 28 May 1951. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/12/012-19510410-ORA-01-00-BI.pdf>
- Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* 2001. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
- Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. Comments and Information Received From Governments: Report of the Secretary-General.* 9 March 2007. UN Doc. A/62/63. <https://www.un.org/law/cod/sixth/62/provisional.htm>
- Roma Statute of The International Criminal Court.* 14. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
- Schabas, W. A. (2000). *Genocide in international law*. Cambridge University Press.
- Schabas, W. A. (2001). Was genocide committed in Bosnia and Herzegovina? First judgments of the international criminal tribunal for the Former Yugoslavia. *Fordham International Law Journal*, 25(1), 21-53.
- Scobbie, I. (2002). The invocation of responsibility for the breach of 'obligations under peremptory norms of general international law. *European Journal of International Law*, 13(5), s. 1201-1220.
- Shaw, M. N. (2018). *Uluslararası hukuk*. (İ. Kaya ve Y. Acer Çev.). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2003).
- Şen, S. T. (2010). *Uluslararası hukukta soykırım, etnik temizlik ve saldırı*. 12 Levha Yayınları.
- Tams, C. J. (2005). *Enforcing obligations erga omnes in international law*. Cambridge University Press.
- Tezcan, D., Erdem, M. R. ve Önok, R. (2022). *Teorik ve pratik ceza özel hukuku*. Seçkin Yayınları.
- The Prosecutor v Delalic and Others.* Judgement. Case IT-96-21-T. 16 Nov 1998, <https://www.refworld.org/cases,ICTY,4148380e4.html>
- The Prosecutor v. Goran Jelusic.* Judgement. IT-95-10. T. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). 14 December 1999. <https://www.icty.org/x/cases/jelusic/tjug/en>
- The Prosecutor v. Krstic.* Judgement. ICTY. IT-98-33-A. 19 April 2004. <https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf>
- Prosecutor v. Milan Simic (Sentencing Judgement), IT-95-9/2-S, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 17 October 2002, par 34.,* <https://www.refworld.org/cases,ICTY,4148380e4.html>
- The Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic (Trial Judgment), IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 22 February 2001, para 466,* <https://www.refworld.org/cases,ICTY,3ae6b7560.html>

- The Prosecutor v. Radislav Krstic.* Case IT-98-33-A. 2 August 2001. <https://cld.irmct.org/assets/filings/Judgement-Krstic.pdf>
- The Prosecutor v. Tadic.* ICTY. Appeals Chamber. Yargı Yetkisine İlişkin Temyiz Kararı. IT-94-1-AR72. 2 October 1995. para. 97
- Third Report of G.G. Fitzmaurice.* Special Rapporteur. Treaty Law. Document: A/CN.4/115 and Corr. 1. CIDA 1958. Vol. II
- Turhan, F. (2005). Yeni Türk Ceza Kanunu'na göre uluslararası suçların cezalandırılması. *Hukuki Perspektifler Dergisi*, 3, 23-54.
- United Nations (2001). *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. with commentaries.* 2001. (Article 40). s. 112. para. 2.
- United Nations (2018). *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. With commentaries* 2001.
- United Nations Conference On The Law Of Treaties. *First and second sessions Vienna. 26 March-24 May 1968 and 9 April-22 May 1969 Official Records Documents of the Conference.* UN. New York. 1971
- United Nations General Assembly (1947, 21 November). Res.174(II). A/3623. Report of the International Law- Law Commission Covering the Work of its Ninth Session. 23 April-28 June 1957. Yearbook of the International Law Commission. Vol.II. 1957. s.131. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1957_v2.pdf
- United Nations International Law Commission (53rd sess. 2001. Geneva). *Drafting Committee. State responsibility: titles and texts of draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts / adopted by the Drafting Committee on 2nd reading.* A/CN.4/L.602/Rev.1. 26 July 2001. <https://digitallibrary.un.org/record/439777?ln=en>
- Uzun, E. (2007). *Milletlerarası hukuka aykırı eylemlerinden dolayı devletlerin sorumluluğu.* Beta Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Genocide is an unparalleled crime due to its requirement of the deliberate intent to wholly or partially annihilate a national, ethnic, racial, or religious group. The act of genocide encompasses the killing of group members, inflicting serious physical or mental harm upon them, implementing conditions intended to bring about their physical destruction, taking measures to prevent births within the group, or forcibly transferring children of the group to another group. The purpose behind its criminalization is to prevent the obliteration of ethnic, religious, or racial groups, thereby safeguarding the potential contributions of these groups to humanity's future and preserving the diverse richness of humanity, which is a matter of concern for the international community.

The emergence of genocide as a new crime definition arose from the systematic assaults resulting in the loss of numerous civilian lives during World War II. Established rules regarding war crimes proved insufficient in the face of such atrocities. The United Nations General Assembly, in its resolution 96/1 of December 11, 1946, categorized genocide as an

international crime. In line with the objective of promoting and strengthening respect for human rights and fundamental freedoms without discrimination based on race, sex, language, or religion, the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide was adopted on December 9, 1948.

The Convention delineates the circumstances under which the crime of genocide is deemed to have occurred and ensures cooperation among states for the prevention and punishment of genocide. The International Court of Justice in 1951 declared that the prohibition of genocide is a customary rule of law; in 1996, it attributed *erga omnes* effect to the prohibition, and in 2006, it recognized the prohibition of genocide as a *jus cogens* norm. The International Criminal Tribunals for Rwanda and the former Yugoslavia have prosecuted perpetrators of genocide. The International Criminal Court was also established to prosecute individuals for international crimes, including genocide.

The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide also imposes certain obligations on states. This article examines the responsibility of states within the framework of the Genocide Convention through legal analysis based on relevant treaty provisions, court decisions, and reports.

Primarily, the Genocide Convention is concerned with the punishment of individuals who commit acts leading to genocide. The obligations it imposes on states include (a) enacting legislation compatible with the Convention to prohibit such crimes domestically and (b) demonstrating cooperation necessary for the punishment of perpetrators (either by trial or extradition). Article 1 of the Convention, which states, 'Contracting Parties confirm that genocide, whether committed in time of peace or in time of war, is a crime under international law which they undertake to prevent and to punish', can be interpreted to expand the scope of the prevention obligation. Essentially, enacting domestic legislation implies an obligation to prevent. According to the ICJ, a state's obligation to prevent genocide also encompasses (a) areas outside its own territory and (b) individuals under its control, whether officially or *de facto*. However, the ICJ's assertion that the state has an obligation not to commit genocide, along with its approach of attributing actions under Article 3 of the Convention to the state, constitutes an interpretation that exceeds the intended scope of the Convention.

Genocide requires a comprehensive plan or at least strong intentionality, a chain of command, power to enforce obedience, authority, persuasive propaganda and discourse, and effective means of violence. Therefore, it is argued that genocide cannot occur without state involvement. This notion raises questions about the role of the state in genocide. However, the state is an institutionalized abstract entity. It is not possible to discuss the will, intent to commit a crime, fault, and criminal liability of legal entities. The development of human rights and the responsibilities assumed by states through treaties in this regard are interconnected. It can be said that the sovereignty rights of states are limited in favor of human rights. However, all treaties regarding human rights are made by states. The interpretation brought by the ICJ is not a forgotten matter. On the contrary, during the preparation of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, the possibility of holding not only individuals but also states responsible for genocide was discussed. Although the Convention establishes the responsibility of states, it does not

regulate the direct culpability of states for genocide. The 'obligation not to commit genocide' should not be added.

The former Article 19 of the International Law Commission's Draft Articles was rejected because of the expression 'the commission of an international crime by a state', as the term 'crime' implies criminal liability. However, the ICJ, by giving a definite meaning in its interpretation, expanded the meaning of the Genocide Convention and the scope of the obligation. The emphasis on the non-criminal nature of responsibility is not sufficient. The ICJ, in its decision, addressed a matter that was discussed and rejected during the preparation of a convention involving state participation.

The Genocide Convention aims to prevent and punish actions before they turn into genocide. Failure to prevent genocide may raise concerns about a breach of obligation. In this context, the reluctance or slowness of the UN Security Council and the UN General Assembly to act against systematic actions reminiscent of genocide may be evaluated. This approach also aligns with Article 8 to prevent genocides. Ultimately, all genocides have occurred due to the failure to take preventive measures.

Individual criminal responsibility under international law is evolving to complement state responsibility. The responsibility of states under the Genocide Convention entails harmonizing their legislation with the Convention to criminalize genocide and cooperating in the prosecution of perpetrators. In this regard, the Genocide Convention establishes judicial cooperation among states, including the prosecution and extradition of criminals, including heads of state. Broad interpretation can be made regarding the activation of UN organs for the prevention of genocide.

TEYD

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT